

71(452P-43AK)

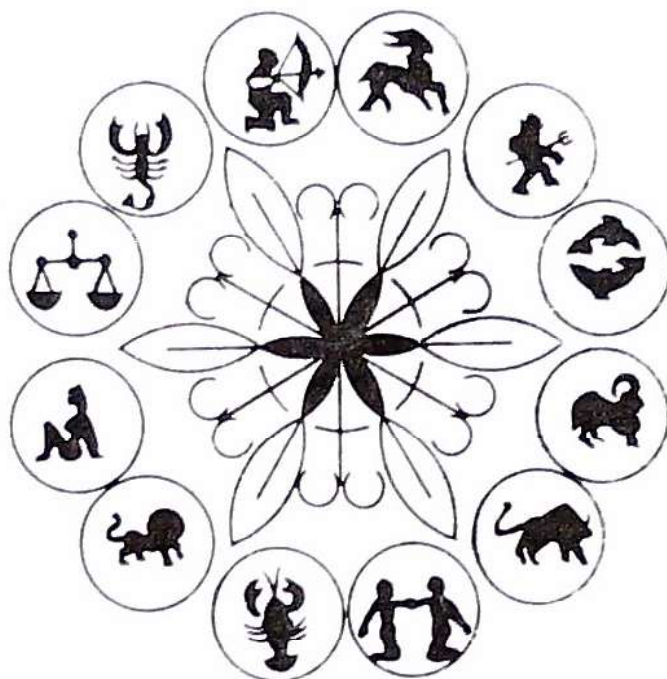
K 17

КАЛЕНДАР
«ПРОСВІТИ»
НА 2000 РІК

КАЛЕНДАР «ПРОСВІТИ»

на 2000 рік

ЗАКАРПАТСЬКЕ КРАЙОВЕ
ТОВАРИСТВО
«П Р О С В І Т А»

Ужгород
Закарпатське крайове товариство «Просвіта»
2000

ББК 92

К17

УДК 059

Календар-альманах «Просвіти» на 2000 рік знайомить з визначними подіями в історії України і Закарпаття, історико-культурними пам'ятками, життям і творчістю відомих вчених, політичних, громадських, церковних діячів краю, подає зразки народної музичної творчості та хроніку з життя крайового товариства «Просвіта».

Укладач Павло ФЕДАКА

© Закарпатське крайове
культурно-освітнє товариство
«Просвіта», 2000

Василь Довгович

РОЗДУМИ ПІД НОВИЙ РІК

*Швидко нестримний пливе час, і дні наступають за днями,
Сонце лиш зійде, і з ним день настає вже новий.
Буде воно теж початком цього швидкоплинного року,
Змінюватиме воно зміністарі і нові.
Що колись сталося, ніколи вже до нас не вернеться знову,
Бо все минає, і лиш добрая справа живе.
Добрая справа живе, нестаріється довгі роки,
Хоч і відходить вона в давність із часом своїм.
Той лиш щасливий, чие ось ім'я передасть у майбутність
Й серед нащадків вона згадуватиме його.*

Переклад з латинської В. Маслюка.

2000

СІЧЕНЬ

Пн.	3 10 17 24 31
Вт.	4 11 18 25
Ср.	5 12 19 26
Чт.	6 13 20 27
Пт.	7 14 21 28
Сб.	1 8 15 22 29
Нд.	2 9 16 23 30

ЛЮТИЙ

7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27

БЕРЕЗЕНЬ

6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26

КВІТЕНЬ

Пн.	3 10 17 24
Вт.	4 11 18 25
Ср.	5 12 19 26
Чт.	6 13 20 27
Пт.	7 14 21 28
Сб.	1 8 15 22 29
Нд.	2 9 16 23 30

ТРАВЕНЬ

1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

ЧЕРВЕНЬ

5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25

ЛИПЕНЬ

Пн.	3 10 17 24 31
Вт.	4 11 18 25
Ср.	5 12 19 26
Чт.	6 13 20 27
Пт.	7 14 21 28
Сб.	1 8 15 22 29
Нд.	2 9 16 23 30

СЕРПЕНЬ

7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27

ВЕРЕСЕНЬ

4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24

ЖОВТЕНЬ

Пн.	2 9 16 23 30
Вт.	3 10 17 23 31
Ср.	4 11 18 24
Чт.	5 12 19 25
Пт.	6 13 20 26
Сб.	7 14 21 27
Нд.	1 8 15 22 28

ЛИСТОПАД

6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26

ГРУДЕНЬ

4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24 31

Церковний календар на 2000 рік.

ПОСТИ: 6 січня, 18 січня, від 13 березня до 29 квітня, від 26 червня до 11 липня, від 14 серпня до 26 серпня, 11 вересня, 27 вересня, від 28 листопада до 6 січня.

ЗАГАЛЬНИЦІ: від 8 січня до 18 січня, від 21 лютого до 26 лютого, від 1 травня до 6 травня, від 19 червня до 24 червня.

СІЧЕНЬ

Н	С	Дні
1	19	С Боніфация мч.
2	20	Н 31 нед. по зісл. св. Духа, гл.6. Св.Отця, Ігнатія свщмч.
3	21	П Юліанії мчц.
4	22	В Анастасія влкмч.
5	23	С Критських мчч.
6	24	Ч Навечеріє Різдва, Євгенії прпмчц. Строгий піст.
7	25	П Різдво Христове.
8	26	С Собор Пресв. Богоматері, св.Йосифа обручника, св.Стефана первомуч.
9	27	Н Неділя по Різдву Христовому, гл.7.
10	28	П 2000 мчч. у Никомидії.
11	29	В Дітей, вбитих у Вифлеємі.
12	30	С Анізії мчц.
13	31	Ч Меланії прп.
14	1	П Наймен. Христа, св.Василія Вел. Новий рік.
15	2	С Сильвестра свт. Папи.
16	3	Н Неділя перед Просвіщ., гл.8. Малахія прор., Гордія мч.
17	4	П Собор 70-ти Апостолів
18	5	В Тіопемпта мч. Навечір'я Богоявл. Строгий піст.
19	6	С Богоявлення Господнє.
20	7	Ч + Собор Іоана Хрестителя.
21	8	П Єміліяна, Георгія прп.
22	9	С Полієвкта мч
23	10	Н Неділя по Богоявленню, гл.1. Григорія із Нісси.
24	11	П Теодозія Вел.прп.
25	12	В Тетяни мчц.
26	13	С Єрмила, Стратоніка мчч.
27	14	Ч Отців, у Синаї убитих.
28	15	П Павла і Іоана прпп.
29	16	С Поклін оковам Ап.Петра
30	17	Н Нед. 35 по зісл. св.Духа, Антонія Вел.прп.
31	18	П Атанасія і Кирила свтт.

ЛЮТИЙ

Н	С	Дні
1	19	В гл.8. Макарія Єгиптян. прп.
2	20	С Євфимія прп.
3	21	Ч Максима прп.
4	22	П Тимофія Ап.
5	23	С Климента свщмч.
6	24	Н 36 нед. по зісл. св. Духа, гл.3. Ксенії прп.
7	25	П + Григорія Богослова свт.
8	26	В Ксенофонта прп.
9	27	С Перенесен. мощей св Іоана Золотоустого.
10	28	Ч Єфрема прп.
11	29	П Перенес. мощей св Ігнатія свщмч
12	30	С Трьох Святителів.
13	31	Н Неділя Закхєя, гл.4. Кира і Іоана безср.
14	1	П Трифона мч.
15	2	В Стрітєння Господнє.
16	3	С Симеона прав., Анни прор.
17	4	Ч Ізидора прп.
18	5	П Агафії мчц.
19	6	С Вукола прп.
20	7	Н Неділя митаря і фарисєя, гл.5. Парфєнія прп.
21	8	П Теодора Страт. влкмч.
22	9	В Никифора мч.
23	10	С Харалампія мч.
24	11	Ч Власія свщмч.
25	12	П Мелетія свт.
26	13	С Мартиніяна прп.
27	14	Н Неділя блудного сина, гл.6. +Кирила рівноап., Авксєнтія прп.
28	15	П Онисима Ап
29	16	В Памфила, Порфирія мчч.

Церковний календар на 2000 рік.

БЕРЕЗЕНЬ

Н.С. Дні

- 1 17 С Теодора Тирона влкмч.
- 2 17 Ч Льва папи Римського
- 3 18 П Архипа Ап.
- 4 19 С Лев прп. Задушна субота.
- 5 20 Н Неділя М'ясопусна, гл.7
Тимофія, Євстахія прпп.
- 6 21 П Знайд. мощей св.мчч. у Євгенії.
- 7 22 В Полікарпа свщмч.
- 8 23 С 1 і 2 знайд. глави св.Іоана Хрест.
- 9 24 Ч Тарасія єп.
- 10 25 П Порфирія свт.
- 11 26 С Прокопія прп. ісп.
- 12 27 Н Неділя Сиропусна, гл.8.
Василія прп.
- 13 28 П Кассіяна прп. Великодн. Піст.
- 14 1 В Євдокії прпмчц.
- 15 2 С Феодота свщмч.
- 16 3 Ч Євтропія, Клеоника мчч.
- 17 4 П Герасима прп.
- 18 5 С Конона мч.
- 19 6 Н 1 нед. Вел. Посту, гл.1.
42-х мчч. в Аморії.
- 20 7 П Єфрема, Капітона свщмчч.
- 21 8 В Теофілакта прп. ісп.
- 22 9 С 40 мучеників у Севастії.
- 23 10 Ч Кіндрата мч. з дружиною.
- 24 11 П Софронія патр.
- 25 12 С Теофана прп., Григорія папи Римськ.
Задушна субота.
- 26 13 Н 2 нед. Вел. Посту, гл.2.
Перенесення мощей
св.Никифора.
- 27 14 П Венедикта прп.
- 28 15 В Агапія мч.
- 29 16 С Савина папи, Юліяна мчч.
- 30 17 Ч Алексія прп.
- 31 18 П + Кирила свт.

КВІТЕНЬ

Н.С. Дні

- 1 19 С Хризанта і Дарії мчч.
Задушна субота.
- 2 20 Н 3 нед. Вел. Посту., гл.3.
Прп. Отці, у обителі Савви убієн.
- 3 21 П Якова єп. ісп.
- 4 22 В Василія свщмч.
- 5 23 С Никона прпмч.
- 6 24 Ч Захарії прп.
- 7 25 П Благовіщення Пресв.Богородиці.
- 8 26 С Собор Архистр. Гавриїла.
- 9 27 Н 4 нед. Вел. Посту, гл.4.
Матрони прмчц.
- 10 28 П Іларіона прп.ісп.
- 11 29 В Марка прп.
- 12 30 С Іона прп.
- 13 31 Ч Іпатія прп.
- 14 1 П Марії Єгипт. прп.
- 15 2 С Тита прп. Чудотв. Субота Акафиста.
- 16 3 Н 5 нед. Вел. Посту, гл.5.
Микити прп.
- 17 4 П Йосифа і Юрія прпп.
- 18 5 В Теодула і Агатопода мчч.
- 19 6 С Євтихія свт.
- 20 7 Ч Георгія прп.
- 21 8 П Іродіона Ап.
- 22 9 С Євстихія мч. Субота прав. Лазаря.
- 23 10 Н Квітня неділя, гл.6.
Терентія, Максима мчч.
- 24 11 П Антипа єп. свщмч.
- 25 12 В Василія прп.
- 26 13 С Артемона свщмч.
- 27 14 Ч Великий Четвер.
Мартина папи Римськ.
- 28 15 П Велика П'ятниця. Аристарха,
Пуда, Трохима Апп.
Строгий піст.
- 29 16 С Вел. Субота Агапії, Ірини мчцц.
- 30 17 Н Воскресіння Господнє.
Симсона свщмч.

Церковний календар на 2000 рік.

ТРАВЕНЬ

Н	С	Дні
1	18	П Світлий Поведілок. Іоана прп.
2	19	В Світлий вівторок. Іоана старопеч. прп.
3	20	С Теодора Тріхнин
4	21	Ч Януарія свщмч.
5	22	П Теодора прп.
6	23	С + Юрія Переможця влкмч.
7	24	Н Неділя Поміна, гл.1. Сави мч.
8	25	П + Марка Ап. евангел.
9	26	В Василя свщмч.
10	27	С Симеона свщмч.
11	28	Ч Ясона і Сосипатра Апп.
12	29	П 9 муч. у Кизиці.
13	30	С +Якова Ап.
14	1	Н Неділя Мироносиць. Єремії прор.
15	2	П Атанасія Вел. свт.
16	3	В + Теодосія Печер. прп.
17	4	С Пелагії прпмчц.
18	5	Ч Ірини мчц.
19	6	П Іова многострад.
20	7	С Поява Чесного Хреста
21	8	Н Неділя Розслабленого, гл.3. + Іоана Богослова Ап. еванг.
22	9	П Перенес. мощей св. Миколая, Ісаї проо.
23	10	В + Симона Зилота, Ап.
24	11	С Мокія свщмч.
25	12	Ч Єпифанія, Германа свтт.
26	13	П Гликерії мчц.
27	14	С Ісидора мч.
28	15	Н Неділя Самарянки, гл.4. Пахомія Вел. прп.
29	16	П Теодора освящ.
30	17	В Андроніка Ап.
31	18	С Теодора мч.

ЧЕРВЕНЬ

Н	С	Дні
1	19	Ч Патрикія свщмч.
2	20	П Талалея мч.
3	21	С + Константина і Олени рівноап.
4	22	Н Неділя Сліпорожд., гл.5. Василиска мч.
5	23	П Михаїла прп.еп.
6	24	В Симсона прп.
7	25	С 3-тє віднайд. голови Іоана Хрест.
8	26	Ч Вознесіння Господнє, Карпа Ап.
9	27	П Терапонта свщмч.
10	28	С Микити прп.
11	29	Н Неділя святих Отців, гл.6. Теодозії діви, прпмчц.
12	30	П Ісаакія Далм. прп.ісп.
13	31	В Єрмія Ап.
14	1	С Юстина мч.
15	2	Ч Никифора, Олександра епп.
16	3	П Лукиліяна мч.
17	4	С Митрофана свт. патр. Задушна субота.
18	5	Н Зіслання св. Духа, гл.7. Доротєя свщмч.
19	6	П Пресвята Трійця. Віссаріона прп.
20	7	В Теодора свщмч.
21	8	С Теодора Стратилата влкмч.
22	9	Ч Кирила еп.свт. Текли мчц.
23	10	П Тимофія свщмч.
24	11	С + Варфоломея і Варнави Апп.
25	12	Н Неділя всіх Святих, гл.8. Онуфрія прп.
26	13	П Акиліни мчц. Піст Петрівка.
27	14	В Єлисея прор.
28	15	С Амоса прор.
29	16	Ч + Пресвятої Євхаристії. Тихона свт.
30	17	П Мануїла, Савела мчч.

Церковний календар на 2000 рік.

ЛИПЕНЬ

Н С Дні

- 1 18 С Леонтія мч.
- 2 19 Н 2 нед. по зісл. св. Духа, гл.1.
+ Юди-Тадєя Ап.
- 3 20 П Методія свщмч.
- 4 21 В Юліана Тарса мч.
- 5 22 С Євсевія свщмч.
- 6 23 Ч Агрипини мчч.
- 7 24 П + Пресвятого Серця Ісуса,
Різдво св.Іоана Хрестителя
- 8 25 С Февронії прпмчч.
- 9 26 Н 3 нед. по зісл. св. Духа, гл.2.
Давида Солун. прп.
- 10 27 П Сампсона прп.
- 11 28 В Перенес. мощей Кира і Іоана.
- 12 29 С + св.Петра і Павла верх. Апп.
- 13 30 Ч Собор 12 Апостолів.
- 14 1 П Кузьми і Дем'яна чудотв.
- 15 2 С Положен. ризи Пресв. Богородиці.
- 16 3 Н 4 нед. по зісл. св. Духа, гл.3.
Якінта мч.
- 17 4 П Андрія свт., Марти прп.
- 18 5 В + Кирила і Методія рівноап.
- 19 6 С Сисоя прп.
- 20 7 Ч Томи і Акакія прпп.
- 21 8 П Прокопія влкмч.
- 22 9 С Панкратія свщмч.
- 23 10 Н 5 нед. по зісл. св. Духа, гл.4.
Антонія Печер. прп.
- 24 11 П Єфимії мчч., Ольги княгині.
- 25 12 В Прокла і Іларія мчч.
- 26 13 С Собор Арханг. Гавриїла.
- 27 14 Ч Акили Ап.
- 28 15 П + Володимира Вел. Рівноап.
- 29 16 С Атиногена свщмч.
- 30 17 Н 6 нед. по зісл. св. Духа, гл.5.
Марини влкмчч.
- 31 18 П Якінта, Еміліяна мчч.

СЕРПЕНЬ

Н С Дні

- 1 19 В Макрини, Дія прпп.
- 2 20 С + Ілїї прор.
- 3 21 Ч Симсона і Іоана прпп.
- 4 22 П Марії-Магдалини рівноап.
- 5 23 С Трохима, Теофіла мчч.
- 6 24 Н 7 нед. по зісл. св. Духа, гл.6.
Христини, Бориса і Гліба мчч.
- 7 25 П + Успення св.Анни.
- 8 26 В Єрмолая свщмч.
- 9 27 С Пантелеймона влкмч.
- 10 28 Ч Прохора, Никанора Апп.
- 11 29 П Калиніка мч.
- 12 30 С Сили і Силуана Апп.
- 13 31 Н 8 нед. по зісл. св. Духа, гл.7.
Євдокима прав.
- 14 1 П Макавейських мучен.
- 15 2 В Перенесення мощей св.Стефана.
- 16 3 С Ісаакія. Далмата, Фауста прпп.
- 17 4 Ч 7 юнаків з Ефесу.
- 18 5 П Євгенія мч.
- 19 6 С Преображення Господнє.
- 20 7 Н 9 нед. по зісл. св. Духа, гл.8.
Дометія прпмч.
- 21 8 П Еміліяна свт.ісп.
- 22 9 В + Матія Ап.
- 23 10 С Лаврентія мч.
- 24 11 Ч Євпла мч.
- 25 12 П Фотія, Аникити мчч.
- 26 13 С Максима ісп.
- 27 14 Н 10 нед. по зісл. св. Духа, гл.1.
Михея прор.
- 28 15 П Успіння Пресв. Богородиці.
- 29 16 В Перенес. нерукотвор. Образа
Господня, Діоміда мч.
- 30 17 С Мирона мч.
- 31 18 Ч Флора і Лавра мчч.

Церковний календар на 2000 рік.

ВЕРЕСЕНЬ

Н	С	Дні
1	19	П Андрія мч стр.
2	20	С Самуїла прор.
3	21	Н 11 нед. по зісл. св. Духа, гл.2. Тадея Ап., Васси мчц.
4	22	П Агатоніка мч.
5	23	В Іринія свщмч.
6	24	С Євтиха свщмч.
7	25	Ч Перенесення мощей Вартоломея, Тита Апп.
8	26	П Андріяна і Наталії мчч.
9	27	С Пімена прп.
10	28	Н 12 нед. по зісл. св. Духа, гл.3. Августина свт., Мойсея Мурина прп.
11	29	П + Усікновення голови Іоана Хрестителя. Строгий піст.
12	30	В Олександра, Іоана, Павла свтт.
13	31	С Положення чесн. пояса Богородиці
14	1	Ч + Новий рік церковний, Симона прп.
15	2	П Маманта мч.
16	3	С Антима свщмч.
17	4	Н 13 нед. по зісл. св. Духа, гл.4. Вавилн свщмч., Мойсея прор.
18	5	П Захарії прор.
19	6	В Чудо арханг. Михаїла
20	7	С Созонта мч.
21	8	Ч Різдво Пресвятої Богородиці.
22	9	П Прав. Йоакима і Анни.
23	10	С Мизодори, Митродори. Нимфодори мчцц.
24	11	Н 14 нед. по зісл. св. Духа, гл.5. Теодори прп.
25	12	П Автонома свщмч.
26	13	В Корнилія сотн.мч.
27	14	С Воздвиж. Чесного Хреста.
28	15	Ч Микити влчм.
29	16	П Євфимії влчмцц.
30	17	С Софії, Віри, Надії, Любові мчцц.

ЖОВТЕНЬ

Н	С	Дні
1	18	Н 15 нед. по зісл. св. Духа, гл.6. Євменія прп., Ірини мчц.
2	19	П Трофима, Савватія мчч.
3	20	В Євстахія влчмч.
4	21	С Кіндрата Ап.
5	22	Ч Фоки свщмч., Йони прор.
6	23	П + Зачаття Іоана Предтечі.
7	24	С Текли Першомучениці
8	25	Н 16 нед. по зісл. св. Духа, гл.7. Єфрозинії прп.
9	26	П + Представ. св. Іоана Ап. Богослова
10	27	В Калістрата мч.
11	28	С Харитона прп.
12	29	Ч Киріяка прп.
13	30	П Григорія свщмч.
14	1	С Покров Пресв. Богородиці.
15	2	Н 17 нед. по зісл. св. Духа, гл.8. Кипріяна свщмч.
16	3	П Діонізія свщмч.єп.
17	4	В Єротея свщмч., св. Отців
18	5	С Харитини мчц.
19	6	Ч Томи Ап.
20	7	П Сергія і Вакха мчч.
21	8	С Пелагії прп.
22	9	Н 18 нед. по зісл. св. Духа, гл.1. + Якова Алфеєва Ап.
23	10	П Євлампія і Євлампії мчч.
24	11	В Пилипа Ап., Теофана єп.
25	12	С Прова, Тараха, Андроніка мчч.
26	13	Ч Карпа, Папіли, Агадоніка мчч.
27	14	П Назарія, Геврасія мчч.
28	15	С Євфимія прп., Лукіяна прпмч.
29	16	Н Христа Царя 19 нед. по зісл. св. Духа, гл.2. Лонгіна сотн.мч.
30	17	П Осії прор., Андрія Крит. прпмч.
31	18	В + Луки Ап. і Євангел.

Церковний календар на 2000 рік.

ЛИСТОПАД

Н	С	Дні
1	19	С Йоїла прор.
2	20	Ч Артемія влкмч.
3	21	П Іларіона Вел.прп.
4	22	С Аверкія рівноап.
5	23	Н 20 нед. по зісл. св. Духа, гл.3. + Якова Ап.
6	24	П Арети та інших мчч.
7	25	В Маркіяна і Мартирія мчч.
8	26	С + Дмитрія влкмч.
9	27	Ч Нестора мч.
10	28	П Параскеви мчц.
11	29	С Анастасії прпмчц.
12	30	Н 21 нед. по зісл. св. Духа, гл.4. Зиновія і Зиновії мчч.
13	31	П Стахія, Амплія Ап.
14	1	В Кузьми і Дем'яна чудотв.
15	2	С Акиндіна, Пигасія мчч.
16	3	Ч Алексима єп.мч.
17	4	П Йоаникія Вел.прп.
18	5	С Галактіона мч.
19	6	Н 22 нед. по зісл. св. Духа, гл.5. Павла свт.ісп.
20	7	П Єврона та інших мчч.
21	8	В + Собор Арх.Михайла.
22	9	С Онисифора, Порфирія мчч.
23	10	Ч Ераста, Олімпа Ап.
24	11	П Мینی, Віктора мчч.
25	12	С + Йосафата свщмч.
26	13	Н 23 нед. по зісл. св. Духа, гл.6. + Іоана Златоуста свт.мч.
27	14	П + Пилипа Ап.
28	15	В Гурія, Самона мчч. Різдвяний піст.
29	16	С + Матея Ап. Єванг. Різдв. піст.
30	17	Ч Григорія єп. Свт. чудотв.

ГРУДЕНЬ

Н	С	Дні
1	18	П Платона і Романа мчч.
2	19	С Авдія прор.
3	20	Н 24 нед. по зісл. св. Духа, гл.7. Григорія прп.
4	21	П Введення в храм Пресв. Богородиці.
5	22	В Филимона Ап.
6	23	С Григорія єп. Амфілохія єп.свт.
7	24	Ч Катерини влкмчц.
8	25	П Климента папи свщмч., Петра єп.
9	26	С Алімпія прп.
10	27	Н 25 нед. по зісл. св. Духа, гл.8. Якова перс.мч.
11	28	П Стефана нов.прпмч.
12	29	В Парамона мч.
13	30	С + Андрія Ап.Першовзанного.
14	1	Ч Наума прор.
15	2	П Аввакума прор.
16	3	С Софонія прор.
17	4	Н 26 нед. по зісл. св. Духа, гл.1. Варвари влкмчц.
18	5	П Сави освящ.прп.
19	6	В + Миколая чудотв.
20	7	С Амвросія єп.свт.
21	8	Ч Потапія прп.
22	9	П + Непорочне зачаття. Пресвятої Богородиці.
23	10	С Мینی та інших мчч.
24	11	Н 27 нед. по зісл. св. Духа, св. Праотців, гл.2. Даніїла стовп.прп.
25	12	П Спиридона прп. чудотв.
26	13	В Євстратія, Євгенія мчч.
27	14	С Тирса, Левкія мчч.
28	15	Ч Елевтерія свщмч.
29	16	П Агея прор.
30	17	С Даніїла прор.
31	18	Н 28 нед. по зісл. св. Духа, перед Різдвом Христа св.Отець, гл.3.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

СІЧЕНЬ

1			Новий рік
5	1585	415	У Львові засновано Успенське (Ставропігійське) братство.
6	1945	55	Помер визначний український вчений, перший президент Української АН Володимир Вернадський (нар 1863р.)
6	1910	90	Народився відомий закарпатський композитор, диригент, громадський діяч — Євген Шерегій (помер 1985р.)
7		2000	2000-ліття Різдва Христового
9	1875	125	Народився відомий український історик Степан Томашівський (помер 1930р.)
18	1850	150	Народився відомий український бібліограф Іван Левицький (помер 1914р.)
18	1850	150	Народився поет-будитель і публіцист Юлій Ставровський-Попрадов (помер 1899р.)
19	1975	25	Помер відомий український прозаїк Михайло Томчанин (народ. 1914р.)
20	1920	80	Народився український російськомовний поет Анатолій Афанасьєв.
20	1925	75	Народився український прозаїк Юрій Мейгеш (помер 1999р.)
23	1910	90	Народився український поет Федір Могіш (Босвір) (помер 1991р.)
27	1860	140	Вийшов з друку повний «Кобзар» Т.Г.Шевченка.
28	1920	80	Помер український письменник Панас Мирний (народ. 1849р.)
29	1805	195	Відкриття Харківського університету
29	1905	195	Народився закарпатський філолог, історик, редактор Іван Гарайда (помер 1944р.)
30	1765	235	Народився закарпатоукраїнський вчений, фізик-природознавець, агроном, педагог і юрист Василь Кукольник (загинув 1821р.)

ЛЮТИЙ

2	1890	110	Помер історик Закарпаття, юрист Карой Мейсарош (народ. 1821р.)
3	1940	60	Створення Комітету українців Канади з центром у Вінніпезі
8	1940	60	Помер відомий український поет, прозаїк, драматург Спиридон Черкасенко (народ. 1876р.)
11	1670	330	Народився український козацький літописець Самійло Величко (помер 1728р.)
12	1920	80	Народився український поет, прозаїк, перекладач Семен Панько (помер 1976р.)
18	1900	100	Народилася визначна українська співачка Оксана Патрусенк
20	1920	80	Народився український поет Йосип Архій.
21	1880	120	Помер російський вчений-славіст, дослідник історії і культури Закарпаття Ізмаїл Срезневський (народ. 1812р.)
24	1795	205	Помер український письменник, педагог, церковний і громадський діяч Георгій Кониський (народ. 1717р.)
25	1990	10	Помер український культ. діяч, історик, драматург Степан Пап (народ. 1917р.)
27	1875	125	Народився відомий український офтальмолог, хірург, академік Володимир Філатов (помер 1956р.)
27	1895	105	Народився відомий закарпатоукраїнський громадсько-культурний і політичний діяч, один з керівників Гуцульської республіки (1919р), депутат Союму, міністр оборони і сільського господарства Карпатської України (1939р) Степан Ключурак.
27	1910	90	Народився український письменник, педагог і вчений-історик, етнограф, фольклорист Федір Потушняк (помер 1960р.)
27	1920	80	Народився громадсько-політичний діяч української діаспори Юрій Гвоздулич.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

БЕРЕЗЕНЬ

1	1945	55	Утворення Української Національної Ради Пряшівщини.
5	1815	185	Народився публіцист, редактор, віце-ректор Ужгородської духовної семінарії Іван Раковський (помер 1885р.).
5	1950	50	Загинув головний командир УПА Роман Шухевич (Чупринка).
5	1930	70	Народився український історик і фольклорист Василь Мельник (помер 1992р.).
6	1925	75	Народився закарпатський історик-краєзнавець і поет Юрій Качій (пом. 1990р.).
7	1875	125	Народився фольклорист, прозаїк, перекладач Гіядор Стрипський (помер 1946р.).
9	1814	186	Народився геніальний український поет, мислитель і художник Тарас Шевченко (помер 1861р.).
10	1861	139	Помер Тарас Шевченко (народ. 1814р.).
12	1925	75	Народився український історик Борис Співак (помер 1971р.).
12	1975	25	Померла скульптор, уродженка Закарпаття Олена Мандич (Шіналі) (народ. 1902р.).
15	1939	61	Сойм Карпатської України. Прийняття Конституційного Закону про незалежність Карпатської України.
16-17	1990	10	Перша наукова сесія відродженого НТШ у Львові.
17	1945	55	Створення у Німеччині Українського національного комітету під проводом П.Шандрука, В.Кубійовича, О.Семененка.
24	1935	65	Відкриття пам'ятника Т.Г.Шевченкові у Харкові.
24	1900	100	Народився визначний український співак Іван Козловський.
28	1925	75	Народився визначний український співак Дмитро Гнатюк.
29	1970	30	Помер депутат Союму Карпатської України, міністр охорони здоров'я і соціального забезпечення в уряді Ю.Ревая Микола Долинай (народ. 1894р.).
30	1865	135	Помер письменник-будитель, громадсько-культурний діяч, педагог, публіцист, фольклорист Олександр Духнович (народ. 1803р.).

КВІТЕНЬ

6	885	1115	Помер видатний слов'янський просвітителі Мефодій (народ. 815р.).
11	1945	55	Ув'язнення українських католицьких владик на чолі з митрополитом Йосипом Сліпим.
12	1800	200	Помер закарпатський вчений-мовознавець, поет, педагог, історик, філософ і теолог Арсеній (Олексій) Коцак (народ. 1737р.).
14	1445	655	Мукачево одержало магдебурзьке право.
14	1930	70	Народився український вчений, мовознавець-германіст Георгій Меліка.
16	1710	290	Обрання в Бендерах Пилипа Орлика гетьманом України, прийняття Пакту і Конституції прав і вольностей Запорозького війська, однієї з перших у Європі конституцій.
19	1885	115	Помер видатний український історик, етнограф Микола Костомаров (н. 1871р.).
19	1980	20	Помер український поет і прозаїк Андрій Патрус-Карпатський (народ. 1917р.).
23	1185	815	Початок походу князя Ігоря Святославовича на половців, описаний у «Слові о полку Ігоревім».
23	1920	80	Народився український письменник Григорій Тютюнник (помер 1961р.).
24	1920	80	В Ужгороді вийшов перший номер газети «Народ» (1920-1921рр.).
26	1840	160	Вийшов з друку першим виданням «Кобзар» Т.Г.Шевченка.
26	1945	55	На конференції в Сан-Франціско Українська РСР увійшла до ООН як член-засновник.
26	1986	14	День Чорнобильської трагедії.
28	1915	85	Початок боїв українських січових стрільців на горі Маківка.
30	1910	90	Народився український прозаїк і поет Марко Бараболя (Іван Рознійчук) (п. 1945р.).
30			Воскресіння Христове. Великдень.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ТРАВЕНЬ

1	1900	100	Помер відомий угорський художник Міхай Мункачі (народ. 1844р.).
8	1930	70	Народився український історик, краєзнавець, журналіст Омелян Довганич.
9	1920	80	Створено Закарпатське крайове товариство «Просвіта».
9	1945	55	День перемоги над фашистською Німеччиною.
13	1795	205	Народився чеський і словацький історик і філолог Павло-Йосиф Шафарик (помер 1861р.).
16	1960	40	Помер видатний живописець, народний художник СРСР, дійсний член АН СРСР та Академії мистецтв СРСР Ігор Грабар (народ. 1871р.).
18	1920	80	Всеукраїнська Православна Церковна Рада проголосила Українську Церкву автокефальною.
19	1125	875	Помер великий київський князь Володимир Мономах (народ. 1053р.).
21	1975	25	Помер відомий актор, диригент і педагог Іван Трухлий (народ. 1884р.).
22	1945	55	Народився закарпатський поет, прозаїк і перекладач Іван Петровцій.
23	1945	55	Помер відомий український літературознавець, мовознавець, фольклорист і поет Олександр Колесса (народ. 1867р.).
23	1950	50	Народився український поет і прозаїк Володимир Товтин.
25	1990	10	Помер драматург і режисер, дослідник історії українських театрів Закарпаття Юрій Августин Шерегій (народ. 1907р.).
27	1870	130	Народився відомий український вчений-етнограф Володимир Охримович (помер 1931р.).

ЧЕРВЕНЬ

1	1925	75	Народився український літературознавець і критик педагог Василь Чумак.
4	1630	370	Битва повстанців під проводом Тараса Трясила під Переяславом.
4-5	1990	10	У Києві відбувся перший собор Української автокефал. православної церкви. Блаженнішого митрополита Мстислава обрано патріархом України й діаспори.
5	1920	80	Народився відомий український хоровий диригент і композитор Степан Сабадош.
13	1940	60	Народився відомий український прозаїк Пилип Сідлецький (помер 1993р.).
17	1925	75	Народився доброволець першого Чехословацького армійського корпусу, директор української школи у Віндсорі (штат Онтаріо) Павло Бабець.
20	1895	105	Народився відомий педагог, поет, прозаїк і художник у Чехословаччині Дионіз (Діонісій) Зубрицький (помер 1945р.).
20	1945	55	Засновано закарпатський державний краєзнавчий музей.
22	1985	15	Помер український історик Леонід Коваленко (народ. 1907р.).
23	1915	85	Народився український поет і фольклорист Петро Пойда.
24	1910	90	Народився український поет Іван Нехода (помер 1963р.).
26	1945	55	Підписання статуту ООН.
27	1970	30	Відкриття Закарпатського музею народної архітектури і побуту.
29	1715	285	Перша письмова згадка про гайдамаків
29	1945	55	Підписання Договору між урядами СРСР і ЧСР «Про Закарпатську Україну»

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ЛИПЕНЬ

2	1895	105	Помер відомий український публіцист, історик, літературознавець, економіст, філософ і громадський діяч Михайло Драгоманов (народ. 1841р.).
2	1930	70	Народився український вчений-мовознавець, педагог Петро Лизанець.
3	1885	115	Створення українськими емігрантами в США першого товариства взаємодопомоги «Братство святого Миколая»
7	1900	100	Народився український письменник Юрій Смолич (помер 1976р.).
10	1775	225	Народився український бджоляр, винахідник рамкового вулика Петро Прокопович (помер 1850р.).
15	1015	985	У Берестові під Києвом помер великий київський князь Володимир Святославович.
15	1410	590	Розгром під Грюнвальдом польсько-литовсько-українським військом рицарів Тевтонського ордену.
15	1925	75	Народився закарпатоукраїнський поет Василь Діянич (помер 1980р.).
16	1990	10	Прийняття Верховною Радою УРСР «Декларації про державний суверенітет України».
17	1870	130	Помер український поет, перекладач і фольклорист Амаросій Метлинський.
21	1715	285	Помер український церковний діяч, педагог, письменник, професор Києво-Могилянської академії Оанн Максимович (народ. 1651р.).
21	1990	10	Померла українська поетеса Любов Забашта (народ. 1918р.).
24	1990	10	Над Києвом замайорів український національний прапор.
27	1865	135	Народився видатний український громадсько-культурний і церковний діяч, митрополит УГКЦ Андрей Шептицький (помер 1944р.).
30	1920	80	Створено Українську Військову Організацію (УВО) під проводом Євгена Коновальця.
31	1960	40	Помер український фольклорист і літературознавець Микола Ясько (народ. 1890р.).

СЕРПЕНЬ

1	1900	100	Народився український письменник, поет, драматург, критик, публіцист Олександр Копиленко (помер 1958р.).
5	1940	60	Помер видатний український історик Дмитро Яворницький (народ. 1855р.).
7	1880	120	Народився відомий український письменник, громадсько-політичний діяч, голова Директорії, лідер Української соціал-демократичної партії Володимир Винниченко (помер 1951р.).
10	1680	320	Помер кошовий отаман Іван Сірко.
12	1925	75	Помер відомий український поет Володимир Самійленко (народ. 1864р.).
14	1775	225	Царський маніфест про ліквідацію Запорозької Січі.
15	1920	80	Померла українська діячка народної освіти, педагог Христина Алчевська (народ. 1841р.).
16	1820	180	Відкриття гімназії вищих наук у Ніжині.
17	1245	755	Ярославська битва. Данило Галицький розбив війська польських і угорських загарбників.
18	1920	80	Народився словацький прозаїк Михайло Сабадош.
20	1920	80	Постанова РНК УРСР про оголошення території могили Т.Г. Шевченка державним заповідником.
24	1745	255	Трагічно загинув легендарний ватажок опришків Олекса Довбуш (нар. 1700р.).
24	1991	9	Верховна Рада України прийняла Акт про незалежність України. День незалежності України.
26	1950	50	Почав діяти австралійський відділ Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

ВЕРЕСЕНЬ

1	1880	120	Народився закарпатоукраїнський художник Юлій Віраг (помер 1949р.).
4	1965	35	Маніфестація у київському кінотеатрі «Україна» проти переслідування української інтелігенції.
4	1985	15	У концтаборі помер відомий український поет Василь Стус (народ. 1938р.).
5	1925	75	Народився відомий український музикознавець, диригент, фольклорист Михайло Кречко (помер 1998р.).
6	1910	90	Народився організатор і керівник революційного жіночого руху на Закарпатті Ганна Туряниця.
6	1975	25	Помер український історик, літературознавець та бібліограф Микола Пелекач (народ. 1907р.).
12	1875	125	Народився визначний український хоровий диригент і композитор Олександр Кошиць (помер 1944р.).
15	1845	155	Народився відомий український драматург, актор, режисер громадський діяч Іван Карпенко-Карий (помер 1907р.).
16	1915	85	Народилася активна діячка «Просвіти» та ОУН Марія Химинець-Кедюлич.
21	1915	75	Помер український новеліст і поет Осип Маковей (народ. 1867р.).
22	1835	165	Народився відомий український етнограф, літературо- і мовознавець, основоположник психологічного напрямку в сучасному мовознавстві Олександр Потебня (помер 1891р.).
23	1900	100	Народився відомий вчений-географ, редактор, громадсько-політичний діяч Володимир Кубійович (помер 1985р.).
25	1920	80	Помер закарпатоукраїнський історик, етнограф, перекладач Юрій Жаткович (народ. 1855р.).
26	1945	55	Помер угорський композитор, піаніст, музикознавець Бела Барток (народ. 1881р.).
29	1940	60	Народився український літературознавець, критик, редактор Дмитро Федака.

ЖОВТЕНЬ

1	1665	335	Московські статті — договірні умови між російським урядом і козацькою старшиною. Петра Дорошенка обрано гетьманом Правобережної України.
4	1930	70	Померла українська письменниця, перекладач, фольклорист Олена Пчілка (Ольга Косач (народ. 1849р.).
5	1830	170	Народився відомий історик, археолог і музєзнавець Закарпаття Тивадор Легоцький (помер 1915р.).
8	1915	85	Помер український вчений, етнограф, фольклорист, статистик, педагог і громадський діяч Олександр Русов (народ. 1847р.).
10	1825	175	Помер відомий український композитор Дмитро Бортнянський (народ. 1751р.).
12	1945	55	Помер визначний український вчений і політичний діяч Дмитро Антонович (народ. 1877р.).
14	1855	145	Народився закарпатоукраїнський історик, етнограф, перекладач Юрій Жаткович (помер 1920р.).
15	1920	80	Народився закарпатоукраїнський прозаїк і краснавець Іван Комловшій.
18	1945	55	Засновано Ужгородський державний університет.
19	1975	25	Помер український живописець і народний художник СРСР, член-кор. Академії художеств СРСР, один з творців закарпатської школи живопису Йосип Бокшай (народ. 1891р.).
22	1940	60	Народилася українська поетеса Надія Панчук.
27	1745	255	Народився відомий український композитор Максим Березовський (пом. 1777р.).
28	1945	55	Помер прозаїк, перекладач, драматург Іван Мураній (народ. 1881р.).
30	1880	120	Народився педагог, член УПА, учасник подій Карпатської України Яків Голота (помер 1964р.).

ЛИСТОПАД

1	1870	130	Народився відомий український вчений-юрист, ректор УВУ Станіслав Дністрянський (помер 1935р.).
2	1985	15	Помер видатний український вчений, культурний і громадсько-політичний діяч Володимир Кубійович (народ. 1900р.).
3	1885	115	Помер український письменник, автор вірша «Верховино, світку ти наш» Микола Устиянович (народ. 1811р.).
3	1920		Народився поет-антифашист Дмитро Вакоров (загинув у 1945р.).
4	1930	70	Народився словацький літературознавець Михайло Мольнар.
7	1855	145	Народився відомий український історик козацтва Дмитро Яворницький (помер 1940р.).
14	1815	185	Народився культурно-освітній діяч та історик Закарпаття Іван Дулішкович (помер 1883р.).
14	1925	75	У Чехословаччині утворено Лігу українських націоналістів.
15	1670	330	Помер визначний педагог, гуманіст, письменник і громадський діяч Ян Амос Каменський (народ. 1592р.).
16	1890	110	Народилася українська письменниця, перекладач Зінаїда Тулуб (пом. 1964р.).
16	1945	55	Заснування Української вільної Академії в Авсбурзі (Німеччина); з 13.03.1949р. УВАН діє у Канаді; з 15.04.1950р. — у США.
17	1940	60	Помер відомий український актор, режисер, громадський діяч Панас Саксаганський (народ. 1859р.).
18	1935	65	Розпочався варшавський процес над 12 членами ОУН. С.Бандера, М.Лебідь, М.Карпинець засуджені до страти.
19	1875	125	Народилася українська письменниця і громадська діячка Катря Гриневичева (К.В.Гриневич) (померла 1947р.).
23	1925	75	Народився український історик і економіст педагог Іван Мешко.
28	1970	30	У Василькові біля Києва трагічно загинула українська художниця Алла Горська (народ. 1929р.).

ГРУДЕНЬ

1	1991	9	Всеукраїнський референдум підтвердив Акт проголошення незалежності України.
1	1930	70	Народився відомий український письменник Роман Федорів.
4	1885	115	Помер відомий закарпатський публіцист і громадський діяч Іван Раковський (народ. 1814р.).
4	1925	75	Помер український поет, публіцист і громадський діяч Василь Еллан-Блакитний (народ. 1894р.).
7	1900	100	Народилася визначна народна художниця Катерина Білокур.
11	1885	115	Народився чеський літературознавець і перекладач Антонін Гартл (помер 1944р.).
14	1840	160	Народився відомий український поет, драматург, громадський діяч, основоположник новітнього українського театру Михайло Старицький (помер 1904р.).
17	1925	75	Початок страйку робітників лісопилки села Нижній Бистрий (на Хустщині).
19	1890	110	Народився український фольклорист і літературознавець Микола Ясько (помер 1960р.).
22	1870	130	Помер видатний український педагог Костянтин Ушинський (народ. 1823р.).
23	1990	10	Відроджено Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство «Просвіта».
25	1595	405	Народився видатний український державний діяч і полководець Богдан (Зиновій) Хмельницький (помер 1657р.).
25	1895	105	Народився видатний український композитор, хоровий диригент, педагог, громадський діяч, народний артист України Григорій Верьовка (помер 1964р.).
25	1900	100	Помер відомий закарпатоукраїнський письменник, культурно-освітній і громадський діяч Олександр Павлович (народ. 1819р.).
29	1930	70	Народився український перекладач Костянтин Бібіков (помер 1989р.).

—Христос родився!
—Славимо його!

У МІСТЕЧКУ ВІФЛЕЄМІ

У містечку Віфлеємі (2)
Божа мати сина мала,
Пеленами сповивала.
Та й зійшлися всі святіє (2)
Взяли книги золотіє (2)
Почали му з книг читати—
Яке би му ім'я дати.
Дали єму святий Петро—
Божа мати не злюбила,
Од престолу одступила,
Вся ся земля засмутила.
Та й зійшлися всі святіє,
Взяли книги золотіє(2).
Почали му з книг читати,
Яке би му ім'я дати.
Дали йому святий Павло—
Божа мати не злюбила,
Од престолу одступила,
Вся ся земля засмутила.
Та й зійшлися всі святіє,
Взяли книги золотіє(2).
Почали му з книг читати,
Яке би му ім'я дати.
Дали єму Ісус Христос—
Божа мати возлюбила,
До престолу приступила,
Вся ся земля звеселила.
Радуйтеся, християни,—
Ісус Христос межи нами (2).

СПИ, ІСУСЕ, СПИ

Спи, Ісусе, спи,
Очка зажмури,
Можеш, рибко, тихо спати,
Тебе буду колисати.
Спи, Ісусе, спи маленький,
Спи Ісусе, спи!

Спи, лелійко, спи,
Головку склони
Та на рученьки Марії,
А вона тебе леліє:
Спи, Ісусе, спи маленький,
Спи, Ісусе, спи!

Спи, убогий, спи,
Рученьки зложи,
Йосифа ще не вигати—
Несе хлібця тобі дати.
Спи, Ісусе, спи маленький,
Спи, Ісусе, спи!

Спи, терпінне, спи,
Очка зажмури.
Не звідай, що колись буде,
Що зготовлять 'тти
хрест люде.
Спи, Ісусе, спи маленький,
Спи, Ісусе, спи!

(Колядки Закарпаття.— Ужгород, 1992. Упоряд., вст. слово, запис і підгот. текстів Юрія Туряниці).

ЄВГЕН ШЕРЕГІЙ У ТЕАТРАЛЬНОМУ ЖИТТІ ЗАКАРПАТТЯ

До 90-річчя від дня народження митця

Євген Шерегій належав до блискучої плеяди громадських і культурно-освітніх діячів Закарпатського краю, які у вірі українського національного пробудження 20-30-х років нашого століття віддавали всю свою кипучу енергію на створення молодіжних громадських організацій та напівпрофесійних аматорських театральних колективів при різних навчально-виховних закладах. Серед них особливе місце посідали «Верховина» та «Веселка», що з них у часи становлення державності Карпатської України розвинувся і досяг вершин виконавської майстерності перший професійний театр Закарпаття, сформований з місцевих артистичних сил, — «Український національний театр «Нова Сцена» в Хусті».

Євген Миронович Шерегій народився 6 січня 1910 року в селі Дусино на Свалявщині у сім'ї греко-католицького священика. Освіту здобув спершу в народній школі рідного села, а згодом в Ужгородських гімназії та учительській семінарії. У 1928 році Євген Шерегій подався на студії до Праги, де згодом склав іспити і здобув кваліфікацію вчителя.

На посаді вчителя він працював у таких селах Закарпаття, як Довге, Нанково, Горінчево, а також у місті Хусті. Крім того, навчаючись в учительській семінарії, Євген Шерегій наполегливо займався музикою й отримав у цій галузі досить добрі фахові знання й навички, що значною мірою вплинуло на його подальшу діяльність.

*Євген Шерегій (у центрі) у колі артистів-виконавців вистави «Золотий меч»
Зліва — Юрій Августин Шерегій*

У театральному житті Закарпаття Євген Шерегій починає брати активну участь вже із 1925 року, коли стає художнім керівником аматорського драматичного гуртка імені Івана Франка при «Пласті» Ужгородської державної гімназії. Згодом, у 1927–1931 роках, він разом із братом Юрієм стає співзасновником драматичних колективів «Верховина» і «Веселка», а також їх композитором, диригентом і постійним актором. У 1933 році брати Юрій та Євген Шерегії на базі гуртка «Веселка» організують у Хусті при «Пласті» крайовий хор із драматичною секцією, яка з 4 лютого 1934 року фактично реорганізується у театр «Нова Сцена». Особливістю цього театру було те, що, за винятком режисерів Миколи Аркаса та Володимира Лібовицького, він складався виключно з вихідців із Закарпаття, а також цілком свідомо був названий керівництвом «Український національний театр «Нова Сцена» — на противагу складеному з емігрантів Наддніпрянщини та Галичини «Руському театру товариства «Просвіта» в Ужгороді». У театрі «Нова Сцена» Євген Шерегій працював до останніх днів його функціонування, до трагічних подій у Карпатській Україні в середині березня 1939 року.

Як відзначалося вище, Євген Шерегій почав свою театральну діяльність у 1925 році як керівник аматорського драматичного гуртка імені Івана Франка при Ужгородській гімназії. 8 жовтня 1925 року названий драмгурток за режисурою Михайла Біличенка — відомого постановника першої вистави ««Руського театру товариства «Просвіта» за п'єсою Михайла Старицького «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» — здійснив постановку п'єски Спиридона Черкасенка «Лібуша в таборі». Услід за «Лібушею в таборі» Михайло Біличенко підготував ще дві вистави за п'єсами Спиридона Черкасенка — «Лісові чари» та «Чудо св. Миколая», а також комедію Бориса Грінченка «Нахмарило», в яких як актор виступав Євген Шерегій.

Бурхливу театральну діяльність Євген Шерегій розгорнув при організованому восени 1927 року «Союзом Підкарпатських руських студентів у Празі» драматичному гуртку «Верховина» як актор, диригент, композитор і помічник адміністратора.

За час роботи в аматорському і професійному театрах Євген Шерегій виконав цілий ряд колоритних акторських робіт. Це Міша Гурський в «Заколоті» Августа Коцебу, Кумін Гам у «Гейші» Сідні Джонса, Абрум у «Новій генерації» Юрія Шерегія, управитель у «Кривавих перлах» Дмитра Гункевича, Нечипір у виставі «Пошилися в дурні» Марка Кропивницького та інші.

Євген Шерегій мав певні творчі здобутки на терені режисерської діяльності. Він здійснив постановки «Часи минають» і «Бен Гур» (за романом Л. Валлеса) Юрія Шерегія, «Неофавстіада» Миколи Аркаса й Миколи Чирського, «Як сади зацвітуть» Василя Гренджі-Донського та інші.

Однак, найбільша заслуга Євгена Шерегія перед закарпатським українським театром полягала в його композиторській та диригентській праці. Він був автором музики до оперет Юрія Шерегія «Флірт і кохання», «Діти XX століття», «Нова генерація», «Три генерації», «Золотий меч», «Часи минають» і «Українське весілля», а також до драм Олександра Олеся «Над Дніпром», Василя Гренджі-Донського «Як сади зацвітуть» та до дитячої комедії Володимира Лібовицького «Юрко».

1932 року брати Юрій та Євген Шерегії організують у Хусті пластовий хор — перший молодіжний хор на Закарпатті, і його диригентом стає Євген. У подальшому він диригує і хором, і оркестром у виставах «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського, «Барон Кіммель» Вальтера Колло, «Пані і її похресники» Поля Вебера і Моріса Геніскена, «Запорозький скарб» Костянтина Ванченка, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького та багато інших. Річ ясна, під диригентурою Євгена Шерегія йшли також усі ті вистави, до яких він писав музику.

Заснована як драматично-хорова секція при «Пласті» у Хусті, вона невдовзі перетворилася в театр «Нова Сцена», який почав свою творчу історію 1934 року українською народною оперою «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського під диригентурою Євгена Шерегія.

Наступною виставою братів Юрія і Євгена Шерегіїв у театрі «Нова Сцена» була вистава «Флірт і кохання». Лібретто написав Юрій Шерегії, музику скомпонував Євген Шерегії, який також був її диригентом. «Ця вистава, — відзначала газета «Українське слово» від 13 лютого 1936 року, — мусила найперше, як тут за красою, тут за мистецтвом, зродитися в душі авторів. Ця тут була така сильна, що знайшла вислів у слові й музиці і знайшла енергію перемогти всі перешкоди й зродитися на ділі». А ось характеристика вистави «Як сади зацвітуть» Василя Гренджі-Донського і зокрема її музичної частини, подана Юрієм Шерегієм у його «Нарисі історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року» (1933): «Цю п'єсу В.Гренджі-Донського виставлено з музикою Є.Шерегія. Легка й дотепна фабула з мелодійною народною музикою прегарними хорами сподобалась глядачам, які багато сміялися при сценах дяка — Барановського. У гуцульських костюмах вистава була мальовничою».

Улітку 1936 року управа театру «Нова Сцена» організувала для акторського складу театральньо-драматичні курси. У складі лекторів був також Євген Шерегії. Тематика його лекцій передбачала теорію співу, способи дихання актора, постановку голосу, читання нот, інтонацію і практичне студіювання пісень діючого репертуару. До цього слід додати той факт, що під редакцією братів Юрія і Євгена Шерегіїв театр «Нова Сцена» видавав ілюстрований журнал «Нова Сцена», в якому публікував свої театральні матеріали і Євген Шерегії («Микола Аркас», «Артист і його праця» та інші).

Нарешті, із театральньо-хоровою діяльністю пов'язана також підготовлена Євгеном Шерегієм надзвичайно цікава праця «Народні музичні інструменти Закарпаття» (1977).

Трагедія Карпатської України в березні 1939 року обернулася особистою трагедією і для Євгена Шерегія, який за свою політичну і культурно-мистецьку діяльність став жертвою уторських наїзників, опинившись у концтаборі Вор'юлопош, де разом із тисячами закарпатців і галичан терпів знущання і тортури аж до серпня 1939 року.

У післявоєнний, або так званий радянський, період історії Закарпаття Євген Шерегії жив у постійному страхі опинитися за свою діяльність у розбудові Карпатської України у сибірських таборах. І все ж доля була прихильною до цього талановитого митця і великого гуманіста. Він і надалі був причетний до діяльності театру — тепер новоствореного Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру як диригент оркестру, завідувач музичною частиною і композитор. Під диригентурою Євгена Шерегія в цьому театрі йшли вистави: «Верховино, світку ти наш...» Матвія Тевельова і Василя Василька, «Вій» і «Пошилися в дурні» Марка Кропивницького, «Циганка Аза» і «Маруся Богуславка» Михайла Старицького, «Наталка Полтавка» Івана Котляревського, «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка, «Де тирса шуміла» Анатолія Шияла, «Пророк» Івана Кочерги, «Мати-наймичка» Гната Ігнатовича за поемою Тараса Шевченка «Наймичка» та багато інших. Велику і плідну роботу Євгена Шерегія як композитора і диригента постійно відзначала обласна преса. Наведемо тут характеристику виконаного Євгеном Шерегієм оформлення вистави «Мати-наймичка», в основу якої режисер Гнат Ігнатович поклав одноіменну п'єсу Івана Тогобочного за поемою Тараса Шевченка «Наймичка». Режисер-постановник доповнив використаний літературний матеріал окремими творами Кобзаря, а також увів образи Бандуриста і самого Шевченка. «Поезія Шевченка, — відзначала газета «Закарпатська правда» від 8 березня 1963 року. — це музика, це чарівна українська пісня. Ось чому таке

велике місце у виставі займає музичне оформлення, здійснене С.Шерегієм. Кожна пісня, яка виконується персонажами або супроводжує дію, глибоко продумана, повністю відповідає загальній атмосфері спектаклю. Спів бандуриста, що влітається в текст у пролозі, пісні Ганни, які підкреслюють її душевний стан, пісні хору — всі вони відповідають стильовим особливостям твору, допомагають акторам у розкритті образів».

28 січня 1985 року громадськість Ужгорода відзначила 75-ліття від дня народження та 60-ліття творчої діяльності самодіяльного композитора диригента і актора. А 1-го жовтня цього ж року його не стало.

*Козака несуть, а коня ведуть...
А куди несуть? А куди ведуть?
Козака нема і коня нема, —
Є лише шабелька від того козаченька.
Дзвін шабель, мов звук,
Звук, неначе згук,
Згук трембіт і скрипок...
Козака несуть, а коня ведуть...*

Це уривок із вірша поета Володимира Фединишинця «Козака несуть, а коня ведуть...». Вірш позначений двома датами — 28 січня і 16 жовтня. Іншими словами, вірш присвячений і 75-річному ювілеєві «переслідуваному композиторові-краянину Євгену Мироновичу Шерегію зі славного роду театралів Шерегіїв, яких пам'ятають Волошинова Карпатська Україна і сучасність», і його посмертному шануванню. Ім'я Євгена Мироновича Шерегія навечно вписано в історію закарпатської і всієї української культури.

Йосип БАГЛАЙ,
заступник голови
Закарпатського крайового
товариства «Просвіта».

Духовні пісні Закарпаття

На Закарпатті здавна існує звичай співати духовні пісні, які склав народ. Хоча вони й не канонізовані церквою, але, як і інші жанри народнопоетичної творчості, — це наш неповторний національний образ, наше буття, те, що супроводить людину все її свідоме життя. Пісні і їх чудові мелодії сповнюють серця людей радістю, відображають наші прагнення до того, аби світлі почуття поселились у кожного, щоби запанували мир і злагода, любов у всьому світі.

Довгий час вони не друкувалися, часто переписували їх собі вірники в окремі зошити, які старанно зберігалися й передавалися нащадкам. Ця традиція продовжується й нині, бо майже в усіх, хто співає, є свої зошити з піснями. Вони доповнюють і прикрашають богослужіння. Так, перед великим постом вірники співають покайні пісні. Під час похорону виконуються прощальні надгробні пісні. Не обходиться без пісень і в дні великих свят. Відомо, що урочистостей свята надають не тільки передзвін церковних дзвонів, що супроводжують процесії християн, а насамперед пісні, які вони виконують.

Богослужіння нашої церкви втілює в собі творчий гешт Богонатхненних предків багатьох століть. У Старому Заповіті говориться, що Бога прославляли в піснях псалмів. Новий Заповіт починається з проголошення Архангелом Гавриїлом доброї вісті, за якою з уст Діви Марії лине перша духовна пісня «Величит душа моя Господа», а Захарія продовжує: «Благословен Господь Бог Ізраїлев». Коли народився Ісус Христос, ангели співають «Слава во вишніх Богу!» Симеон-старець, тримаючи на руках довгоочікуваного посланця, з захопленням співає «Нині отпущаши раба Твого, Владико». Після тайної вечері Спаситель разом з апостолами «И воспевше изидоша на гору Слеонскую». Вважається, що вони співали пісню «Яко благ! Яко в вік милость Его!», яка зринула з уст народу під час свячення Соломонової церкви.

За свідченням діячів церкви, ще з часів апостольських богослужіння проводилося із співом псалмів духовних. Відтоді співаються пісні «Єдинородний Сине», «Світє тихий» та ін.

Церковно-релігійні колядки відомі в Європі з часів середньовіччя. Їх творцями були церковники і світські автори. З XVII ст. церковні колядки стали популярними і в Україні.

За твердженням Івана Франка, релігійні колядки — це твори, «яких не постидались би жодна література на світі і котрі сміло можуть видержати порівняння з найкращим, що тільки є на полі християнської гімнології, твори, котрі справедливо і по заслугі здобули собі серед народу широку популярність і не страять її доти, доки серед того народу тривати буде тепле чуття релігійне і прив'язання до своїх гарних поетичних звичаїв і обрядів».

Чимало пісень приурочено до передвеликоднього (великопостного) календарного періоду і до Великодня — свята Пасхи. Ці пісні у прекрасних поетичних образах проголошують незрівнянний прихід Бога до людини та зближення людини з Богом, кличуть до примирення всіх християн в одній спільній вірі, наповнюють мудрістю і шляхетністю, непохитним бажанням працювати в ім'я повної єдності і взаєморозуміння («Коли на страсть готовився», «О Ісусе поранений», «Під хрест Твій стаю» та ін.). У піснях криється глибоке повчання, вони впливають у людські серця віру, надію та любов до Бога і ближнього. У першому посланні Йоана читаємо: «Бог є любов, а хто перебуває в любові, той перебуває в Богові і Бог перебуває в ньому». Справді, пісні аж світяться любов'ю до Бога, даючи можливість їй іншим узяти цього світла до своїх душ, намацати стежину до скарбу власної душі, вчасно схаменутися, щоб не було запізнаним повернення до свого вищого людського призначення. Пісні закликають любити Бога найширше — жити постійно з Христом, тобто віддавати своє життя у Божі руки, ділитися з Богом усіма нашими труднощами та радостями, вміти бачити Христа в особі кожного нашого ближнього, незважаючи на вік, віросповідання. Бо ж Христос учив нас: «Як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чиніть ви їм».

Особливо неосяжною радістю наповнюють серця людей Великодні пісні. Це їй зрозуміло, адже з усіх великих празників церковного року найурочистіший і радісний — Світлий Празник Христового Воскресіння, Пасха або Великдень. Для послідовників Христа було великою радістю почути звістку, що Його більше немає в могилі. Він воскрес! Він переміг смерть! Новина про те, що Ісус Христос воскрес із мертвих, є найбажанішою новиною. Для кожного, хто прагне Його, хто вірить в Нього, поперед вічне життя. Пісні саме їй розновсюджують цю новину, прославляють велич цього найбільшого і найрадіснішого свята. Це величні гімни Христу-Переможцю. Ця така велика радість, що спонукає нас забути нашу злобу, гнів, ненависть і помиритися навіть з найбільшими ворогами. У стихирі Пасхи співається: «Воскресіння день — і просвітімся торжеством, і друг друга обіймим. Промовмо, браття, і тим, що ненавидять нас, простім усе з Воскресінням».

У піснях великодній тематики справжнє розмаїття поетичних образів, зворотів, порівнянь, символів. Небесна радість у Христовій перемозі охоплює все єство людини. Усі її почуття. Бо ж Христове Воскресіння — найсильніший доказ правдивості Христової науки («День весело», «Ісус Христос з мертвих став», «Христос воскрес! Величю дзвін», «Христос воскрес! Ликуйте нині» та ін.)...

Крім цього, звучать пісні за мир і благодать у сім'ї, у світі, за оздоровлення немічних, за зцілення людських душ, за повернення їх до бога. Деякі пісні перейняті турботою про долю свого народу, його єдність, згуртованість, державність («Боже великий, Творче всесвіту», «Боже великий, Тебе ми просим», «Боже, послухай благання» та ін.)... У піснях помітна зцементована вірою в Бога єдність думок, єдностайність почуттів тих, хто приходить до Всевишнього з чистими помислами. Бог невіддільний від віруючих у Нього. Він завжди у їхніх думках, прагненнях, у щоденній праці. Разом з тим у центрі пісень — людина, з її радістю і невдачами — гріхами, переживаннями і прагненнями.

Прославляючи в піснях Всевишнього Творця, вірники дякують Йому за всі Його благодіяння, за радість і скорботу. І просять Господа бути милостивим до нас у випробуваннях нашої віри й любові, щоб проніс повз нас чашу гніву Свого за гріхи та беззаконня наші, щоб благословення Боже перебувало над Українською державою та її народом («Боже великий, єдиний», «Боже великий, Тебе ми просим»).

У багатьох піснях відбито святі істини і пророчі слова із Божого вчення. Вони закликають людей до міцної і непохитної віри, яка б допомогла нам не впасти у гріх, витримати важкі знегоди, пережити невдачі («Дякуємо Богу», «Царю небесний»). Пісні бентежать душу докором, чи так ми живемо, ставимось один до одного, як нам заповідав Христос.

Довкола особи Ісуса Христа зосереджено всі свята цілого року, це містичне повторення тасмниць з Його життя у серцях віруючих.

Саме в образі Ісуса відтворено яскраво виражене гуманістичне начало, що лейтмотивом проходить через усі пісні, присвячені Христові Спасителю. Він — носій честі, гідності, справедливості. Високий громадський пафос пісень виявляється в тому, що вони наскрізь пройняті духом братерської взаємодопомоги і любові, насичені глибокими почуттями — великим занепокоєнням за життя кожної людини. Пісні застерігають не бути егоїстом, а творити добро для інших, не забувати про слабих, бідних, старших людей. У піснях віруючі просять у Бога сили, терпіння і захисту, щоб диявол не міг спокушати на погані вчинки. Усе зникає, навіть найвеличніші споруди світу з часом руйнуються, а то й зовсім пропадають від руйнівних стихійних бід. Лише Ісус у віках лишається непохитний і непоборний. Образ Ісуса Христа виступає в піснях символом і запорукою перемог у найскладніших явищах життя («Ісусе, радосте моя», «О Ісусе дорогий», «Пливи світами», «Припадаєм перед Тебе» та ін.)

Чи не найбільше пісень присвячено Діві Марії, яка живить віруючих незнищеною небесною енергією. Діва Марія для віруючих, як справжня любляча мати, готова виконати всі бажання рідної дитини. Діва Марія зримо присутня у їхніх серцях і почуттях, бо ж набожне почитання Її — першоджерело існування віруючою українською людиною. Недарма у День Успіння Пресвятої Диви Марії Св. Іван Дамаскин так розпочинає свою проповідь: «Марія не потребує слів нашої похвали, але ми потребуємо Її слави та світлості. Як бо може бути прославленням те, що вже прославлене? Як може бути прославленням джерело світла? Зате, коли ми Її почитасмо, то собі сплітасмо корону...» Справді, мереживо пісень цієї тематики зіткане із слів найглибшої любові до Божої Матері.

На честь Пресвятої Богородиці побудовано церкви, монастирі. З давніх часів в Україні є чимало ікон, які знамениті чудами. Її ікону можна знайти в кожній хаті віруючої людини. Традиції візантійського

іконописання не перериваються в українському іконописі. Не один талановитий митець подарував нам прекрасне зображення Пречистої Діви Марії.

Побожний народ України звеличує Пресвяту Богородицю у молитвах, піснях, колядках, кантатах, акафістах, вертепній драмі, школярських віршах, легендах, оповіданнях суто біблійного стилю та інших жанрах народнопоетичної та церковно-релігійної творчості, які демонструють глибинну любов до Матері Божої, показують Її заступництво. Божя Мати є помічницею кожному, хто потребує допомоги, є утішителькою для тих, хто сумує.

Як у молитвах, так і в піснях, зустрічаємо, що Божя Мати — це символ краси і печалі, наша надія, поміч і спасіння, покликана крізь лихоліття нести світло людям, полегшувати їхні страждання. Немає жодного свята, де б Пречисту діву Марію не прославили, не приносили Її якнайщиріші прохання та подяки, сповідаючись, що Божя Мати, не забуваючи своїх улюблених дітей, вислухас молитви тих, хто приходить до Неї з вірою і чистим сумлінням під могутній покров. Понад усе оспівується Її ласка. Мати Марія — «для цілого світу сильний Покрове, цілого світу вічна надіє, ласк милосердя, скарби любові».

Безмірні тугу і сум, невтішне і найбільше горе Божої Матері передають ті пісні, в яких показано муки Христові, коли Його розп'яли. Особливо яскраво змальовано постать скорбної Матері у пісні «Страждальна Мати», що стала найпопулярнішою серед страсних пісень завдяки глибокій поетичності та надзвичайно зворушливих словам, що передають трагічні переживання Матері, Її безмежну любов до рідного Сина, який страждає на хресті за люд підступний і неправий.

Завдяки милозвучності, лаконізму, афористичності, умінню створити точні поетичні формули найактуальніших моральних проблем сучасності пісні про Божу Матір стали популярними і широко знаними в нашому краю («Слава на небесах», «Християни по всім світі», «Де ти згасла, зоре ясна», «Мати милосердя», «О Маріє Мати Божя Пречиста», «Радуйся, Царице», «Християни, прославляймо» та ін.).

Чимало пісень присвячено іншим святам, велику кількість нараховують покаянні пісні, про страшний суд, похоронні пісні та інші.

У комуні-радянський період нехтувалися гуманістичні ідеали, якими пройняті колядки, духовні та молитовні пісні, псалми і канти. Цей величезний пласт української пісенності у часи непримиренної боротьби з церквою і релігією опинився під заборобою, не збирався, не вивчався і не пропагувався. Усе, що було пройшло вірою в духовне начало, високі моральні засади, викорінювалося і школою, і адміністративно-бюрократичним апаратом як вороже, чуже світогляду людини соціалістичного суспільства. Але пісні жили і чекали свого часу, щоб вирватися на волю, бо надто глибоко й міцно у свідомості людей були закладені принципи духовного життя, щоб так просто їх можна було назавжди викоренити. Було ясно, що релігійна віра живе й житиме, поки існуватиме світ, що народ неодмінно повернеться до віри, вкрай необхідної для відродження й збереження культури від деградації й розпаду.

Незважаючи на глибоку економічну кризу, різке падіння життєвого рівня народу, у людських серцях не виникла зневіра і бездуховність. Широке побутування духовних пісень серед народу свідчить про незнищенність людського духу, про прагнення людей до високих моральних цінностей. Вони — немов велике чисте джерело, що наповнює душу народу світлом, радістю і добром.

Іван ХЛАНТА,
кандидат філологічних наук.

ВЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ

До 70-річчя доцента Василя Палька

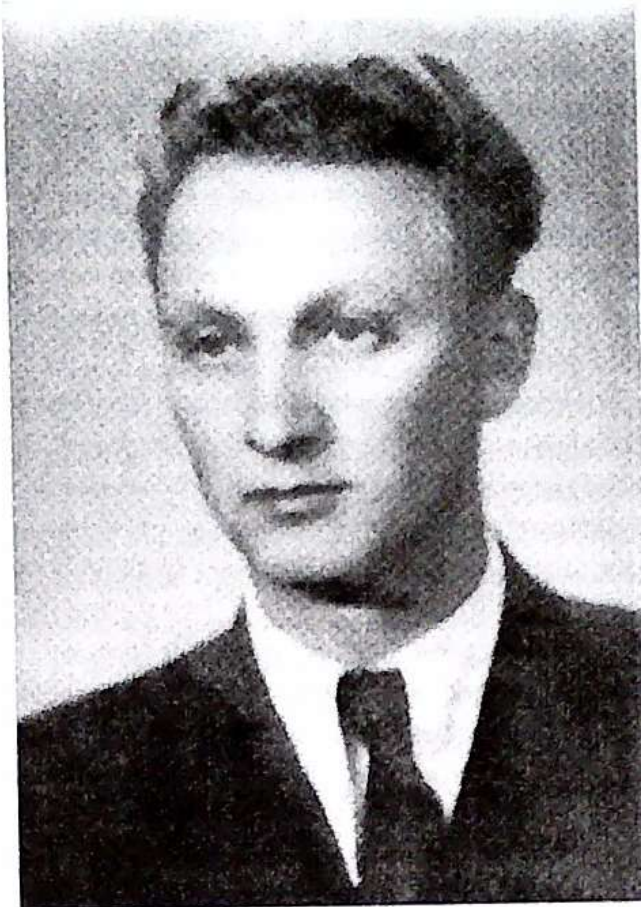
Кандидата історичних наук, доцента Василя Васильовича Палька добре знають тисячі студентів і сотні викладачів Ужгородського державного університету, а останнім часом і Ужгородського державного інституту інформатики і права. Волею Всевисьшого цей педагог зумів у значній мірі реалізувати свій багатий потенціал і завоювати беззаперечний авторитет не тільки у своїх вихованців, але й у всіх без винятку колег (таке рідко трапляється), представників крайової інтелігенції, громадськості області. Тому цілком закономірно виникає бажання більше дізнатися про цю непересічну особистість.

Василь Васильович Пальок народився 14 січня 1939р. в с.Лисичово Іршавського округу Підкарпатської Русі (тепер в Іршавському районі Закарпатської області). Закінчив Лисичівську народну (1943), Білківську горожанську (1945) та Білківську середню (1948) школи. Жадоба до знань привела його до древнього Ужгорода, де він став студентом історико-філологічного факультету недавно відкритого університету. Василь, що змалку звик до труднощів і матеріальних нестатків, вчився добре і в 1953 році закінчив вуз із відзнакою.

Василь Васильович стає вчителем історії Залужанської СШ, а через рік — Ракошійської середньої школи, що на Мукачівщині. Через дев'ять років (у 1963) він повертається на історичний факультет Ужду, якому віддасть 25 років свого життя, пройшовши шлях від викладача до доцента кафедри історії України. У 1998р. Василь Васильович перейшов на кафедру історії та суспільних дисциплін Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права, де успішно трудиться донині.

Головною темою наукових зацікавлень вченого була історія робітничого класу Закарпаття. І більшість публікацій, в тому числі дві монографії (написані у співавторстві) «Місто над Ужем» (Ужгород, 1973, 1984) і «Робітництва горде ім'я» (Ужгород, 1976) присвячені саме згаданій темі. У 1968р. вчений захистив кандидатську дисертацію на тему: «Становище і боротьба робітничого класу Закарпаття в другій половині XIX — на початку XXст.» У працях В.В.Палька на основі широкого використання архівних матеріалів (більшість з них уведена до наукового обігу вперше) досліджувана проблема розкривається в комплексі. Масмо на увазі, зокрема, такі питання, як розвиток промисловості Закарпаття (в тому числі й окремих її галузей), умови життя та праці робітників краю, їх боротьба за покращання свого становища, соціал-демократія регіону і робітничий рух на рубежі XIX-XXст. тощо.

Треба зауважити, що В.В.Пальок не обмежувався рамками дисертаційного дослідження. Тому й зустрічаємо публікації, присвячені історії робітничого класу Закарпаття міжвоєнного та повоєнного періодів.

До висвітлення наукової проблеми (будь-якої, незалежно від тематики) він завжди підходить з позиції історизму. Його кредо: істина понад усе.

Окремі публікації В.В.Палька мають етнографічний характер. Для прикладу назвемо дві — «Еволюція сільськогосподарських знарядь праці на Закарпатті» та «З історії водяної кузні «Гамора» в с.Лисичеві», опубліковані відповідно в 1985 і 1988 роках. Їх вагомість передусім у тому, що історики нечасто беруться за висвітлення подібних тем. А тим часом речові пам'ятки поступово зникають (їх знищує час, люди і стихійні лиха) або безповоротно «модернізуються».

Слід підкреслити, що в полі зору науковця постійно знаходяться актуальні проблеми регіонального краєзнавства. В.В.Пальок був співавтором видання «Історія міст і сіл української РСР. Закарпатська область» (Київ, 1969; 1982). Ним написано змістовний історичний нарис про Кобилецьку Поляну. Крім того, він є співавтором нарису про історію Великобичківського лісохімзаводу, що побачив світ в Ужгороді у 1977 році.

Низка наукових праць В.В.Палька присвячена аналізу діяльності відомих українських вчених, релігійних діячів і письменників. Серед них М.С.Грушевський, П.С.Могіла, Г.С.Сковорода, І.Я.Франко, О.В.Духнович, А.Ф.Кравчицький, Ю.І.Гуца-Венелін, В.С.Гренджа-Донський, М.М.Лелекач, О.І.Маркуш та ін. Вивчав Василь Васильович наукову і видавничу діяльність Закарпатського товариства «Просвіта» у 20-30-х роках ХХст. (див.: Саграїса-Карпатика. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття: [Зб. Ст.]. — Ужгород, 1992. — Вип. 1.).

Окрему групу наукових праць В.В.Палька складають історіографічні дослідження. Він досліджував, зокрема, здобутки вітчизняних вчених у вивченні історії Закарпаття. Ним був написаний курс лекцій під назвою: «Історія Закарпаття в українській радянській історіографії» (Ужгород, 1974). Це цікаве і змістовне видання й досі користується популярністю як у студентів, так і в науковців, що досліджують історію рідного краю. Історик також дав оцінку працям, в яких знайшла висвітлення проблема боротьби трудящегося населення Закарпаття за возз'єднання з Україною. Торкався він питання історіографії селянського руху на Північній Буковині в другій половині ХІХ- на початку ХХст. Вчений завжди прагнув (і зараз це робить) дати об'єктивну, вважену оцінку здобутків своїх попередників або сучасників у вивченні конкретної наукової проблеми.

В.В.Пальок нерідко відгукується на вихід окремих досліджень. Так, він був автором (або співавтором) рецензій на праці: О.Апанович «Збройні сили України першої половини ХVІІІст.» (Київ, 1969), І.Пона «Чехословацько-венгерские отношения (1935-1939)» (Москва, 1972), О.Рудловчак «Біля джерел сучасності: Розвідки, статті, нариси» (Братислава-Пришів, 1981) та інші.

За час роботи у вузі Василь Васильович Пальок зарекомендував себе не тільки як невтомний науковець, але й педагог-методист. Зауважимо, що цей бок підготовки історика відзначало вже керівництво Ракошнінської СШ. Безперечно, десятирічний учительський стаж став надійним фундаментом подальшого удосконалення навного ювіляра в методичному плані. Протягом усіх років роботи у вузі Василь Васильович своєчасно розробляв (або доповнює) навчальні і робочі програми, складав (або обновлює) тематику контрольних, курсових і дипломних робіт та семінарських занять, використовуючи при цьому найновіші досягнення педагогічної науки та елементи передового педагогічного досвіду. Тому й не дивно, що заняття Василя Васильовича завжди проходять на високому методичному рівні, відрізняються улаоченням, систематичним використанням технічних засобів навчання, вирішенням проблемних завдань тощо. Студенти відвідують їх охоче, з великим зацікавленням. Заняття ніколи не бувають нудними. Вони динамічні, існує міцний зв'язок між студентами і викладачем, який диференційовано підходить до визначення навчальних завдань.

Звернемо увагу ще на один важливий факт. В.В.Пальок понад 20 років читав курс «Методика викладання історії в школі». Тому він завжди був у курсі педагогічних новинок, тримав постійний контакт з кращими вчителями історії області, завжди мав на робочому столі найновіші шкільні програми з історії. Керував і педагогічною практикою студентів. Великою є його заслуга у визначенні базових шкіл для проходження студентами історичного факультету згаданої практики, в налагодженні міцних і дружніх контактів між викладачами і дирекцією та вчителями-істориками шкіл. «Своєю» людиною він був і на кафедрі педагогіки та психології УжДУ. А скільком студентам надав методичну допомогу під час проходження практики? Немає сумніву в тому, що сотні і тисячі колишніх і теперішніх вчителів історії (яких доля розкидала по всьому світу) із вдячністю згадують саме Василя Васильовича, котрий зробив усе можливе, щоб вони стали справжніми педагогами.

Доцент В.В.Пальок багато працює зі студентами в позааудиторний час. Керує написанням курсових і дипломних робіт. Робить це професійно, не рахуючись з часом. Не нав'язує вихованцям свої думки, а діє методом переконання. Велику увагу приділяє правильному визначенню структури роботи, збору і класифікації джерел та літератури, правилам бібліографічного оформлення посилань у дослідженні. Василь Васильович завжди прагне того, щоб найкращі його вихованці виступали із результатами своїх пошуків на щорічній студентській науковій підсумковій конференції, і сприяє публікації окремих студентських робіт (або їх частини).

Василь Васильович Пальок — активний і в громадській роботі. Він добросовісно виконував обов'язки академіка-наставника, по-справжньому прислухаючись до побажань студентської молоді, яка цілком довіряє Василю Васильовичу. До нього можна звернутися будь-коли, будучи впевненим у тому, що тебе уважно вислухають і, по можливості, допоможуть.

Вчений обирався членом профбюро факультету, секретарем ради факультету із сприяння науково-дослідній роботі студентів, членом факультетської атестаційної комісії. Був лектором обласного відділення товариства «Знання». До всіх своїх обов'язків ставився дуже відповідально. У центрі уваги завжди бачив інтереси конкретної людини. Він ніколи не був функціонером. Заради дотримання справедливості не боїться йти всупереч волі адміністрації чи окремих чиновників. Прикметно, що у будь-якій ситуації Василь Васильович залишається людиною, чинить так, щоб не було соромно дивитися у вічі студентам, колегам чи просто знайомим.

За багаторічну роботу Василь Васильович Пальок не надбав якихось матеріальних статків, та й не прагнув до цього. Зате він заробив десятки офіційних і сотні неофіційних подяк. Здобув авторитет, заслужену шану і повагу знайомих. Став прикладом справжнього педагога і науковця, на якого рівняються інші. Приклад історика наочно засвідчує, що добре ім'я можна заробити тільки наполегливою працею, добротою і повагою. Добро породжує добро.

Свій 70-річний ювілей доцент В.В.Пальок зустрічає у доброму настрої. Найголовніше, що живемо у незалежній Українській державі, про яку він завжди мріяв. Про відпочинок вчений не думає, маючи багато планів та ідей. Тому щиро бажаю своєму улюбленому наставникові доброго здоров'я, щастя і благополуччя. І, звичайно, нових творчих здобутків у царині історичної науки. З роси і води Вам, шановний Василю Васильовичу! Хай Вам допомагає Бог!

Микола ОЛАНІН,
кандидат історичних наук,
доцент Ужгородського університету.

ДІВЧИНА З ЛЕГЕНДИ

До 375-річчя народження Марусі Чурай

У науковій бібліотеці міста Львова зберігається рукописний пісенник із Білок Василя Талапковича, який той у середині XIX століття передав Якову Головацькому для збірки «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». Є у тому пісеннику згадка, що на Закарпатті співають пісню «Віють вітри, віють буйні...» Як ця пісня з Полтавщини прилинула ген за Карпати? Мабуть, із допомогою вистав «Наталки Полтавки» Івана Котляревського. Її співає Наталка Полтавка.

У становленні українського театру на Закарпатті п'єса Котляревського зіграла велику роль. Як і п'єса Михайла Старицького «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці»... Назву цій п'єсі також дала пісня. І не тільки назву, але й сюжет про те, як Маруся вчарувала Гриця. На основі цієї пісні Анатолій Кралицький написав оповідання «Ой не ходи, Грицю, на вечорниці», яке з підзаголовком «подкарпатская повесть» опублікував у львівському «Слові» (1865, №№ 23, 24).

Що об'єднує згадані пісні? Те, що у них один автор, точніше, авторка — Маруся Чурай, полтавчанка, донька урядника полтавського козацького полку Гордія Чурая, учасника визвольних змагань Богдана Хмельницького. У походах співали складену Марусею пісню «Засвіт встали козаченьки». Співав її і закоханий у Чураївну знаний в історії хоробрий козак Іван Іскра, син гетьмана Якова Іскри-Острянина (Остряниці), а серце дівчини чомусь радісно тьохкало під час залицянь козака Гриця, того парубка, якого треба було спонукати до роботи, але не на зальоти:

*Грицю, Грицю, до роботи!
В Гриця порвані чоботи.
Грицю, Грицю, до Марусі!
— Зараз, зараз уберуся!*

Традиція приписує Марусі Чурай пісні «Ішов милий горонькою, мила — під горою», «Болить моя головонька від самого чола», «Котилися вози з гори та в долині стали», «Ой Боже ж мій, Боже, милий покидає». У оповідах про Марусю Чурай важко відділити реальне від легендарного. Вважається, що вона народилася у 1625 році, була співучою і оспівала своє кохання з Грицем, та коли він знадівся багатством Галі Вишняк, дала йому чари. Чи так було, чи Гриць помер з іншої причини, але суд присудив скарати Марусю на горло. Іван Іскра виклопотав у Богдана Хмельницького помилування співачці. Хмельницький в універсалі (словами Ліни Костенко із роману у віршах «Маруся Чурай») переконував судців:

*Таку співачку покаратъ за горло,—
Та це ж не що, а пісню задушить!*

Співачку помилували (влітку 1652р.), але вона після того вже не могла творити нові пісні і згасла у незвісності. Та пісні її залишилися — і «Летить галка через балку», і «Зелений барвіночку, стелися низенько», і «На городі верба рясна», і «Чого ж вода каламутна?» і «В кінці греблі шумлять верби».

Як мовою, так і змістом ці пісні полтавчанки приймалися на Закарпатті як свої. Доказ цього — у «Граматиці Слов'яно-руській» Михайла Лучкая, яку було випущено у світ у 1830 році. Маруся співала:

*Котилися вози з гори та в долині стали,
Любилися, кохалися, та вже перестали*

(«Дівчина з легенди Маруся Чурай», Київ, 1874, с. 18).

Котилися возы з гори,
На долині стали.
Любилися чорні очі,
Тепер перестали.

Із-за гори світ біленький,
Десь поїхав мій маленький,
Десь поїхав, та й немає,—
Серце моє замирає.

Ой на горі сніг біленький,
Десь поїхав мій миленький,
Десь поїхав, та й немає,
Серце з жалю завмирає.

Іван СЕНЬКО,
кандидат філологічних наук.

Маруся Чурай

В кінці греблі шумлять верби

В німні фреді шуляють вереди,
Що я їх садила,
Нема мого миленького,
Що я поливала.

Нема ушо, та њ не буде —
Пошав за Дону,
Сказав: «Рости, гившинопоно,
Ни друкуро весну».

Росла, росла девишенька,
Росла, выросла,
Ждала, ждала козаченька,
Та и плакати стала

Пливте, ви, пливте, кари,
Жага ваша доля
Полонили позачеюки
При місяці стоя.

Не ж його пам'ятаю,
Пам'ятаю мати,
Вона мені ізвела
Рухливу подати

КОЛОМИЙКИ У ЗАПИСАХ ЮЛІЇ КОРШИНСЬКОЇ

Юлія Юріївна Коршинська народилася 1922 року у селі Буштино Тячівського району на Закарпатті. Збирала цінні матеріали з історії і культури рідного села та багато зразків усної народної творчості: пісень, коломийок, балад, легенд тощо. Маючи природний музичний дар, сама майстерно їх виконує.

Пропонуємо увазі читачів добірки коломийок, зібраних Юлією Коршинською у рідному селі.

Мене мати породила в середу раненько
Та дала ми сірі очі і щире серденько
Мене мати породила, намастила медом,
Та мене би хлопці найшли й пуд студеним медом.
Мене мати породила, намастила милом,
Коли уйду на умиро – за мене хлопці фойом.
Мене мамка породила коло сіяночок
Кобби така до роботи, як до співаночок
Мене мамка породила у сіньох на дошці,
Та дала ми сірі очі кнпати на хлопці.
Я у мамки одна була, я у мамки росла,
Я у мамки на припічку навивала просна.
Була мене моя мамка двічі по битому.
Та аби м ся не дивила в очі жєнатому.
Ой, мати моя, мати золота та срібна,
Та не дай ня за багача, бо я там не трібна.
Ой, далась ня, моя мамко, за жєри бєвати.
Та я, мамко, не потягну в горах літати.
Ой, коби мамка знала, яка в мене біда,
Она би ми персєзала голубочком хліба.
Кобби знала моя мамко, як мене, як мене,
Та би мені заспівала, як урозд на камені.
Кобби знала, моя мамко, як мене на душі,
Та би мені заспівала, як соку на руші.

У ВИТОКИ ЖИТТЄВОЇ ДОЛІ ЗАЗИРНУТИ Б

До 70-річчя від дня народження Петра Мізуна

Того зимового вечора Гаврило Мізун знав напевно: Богоявлення Господнє несе йому дзвінку радість — дружина Марія висвітлювала навкруг злагоду, а водночас і знак тільки їй, молодій Матері, відомої Доби, коли родина примножиться під благословенням Богородиці. Так воно й сталося: 29 січня 1930 року народився їхній первісток Петро. Здавалося, все Волове (так з давніх давен звалось Міжгір'я, що нині має таке абстрактне, сказати б, нікудишне ймення, бо ж таких по світах кілька сотень!) зупинилося побіля газдівського обійстя Мізунів, аби припнути вдячну думку до Молитви: «Богородице Діво, радуйся, благодатна Маріє, Господь з тобою. Благословенна Ти між жонами і благословенний плід утроби Твоїї» ...Зблідли уста господині, а все ж — між болем і солодким щемом, галасом і метушнею — комусь щось шептали про несподівані жалі. Адже хто звідає, яким судиться немовляти життєвий рушник, як воно одразу кричить про свої тривоги?

Та син Гаврила Мізуна (1903–1979) і Марії Красняник (1909–1979) видався напрочуд дужим у всьому: ростом і поставою дебелий, мов односельчанин-опришок Ілько Липей, красою — наділений, а щедрот-доброт душі — намілуйся, Царице-Верховино! Його успіхи стелилися повсюди. Звісно, розпочалися у стінах школи — передусім народної (себто початкової), горожанської (неповної середньої), а відтак — у славленій хустської гімназії, де витав дух високих устремлінь. Останні позначили його прагнення вчитися в інших і нести світло просвіти поміж людей. Це — примітна

риса Петра Мізуна від літ дитинства до тієї хвилини, коли 14 травня 1997 року назавжди відійшов у весняну Вічність. Отже, годі й казати, що книжка його життя була багатосторінковою. Щоправда, була вона наповнена різноманітними й промовистими ділами, цікавими фактами й повчальними подіями — вистачало б на гурт! Либонь, для кожного палкого просвітянина з Міжгірщини зайтриє на серці, коли дізнається: Петро Мізун першим з верховинців отримав 1948 року золоту медаль по закінченню Міжгірської середньої школи, яку вручив випускникові тодішній директор — Кирило Галас (1921–1995), автор знаменної поезії «Буде день» і співтворець однойменного літературного альманаху (Ужгород, 1941). Відтоді й почалися його сходинки, оперті на трудові потуги. Не знадобилася золота медаль до родинної, бабусиної, скрині: того ж року

вступив на медичний факультет Ужгородського університету. І невдовзі став улюбленим учнем Олександра Фединця, Миколи Бакшеева та інших лікувальників, відомих далеко за межами України. По завершенню університетських студій з відзнакою у 1954 році молодий лікар повернувся з міста над Ужем на Верховину, де працює отоларингологом. Зі слів Гафії Зимомрі (1919–1995), прибиральниці, а згодом – санітарки райлікарні, автор цих рядків дізнався про високий авторитет, яким користувався Петро Мізун серед хворих, а також колег. Невдовзі знову навчання, цього разу – в аспірантурі при кафедрі госпітальної хірургії, яку від 1955 року очолював Олександр Фединець (1897–1987). Початкуючий науковець не шукає легких стежинок у дослідницькій царині, натомість його ваблять ті завдання, що становили стержневі напрямки досліджень кафедри, зокрема, хірургічне лікування цирозу печінки, панкреатиту та, у першу чергу, судинних захворювань нижніх кінцівок та судинної патології. Вони характеризуються складним процесом розв'язання. Такою є, скажімо, проблема тяжкого недугу – облітеруючого ендартеріїту, його патоморфології, патофізіології та патогенезу, що поєднується з потребою віднайдення ефективних засобів впливу на різні патогенетичні механізми. Про актуальність постановки цих питань свідчать численні дослідницькі праці вітчизняних і зарубіжних вчених, у тім числі Олександра Вишневецького, Миколи Єланського, Андрія Омеляшка, Миколи Краковського, Олександра Шалімова, Стефана Новицького, Рене Фонтена, Йоганни Радемагер, Яна Лінгардта та ін. Зрозуміло, у цьому руслі помітним постає внесок і ужгородських хірургів-професорів О.Фединця, А.Караванова, В.Хенкіна, М.Полажинця, І.Ковальчука, В.Русина, С.Долгоша, П.Шеремета, доцентів І.Коршинського, В.Бори, П.Мізуна, А.Сімодейка, В.Плахотнюка, Ю.Таралона.

Наукові спостереження Петра Мізуна, його новаторські пошуки викликали зацікавлення у провідних клініках України, Росії, Словаччини, Чехії, Німеччини. В окремих з них (Москва, Київ, Львів, С.-Петербург) уродженець з Міжгірщини вдосконалював хірургічну майстерність. Пригадується зустріч, що відбулася 29 січня 1980 року під знаком святкування полудня віку мого земляка: вчений тепло говорив про свою вдячність професору Інституту хірургії ім.О.Вишневецького Миколі Краковському, який був для Петра Мізуна справжнім порадиником і, власне, науковим керівником кандидатської дисертації.

Її успішний захист видається дещо запізнілим, бо прилав на весну 1972 року, хоч праця була завершена наприкінці 50- напочатку 60-х рр., опісля закінчення аспірантури (1957). В активі вченого – низка авторських свідоцтв на винаходи та понад десять раціоналізаторських пропозицій. До слова, він вперше в Закарпатті застосував розроблений особисто метод локальної анестезії, що знайшов відтак широкий розголос у клініках України. Тому й не дивно, що дисертаційне дослідження («Деякі показники порушення трофіки й гемодинаміки у хворих облітеруючими захворюваннями артерій нижніх кінцівок та їхнє патогенетичне лікування». – Москва-Ужгород, 1972, 212 стор.) високо оцінили М.Краковський, С.Колесников, Г.Степанова, П.Биткі, М.Князев, Г.Захарова, а також «хрещений батько» пращ Петра Мізуна – професор Олександр Фединець. За оцінками названих вчених, йдеться про вагомий внесок дисертанта у теорію і практику

лікування хворих з облітеруючим недугом, коли внаслідок інтенсивного згущення крові відбувається відмирання нижніх кінцівок. Петро Мізун розробив і втілював на практиці кілька засобів знеболення у процесі безпосереднього операційного втручання. Для цього хірург, як справжній ювелір-інженер, мав набір спеціальних, ним сконструйованих лікарських інструментів. У цій справі він охоче спілкувався з молодшим братом Юрієм, кандидатом фізико-математичних наук, завідувачим лабораторією Полярного геофізичного інституту Кольського філіалу Російської Академії наук. Братам належить кілька монографічних видань (Ю.Г.Мізун, П.Г.Мізун. Космос і здоров'я. — Москва, 1984; Магнітні бурі та здоров'я. — Москва, 1990 та ін.) російською мовою.

Петро Мізун жив не тільки «хлібом єдиним», він шукав свій храм у душі, прилучаючись до українського собору «без риптування». Близькі з-поміж друзів мали нагоду заглянути до книжки його життєвої долі, відчутти його пристрасну любов до слова Шевченка й Лесі Українки, Сковороди й Франка, Стефаніка й Василя Гренджі-Донського. Він усміхався широкою усмішкою, повною довіри й пошанування. Коли оповідав про свої мандрівки землями Болгарії чи Німеччини, Чехії чи Індії, Куби чи Росії, то завжди — докладно й переконливо — стверджував: «У рідному краю навіть дим солодкий і коханий». Тут він не заїкався, як дехто з можновладців, бавлячись ключем у правці. У такі хвилини він був схожий на батька Гаврила, вибитуваного хворобами лісоруба; отак стане, широкоплечий, і вдивляється туди, де шапкою Мономаха височіє над Володимиром — Міжгір'ям мальовнича Кам'янка. Це — з одного боку. А іншого — звисає, неначе велетенський оборт сина, над Синевирським озером.

Якось випала несподівана зустріч з неперевершеним вчителем молодих і зрілих, як кажуть, «з бородою і без неї» — Марією Опаленик. Слово до слова, а лишень годинник виказує: сонце дивилося на ранок днини, аж ось — її злам під вечір. Яких імен торкнулися уста моєї вічної навчительки! Від царя персів до грабівника богів Діонісія! Але одне прізвище викликало суцільний біль: Петрові Мізуну у ці січневі дні виповнилося б 70. Гортаю папери, опубліковані й рукописні праці вченого. Мимоволі впадає в око розлога оцінка, яку дав дослідницьким статтям українського хірурга професор Горст Гайне, завідувач клінікою з найстаріших лікарень у Центральній Європі — Берлінської Шаріте, заснованої 1710 року. Мало хто знає, що саме тут пережила важку операцію Леся Українка у червні 1899 року. Однак Петро Мізун про неї відав і високо поцінував практику німецького хірурга Ернста Бергмана (1836-1907), який оперував авторку «Лісової пісні»...

Петра Мізуна наділила Доля великим даром, бо він рятував людей від недуги, одухотворяючи їх на радість, натхнене життя. Цей дар світився у його щоденній праці, як у того сівача, котрий лагідним поглядом озирає доглянутий власний лан напровесні, сподіваючись на добірний врожай.

**Микола ЗИМОМРЯ,
професор Закарпатського інституту
методики навчання й виховання,
підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.**

САМІЙЛО ВЕЛИЧКО

До 330-річчя від дня народження і 280 річчя його «Літопису»

Кожна доба ставить перед своїм літописцем свої питання. «Відколи пішла руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля стала бути? — починав Нестор». Із яких причин і через кого спустошена земля наша? — запитував через шість віків Самійло Величко. Чи ж не та думка ятрить нас і зараз, на порозі третього тисячоліття.

С.Величко — канцелярист війська Запорізького, з отих січових інтелектуалів, про яких співається, що «козаки без писаря — мов без гетьмана». Під 1690р. Величко занотував, що того літа, «маючи кільканадцять років», почав козацьку службу під рукою генерального писаря Василя Кочубея. 1702р. Самійло був у козацькому загоні, що ходив до Польщі на допомогу королеві. 1705р. перейшов у генеральну канцелярію Запорізького війська, але 1708р. потрапив у немилість. Вийшов на волю лише 1715р. і оселився в оспіваній пізніше Гоголем Диканьці, де й почав роботу над літописом. На титульній сторінці літопису стоїть дата 1720р.. Це, очевидно, час початку роботи, оскільки в літописі є посилання на події і 1722 і 1725р. Остання згадка про хроніста припадає на 1728р. Автор досконально володів польською і латинською мовами. Увесь літопис просякнутий гумором й іронією: перші постріли гармат він називає обміном питанням і відповіддю, нещасливу битву — похміллям, знущання шведів з поляків — опікою і гостиною.

Величко виконав свій літопис у двох томах. Перший, детальніший, охоплює період 1648—59р., другий, стисліший, — 1659—1700. Як влучно зауважив Валерій Шевчук, «літописові Самійла Величка випала доля хоч, може, й щаслива, але щербата». Його відкрив 1840р. М.Погодін. Коли О.Бодянський попросив рукопис на предмет публікації, Погодін запросив великий гонорар і справа загальмувалася. Видання розтяглося на чотири томи з 1848 по 1864р. А 1991р. його видав у перекладі на сучасну українську мову В.Шевчук.

Першим поштовхом до відтворення рідної історії послужило перебування С.Величка на Правобережній Україні. Побачене шокувало його: «безлюдні міста й замки, порожні вали, колись висипані працею людей, як гори й горби. Всі вони правили тоді за пристановище і поселення диких звірів». Фортеці — «одні стоять малолюдні, інші зовсім спорожнілі, розруйновані, зарослі зеленню, запліснявілі, обсажені бур'яном і повні лише черв'яків, і зміїв, й усякого гаддя, що там гніздиться». А навколо — «покрите мохом, очеретом і зіллям просторі тогочасні українські поля й родючі долини, ліси й великі сади, красні діброви й річки, стави й занедбані озера. І це був той край, який правдиво колись, шкодуючи уже за втратою його, називали й проголошували поляки раєм світу». Оце, так би мовити, вигнання з раю, стає головною темою величківського літопису. В результаті постає широке епічне полотно, за півтора ста до Л.Толстого з'являється, по суті, українська барокова «Війна і світ» (Война и мир). Вона сповнена гіркої філософії, яку сучасники так і не оцінили. Зате цілком подібні ідеї згодом розвиватимуть Шевченко і Гоголь.

У передмові до другого тому С.Величко пише: «Не куди-інде, тільки на Україну примандрували і загостили з Польщі, приєднавши собі подібних свояків, ті дві сестри — Нужда й Біда. Вони споїли пагубними лікерами наш руський народ, простодушний і добросердечний, який, проте, мало роздумує про минулі, теперішні й майбутні і речі та події. Він завжди схильний і до внутрішньої незгоди поміж себе... Від цього напоєння, а найбільш через змноження поміж них богогнівильного беззаконня, висякло в ньому «люби багатьох!», і від того зросли й поширилися всі вищезгадані пагубні дії, роздвоєння, незгоди та інше зло й непотребство. Начальники і вожді не тільки нічого не виправили самі, але ще більше довели до крайньої погібелі й розору свою україно-малоросійську Річ Посполиту» (у перекладі на нинішню термінологію — нашу західняцько-східняцьку республіку). Найгостріші інвективи літописець-памфлетист спрямовує проти тогочасної української старшинської еліти. Чи ж багато змінилося з тих часів?

«Через це сильно сказано: владе, владе краса козацька Україна тогочасна, як отой стародавній Вавилон, місто велике», — безрадісно твердить аналіст. XVII вік мав «Пересторогу» анонімного автора, XIX — гнівне Шевченкове «Схаменіться, будьте люди!» XVIII же — свого національного пророка і суддю в особі С.Величка. Його розлоге послання до нащадків про самонищення козацької України ще тільки чекає на вдумливе прочитання.

Сергій ФЕДАКА,
доцент УЖДУ.

СИНЬОРІКИ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

До 90-річчя від дня народження вченого, письменника і педагога

Про свою малу батьківщину в оповіданні «В долині синьої ріки» він сказав: «Крізь вікно видно село, яке вже давно спить глибоким сном в обіймах гір. Багато-багато століть лежить воно тут, і вічно наступає за днем ніч, а за ніччю день: як вода в криниці, б'є в ньому джерело життя. Силу життя ніхто не переміг і не переможе. Вона сама турбується про себе і сама собою керує».

Хата край Осою на Іршавщині з віконцем на долину Синявки ще донедавна стояла. Тут формувався світогляд Федора Потушняка, сюди він навідувався, поки жив, а хата живе досі у його прозі і поезії — чи то у пейзажі синьої долини, що відкривається з віконця родинного гнізда, чи у роздумах-медитаціях про життя і смерть, людську тимчасовість і вічність. Тут Федір Потушняк рано усвідомив собі істину — досягти вершин можна лише ненастанною працею день у день, хвилина в хвилину, мить у мить. Закорінена ця істина, мабуть, у добрій селянській традиції, йшла від батька-матері, бо ж усі три сини Михайла Потушняка завдяки своїй працьовитості стали відомими,

шанованими людьми. Василь брав чільну участь у творенні Карпатської України, а по війні, працюючи у Білках агрономом, користувався заслуженим авторитетом не лише в селі, де його досі тепло згадують, хоча його давно нема в живих, — відомий у світі кукурудзавод Пітра стався не без допомоги Потушняка-агронома, заслуженого агронома республіки. На родинному обійсті в Осої живе вчитель-пенсіонер, Заслужений учитель України Петро Потушняк, дочка якого продовжує батьківську стежу, навчаючи односельчан.

Тут 27 лютого 1910 року народився Федір Потушняк: вчений-історик, філософ, археолог, етнограф, журналіст, письменник-прозаїк, драматург, поет, есеїст, критик, перекладач, педагог. І в усіх іпостасях він виступає як особистість напрочуд цільна.

Натура творча, з дивовижною широтою зацікавлень, був він насамперед справжнім сином рідної землі — прагнув якомога пов-

Федір Потушняк

ніше пізнати свої корені, ті духовні підвалини, які допомогли пращурам, ще від їх майже мільйонрічної минувшини та поколінням ближчим, зберегти й примножити свою вікову матеріальну і духовну народну культуру, встояти у вірі тривалих несприятливих суспільних умов, не зігнувшись під їх тяжкою ношею, передати у спадок нащадкам невмирущі скарби духовності, що набувалися не роками — цілими тисячоліттями.

З Осю 12-річним хлопчаком Федір пішов продовжувати навчання у Берегівській гімназії, де працювали тоді кращі інтелектуальні сили краю, а вчителем рідної мови був талановитий український поет Василь Пачовський, який міг на уроці проникливо подати свій вірш, ніби він щойно народжувався, або й творити експромтом. По закінченні гімназії вищу освіту здобув на філософському факультеті відомого в Європі Карлового університету в Празі, вчителював на Закарпатті, служив у армії, займався науковою, журналістською та видавничою роботою у дорадянський час. Упродовж трьох років (1942–1944) сам готував і випускав в Ужгороді літературну газету — «Літературна неділя», на шпальтах якої всебічно подавав культурне життя краю, його народне й професійне мистецтво, народознавство і науку. У травні 44-го був мобілізований в угорську армію, але, пройшовши вишкіл, тут же й здався у полон. Як радянський військовополонений працював на відбудові залізниці в Івано-Франківську, де в середині листопада зустрівся з Петром Лінтуром, який їхав до Москви, чи Києва, оповів про свою долю. Невдовзі якогось зимового ранку, коли Ужгород ще не звільнився зі сну, постукав у віконце квартири, у якій залишилася дружина, і попросив її вийти. Кілька літ тому з ледь помітною усмішкою на устах Ганна Дмитрівна оповідала, що було далі. Разом з візником, утрюх, ледве зняли з воза два тяжкі міхи. Уже в кімнаті стали розбирати. Виявилось, вони вщерть були наповнені книгами, і нічим більше. Всі скромні кошти, які вдалося заощаджувати військовополоненому, він тратив, щоб придбати на ринку у тодішньому Станіславі книги.

Після повернення з полону Федір Потушняк подався на журналістський хліб, працював якийсь час у обласній газеті, а відтак, з 1946 року — у науці та на викладацькій роботі в Ужгородському державному університеті. Викладав як доцент історичні дисципліни, слов'янські мови та латинь, викладав зі знанням справи, але наглядачі-неуки від марксизму-ленізму попсували йому чимало крові.

Серед помітних його праць у науці дорадянського періоду — розлогий, добротний нарис історії філософської думки Закарпаття, видрукуваний на сторінках «Літературної неділі» — й досі ніхто з філософів не спромігся написати щось вартісніше.

Скрупульозне вивчення життя первісних людей, зокрема археології бронзового та залізного віку, увінчався випуском власним коштом монографії «Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті» (1958), де він докладно проаналізував після того, як сховався в пішки сотні кілометрів шляхів і стежок і тяжко попрацював у дощі і спеку, свої польові дослідження у галузі археології. Хоча чимало з відкритого Потушняком-археологом, особливо часів життя ранніх слов'ян та періоду Київського Русі, через неможливість берегти все у домашніх умовах загубилося. Ще більше сховався він у пошуках скарбів, аби зафіксувати якомога точніше й ширше народні вірування. Саме вони дозволяли ввійти глибше у народне життя, зрозуміти витoki духовності предків. Це були продумані походи, найчастіше велосипедом у найвіддаленіші куточки нашого рідного краю від Ужжа до Бичкова і Ясиня, від Дякова до Волівця і Скотарського. Записи народної демонології, вірувань, звичаїв він надсилав в Угорщину, в Академію наук, друкував у тогочасній періодиці та окремими брошурами. А ось зібрати все це й видати окремою поважною книгою ми досі не спромоглися, хоча й усвідомлюємо безцінність цих скарбів, зібраних сподвижником — повторити сьогодні те,

що зробив він понад шість десятиліть тому, неможливо. Досі знаходиться також у рукописі його монографія про археологічні знахідки на Закарпатті за слов'янської доби.

Із літературної спадщини Федора Потушняка найбільш відомою є його проза. Прозові твори письменника, який стояв біля колыски закарпатського відділення Спілки письменників України, виходили у дорадянський час (збірки оповідань «Земля» — 1938, «Оповідання» — 1942, «Гріх та інші оповідання» — 1943). Видавалися і перевидавалися пізніше («У долині синьої ріки» — 1957, «Повінь» — 1959, «Мати-земля» — 1962, «Честь роду» — 1973, «Твори» — 1980). Його проза відкрила нам автора цікавого, майстра в царіці словесного мистецтва справжнього. Роман «Повінь» — перше так широко закреслене епічне полотно закарпатського прозаїка про життя нашого села упродовж тривалого часу. Невидрукованим досі залишився його роман «Боротьба з дияволом». Як прозаїк він ішов від традиційного, класичного письма до письма модерного, про яке у статті «Про сучасну літературу» (1943) писав, що воно відкриває «перед нами непередбачені, далеко заховані духовні можливості людини... дає нове поле творчості, ведучи до далекосяглих перспектив, у яких отражається людський дух». Твори малої прози, написані на цих засадах, частково видруковані у книзі «Честь роду». Про їх образний лад, уміння подати у кількох словах-образах епічно розлогу картину задалеко не однозначним трактуванням закарпатської дійсності свідчить і досі недрукований етюд «Зустрічі», поданий нижче.

Перу Федора Потушняка — дитячого письменника — належить книги «Спляча царівна» (1944) і «Хатка та млинок» (1944).

Він автор кількох вагомих, філософськи насажених драматичних творів, і нині достойних сценічного втілення, які залишилися у рукописах.

Чи не найменш відомою сучасному читачеві залишається його поезія, у яку він увійшов сімнадцятилітнім юнаком і творив її постійно, до останку. Була у його творчому житті незрадливою коханкою-проводиркою. Перша рукописна поетична збірка написана юнаком-гімназистом. Зберігся її машинописний оригінал та й сам рукопис — «Пори року». Машинописний оригінал закінчується авторським коментарем: «Ця збілочка була написана мною десь у 1927–1928 році... в самім Берегові і на Осою. Віднайшов я її між книгами і був зворушений Ленауівською поетичною щирістю, взяв і оце переписав її знову по цілих 18 роках. Деякі з цих віршів (тут їх не приводжу) були друковані в «Нашім ріднім краю» і «Пчілці» Осій. 20 VIII. 1946».

Гортаючи тепер сторінка за сторінкою «Пори року», диву даєшся, з якою м'якою пластикою подає поет словесний малюнок, як володіє звукописом, яких поетичних й філософських відкриттів сягає.

*Чую, чую похоронний дзвін
Ніч на землю тихо западає.
Сумно грає, монотонно він
Тане в полі, в водах завмирає.
Чую, чую похоронний дзвін,
Ясні зорі в небі погасають,
Ідуть полем тіні, мов наскін,
В темні води сходять, потопляють...*

Як поет активно друкувався. Після видрукованої в Іршаві збірки «Далекі вогні» (1934) вийшло ще кілька поетичних книг — «Хвилини вічності» (1936), «Таємничі вечори» (1938), «Можливості» (Севлюш, 1939), «На білих скалах» (Ужгород, 1942), «Кристали» (1943), «Терези вічності» (1944).

Кілька віршів було вміщено й на шпальтах «Закарпатської України» у 1945—1946рр., але заангажовані до дат вірші його не гріли, і більше як поет він не друкувався, писав, як тепер прийнято казати, до шухляди. Віршування було для нього і творчим трудом, і відпочинком, і розрадою в важкі хвилини, години, дні, роки життя — тягот на його долю випало більш ніж достатньо. Окрім уже згаданих книг, у домашньому архіві, лад у якім підтримує син Михайло, археолог, що продовжив у цій галузі батька, зберігаються машинописні авторські оригінали поетичних збірок і зібрань творів, що вміщують десятки тисяч віршованих рядків. Не все з написаного рівноцінне, та поетичних знахідок тут багато. Друкуватися у радянські часи він не міг, бо на його поезію було накладено тавро імпресіоніста.

Інтелігент, який володів дев'ятьма європейськими мовами, він справді цікавився новітньою, модерною європейською (і не тільки) літературою, читав новочасну французьку, угорську, чеську поезію, захоплювався Полем Елюаром, французькими сюрреалістами, Едгаром По, Бодлером та Рембо, Сальвадором Далі... Останнього навіть перекладав українською, як перекладав і Герхарда Шумана, Едгара Аллана По, Лайоша Міссурая-Круга та інших поетів.

Поважна поетична книга Федора Потушняка вже давно на часі — нині затримка лишень за меценатом, який допоміг би матеріалізувати це небуденне видання.

Його поетичні пошуки, увібравши здобутки фольклору та міфології, йшли у річищі модерної європейської і світової поезії з її густою образністю, далеко не однозначним, геть випрозореним до примітиву змістом.

Поетичний світ Федора Потушняка додає свої барви і відтінки не лишень літературному процесові Закарпаття, дорадянського і радянського, а й усій загальноукраїнській літературі.

Його заповітом стали рядки одного з останніх, написаних взимку 1959—1960рр., віршів:

*Зима. Заходить сонце у заграву,
В старі дуби змиг промінь у димі,
І хмурість сходу киває зимі,
І день, як птах, сідає у облаву...*

*Сьогодні чую я таємні кроки,
Уже моїй не повернутися весні —
Я жив завжди у золотомусні,
І думи мої всі були глибокі...*

*Впрягайте коні — мчатись в безконечність!
Сам йду вмирать в великий храм богів...
Сьогодні я відчув, що час доспів,
І струни в лірі сам пірву сердечні.*

До весни він не дожив. Після пекучих нічних болів пішов уранці в лікарню (його лікаря в Ужгороді не було, виїхав у відрядження). Важкий сердечний напад був сприйнятий лікарями елітної установи як гостре отруєння, і за два дні при невідповідному лікуванні із вживанням великої кількості мінеральної води 12 лютого 1960 року він відійшов з геть посіченим інфарктними розривами серцем.

Дмитро ФЕДАКА.

ЗУСТРІЧІ

Ми зустрілися. Ми розходимося. Земля була нам чужою і ворожою. Тайна сила — есенція вітрів рідних гір — нас гнала вперед. Надія Мармурова. Зруйнована стіна була без почуття. Сонце не мало запаху, трави були убогі на мислі, ріки спивали всю жагу землі, лишаючи її вмирати спраглою. Вона не померла — Мати з сухими беззубими устами, з палкою в руках серед поля, покритого псячкою.

Дороги — сухі поліна, а далеч — старий віз, тягнений убогими ангелами.

Час, сухий від грому, обгорілим деревом стояв серед поля. Чорна його голова була убога, лице — з виразом покори й болю.

Ось ми знову зустрілися. В очах твоїх відбилосся все пережите нами. В них була сіра мокра земля раннього приморозку, зів'ялі трави борозни... І я гаряче полюбив тебе за те.

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДШИНА ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

В складний історичний час випала доля жити і трудитися цій непересічній людині. Його дитинство припадає на роки 1-ої світової війни, юнацькі роки пройшли в часи входження Закарпаття до складу першої Чехословацької республіки, коли він здобув середню освіту, закінчивши Берегівську гімназію, а згодом в числі небагатьох закарпатців успішно завершив повний курс студій на філософському факультеті знаменитого Карлового університету у Празі. Тут майбутній вчений окрім філософії студіював класичні мови, етнографію, цікавився польовою археологією.

Та справжнє випробування на людську підлість та професійну зрілість припали на роки тоталітарних фашистського та комуністичного режимів.

Багатогранна творча діяльність Ф.М.Потушняка отримала високе визнання. Широкий загал читачів найкраще обізнаний з його літературною творчістю, яка золотими літерами вкарбована в скарбницю загальноукраїнської літератури. Недаремно обласна літературна премія носить ім'я саме Ф.Потушняка.

Етнографічні дослідження, більшість з яких, на жаль, залишилися неопублікованими (щоправда, готується до друку монографія) відомі читачеві з публікацій у місцевій пресі (Тиводар, 1995). Все ж археологічна спадщина вченого відома лише вузькому колу фахівців-археологів. Тому вважаю за потрібне хоча б в загальних рисах познайомити широкий загал з тим доробком на ниві дослідження давньої минувшини нашого краю, який залишив нам вчений.

Ф.Потушняк, працюючи з жовтня 1945р. викладачем, а згодом доцентом кафедри загальної історії УжДУ, протягом 40–50-их років відкрив і частково дослідив понад сорок пам'яток археології. Його не можна вважати вузьким спеціалістом в галузі того чи іншого періоду археології Закарпаття. Науковий пошук вченого обійняв усю давню минувшину нашого краю. Важливо підкреслити, що наслідки досліджень вченого виявилися надзвичайно важливими, а окремі з виявлених ним пам'яток започаткували вивчення цілих періодів давньої історії Закарпаття.

Федір Потушняк був тим дослідником, котрий в складних умовах розпочав відродження традицій, започаткованих в минулому сторіччі «батьком» закарпатської археології Т.Легоцьким по нагромадженню джерельної бази. Археологічні розвідки та розкопки вимагають значних матеріально-фінансових затрат. Ф.М.Потушняк проводив ці роботи власним коштом в час відпустки та студентських вакацій. В особі студентів, яким він читав курс «Основи археології», і в переважній більшості істориків-заочників мав респондентів-розвідників майже у кожному селі. Нерідко від таких розвідників вчений отримував інформацію про місце проведення земляних робіт, під час яких порушувався культурний шар тієї чи іншої археологічної епохи. На такий сигнал вчений виїжджав на місце знахідки. Найкращим транспортним засобом для Федора Михайловича був велосипед, який він люб'язно називав «вези-штовхай». В Ужгороді поширювались чутки, що тут проживає «пан», який добре платить за старовинні викопні горщики. Використовуючи найрізноманітніші джерела інформації, та в більшій мірі у процесі власних розвідок, Федір Михайлович Потушняк збагатив археологічну науку Закарпаття новими пам'ятками доби неоліту-єнеоліту, бронзового віку, залізного часу, першої половини 1-го тисячоліття ранніх слов'ян та пізнього середньовіччя. Слід підкреслити, що фіксації польового матеріалу вчений приділяв чи не найбільшу увагу. Будучи творчою людиною, з притриманою йому скрупульозністю він описує здобуті джерела до найменших дрібниць. Залишений ним опис має неоціненне значення. І сьогодні він слугує дослідникам в інтерпретації невизначених на той час знахідок. Щоб не бути голослівним, наведу кілька прикладів. В одному з курганів, який належить до куштановицької групи пам'яток скіфського часу, досліджених Ф.Потушняком у рідному с.Осїй, знайдено уламок з посудини, на якій зображено своєрідні знаки. Спроба дешифровки, зроблена доц. Яценко, мені здається неправдоподібною.

А його визначення, як поховання учасника XV Олімпійських ігор, не відповідає часу появи куштановицьких пам'яток. Історична традиція залишила дату загальногрецьких змагань на честь Зевса, які проходили в Олімпії кожні чотири роки, починаючи з 776р. до н.е. Не важко здогадатися, що XV Олімпійські ігри проходили у 716р. до н.е. А відомо, що куштановицька група пам'яток сформувалась в результаті культурно-історичних змін, які наступили в Центральній Європі під впливом скіфської цивілізації, найінтенсивніше проникнення якої на наші землі спостерігається в часи скіфо-персидської війни, дата якої визначається 512–513р. до н.е. Таким чином, між написом на осійській посудині і захороненням намітився хронологічний розрив не менше як 200 років.

Виддаючи належне вченому, мусимо звернути увагу читача на ту атмосферу недоброзичливості і постійного цькування, в якій він жив і творив. Намагаючись уникнути будь-яких конфліктних ситуацій з офіційними ідеологами, Федір Михайлович всю силу таланту дослідника спрямував на науковий пошук джерел. І такий підхід був не випадком. Тодішня пропаганда та її прибічники вимагали стандартного підходу з марксизму-ленінських позицій до кожної суспільної дисципліни, у тому числі й до археології. Щоб не бути голослівним, наведу цитату зі статті тодішнього заступника директора Закарпатського краєзнавчого музею К.В.Берняковича «О древней истории Закарпатья и извращениях буржуазных националистов», опублікованій в газеті «Советское Закарпатье» за 9 травня 1953 року:

«Несмотря на неоднократные указания в советской печати о вредности взглядов Ф.Потушняка, он не сделал для себя никаких выводов. До сих пор читает лекции по археологии в Ужгородском университете на низком уровне, умаляя достоинство советской археологической науки. Свои лекции Ф.Потушняк читает на малопонятном для украинцев и русских языке».

А між тим, мені випала честь слухати лекції з археології доц. Потушняка. І незважаючи на те, що археологія в аудиторії абстрактно сприймається досить важко, Федір Михайлович, характеризуючи ту чи іншу археологічну епоху, завжди ілюстрував її матеріальну культуру знахідками з власної колекції.

Безглуздо звинуватити доц. Потушняка в ідеологічних збоченнях та ігноруванні радянської археологічної науки. Зауважимо, що археологія і в ті часи була наукою, де інтерпретація знайденого джерела завжди базувалась на науковій основі. Більше того, Ф.Потушняк належав до автохтоністів, і пошуки слов'янського етногенезису були основою його наукових вподобань.

Археологічна наука завдячує Ф.Потушняку відкриттям та частковим дослідженням пам'яток доби неоліту в сс.Дрисино, Дяково, Великі Лазі, Оріховиці, Осії, Підгорб та м.Ужгороді.

Ціла низка пам'яток відноситься до бронзового віку. У 1958р. вчений власним коштом видає монографію «Археологичні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті». Тут публікуються матеріали з 10 пунктів пізньобронзової доби.

Ф.Потушняку належить відкриття могильника у Великому Березному, матеріали розкопок якого започатковували систематичне вивчення початкового етапу ранньозалізної доби на Закарпатті і стали ключовими для виділення окремого горизонту старожитностей, який в літературі отримав назву передкуштановицький.

Не дивлячись на шалену критику з боку офіційної преси вказаної монографії, до сьогодні майже нема публікацій по вивченню пізньої бронзи і раннього заліза, де б не було посилання на цю працю.

Значно розширилась джерельна база уже згадуваної куштановицької групи пам'яток внаслідок розкопок курганої групи біля с.Осії. Ф.Потушняк започаткував дослідження куштановицьких поселень розкопками в с.Глибоке на Ужгородщині!

Відкритий ще в минулому сторіччі Т.Легоцьким кельтський опіддун на Галіш-Ловачі в Мукачеві довгий час залишався своєрідним островом скарбів пам'яток латенської епохи в нашому краї. Ціла низка поселень рядових мешканців пізньолатенського часу, відкритих Ф.Потушняком, дозволила дослідникам уже в 70-х рр. нашого століття дійти до висновку, що за часів кельтського панування в Карпато-Подунав'і поряд з прийшлим кельтським населенням на Закарпатті проживало місцеве населення, історичні долі якого тісно пов'язуються з наступним розвитком.

Будучи прихильником автохтонного розвитку місцевого населення Закарпаття, Федір Михайлович веде інтенсивний пошук пам'яток першої половини 1-го тис.н.е. і пов'язує їх з культурою полів поховань, носії якого взяли участь у формуванні слов'янського етногенезу.

Вченому належить палма першості відкриття власне слов'янських старожитностей, залишених носіями згадуваних стародавніми авторами, очевидно склавців, відомих під назвою пам'яток праської культури, цим самим територія Закарпаття включалася в ареал розселення найдавніших слов'янських племінних угруповань. З 42 слов'янських пам'яток, опублікованих у 1980р. С.І.Пеняком, третя частина відкрита і частково досліджена Ф.М.Потушняком.

Археологічна спадщина Федора Михайловича нині науково систематизована і зберігається в Закарпатському краєзнавчому музеї. І хай не всі висновки і положення вченого відповідають сучасному рівню наших знань в галузі археології, його науковий доробок посідає чільне місце у вивченні старожитностей нашого краю.

Іван ПОПОВИЧ,
науковий співробітник Інституту українознавства
ім.І.Крип'якевича НАН України.

З ВІРОЮ У БОЖУ ПРАВДУ І СЛОВО ХРИСТОВЕ

До 75-річчя о.Юрія Федаки

Кожен, хто просто був учасником освячення пасок на св. Великдень при велелюдному зібранні вірників поблизу «Океану», що по вул. Грушевського в Ужгороді, чи біля каплиці М. Лучкая на території Цегельнянської церкви, не дасть збрехати, з яким особливим настроєм і поривом присутні чекають цієї миті, коли баритоновий голос священника з якоюсь тільки йому притаманною інтонацією возвістить: «Христос воскрес! Христос воскрес! Христос воскрес!» — і сивий уже, але напрочуд бадьорий, енергійний о.Юрій Федака щедро скропить і паски, і весь принесений у великодніх кошиках нажиток святиною водою, а при цьому обов'язково бризне кропилом з життєдайною вологою на кожного. Викопує о.Юрій що дію не байдуже, не з пісним виразом обличчя, а так захоплено, що присутні аж горнуть до цього.

Як і інші його колеги по священницькій діяльності, о.Ю. Федака заслужив це довір'я людей тим, що не лише тепер, коли вже це дозволено владою і законом, служить вірникам у релігійних духовних потребах, легально відкрито, але і в сумні часи заборони греко-католицької Церкви, при безроздільному пануванні тоталітарної марксистсько-ленінської ідеології, у період розгулу так званого атеїзму, він не сидів склавши руки і не став покірним рабом земних богів і божків, а мав силу духа і мужність у складних, без перебільшення — навіть із загрозою життю — обставинах і ситуаціях, не давав можливості можновладцям убити в закарпатців віру батьків і дідів, винищити її остаточно, стерти з пам'яті країн греко-католицьку віру.

Вішачення «Проєкція» 260 років від дня народження єпископа Антонія Бачинського у каплиці Ужгородського замку. Зліва направо: о.Ю. Федака, єпископ І.Маргітич, о.Й.Штиліха.

Народився в селянській багатодітній родині Івана та Ганни Федаків 25 лютого 1925 року у Кальнику на Мукачівщині. Був восьмою дитиною, коли батькові, який в той час уже близько запізнався був не лише з нашим континентом — Європою, але й Америкою, було вже 50, а матері 44 роки. Пригадає перших учителів і управителів школи Левдара Василя, Повхана Федора, Ердєвдія Михайла, а потім, уже в горожанській школі — О.Пайкоша, Микитгу, Гойдича, Ердєвдії С.С.

Восени 1940 року він йде в Мукачівський монастир і після 3-місячного строку, пробного братчиком, його посилають вчитися в Ужгород, у монастир оо.Василіян — здобувати професію друкаря. Одночасно

Меморіальну таблицю пам'яті просвітян на Народному Домі «Просвіти» освятиють о.Ю. Федака (зліва) та о.Й.Штилиха. У центрі між ними — голова крайової «Просвіти» Павло Федака (зліва), та голова Карпатського Союзу Америки Михайло Шполютак. 13 травня 1995р.

двічі на тиждень довелося відвідувати професійну школу «танонца», де перші місяці почувався дуже сутужно через слабіє знання угорської мови, але труднощі були подолані. Юрко успішно склав іспити. Йшов 1943 рік, тривали події другої світової війни. Фашистські власті забирають молодь на риття протитанкових ровів у Кішварду. Щоб врятувати від цього свого вихованця, керівництво Мукачівського монастиря повернуло Юрка в Мукачево, але всемогутнє око мадярсько-німецьких властей знайшло його й гам. І вже одягнутий в рясу, юнак таки потрапив у Кішварду, звідки його за проханням тамтешнього пароха відпустили, і він добирається до рідного монастиря.

Не оминули канонади й гуркіт бомб і Мукачівського монастиря.

Тут, поблизу монастирських мурів, фашистські частини встановили зенітки, місце розташування яких стало відоме радянській розвідці. І упродовж тижня було здійснено 4 нальоти бомбардувальників. Та бомби, наче відведені Божою рукою, не пошкодили будов монастиря, «найвлучніша», під час першого нальоту, вибухнула метрів за 150 від монастирських будівель. Чим як не Божим провидінням, як не заступництвом

чудотворної ікони Божої матері Мукачівської, подарованої монастиреві панною Пієм XI, можна пояснити порятунку монастиря та монахів у нім сущих у ці криваво-грозоні часи?! Божим провидінням вважася о.Юрій і той факт, що при відступі німецько-мадярських фашистів з бойових позицій із м.Мукачева ними монастир був замінований, під Божою обителлю було закладено вибухівку, але в рядах відступаючих знайшлася якась релігійна людина, що перерізала бікфордів шнур. І вибуху не сталося, монастир лишився непошкоджений.

Прихід радянського війська, у спогадах о.Юрія, не був якимось варварським, як це дехто нині любить змальовувати: офіцери спокійно, стримано, навіть ввічливо вели себе під час першого візиту в монастир, їх зустріч ігуменом і всією братією була привітною і гостинною, і згодом не раз представники Мукачівської військової комендатури навідувалися до затишних монастирських приміщень.

У трудах, щоденних турботах і клопотах (Юрко працював кравцем і черговим при брамі монастиря), в молитві до Бога тривало життя в монастирі до весни 1947 року... На храмове свято Успенія Божої Матері (28 серпня) прочани щороку процесіями й поодинокі прибували поклонитися чудотворній іконі Богородиці (часом і 120 процесій приходило), а останнє храмове торжество при ще нормально діючому монастирі у статусі оо.Василіян зібрало понад 30 тисяч прочан, у т.ч. духових оркестрів... До найменших подробиць пам'ятний о.Юрію печальний день перед самим Благовіщенням 1947 року — і вечір, і ніч, коли представники влади після марних умовлянь спочатку монастирського керівництва, а ввечері усіх їх 33 монахів, перейти в русську православну віру, і погроз — жоден із 33 не поставив свого підпису у Книзі актів, жоден не відрікся від отцівсько-материнської віри. Усіх їх під дулами автоматів видворили за монастирську браму. Загнали у дві криті тентом військові автомашини, дозволивши взяти з собою лише свою одягу та на дорогу одну хлібину на всіх, і під охороною автоматників (по двоє на кожній машині), повезли кудись. А вони лише співали в попівицькій темряві «Рожанець» та тривожились гіркими думами, йдучи в невідомість. Подумки уже й прощались зі світом, готові за віру і Божу правду смерть прийняти. Потім було двотижнєве перебування в Імстичевському монастирі, звідти Юрка направили у Мало-Березнянський монастир — там була потреба в кравцеві, а після відібрання й цього монастиря на деякий час притулок дав юному монахові Ужгородський монастир, який невдовзі був «прикритий» військовиками з унією.

Якісь місяці у тривозі перебував на батьківському обійсті. Куди далі? Але ж він має професію друкаря і кравця, і навесні 1948 року прийнятий на роботу в Ужгородську газетну друкарню, восени того ж року оформляється у вечірню школу №1 м.Ужгорода, яку закінчує із зовсім таки гарними оцінками в атестаті зрілості в 1951 році, а восени того ж року одружується з лаборанткою хімічного факультету УжДУ Руснак Іриною Дмитріною, уродженкою Великого Бичкова, яка й досі ділить з о.Юрієм радість й тривоги життя, господарські й хатні турботи, підтримує його в нелегкій духовній, священницькій діяльності. Перші роки в Ужгороді тулилися по найманих квартирах, потім (з допомогою усіх родичів) збудували хату по вул.Павлювича, є у них син В'ячеслав, невістка Марія, внучка Андріана...

Чесно працював Юрій Федака до виходу на пенсію в 1980 році (пільгову, в 55 років, у зв'язку із шкідливими умовами праці) як друкар на важливій ділянці суспільної роботи. Але душа прагнула діяльності на ниві Божій, ниві духовності, не обмеженої стереотипами большевицької ідеології. Не раз все сство його повставало проти тієї чорної несправедливості, коли греко-католики — «прокляті зрадники уніати», як їх ярликувала комуністична пропаганда, «розвінчувалися» на сторінках книг і преси, по радіо й телебаченню. Працюючи в друкарні, він заочно (цілком зрозуміло, у суворій таємниці, «підпільно») продовжує навчання, опановує богословськими знаннями й навичками. Учителями-наставниками його стали професор Ужгородської семінарії о.Марина, вікарій о.М.Мураній, о.О.Грабар — і в 1972 році єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії преосвященим владикою о.О.Хірою був рукопокладений в сан священника. Із цього часу усі роки до легалізації греко-католицької Церкви (певна річ, на становищі підпільному, катакомбному) обслуговує духовно-релігійні потреби вірників — відправи Служби Божої, сповідь, хрещення, похоронні обряди, як правило — вночі, бо день — праця в друкарні, їзди чи ходячи пішки далеко від дому. Це були

воїстину жертвові акції, сповнені небезпеки, подеколи з просто-таки карколомними пригодницько-детективними епізодами, бо ж вартів режиму (за посадою і добровільні) проявляли дерберську пильність...

Активізувалася священницька діяльність о.Юрія після виходу на пенсію. Але йшов тільки 1980-й, ще не настали часи «перебудови», ще продовжувалася епоха «єдиномислія» і узаконеного «єдиновірія», то ж ця діяльність декілька разів була причиною затримання о.Юрія міліцією і представниками КДБ.

Але о.Юрій Федака і надалі, так же «підпільно», ніс свою священницьку місію по області, побувавши на запрошенні вірників у багатьох селах майже всіх районів області. Цю свою місію він називав «кальварною працею на Христовій ниві»

Ще перед легалізацією греко-католицької Церкви о.Юрій перший в Закарпатті відкрито провів св.Літургію за греко-католицьким обрядом у першу Великодню п'ятницю 1988 року в Ужгороді на Кальварії коло верхньої, тоді єдиної не зруйнованої, каплиці у присутності близько 50 вірників, а невдовзі там же на Томину неділю (по Великодню) уже зібралось близько 100 вірників. За ці богослужіння також довелося вислуховувати заборонні нотації й приписи, платити штраф.

Опісля кожна наступна неділя збирала вже близько тисячі вірників, і вже відкрито. Правоохоронці не припиняли ці зібрання віруючих, а священники, котрі, як і о.Юрій, теж до цього відправляли богослужіння в «підпільні», приходили на ці свята, допомагали сповідати й причащати (о.Й.Готра, о.Й.Штиліха, о.С.Гафич, о.С.Федор). А в 1989 році на празник Воздвиження Чесного Хреста біля цієї ж каплиці відправив урочисту Архієрейську службу при допомозі інших священників сам єпископ І.Семедій. І ще тривалий час не одну Службу Божу вірники і священники змушені були відбувати при лютих морозах, пронизливих вітрах і дошкулюючих дощях просто неба.

А вже у 1991 році власті дозволили греко-католикам збиратися і відправляти Богослужіння біля каплиці М.Лучка на території Цегольнянської церкви, де о.Юрій зазнав і радощів, і прикростей. Серед радісних подій і фактів — навернення молоді до Бога, приїзд єпископів із США, Угорщини, Чехо-Словаччини, священників з Німеччини, Югославії, Румунії, урочиста зустріч кардинала Кирі.—М.Любачівського, і його Архієрейське Богослужіння. А прикрим було, та ще й лишається й зараз — воєвоєничка нетерпимість вірників тієї ж християнської віри, — православних та інспіровані кимось сутички, коли доходило до бійок, а не Божих справ. Ще в ряду радісних подій — перший вільний і великий для греко-католиків Великдень після легалізації греко-католицької Церкви тут же, на Цегольні.

Море людей, море радості, воскреслий океан віри і духовності! Але все це теж під відкритим небом, при значній залежності від примх природи. То ж не згасала надія, віра у торжество справедливості, аби молитися Богу у своєму Соборі — Резиденції, як його називають в народі, в Катедральному храмі. І немало, зусиль для цього довелося докласти єпископам та всім священникам і вірникам нашої спархії.

Нині о.Юрій за графіком править Богослужіння в Катедральному Хресто-Воздвиженському Соборі та обслуговує релігійні потреби віруючих у с.Петрівка Ужгородського району.

А ще одна віха на цьому 75-річному відрізку життя о.Юрія — його участь у культурно-просвітницькій діяльності, у справі відродження русинів-українців. Досить згадати хоча б заходи, проведені крайовим товариством «Просвіта» — вечори пам'яті Андрія Бачинського, Йосифа Базиловича, Михайла Лучка, Володимира Бірчака, Августина Штефана, Юлія й Михайла Брашайків, Володимира Гнатюка, освячення меморіальної дошки о.Августині Волошину в Ужгороді, каплиці Ужгородського замку, могили січових стрільців і т.д.

То ж хай триває ця благородна праця о.Юрія Федаки і надалі, хай Бог пошле для нього сил і здоров'я, хай лунає дзвінок від усіх, хто шанує і любить о.Юрія: «Многая літ, благая літ!»

Ф.МИШКО.

ВЕЛИКИЙ ШЛЯХ, ДОРОГА ПРЕВЕЛИКА...

Вітання «Просвіти» Юрію Гвоздуличу з нагоди 80-річчя від дня народин

27 лютого виповнюється 80 років від дня народження відомого громадсько-політичного діяча української діаспори, нашого земляка, почесного члена крайового товариства «Просвіта» Юрія Гвоздулича, який живе у м.Вінніпег (Канада).

Народився Юрій у мальовничому верховинському селі Малий Березний, відомому своїми чудовими народними традиціями та монастирем оо Василіян — цим прадавнім осередком духовності і культури. Вчився у народній школі рідного села, Великоберезнянській горожанці, горожанських курсах в Ужгороді, ужгородській учительській семінарії. Був активним у Пласті, товаристві «Друзі Христа» та інших громадських об'єднаннях.

Юрій Гвоздулич (зліва) у домі рідної сестри у селі Малий Березний.
Справа голова «Просвіти» Павло Федака. Червень 1997р.

У формуванні українського національного світогляду і християнської моралі юнака визначну роль відіграли оо Василіяни, зокрема Ужгородського і Малоберезнянського монастирів. Серед них з пошаною і любов'ю згадує ювіляр оо Миськіва, Булика, Сабола, Решетила, а також професора Якова Голоту.

У листопаді 1938р., у зв'язку з передачею Ужгорода Мадярщині, Ю.Гвоздулич разом з іншими семінаристами переїхав до Севлюша. З іменем севлюшських семінаристів пов'язана героїчна і трагічна сторінка нашої української історії — саме молоді хлопці у числі перших стали на захист рідної землі від мадярських окупантів, тринадцятеро з них, у тім числі близькі друзі Юрка, загинули у нерівному бою під Копанею. Волею Милостивого і Всемогутнього Господа Бога Юрію вдалося врятуватися від неминучої смерті.

Під час світової війни прожив тяжкі часи, про що не любить розповідати, бо від тих споминів і досі болить серце.

По переїзді в Канаду, попри виснажливу працю для здобуття хліба щоденного, включився у громадську роботу серед української еміграції. Був у числі найактивніших працівників Комітету (згодом Конгресу) українців Канади, де посідав відповідальну громадську посаду Генерального секретаря. Чимало сил і енергії віддав громадській праці у Стрілецькій Громаді, Українському Національному об'єднанні. Супутником його життя і діяльності було і благодійництво — час від часу вносив пожертви на українські справи в країнах поселення українців, а зі здобуття Україною незалежності і на рідній землі.

Своєю самовідданою працею на ниві українства Юрій Гвоздулич справедливо заслужив пошану всієї української спільноти.

Сердечно вітаючи пана Юрія з красним ювілеєм і дякуючи йому усією просвітянською громадою за багаторічну плідну громадську діяльність, зичимо йому міцного здоров'я, життєвих гараздів, молодечого натхнення ще на многая і благая літа!

**Рада Закарпатського крайового
товариства «Просвіта».**

Хроніка життя «Просвіти»

ДОВГИЙ ШЛЯХ ТАРАСА ДО УЖГОРОДА

9 березня 1998р. в історію Закарпаття ввійде як день великої шани до Пророка України, Творця української нації, геніального українського Поета, Мислителя і Художника Тараса Шевченка. Саме в цей день — день 185-ої річниці від дня його народження — на площі Народній в Ужгороді відбулося урочисте відкриття пам'ятника Великому Кобзареві. Шлях Тараса Шевченка до Ужгорода був довгим і нелегким. І хоча закарпатці читали і знали Кобзаря ще у XIX ст., а у 20-30 роки товариство «Просвіта» підняло його на належну висоту, громадськість краю давно виношувала ідею про спорудження у головному місті Закарпатської України — Ужгороді — величного монумента на честь найбільшого Українця, ідеї якого були завжди близькими і дорогими закарпатським українцям.

Довгі 12 років від часу створення першого організаційного комітету по спорудженню пам'ятника Т.Шевченкові в Ужгороді йшла тяжка боротьба за місце, за кращий проект, за кошти тощо. Комуно-більшовицька влада хотіла бачити (скоріше не бачити) Т.Шевченка у сквері на колишній площі Дружби народів. Саме тут, у болотянистій місцевості, у занедбаному сквері, біля шумної автомобільної траси, більшовицьким вождям області Кобзар імпував найбільше. Обурена громадськість, зокрема крайова і місцева організації Народного руху України, товариство української мови ім.Т.Шевченка, товариство «Просвіта» провели акції протесту проти наруги над пам'яттю Великого Кобзаря і, всупереч волі тодішньої влади, перенесли пам'ятний Шевченківський камінь на найбільшу і найкращу площу Ужгорода — Богдана Хмельницького. Скільки ж то наруги над каменем Т.Шевченка було здійснено на цьому місці! Його обливали брудом, олійними фарбами, декілька разів звалювали на землю, писали біля святого імені Кобзаря непристойні слова...

Десятки проєктів розглядали оргкомітет і громадськість краю: ужгородських скульпторів Василя Олашина і Михайла Беленя, Йосипа Садовського, київських — Володимира Зноби, Володимира Чепелика, групи менш відомих закарпатських скульпторів... Були серед них достойні проєкти, а були й такі, за якими Т.Шевченко мав постати в обладунках «залізного» Фелікса Дзержинського... Та громадськість краю, активісти крайового товариства «Просвіта» не здавалися. Однак, час йшов, усі втомилися від безкінечної боротьби за Тараса. Гроші, які були зібрані на пам'ятник по усьому краю з великим суспільним ентузіазмом (близько 170 тисяч карбованців — це близько 200 тисяч американських доларів) знецінилися. Відчулося, що розв'язка мусить настати. І ось міською владою ініціюється встановлення пам'ятника у сквері напроти економічного факультету УжДУ. Знову хвиля протестів, знову пошуки місця для вже відбраного комісією проєкту скульптора М.Михайлюка. Зупинилися на площі Народній, оскільки згаданий проєкт ніяк не вписувався б у Богдана Хмельницького... Що ж, свою безпорадність, безпринципність, угодовство українці в своїй історії демонстрували, на жаль, неодноразово.

І все ж Він є. Пам'ятник Великому Синові України. Символ єднання українців світу, соборності всіх українських земель. І хоча поставлений не на тому місці, де його хотіли бачити справжні українські патріоти, та й в натурі він гірший, аніж в проєкті, поклонитися йому приходимуть сотні і тисячі краян та гостей міста. Адже не його вина у тому, що наші скульптори погано знають анатомію, архітектори не в спроможі були вписати пам'ятник у найкращу площу Ужгорода — Б.Хмельницького.

Дрібна метушня, яку затіяли навколо спорудження пам'ятника лжепатріоти, вправно підключившись до цієї всенародної справи лише в останні місяці, не сприяла достойному завершенню шевченківської епопеї. Що ж, воно часто так: обмежене, зате галасливе і з гострими ліктями, під демагогічними гаслами боротьби з ворогами, бере гору, заганняючи на задвірки справжніх будівників і патріотів. При цих словах і цій нагоді хочеться згадати добрим словом тих людей, які справді заслуговують на пошану. Це — учителі Іван Черничко, Ганна Мандзюк, громадські діячі Федір Сас, Михайло Левдар, письменник Іван Чендей, поет Петро Скунець, журналіст і громадський діяч Михайло Бабиборич, культурний діяч Василь Габорець, голова Карпатського Союзу Америки Михайло Шпонтак, голова допомогового комітету цього ж Союзу Вікентій Шандор, громадянин Угорщини, наш земляк Юрій Михайлик, підприємець і громадський діяч Федір Вовканич, Ужгородський міський голова Степан Сембер, підприємці Віктор Балого, Віктор Петьовка та інші.

Писати про офіційне відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові в Ужгороді — річ не з вдячних. Хоча площа Народна і була переповнена людьми, які чекали від промовців живого слова, враження від сценарію і дійства свята залишилося гнітючим. Сірі, зазубрені, трафаретні виступи, привітання і т.п. Ненормальним виглядало й те, що ні в президії, ні серед промовців ми не побачили і не почули ряд відомих громадських політичних і культурних діячів краю.

У той же час, за годину до відкриття пам'ятника Т.Шевченка на пл.Богдана Хмельницького біля Шевченківського каменя, на заклик крайового товариства «Просвіта» зібралось сотні українських патріотів, справжніх просвітян, які під просвітянськими хоругвами, синьо-жовтими прапорами, портретами Т.Шевченка провели достойний пам'яті Великого Кобзаря мітинг. Задушевні і яскраві промови

*Мітинг просвітян краю біля каменя Т.Шевченкові на площі Б.Хмельницького в Ужгороді 9 березня 1999р.
На передньому плані зліва направо: голова крайового меморіалу ім.В.Стуса Михайло Беник,
заступник голови крайової «Просвіти» Йосип Баглай, голова «Просвіти» Павло Федака.*

Колона крайової «Просвіти» прямус на відкриття пам'ятника Т.Шевченкові в Ужгороді. 9 березня 1999р.

виголосили голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака, заступник голови Йосип Баглай, лауреат державної премії імені Т.Шевченка поет Петро Скунець, голова Перечинської «Просвіти», член Спілки письменників України Іван Козак, поет Михайло Ряшко, народна поетеса з Перечина Софія Бобела, учні Пацканівської ЗОШ І-ІІст. та інші.

Колона просвітян краю, яка простягнулася від Шевченківського каменя аж до набережної Незалежності, під десятками синьо-жовтих прапорів і хоругв, зі співами козацьких і січових пісень, попрямувала на пл. Народну, склавши більшу частину присутніх на відкритті пам'ятника краю. І слава Богу, бо символіка, з якою прийшли крайові просвітяни, була чи не єдиною на площі... Інші організації, на жаль, виявилися не готовими до справді патріотичного відзначення визначної в історії Закарпаття події.

Федір ПАЛЮХ.

Спогади очевидця

До річниці Карпатської України

Доля — вередлива панна. Комусь усемеро зсукає нитку життя — товсту, міцну, довгу, що ніяк не рветься. Бідолашний вже просить на той світ, а його не пускають. Тому підріжуть нитку ще в колісці. Розстріляним в урочищі Підпаском нитка життя обірвалася в розквіті сил. Хтось не встиг насолодитися медом сімейного життя, двоє полишили своїх дружин вагітними, а всім — не дали ані востаннє обняти рідних.

Як сталося, що восьмеро нещасних опинилося вкупі? Чотирьох учасників боїв на Красному полі під Хустом завела в Перечин дорога додому, а закон підлоти передав їх у руки місцевих терористів — чорнорубашників.

Михайло Антолик, родом із Підвиноградова, прощував до коханої дружини і ненародженої дитини у Малій Березній.

Старшина Карпатської Січі Федір Мацо скрадався до рідної сестри у село Дубриничі.

Андрій Ігнатко запізнився на авто й дизель — моторівку, що вивезла січовиків з Перечина до Малого Березного, звідтам через Ублю втікачі опинилися в Чехословаччині, а дорога на Захід була вже простішою.

Василя Дідика також зловили в Перечині. Куди він добирався з-під Хуста, ми досі не встановили. В число розстріляних в урочищі Підпаском його занесено із реєстру Василя Гренджі-Донського.

Просвітянина Михайла Пекаря взяли замість рідного брата, що студіював теологію в Римі.

Іван Керецман, просвітянин, однак простий селянин, був затриманий просто на вулиці.

Івана Сивохопа, просвітянина, життєрадісного співака й верховинського Кротона, взяли з хати від дружини, навіть не давши попрощатись із сім'єю. Взяли за вказівкою Гужика — верховоди перечинських мадяронів, чорнорубашників-добровільців, гортівської п'ятої колонії, що займалася саботажом, підпалами, залякуванням, биттям вікон тощо. Свого часу силач-красень Сивохоп побив пляюгавенького Гужика на ганцях — за дівчину. І той за це спроневірив суперника зі світу.

Та зовсім не пофортунило горбаню-угорцю Федору Юсковичу, котрого до центра села привела елементарна цікавість, а в могилу звела дрібненька егоїстична помста того ж Гужика: Юскович не дав йому покататися на своєму мотоциклі, тяжко загарованому на чоботарському стільці. Федір полишив вдома кохану дружину з ненародженим сином і скрипку, яким віддавав усі вільні вечори.

Ось причина, чому ці восьмеро опинилися в одному конвойованому етапі на Голгофу. Гортівці запевняли, що арештованих доставлять у «Галагув» — Ужгородську в'язницю. Чутки ж випереджали події: у селі шепотілися, мовби вісьмох розстріляють на дорозі до Ужгорода — Підтемником, в районі Сухого потоку.

Натовп жінок і дітей із плачем рушив за етапом, та біля костюлу дорогу йому перетнув ланцюг гонведів із рушницями наготові. Малечі притаманна нездорова цікавість. Кільканадцятьох нас обійшли заслон Гуркою, однак свідками розстрілу ми не стали. Коли вбивали бідолашних, Підпаском пасла кози на весняному брості Ілона Манзулич із присілка Яслище. На Поташні, кроків за п'ятьсот від Яслища, ми вчули бабахання кулемета і тривожний лемент пташини, що злетіла увись над річковим чагарниками. В урочищі Підпаском, де яслищани зазвичай випасали хвору худобину, на залізничному полотні стояв кулемет, обіч — вартовий із карабіном.

За кільканадцять кроків під вербами над річкою лежало семеро забитих. Лежали так, як кинули їх на весняний моріжок важкі кулі. Хто горілиць, навзгак, долічерева, на боці, усі скоццоблені, посічені кулями, закривавлені. За винятком багатиря Сивохопа й карлика — горбаня Юсковича, моя дев'ятилітня пам'ять не сфотографувала нікого більше. Ці два антиподи інколи мені сняться ще й тепер, на старості... Тіло Івана Сивохопа прийняло на себе найбільш куль, святковий піджак виглядав, мов рибальська сітка, геть був просякнутий кров'ю. Крізь скрючені пальці гейби проростали бліднозелені жмутки трави, наскубані в передсмертних конвульсіях.

Застрелених чомусь приклали каменюками, кожен «тримав» шматок паперу із записничка в клітинку із написом: «Так буде кожному бандиту-січовику» (січбондак) — очевидно, для нагнітання страху.

А колони угорських гонведів на італійських вантажівках, на велосипедах безнастанно рухалися на Верховину. Часом авто зупинялося й офіцер фотографував на згадку ще одне побоїще на нашій землі. Нас, підлітків, запрошували посміхатися в об'єктив — який цинізм!

Що ж тут дивуватися! Знеславлення національних сил опору — одна із дискримінаційних засад усіх загарбників. Знищуючи опір і прикриваючи фіговим листком свої справжні замисли (російські шовіністи — «собиранієм русских земель»), чужоземці намагалися в зародку згасити дух патріотизму, спаплюжити пам'ять про учасників національно-визвольних змагань. З приводу цього Т. Шевченко з обуренням писав: «Гайдамаки не воїни, — Розбойники, воры. Пятно в нашей истории... Брешеш, людоморе! За святу правду — волю Розбойник не стане. Не розкує закований у ваші кайдани Народ темний». Українські воїни-патріоти, середньоазіатські басмачі, північнокавказькі дашнаки, афганські душмани, які боролися за визволення свого народу — всі на один копил — бандформування Махрових шовіністів нічого не навчила історія, що твориться на наших очах. Чеченські бойовики Дудаєва, як і безстрашні витязі його предка Шаміля, не удостоїлися кращої назви, ніж розбійники й бандити.

А ось які пироги у педагогіці. Якщо дитину весь час обзивати собакою, то зрештою, вона загавкає. Сталін повчав своїх поплічників, мовляв, сто разів повторювана брехня стає правдою. Отак і формується негатив про ворогів більшовизму.

Бездиханні тіла сімох розстріляних 18 березня 1939-го року весь день пролежали на місті страти. Прибрати їх було дозволено тільки надвечір. У трупарню занесли й тіло Василя Опаленика. Слід вказати, що вночі 17 березня гортівськці по-звірячому замучили молодого вчителя, письменника й драматурга, старшину Карпатської Січі, родом із Ворочева. І в ці зловісні дні він учив своїх дітей у Зарічеві. Добираючись до Ворочева, потрапив у павучі лапи катів. А ще два тижні перед тим Перечинщина в останню дорогу проводжала прикордонника Андрія Ригана з Дубриничів, підступно вбитого із-за каналу в Доманинцях.

Досі йшлося про сім трупів Підпаском. Куди ж подівся восьмий? Іван Керецман не витерпів передсмертної туги й кинувся у, здавалося б, рятівні обійми Ужа. Та кулі летіли швидше. Згодом, коли вода спаде, тіло Керецмана виловлять із річки на переказі біля села Кам'яниці. Як пояснювали нам із злістю кати, розстрілювані відмовилися ставати на коліна й благувати про помилування. Кати сердилися, бо Іван Сивохоп заявив, що він клякає тільки перед Господом у молитві. Розстрілом керували гортівські офіцери Ковач і Шаркань (згодом це з'ясує Іван Ягелка). У сорок четвертому десь на Словаччині пораненого Ковача добили у житті власні гонведи. Слід хитрого Шарканя загубився після війни в людському тирловищі Західної Європи, а відтак — у джунглях Південної Америки.

Пояснення і переклад із угорської на місці розстрілу робив перечинський угорець Іван Файниг. У майбутньому — вчитель, член української патріотичної організації Гапака, багатолітній в'язень сибірських таборів, реабілітований більшовиками і загнаний на смерть у котельню. Фізично надломлений, однак духовно ще міцний, Файниг розповів, як долею випадку опинився в одному з таборів, де мого батька, одного з організаторів карпатської Січі в Перечині, Панаса Лешка, розстріляли за участь у голодному бунті в 1953-му.

Пам'ять про Карпатську Січ упродовж довгих десятиліть приховували: спершу угорські фашисти, відтак більшовицький режим наклав на ці події й її учасників табу.

В 1992 році голова греко-католицької громади Перечина Іван Дзямулич, нині покійний вчитель Перечинської середньої школи Іван Федор та автор цих скромних рядків організували біля місця розстрілу покладання й освячення хреста. З нагоди 60-річчя Трагедії там буде встановлено й освячено меморіальну дошку з пам'ятним написом.

Свідчення з перших рук завершу згадкою про те, як пришельці намагалися пом'якшити зловісний характер тогочасних розстрілів без суду й слідства. Через кілька днів вулицями села почала кружляти велике військове авто, з якого в навмисне зібраний натовп жінок і підлітків кидали великі шматки солонини. Під націленими дулами гвинтівок солонину підбирали діти, однак мало хто скористався ним — розкошували здебільшого собаки. Майже сотня перечинських рядових січовиків надовго засіла в схронах під оборогами, сінашовами, копицями, в лісових ямах. І тільки перед вереснем 1939-го року, коли з горожанської школи Перечина концтабір перенесли в конюшні Т.-Ремети, вчорашні січгарди стали зголошуватися на жандармській управі. За звичаєм, кожен дістав по двадцять п'ять гумових палиць. Через це місце жандарми вбивали в голови твердолобим верховинцям засадничі основи «прогресивної політики» Угорської Корони. Жаль тільки, що в нас така коротка пам'ять. Може, так і на краще.

Андрій ЛЕШКО,
член спілки журналістів України.

Пісні визвольних змагань

СВІТИТЬ МІСЯЦЬ

Світить місяць між зорями, поправляють нам кайдани.
Ви, кайдани, попукайте, Україні волю дайте!
Бо вже годі нам терпіти, плачуть-тужать наші діти,
Плачуть-тужать і ридують, України виглядають.
Встань, Тарасе, пробудися, на свій народ подивися:
Як він всюди лиш бідує, в криміналах голодує!
Встань Хмельницький, встань Богдане, Україна вже повстане!
Ви, дівчата, Ви, хороші, вишивайте хлопцям носі.
Лев і тризуб золотий, Україні молодій.

МИ УКРАЇНСЬКІ ПАРТИЗАНИ

Ми, українські партизани,
Рушаєм лавами у бій,
За нашим приказом повстане
Народ пробуджений як стій.
Вже грають сурми, близько воля,
Вже рветься серце, кличе кров,
В огні кується наша доля,
Встають заковані з оков.
Ми українські партизани,
Не знаєм, що таке є страх,
Родина наша — обрізани,
А хата — в лісі у ярах.
Вже грають сурми, близько воля,
Вже рветься серце, кличе кров,
В огні кується наша доля,
Встають заковані з оков.

ХТО ЖИВИЙ, ВСТАВАЙТЕ

Жовто-блакитний стяг над нами має,
Високо лине він до ясних зір,
На ньому тризуб золотом сіяє,
Що всіх нас єднає з долин і гір.
Хто живий, вставайте, всі до перемоги,
За Україну неньку, за народний стяг,
О краю наш рідний, мов сонце погідний,
Ми ж твої невтомні, молоді борці.
Хай лютий воріг сипле бурі, громи,
Хай усі лавою ідуть на нас,
За прапор битись будем без утоми,
Бо пал у грудях наших не погас.
Хто живий вставайте...
Синіє море, гори багровіють,
Несеться подох волі по степах,
Червоні банди хутко заніміють,
Ми йдем до бою, на визвольний шлях.
Хто живий вставайте...

ДО ВОЛІ З НЕВОЛІ

До волі з неволі зривайся, лети,
Чи бачиш! Все небо палає,
Пожар бє, як море, на наші хати,
Проклятий, хто нині грімає.
Як славно бувало козацькі сини
Борались до смерті — загину,
Так будемо, браття, боротись і ми
За нашу рідну Україну.

Гей, хлопці, молодці не гайтесь, спішіть,
Бо світять нам в ніч ясні зорі.
Тарас на нас кличе: кайдани порвіть!
І кривду втопіть в Чорнім морі!
Чимало терпіли покірні батьки,
Терпіти нам вже надоїло,
Свободу лиш ділом здобудемо ми,
Тож, браття, берімся за діло!

Записав Василь БЕЛЕЙ,
почесний член товариства «Просвіта».

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИСВЯЧЕНА 60-РІЧЧЮ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

11-12 березня ц.р. в Ужгороді відбулася міжнародна наукова конференція «Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії», присвячена 60-річчю Карпатської України.

Організатори конференції, — Закарпатське крайове товариство «Просвіта», Ужгородський державний університет, управління освіти і науки Закарпатської

Голова «Просвіти», кандидат історичних наук Павло Федака виголошує на пленарному засіданні доповідь «Формування національної свідомості закарпатських українців у міжвоєнному двадцятиріччі».

облдержадміністрації. У конференції взяли участь відомі вчені із Закарпаття, інших областей України, а також зі Словаччини, Угорщини, Чехії, Польщі, США.

Пленарне засідання конференції, яке відбулося у великому залі економічного факультету УжДУ, вступним словом відкрив голова оргкомітету, ректор Ужгородського університету, професор Володимир Сливка.

Доповідь на пленарному засіданні виголосили: заступник оргкомітету, кандидат історичних наук, голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака («Формування національної свідомості закарпатських українців у міжвоєнному двадцятиріччі»), доктор історичних наук, професор УжДУ Василь Худанич («Державотворчі процеси

на Закарпатті у міжвоєнному двадцятиріччі»), доктор історичних наук, професор УжДУ Михайло Болдижар («Державно-правові аспекти проголошення незалежності Карпатської України»), доктор історичних наук, доцент Микола Вегеш («Карпатська Україна у міжнародних відносинах»). Сестра відомого вченого зі США д-ра Вікентія Шандора Маргарета Бабота (Пряшів, Словаччина) зачитала привітання брата учасникам конференції. З привітальним словом до учасників конференції звернувся також начальник управління освіти і науки облдержадміністрації Віктор Кошак (нині уже колишній) та заступник голови крайової організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих Іван Коршинський.

Подальша робота проходила у секціях. На секції історії, політології і права змістовні доповіді і повідомлення виголосили доктор філологічних наук, академік НАН України Микола Мушинка (Пряшів), доктори історичних наук, професори УжДУ Дмитро Данилюк, Володимир Задорожний, Іван Король, кандидати наук, доценти Сергій Федака, Марія Баяновська, Микола Олашин, Федір Куля, Володимир Боднар, кандидат історичних наук Михайло Данілак (Пряшів, Словаччина), заступник директора Свидницького музею українсько-руської культури Микола Русинко (Словаччина) та інші.

Серед доповідей, зачитаних на секції мови і літератури, слід відзначити докторів філологічних наук, професорів Михайла Сюська, Лідії Голомб, Валентини Статєєвої, кандидатів наук доцентів Василя Попа, Бориса Галаса, Юрія Туряниці, Івана Хланти, Івана Сенька та інших.

На секції педагогіки, культурології і журналістики привернули увагу наукові доповіді докторів педагогічних наук, професорів Володимира Сагарди, Степана Жупанина з Ужгорода, Володимира Кеміна з Івано-Франківська, кандидатів філологічних наук Йосипа Баглая, Богдани Баглай та інших.

Найчисельнішою і найцікавішою виявилася секція «Карпатська Україна у біографіях і споминах». У її роботі, крім відомих вчених, взяли участь активісти крайового товариства «Просвіти» з Перечинського, Ужгородського, Міжгірського, Мукачівського, Воловецького, Тячівського, Хустського, Берегівського районів, міст Ужгорода і Мукачева, серед них — рідні відомих громадсько-культурних та політичних діячів 20-х–30-х років ХХст., ветерани «Просвіти», учасники історичних подій періоду Карпатської України. З великою увагою і зацікавленням були вислухані доповіді і повідомлення голови Перечинської «Просвіти» Івана Козака («Провідники Перечинської «Просвіти» у боротьбі за утвердження національної свідомості та активності краю у 20-і–30-і роки ХХст.»), учительки з Перечина Віри Ганич, дочки голови Перечинської «Просвіти» Юрі Добея («Перечинські родини Пекарів, Кедюличів, Добеїв — борці за українську національну ідею»), голови «Просвіти» с Тур'я-Пасіки Марії Штеліхи («Роль «Просвіти» у піднесенні селянського руху на Туряниці, у боротьбі за хліб і волю»), громадського діяча, політв'язня Омеляна Росула «Іван Росул: штрихи до біографії,

культурно-просвітницької і політичної діяльності»), учительки Наталії Чалаплиук («Спомини про батька — коменданта Перечинської Січі Івана Цмура»), учителя, голови Великобичківської «Просвіти» Володимира Йосипчука («Василь Йосипчук: штрихи до біографії, культурно-просвітницької і громадсько-політичної праці»), учителя і, голови Міжгірської «Просвіти» Івана Костюка («Поручник Карпатської Січі Федір Тацинець») учителів Світлани Чирибан і Миколи Гриця («Іван Гриць: педагогічна, громадсько-культурна і політична діяльність»), а також ветеранів «Просвіти» Олександра Пайкоша, Михайла Ердевдія, Михайла Левдаря, Василя Белея, учених Омеляна Довганича, Ганні Божук, Степана Бобинця, Михайла Федаки та інших.

Всього на конференції виступило з доповідями і повідомленнями 96 учасників. Як констатували на заключному пленарному засіданні заступник голови оргкомітету, голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака, керівники секцій Йосип Баглай, Михайло Сюсько, Володимир Боднар, Омелян Довганич, Марія Баяновська, Олексій Хланта, такого представницького наукового форуму на тему Карпатської України Закарпаття ще не знало. Досить сказати, що в роботі конференції із зазначених 96 доповідачів взяли участь 19 докторів і 37 кандидатів наук.

Ухвалено рекомендації, вирішено видати матеріали конференції окремими науковим збірником. Відзначено, що основну роботу по організації і проведенню конференції здійснило крайове товариство «Просвіта».

11 березня з ініціативи та при активній участі обласного Будинку народної творчості, крайового товариства «Просвіта», Ужгородського міськвиконкому у будинку культури профспілок для учасників конференції було проведено тематичний вечір «Спомини». Присутніх на вечорі вчених, громадсько-культурних і політичних діячів, ветеранів «Просвіти» і національно-визвольних змагань 20-х–40-х років ХХст. сердечно привітав голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака. Про мученицький шлях України і Закарпаття до волі говорили у своїх виступах Маргарета Бабота (Шандор) зі Словаччини, політв'язні Омелян Росул та Іван Коршинський, вчений з Пряшева Микола Мушинка, дочка Юрія Шерегія Ольга Грицак з Братислави та інші. З хвилюванням було переглянуто документальну стрічку про історичне засідання Сойму Карпатської України. Стараннями обласного Будинку народної творчості Василя Кобаля, хорового композитора і диригента Миколи Попенка, директора Будинку культури профспілок Ольги Данилюк було дано гарний концерт у кращих національних традиціях. До концерту долучились і учасники конференції, у виконанні яких прозвучали старовинні українські пісні Закарпаття, козацькі і стрілецькі пісні. Вечір відзначався надзвичайною теплотою і щирістю, був пройнятий великою любов'ю до України та її історії, предтечі — Карпатської України.

Павло КАЛЬНИЦЬКИЙ.

ПОЕЗІЯ БОЛЮ І ЛЮБОВІ

До 70-річчя Ліни Костенко

У поезії Ліни Костенко «Доля» оповідається про сон-притчу, як на «чудернацькому базарі» продаються різні Долі «для щедрих і скнар». Долі-ворожки самі горнулись до покупців, а ціна була висока: хто платив за це щастям, хто сумління, хто золотом. І лише одна Доля відвернулася від покупальниці:

*Ти все одно не візьмеш мене, —
сказала вона неохоче.
— А може, візьму?
— Ти собі залим, —
сказала вона суворо, —
За мене треба платити життям,
а я принесу тобі горе.*

Але оповідачка вибрала саме цю свою Долю без претензій і скарг на ціле життя.

У цій поезії суть автобіографічна: нелегка поща випала книгам Ліни Костенко, бо талант її драматичний, навіть трагічний, викликаний був обставинами тоталітарного режиму, в умовах якого поетесі доводилось жити із замкненими устами. А за своєю мистецькою психологією, характером вона борець, у ній нуртус протестантський, бунтарський дух непокори проти приниження людської гідності, лакейства, змагання за незалежність, творчу суверенність митця.

Саме тому, роздумуючи над проблемою свободи творчості у суспільстві, Ліна Костенко підкреслювала: геній у заблокованій культурі зразу задихається. У поезії: «Кобзарю, знаєш, нелегка епоха» (1968) з гіркою констатує:

*На цій планеті,
Відколи сотворив її пан Бог,
ще не було епохи для поетів,
але були поети для епох.*

Скупа, небагата біографія Ліни Василівни Костенко. Народилася 19 березня 1930р. у Ржищеві на Київщині, в учительській сім'ї. У 1936 році родина переїжджає до Києва. Ліна вчиться тут у середній школі. Потім ліхоліття війни. По війні навчання в Київському педінституті згодом — у Московському літературному інституті, який закінчила у 1956р. На цей час і припадає період формування поетичного таланту, ідейно-творчих морально-етичних, життєвих принципів життя.

Увійходить у літературу у другій половині 50-х років, у час хрущовської «відлиги», коли на XX з'їзді КПРС (1956) було піддано різкій критиці культ особи Сталіна. У 1957 році виходить перша збірка молодої поетеси — «Проміння землі», наступного року — «Вітрила», ще через три роки — «Мандрівки серця». Критика помітила і схвально зустріла дебют молодого талановитого автора. А потім на довгі роки Ліна Костенка замовкає. Тільки через 16 літ виходить у світ нова збірка «Над берегами вічної ріки» (1977), а після довголітньої заборони і роман у віршах «Маруся Чурай» (1979), за котрий аж у 1987р., після багатьох ускладнень, їй нарешті було присуджено Державну премію ім. Т. Шевченка.

Уже під час горбачовської перебудови друкуються «Сад нетанучих скульптур» і «Бузиновий цар» (1987), потім «Зоряний інтеграл» (1989), «Вибране» (1989), згодом — двотомник та ін. Та лише нещодавно поетесою опубліковано повний історичний роман у віршах «Берестечко». Хоч визначення «новий» не зовсім точне: твір писався давно, «у шухляду», і пролежав там багато літ.

Кінець 50-х — початок 60-х, здавалось, обидів і для письменників України погожу днину. Поруч з Ліною Костенко в цей час виступає талановитий Дмитро Павличко. Услід за ними йшла когорта постівшестидесятників — Іван Драч, Василь Симоненко, Борис Олійник, Микола Вінграновський... Прозайки — Григор Тютюнник, Володимир Дрозд, Роман Іванчук... На цей час розпочинається і третє «цвітіння» Максима Рильського — «Троянди й виноград», «Голосівська осінь», «В затінку жайворонка», «Зимові записи». Появляються романи М. Стельмаха «Правда і кривда», Олеся Гончара «Людина і зброя», «Тронка».

...І саме в цей час, у середині 60-х, ясне сонце закривають чорні тучі неосталінізму. Після «тихого перевороту» до влади приходить (1964) сіра, посередня людина «богемного типу» — Л. Брежнєв, котрий зі

своїм таким же «сірим кардиналом» М.Сусловим та іншими опричниками від ідеології на десятиліття заморозити «відлигу» Хрущова.

А згадаємо ще самогубство керівника Спілки письменників СРСР О.Фадєєва (1956), підхід з життя у цьому ж році, після тяжких поневірянь, О.Довженка, Остапа Вишню, травмованих казарменою системою сталінізму, то не важко уявити, в якому тоталітарному режимі перебувала творча інтелігенція — духовно-емоційний нерв народу.

Та і в таких сатанинських умовах українські письменники зробили чимало, особливо ті, хто не йшов на компроміс зі своєю совістю, не піддавався конформізму. Саме до таких митців і належить Ліна Костенко, незважаючи на звинувачення тоталітарної критики, що вона, мовляв, у творах не змальовує образ... комуніста (М.Равлюк та інше з ним!).

У короткій за обсягом статті немає можливості проаналізувати детально доробок поетеси. Та це вже і зробили почасти В.Брюховецький, М.Ільницький, А.Макаров, В.Базилевський, навіть В.Симоненко, та десятки інших. Та проте варто, услід за критиками, наголосити бодай на основних мотивах її творчості. Як нам видається, найперше — це виховання у читача високих національних, а отже і морально-етичних почуттів, повернення йому історичної пам'яті, її відродження й утвердження. Саме тут, як у фокусі, у світовідчутті автора так міцно переплітаються почуття болю і любові до України, і гордість, і гіркота за моральні гравми, вчинені чужинцями, за моральну нечистоту частини народу. Це тривало не тільки за більшовицьких 70 літ, а й попередні століття. Тому в Україні розплодилося стільки яничарів, безбаченків, конформістів, котрі у своїй нагній поведінці пробрались навіть у Верховну Раду, цинічно висміюють нашу державу, народ, хлібом якого годуються.

Тема яничарства, батькопродавства, зрадництва звучить майже у кожній збірці нашої мужньої поетеси у найтрагічніших ситуаціях. Назву бодай одну-дві з них. Ось взяти хоч би поему «Дума про трьох братів неазовських». Польські пани везуть на страту гетьмана Павлюка і його соратника старого Томилека. Разом з ними на знак солідарності вирішив умерти і безневинний козак Сахно Черняк. Приречені умовляють Сахна рятуватись втечею, навіть пробують спихнути з воза. Та він не послухався. Як з'ясувалося, Павлюка видали свої, зрадили. І Черняк вирішив спокутувати вину цих христопродавців власною смертю, щоб виправдати народ, націю на перспективу. У іншому творі, роздумуючи над проблемою, чи вартий цей народ доброго слова, щоб так за нього страждати і уболівати, Ліна Костенко пише:

*Народ не вибирають.
І сам — тільки брунька у нього на гіллі.
Для нього і живуть, за нього і вмирають,
ох, не тому, що він найкращий на землі!
(«Циганська муза»)*

Ця ж тема, правда, в іншому ракурсі звучить і в романі «Маруся Чурай». Ліна Костенко розвиває ідею, що будь яка страта чи розправа над людиною (фізична чи моральна) є болючою і важкою. Та ще коли натовп судить беззахисного Поета, жінку. До цього болю додається і почуття сорому за таку націю, за її майбутнє. У дев'яти розділах віршованого роману змальовано трагедію великої народної поетеси, яка напередодні несправедливої страти судить про життя і смерть, правду і кривду, сумління героїв у їх філософсько-психологічній зумовленості.

Здавалось би, не така вже й нова життєва історія: ніби дівчина отруїла хлопця за любовну зраду. Але під пером Ліни Костенко ця історія виходить за межі дрібного, хай і трагічного, епізоду, сягає великої трагедії особистості. А доля особистості зливається з долею усього народу, який під керівництвом Богдана Хмельницького став на нечувану битву за своє майбутнє. І в цьому виявляється високий патріотизм героїні. Неперехідну значущість її творчості розкриває гетьман:

*Про наші битви — на папері голо.
Лише в піснях вогонь отой горить.
Таку співачку покарать на горло, —
Та це ж не що, а пісню задушить!*

У романі, як і в багатьох попередніх творах Ліни Костенко, розкрито не тільки героїку подвигу, а й причини розбрату нації. Тут змальовано національного подвижника, засновника Запорозької Січі Байду

Вишневецького і зрадливого нападка Ярему Вишневецького, показано інфантильність, байдужість до своєї історії і частини рідного народу.

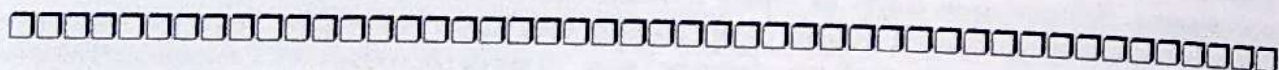
Отже, найголовніше, найістотніше, що властиве поезії Ліни Костенко — совісність, людяність, гуманність, розуміння людської долі, вміння співчувати, співпереживати, співрадіти, співжувати.

Отже, найголовніше, найістотніше, що властиве поезії Ліни Костенко — совісність, людяність, доброта, неупливість конформізму при будь-яких обставинах упродовж багатьох десятиліть. Свято несучи у своєму вразливому серці усі історичні образи і болю свого народу, нації, завдані протягом століть чужинцями, вона ні на йоту, як і Шевченко, не поступається своїм сумнінням, совістю. Це, при такому потужному таланті, чи не найдорогоцінніша риса її поетичного набутку.

Звертаючись до творчості своєї духовної поєсестри Анни Ахматової, Ліна Костенко наголошувала: музи Еслади співали, їх творців увіччували лавровими вінками, а наша муза у крові січена, батожена, терновими вінками уквітчана. Провокатори ще й досі спалюють, паплюжать дорогі могили наших героїв — Стуса, Литвина, Тихого. Та віримо, щезнуть при нашої активній дії, як роса на сонці, духовно-національний кастрат та їхні ідеологи, які досі посідають високі урядові посади і з усіх сил безкарно гальмують розбудову України.

Ліна Костенко у розповні творчих сил. Віримо, що вона порадує нас ще не одним художнім відкриттям. Цього вимагає імператив часу — захистити моральну сферу нації від духовної деградації.

Василь ЧУМАК,
доктор філологічних наук.

ПЛАСТОВИМ ШЛЯХОМ ЗА КРАСОЮ ЖИТТЯ

До 110-річчя від дня народження Остапа Вахнянина

Остап Вахнянин (1890—1924) — педагог, пластовий і культурний діяч на Закарпатті в 20-ті роки ХХ століття. Народився 25 березня 1890 року у Стрию Львівської області. Закінчивши Львівський університет, здобув диплом професора української мови. У 1914 році розпочав працювати у Львівській гімназії.

Під час першої світової війни О.Вахнянин вступив до легіону Українських Січових Стрільців.

Від природи Остап був наділений неабиякими акторськими та музичними здібностями, які значно розкрилися в період роботи в Українській республіканській капелі. У 1919 році вона виступала з концертами по всій Європі. Разом з іншими її учасниками в 1920 році О.Вахнянин приїхав до Ужгорода.

Його діяльність на Закарпатті досить багатогранна. Відразу ж після приїзду його запросили працювати актором і співаком Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді, яким на той час керував Микола Садовський. Тут він працював адміністратором, більше співав у хорі, ніж виступав як актор.

До педагогічної діяльності О.Вахнянин приступив на Закарпатті з 1 вересня 1921 року — професором Ужгородської державної гімназії, де викладав українську і німецьку мови. Захоплений ідеями Пласту, він проводив

активну роботу серед молоді. Так, за його ініціативою, 7 лютого 1923 року при Ужгородській гімназії була заснована дитяча і молодіжна організація «Пласт».

О.Вахнянин був добрим організатором. При Пласті створив молодіжний хор та драматичний гурток. Режисером цього гуртка був Михайло Біличенко-Кобза з просвітянського театру, якого запросив сам Вахнянин. Творча співпраця його з М.Біличенком була плідною, сприяла розвитку пластового руху на Закарпатті. Пластуни-гуртківці виступали з виставами, концертами, організовували вечори молоді. Колишній пластовий провідник, відомий театральний діяч Юрій Шерегій зазначав: «Театральні вистави й інші імпрези, що їх улаштував Пласт гімназії в Ужгороді за починком проф.О.Вахнянина й М.Біличенка, викликали ряд подібних імпрез в інших пластових осередках, школах і містах та, зацікавивши молодь, стали товчком до пізнання театральної штуки взагалі і відкривали перші таланти серед нас, з яких опісля поступово виростали кращі аматори, ба і перші актори в Закарпатській Україні». Наприклад, лише в 1924—1925н.р. Пласт влаштував 28 вистав і 19 концертів у різних регіонах Закарпаття. На прохання О.Вахнянина драматург Спиридон Черкасенко написав низку п'єс, які пластуни успішно зіграли в міському театрі під супровід народного оркестру, яким диригував Ю.Гаєвський, член Руського театру «Просвіти» в Ужгороді (1923—1924рр.).

Остап Вахнянин працював і редактором. Редагував українську частину пластового журналу «Пластун-Юнак-Черкес». Додамо, що на той час п'ять куренів видавало свій самостійний пластовий часопис. Така праця під керівництвом досвідченого пластового проводу, зокрема О.Вахнянина, засвідчує про визначну роль Пласту і його справ у вихованні молоді, формуванні національної свідомості та самосвідомості. Крім того, перекладав оповідання відомого канадського письменника Ернеста Сетона-Томпсона. У 1923 році О.Вахнянин опублікував пластову брошуру «Пласт — історія і пластове виховання» і підготував до друку пластовий підручник «Пластовим шляхом за красою життя», який, на жаль, був виданий в Празі лише після його смерті в 1924 році. С.Пап-Пугач — один з відомих того часу пластових провідників — згадував: «Проф.Вахнянин своєю діяльністю освідомлював молодь, заохочував її до праці для свого народу, навчав пластунів любити і шанувати рідне слово, народні пісні і танці, він перший дав у наші руки Шевченкового Кобзаря!»

О.Вахнянин помер трагічно 31 серпня 1924 року і був похований в Ужгороді. «...Ужгород ще не бачив такого похорону, ще не бачив, що молодь могла так дуже любити свого професора і працівника», — писав у ці дні журнал «Пчілка».

Світлій пам'яті О.Вахнянина присвячений «Жалібний Марш пластунів» — слова С.Черкасенка, музика Я.Ярославенка:

Брати мої, юнацьких чистих сліз
 Ви не затримуйте при славнім гробі,
 Прапор юнацький свій схиліте вниз,
 Нехай ригає серце у жалобі.
 І тихих дум,
 Глибокий сум,
 Ви не гамуйте крадькома—
 Його нема! Його нема!
 Брати мої, хоробрі юнаки,
 Обернуться ті сльози ваші в квіти,
 Зов'ються пишні з них вінки,
 І не зов'януть в вас, а будуть жити,
 Будити дух,
 Глибокий сум,
 Що жив Він з вами не дарма—
 Його нема! Його нема!
 Його нема, та з вами дух Його,
 Його до сонця буйні поривання,
 Прапора з ним не зрадите свого,
 Понесете його святі змагання.
 І щезне дим,
 Глибокий сум,
 І туга серденька німа—
 Його нема! Його нема!

Іменем О.Вахнянина були названі пластові відділи, курені старших пластунів на Закарпаття і в Празі.

Весною 1925 року пластові провідники перевезли тіло О.Вахнянина до Львова і похоронили на Личаківському цвинтарі. У 1930 році старші пластуни гуртка «Вахнянівці» з Праги відвідали його могилу. «Не стало О.Вахнянина, але він вічно житиме у наших споминах, і ми завжди з вдячністю схилитимемо свої голови над його могилою!» — відзначалося в часописі «Пластун».

За могилою О.Вахнянина ще довго доглядали пластуни. Через десять років після смерті О.Вахнянина Крайовий Звітодавець Юрій Шерегій-Грім написав: «...Згадую Твою трагічну смерть...Заплакали Твої пластуни, бо не стало їхнього Провідника-Батька... Небагато нас лишилося... А ті, кому Ти вказав «соняшний — пластовий шлях за красою життя» — виконали все, що могли... Нас наповнює миле почуття, що Тобою засіяне зерно не пропало!»

Марія БАЯНОВСЬКА,
 кандидат педагогічних наук.

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ НА ЗЛАМІ XIX–XX СТОЛІТЬ І СУЧАСНІСТЬ

19 лютого виповнюється 100 років від часу виголошення Миколою Міхновським на Шевченківському вечорі в Полтаві знаменитої промови, повтореної невдовзі у Харкові та виданої у Львові окремою брошурою під назвою «Самостійна УКРАЇНА», що стала предвісницею українського революційного націоналізму як окремої і впливової політичної течії в українському національно-визвольному русі всього століття. Перу Миколи Міхновського належали також інші праці («Програма Української Народної Партії», «Десять заповідей УНП» та інші), в яких автор продовжував обстоювати ідею самостійної української держави. І хоч за життя Микола Міхновський не зумів об'єднати для реалізації цієї ідеї широкого кола однодумців і створити потужну партію, вона все ж набула значного поширення в Україні і значною мірою підготувала прийняття в 1991 році Акта проголошення незалежності України, не втративши свого значення й сьогодні.

Українська політична думка за останнє десятиліття висунула й «обгрунтувала» десятки найрізноманітніших дефініцій «української національної ідеї», кожен раз претендуючи на істину в останній інстанції. Нинішні теоретики української національної ідеї чомусь майже не звертають уваги на ті визначення даного терміна чи політологічної формули, що були запропоновані на зламі XIX–XX століть такими українськими громадсько-політичними діячами і публіцистами, як Іван Франко (1856–1916), Юліян Бачинський (1870–1940), Микола Міхновський (1873–1924) та інші. А жаль. Бо в усіх названих та ряду неназваних авторів маємо дуже конкретну відповідь на досліджуване питання.

На зламі XIX–XX століть у Європі, за словами Станіслава Дністрянського, спостерігається прагнення бездержавних народів до власного державного життя чи то «в формі змагання до одної національної держави там, де один і той самий народ був розбитий на кілька держав», чи то «в формі змагання т. зв. Національної автономії в тих державах, де побіч себе жило кілька народів». Ці змагання бездержавних націй до власної незалежної держави викликали потребу теоретичного обгрунтування самої ідеї національної державності — національної ідеї.

На українському ґрунті національна ідея як ідея здобуття української національної держави на споконвічних етнічних землях українського народу захопила уми громадсько-політичних діячів уже під кінець XIX століття. Так, наприклад, видатний публіцист того часу Юліян Бачинський у статті «Україна ingredenta» (1895) стверджував, що, принаймні, в Галичині «одна ідея з давніх літ осталася ще живою: ідея самостійності національної українського народу». Тому «на порядку деннім стояти буде вже квестія політичної самостійності України, квестія — національної української держави».

Найповніше і найрельєфніше ідею української національної державності або українську національну ідею обгрунтував Микола Міхновський у промові «Самостійна Україна». Ця ідея невдовзі дістала обгрунтування і розвиток також у інших працях Миколи Міхновського.

Як відзначалося вище, в основу брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна», опублікованої у Львові в 1900 році, лягла його промова, виголошена на Шевченківському святі в Полтаві 19 лютого і повторена в Харкові 26 лютого 1900 року. «Ця промова, — пише Дмитро Дорошенко в «Історії України» (—Т.І.Доба Центральної Ради), — стає першою програмовою брошурою, виданою з початком літа 1900 року новозаснованою «Революційною Українською Партією». 14 липня 1900р. на вічу української академічної

молоді у Львові серед загального ентузіазму була прийнята резолюція, в якій чітко визначалося, що «тільки в самостійній, власній державі знайде українська нація повну свободу розвою». Коли дехто з тодішніх українських публіцистів висміяв ідею самостійності України як фантазію, як недосяжну мрію, сам Франко виступив на сторінках Літ.-Наук. Вісника зі статтею, де доводив, що ідеал самостійної України буде лежати для нас поза межами можливого лиш доти, доки ми самі не знайдемо в собі досить волі, щоб іти до цього ідеалу, стежки до якого «лежать ось тут, під нашими ногами».

Дмитро Дорошенко має тут на увазі статтю Івана Франка «Поза межами можливого» (1900), в якій Каменяр стверджує, що «усякий ідеал — це синтеза бажань, потреб і змагань близьких, практично легких, і трудніших до досягнення і бажань та змагань далеких, таких, що на око лежать поза межами можливого». Так само «ідеал національної самостійності в усякому погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого». Це, однак, не означає, що ми мусимо втрачати цю перспективу: навпаки, «ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом усвідомлювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього...»

Повернімся до праці Миколи Міхновського «Самостійна Україна»!

Відзначивши, що кінець XIX століття характеризується такими явищами в історії людства, які свідчать про те, «що п'ятий акт великоісторичної трагедії, званої «боротьбою націй», вже почався і закінчення наближається», Микола Міхновський стверджує, що ці явища є не що інше як озброєні «повстання зневолених націй проти націй-гнобителів». Вказавши на конкретні прояви боротьби пригноблених націй проти своїх гнобителів, Микола Міхновський робить висновок, «що всесвітове національне питання вже зовсім достигло», хоч перебуває ще далеко «від необхідного, дійсного та справедливого розв'язання».

Усе це бентежить Миколу Міхновського насамперед тому, що дає змогу поставити питання про можливість національного визволення українців. Щоб дати відповідь на це кардинальне питання кількасотрічної української історії, він звертається до характеристики Переяславської угоди 1654 року та її наслідків для України. «З того часу, — пише Микола Міхновський, — українська нація політично і культурно помалу завмирає, старі форми життя зникають, республіканська свобода нівечиться, нація знесилюється, гине, але потім знову відроджується, з-під попелу старовини виникає ідея нової України, ідея, що має перетворитись у плоть і кров, прибрати конкретні форми».

Після цілої низки риторичних запитань щодо юридичного і фактичного становища українців у російській імперії, упослідження їх культури і мови, зловживань царської адміністрації тощо Микола Міхновський стверджує, що на місце рівноправності прийшло «панування сили, але не вплив права». Більше того, колишній гарант української республіки «перемінився нині на правного тирана, якому належить необмежене право над життям і смертю кожного з українців».

«І от, — робить висновок Микола Міхновський, — посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згромадилися в одну сім'ю, перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що вщерть наповнили нашу душу і — хай навпаки логіці подій — ми виписали на своєму прапорі: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі».

Ці слова Миколи Міхновського є повторенням гасла Юліяна Бачинського, яке він п'ятьма роками раніше висловив у своїй статті «Україна irredenta» — «Україна — для себе! От її девіз. Вільна, велика, політично самостійна Україна, одна, нероздільна від Сяну по Кавказ! Се її прапор!»

Це власне й є українська національна ідея, для здійснення якої має прийти, і, на думку Миколи Міхновського, вже приходить третя формація української інтелігенції, яку український народ зумів витворити навіть серед найскладніших економічних, політичних і національних обставин. Перші дві формації української інтелігенції, за Миколою Міхновським, це — спольщена інтелігенція XVI–XVII і зросійщена XVII–XVIII століть. «Відступництво, — із сумом стверджує автор, — забрало цвіт нації — найкультурнішу її верству». Що стосується українського інтелігента третьої формації «ще не укінчилася, але характерна його прикмета — служіння своєму власному народові відбилась в ньому з повною силою». Звідси, цій новій інтелігенції має належати стерно майбутнього національного корабля.

Микола Міхновський вважає, що «Шевченко своїми стражданнями й смертю освятив шлях боротьби за волю політичну, національну та економічну українського народу», однак його наступники своїм псевдопатріотизмом, нечуваним сервілізмом, безідейністю та інертністю відштовхнули від себе український молодіжний національний рух. «Ці покоління, — каже автор «Самостійної України», — самі найліпше назвали себе українофілами, себто людьми, що симпатизують Україні. Вони не хотіли навіть звати себе українцями».

Микола Міхновський робить спробу змалювати боротьбу української інтелігенції за майбутню державу. «Третя українська інтелігенція, — стверджує він, стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить у сили і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Вона виписує на своєму прапорі ці слова: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ». Вона віддає себе на служіння цьому великому ідеалові, і доки хоч на однім клапті української території пануватиме чужинець, доти українська інтелігенція не покладе оружя, доти усі покоління українців йтимуть на війну. Війна проводитиметься усіма засобами, і боротьба культурна вважається так же відповідною, як і боротьба фізичною силою. Потреба боротьби впливає з факту нашого національного існування».

Українську інтелігенцію XX століття або її третю формацію чекали не стільки відступництво і сервілізм, безідейність та інертність, оскільки жахіття фізичного винищення. Биківня і Бабин Яр, Дем'янів Лаз і шахти Старої Солі, концтабори Уралу і Сандормох... Звичайно, такого повороту справ Микола Міхновський не міг передбачити, хоч, переслідований репресивними органами, очевидно, сам наложив на себе руку, якщо не допомогли йому в цьому агенти ДПУ, що так ревно служили комуністичному Кремлю і викорінювали «український буржуазний націоналізм».

Завершуючи огляд брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна», ще раз звертаємо увагу на його бачення майбутньої національно-визвольних змагань українського народу на чолі з його інтелігенцією: це буде «самостійна державно-демократична республіка Україна — остання стадія боротьби за національну свободу і здійснення національних ідеалів українського народу». Ми нині маємо незалежну Україну. Та чи є вона тою вільною, самостійною і соборною українською державою, про яку мріяв Микола Міхновський, сказати досить важко. І все ж, якщо про соборність українських земель та українського народу можемо говорити нині хіба що як про нездійсненну мрію, то утвердження справді національних ідеалів і побудова української національної держави є щоденною справою нас усіх — від рядового громадянина України до її Президента. Цій справі маємо непідкупно служити всією чесною українською громадою.

Йосип БАГЛАЙ.

ОТЕЦЬ КИРИЛО ФЕДЕЛЕШ — «АПОСТОЛ ТВЕРЕЗОСТІ» (3 нагоди 50-ліття від дня смерті)

Одним з перших серед жертв переслідування греко-католицької церкви безбожною владою на Закарпатті був Син Срібної землі, о Кирило Феделеш, посол до Союзу Карпатської України, загально відомий як «Апостол тверезості». Він загинув у каторжному таборі біля Дніпродзержинська 27 березня 1950р.

Кирило Феделеш народився 20 серпня 1881р. в селі Тополя Синьського округу (сьогодні у Східній Словаччині), де його батько Іван був греко-католицьким душпастирем. Після завершення нормальної школи в рідному селі, продовжив своє навчання в Ужгородській гімназії, а опісля — в духовній семінарії. Його серце однак рвалося до педагогічної праці, то ж по скінченні богослов'я єпископ Юлій Фірцак призначив його учителем релігії при греко-католицькій парафії в Будапешті, створивши йому таким чином нагоду поступити на філософський факультет і здобути звання професора середніх шкіл. На жаль, деякі закарпатські «патріоти» не злюбили собі «слов'янського духа» Феделеша і вплинули на єпископа Фірцака, щоб по двох роках відкликав його з Будапешту.

Щоб краще пізнати своїх «братів за горами», після повернення додому він здійснив довшу подорож по Галичині. Захопившись культурно-релігійним життям галичан, постановив собі посвятитися духовному й культурному піднесенню Срібної Землі. Опісля у своїх розмовах він часто повторяв: «Галичани бояться, що незабаром Угорській Русі прийдеться співати — Вічна пам'ять! Однак ми їм покажемо, що ми таки живемо».

У кінці 1908р. він одружився зі шляхетною вчителькою Маргаритою Панцир, теж зі священницького роду. Згодом, 7 березня 1909р., він прийняв з рук єпископа Фірцака священницькі свячення. Після свячень о. Феделеш кілька місяців виконував службу помічного душпастиря в с. Тур'я Пасіка Перечинського району, а в серпні 1909р. був призначений на бідну й занедбану верховинську парафію в с. Розтока Воловецького району, де він скоро виявив себе «добрим пастирем». 1918р. єпископ Антоній Пап перевів його на душпастирство у с. Руське Поле Тячівського району, де він трудився до 1922р., коли був призначений дочасним професором Ужгородської гімназії.

Після прилучення Закарпаття до новоствореної Чехословацької республіки о. Феделеш зразу долучився до народовецького руху, який очолив Батько Волошин. Ось, що пише про нього у своїх споминах один з його числених прихильників:

«Отець Кирило Феделеш належав до тих священників, які по визволенню Підкарпатської Русі 1919р. не оглядалися на малярську пропаганду, але притьмом приступили до праці над піднесенням нашого народу. Він став ревним організатором Християнської народної партії о. Августина Волошина, яка тоді була одинокою народовецькою і широко християнською політичною партією в нашій країні. Він багато писав до часописів, виголошував промови для збаламученого народу, підтримував між молоддю пластовий рух, організував читальні «Просвіти», народні доми й кооперативи, але передовсім був відданим організатором протиалькогольних товариств. Тому й не дивно, що 1939р. його вибрано

до першого Союму Карпатської України. І саме на пропозицію о.Феделеша Союм рішив, щоб до герба Карпатської України додати ще золотий тризуб св.Володимира.

У той час о.Феделеш мав змогу здійснити і мрії своєї юности — стати професором середніх шкіл. Восени 1922р. його призначено на помічного професора релігії в Ужгородській гімназії, де крім релігії викладав ще й українську та латинську мови. Це заохотило о.Кирила Феделеша до дальших студій. Склавши заочно всі призначені іспити, 1928р. він набув диплом професора середніх шкіл. Восени того року був переведений на звичайного професора Берегівської гімназії, де крім релігії викладав ще й німецьку мову.

У кінці 20-х років єпископ Петро Гебей розпочав в єпархії кампанію проти п'янства, закликаючи духовенство «до святої боротьби, від якої залежатиме майбутність нашого народу». На заклик владики першим відгукнувся о.Феделеш і вже 12 лютого 1929р. заснував при Берегівській гімназії «Товариство тверезості», яке він сам очолив і старався поширити його на цілу Мукачівську єпархію. Товариство видавало і свій власний журнал «Тверезість», а відтак видало «Альманах Т-ва Тверезість» (1931) і кілька брошур, як «Не пий!» (1933) чи «Алкоголь — клятва» (1937) пера самого о.Феделеша. У вільний час він виїжджав з доповідями проти п'янства по селах, закликав шкільну молодь до тверезості, а в духовній семінарії щороку давав лекцію, спрямовану проти вживання спиртних напоїв. Свої антиалкогольні статті він поміщав у різних газетах і журналах. Ось чому його найменували «Апостолом тверезості».

1939р., після насильної окупації Карпатської України, мадяри арештували о.Феделеша й під багнетами повели його Іршавської в'язниці, а звідтіля — в глибінь Мадярщини, до горезвісного концтабору біля Варюлопоша. Однак, згодом завдяки старанням єпископа Олександра Стойки, його випустили з концтабору, але й далі держали під поліційним наглядом.

Пройшов час, поки єпископ виклопотав від мадярського уряду дозвіл призначити о.Феделеша на бідненьку парафію в с.Липча Хустського району, де більшість селян були православні, а греко-католиків було дуже мало. Та о.Феделеш тим не засмучувався. Пішов між людей і в скорому часі здобув собі пошану не тільки між греко-католиками, але і між православними.

1944р. наступила радянська влада. «Це ж слов'яни, — гадав собі о.Феделеш, — гірше як під мадярами нам не буде!» Однак, він дуже помилився. В скорому часі прийшла нагінка на греко-католиків. При допомозі міліції православний священик прийшов викидати о.Феделеша з парафіяльного дому. Він тоді лежав хворий. У ліжку, то ж просив підоджати. У православних була ж своя церква та вигідне помешкання для пароха. Однак нічого не допомогло: брутально викинули на вулицю. На щастя, о.Феделеш мав ще свій дімок у Берегові. Туди він і подався, однак без найменшого забезпечення.

Та недовго він втішався свободою, бо вже початком 1946р. агенти КДБ схопили його і віддали під суд за те, що у своїй протиалкогольній брошурі писав: «Горілка нищить душу й тіло не менше від комунізму». Було зроблено все можливе, щоб примусити о.Феделеша перейти на російське православ'я. Коли однак їхні наміри не здійснилися, то «народний суд» в Ужгороді засудив його за антирадянську пропаганду до 7 років ув'язнення, з поразкою громадських прав на 5 років.

З Ужгороду вивезли о.Феделеша до табору в с.Підкамені Бродівського району Львівської області, звідкіля 14 грудня 1947р. він написав ще останнього листа до своєї сестри: «Я лише про те й молю Господа Бога, щоб ще бодай один раз вас побачити і вмерти вдома, між своїми. Та на це нема що й надіятися. Нехай же ж діється воля Божа!»

Його перевозили з одного табору до іншого, доки не опинився в каторжному лісопилному таборі біля Дніпродзержинська, де його поставили нічним сторожем лісопилні. Там він 27 березня 1950р. підчас нічної варті замерз — ранком знайшли його вже мертвим. Тіло священика кинули до спільної могили, замівши сліди злочину.

1992 року Закарпатський обласний суд, перевіривши справу о.Феделеша, визнав останнього невинним і реабілітував його світлу пам'ять. Він помер смертю справжнього ісповідника. Вічна йому пам'ять!

Атанасій ПЕКАР,
ієромонах Чину св.Василія Великого.

ДЕЩО ПРО ЗНАЧЕННЯ АБСТИНЕНТНОГО РУХУ

Абстиненція (від латинського — абстинео — стримуюсь) у широкому розумінні означає стриманість від усього, що може знеславити і понизити людину.

Коли різні пориви свідомого життя успішно здійснюємо через абстиненцію — стриманість, тоді найкраще вшануємо свою людську гідність. Але у звичайному житті під абстиненцією розуміємо стриманість від алкогольних напоїв і тютюну. Щоби ця акція найкраще розвивалася, було би бажаним, аби наше учительство з щирою любов'ю до свого народу приступило до праці по поширенню серед народу абстиненції.

А зараз ми зупинимось на питанні значення абстинентського руху на Закарпатті.

По-перше, потрібно б з'ясувати такі питання: як виглядає Закарпаття з оглядом алкоголізму; де головна причина поширення в нас алкоголізму; де нам шукати порятунку?

Наслідки вживання алкоголю просто страшні — виявляється цілий дегенеративний процес, який так фатально відбивається на тілеснім і духовнім розвитку народу.

Влада Закарпаття тепер не повідомляє статистику наслідків цієї біди. А статистика за 1936 рік наводить такі дані: дефектних дітей було 7.740 (глухонімі, сліпі, каліки, морально відхилені, слабоумні, психопатичні). З них по районах Ужгородський — 424, Мукачівський — 718, Виноградівський — 300, Свалявський — 918, Росвигівський — 310, Березнянський — 711, Берегівський — 492, Іршавський — 479, Хустський — 887, Міжгірський — 237, Рахівський — 813, Тячівський — 1064, Виноградів (заведення для відхилених дітей) — 187.

Маємо з'ясувати, де саме причина алкоголізму у нас зараз?

Щоб відповісти на це питання, мусимо заглянути в історію нашого українського народу з другої половини 19-го століття. Панщина була знесена. Народ дістався до своєї власної землі та міг жити своїм людським і народним життям. Міг плекати та розвивати свою власну народну культуру, без якої ні одна нація ані піднятися на високий рівень культури, ані удержатися не може.

І тут, власне, починається його трагедія. Колишнім панам Закарпаття не треба було повноправного, свідомого, культурного народу, а покірних, духовно вбитих, рабів. Як народ ми існувати не могли. Ніяка культурна праця у нас провадитися не могла. Горе було тому інтелігентови, який відважився б замовляти якийсь там заграничний слов'янський журнал. То могло статися лише крадькома; але найгірше було те, що ми втратили свою власну інтелігенцію, яка, за виїмкою незначної кількості, в меншій чи більшій мірі помаленьку-помаленьку перестала бути народним капіталом та втратила силу життєвої динаміки.

А коли ще щось і здержалося із слов'янського духу, то не мало вже ніякої життєздатності — це була вже лише шкарлупа з гробовою порожнечою.

Серед таких обставин легкою була праця в корчмах, які, наче якимсь чародійним ударом, розплодилися масово по усьому Закарпаттю, як гриби по дощу. Не помогли протести деяких ревних греко-католицьких священників. Народна трагедія мусіла сповнитись! Словацький письменник Богуш Носак, який помер 1877 року, подорожував через Закарпаття, й біля Мукачева від одної нашої селянки, яка працювала в кукурудзі, почув таку пісню:

Коло Мукачевагорода
Ходить жидівська борода,
Ходить, ходить пропадає,
Тай Русина окрадає.
Там мучаться на горогу,
А борода ма свободу.

(Д-р Фр.Тихий. Руські Вірші).

Таке поводження з народом мусить бути кваліфіковане як злочин, злочин проти природних і позитивних законів, щось подібне згадується лише при відкритті Америки в історії тамошніх індіан. Той злочин мусів бути покараний. Віримо в існування морального світу, закони якого ніхто безкарно порушати не сміє. Як врятувати людей від алкоголізму? Чи знайдемо в своїй демократичній державі Україні зрозуміння?

Віримо, що вдасться загоїти наші рани, які завдала нам гірка минувшина. Правда, що нині мало хто в тому напрямку робить.

Держава так чи інакше далі повинна грати роль якогось корчмаря. Багато дорожчою для неї повинна бути кожна людина та кожна родина. Держава має сторожити у школі. Отже, геть з тим учителем, який братається з алкоголем. Держава має свій урядницький апарат. Геть з тим урядником, який нині, серед невимовної соціальної нужди, банкетує, допускає аморальної вчинки. Народ, який має загинути, починає кланятись Бахусови та Гросови. Основою кожного народу, кожної держави є чиста мораль, без якої колись навіть могутній Рим розпався і загинув у неволі.

А коли й держава неспроможна поборювати алкоголізм, то ще маємо жінку. Основи виховання в руках жінки-матері. Який красний, який ефективний чинник в поборюванні алкоголізму — добра родина, де працює ангел любові й терпеливості, жінка і мати! Не кажемо вже, що жінка може й найгіршого алкоголіка виправити! Твердимо, що жінка часом більше може зробити, ніж сама держава.

Найбільшим, навіть від держави і жінки, чинником в поборюванні алкоголізму є правда.

Дайте народові духовного корму! Дайте народові культури, своєї, народної, української, культури, яка росте на власнім ґрунті. Дайте йому правди, без якої жодна людина не може жити! Крім народної культури, дайте ще й релігійної культури, без котрої ціле буття наше втопиться в загадках і втратить всяке значення! Можемо дивитись на релігію як хочемо. Того нам ніхто не заборонить! Однак, спробуйте позбавити людину 10-ти заповідей, сповіди і причастя. Спробуйте вирвати з серця його «Кредо», ту свідомість, що чоловік є образом Божим і що не має права ніде і ніколи статися звіриною. Якби так сталося, будете мати перед собою щось гірше, ніж бестію. Бестія, не маючи розуму не буде могли знайти стільки рафінованості в своїх злочинах, як саме такий чоловік!

Закінчимої з вірою у те, що праця по поборюванню алкоголізму не пропаде марно, а принесе свої благодатні плоди, як для Закарпаття, так для добра цілої нашої Української держави.

Василь БЕЛЕЙ-МОГІКАН,
Мукачево.

Прислів'я про пияцтво

Хто вино любить, той сам себе губить.
Хліб на ноги ставить, а хміль валить.
Не шкода горілки випитої, а шкода розуму пропитого.
Невелика честь п'яницею славитися, а велика — непитущим бути.
Ні рак, ні жаба, а просто п'яна нахаба.
Вино топить людей більше, ніж вода.
Хто любить вино, себе не любить.
З п'яниці розуму не питай.
Зубатому звіру та п'яниці — віри немає.
З вином потоваришуєш — з совістю попрощаєшся.
Хто п'є горілку, той сам собі голову знімає.
Вино краще сотні ліків, але причина тисячі хвороб.
Вино починається з тостів, а закінчується бійкою.
Для сліпого немає дня, для п'яного — часу.

Перлини народної пісенної творчості

ЧЕРВЕНА РУЖА ТРОЯКА

Червена ружа трояка, (2)
Мала я мужа,
Мужа я мала,
Мала я мужа піяка.
Він нич не робить, тільки п'є, (2)
Прийде до дому
До дому прийде,
Прийде до дому
Мене б'є.
Не бий ня, мужу, не карай, (2)
Лишу тти діти,
Діти тти лишу,
А сама піду за Дунай.
Коли-м на Дунай сідала, (2)
Білов хустечков,
Хустечков білов,
Білов хустечков матала.
«Вернися, жоно, додому, (2)
Діти тти плачуть,
Плачуть ти діти,
Діти тти плачуть за тобов».
«Не верну я ся додому (2) —
Ти будеш пити,
Тай мене бити,
Не верну я ся додому!

(Записано у с.Кальник Мукачівського району від Федаки Полані, 1913р.н.)

ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ПЕТРА СТЕРЧА

1. ВЕЧІР В УЖГОРОДІ

20 квітня м.р. у читальному залі Ужгородської міської центральної бібліотеки відбувся вечір пам'яті відомого українського вченого, публіциста, громадсько-культурного і політичного діяча Петра Стерча з нагоди 80-річчя від дня народин. Ініціювало проведення вечора Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство «Просвіта».

Вступним словом відкрив вечір голова Ужгородської міської організації крайового товариства «Просвіта» Василь Сможаник.

Доповідь про життя і діяльність Петра Стерча на рідній землі та в країнах його подальшого проживання виголосив голова крайового товариства «Просвіта», кандидат історичних наук Павло Федака.

Цікаві факти з життя і громадської праці П.Стерча під час навчання у Мукачівській торговельній академії навела у своєму виступі його однокласниця, кандидат історичних наук Ганна Божук. Кандидат історичних наук доцент Василь Пальок зробив науковий аналіз відомої книжки Петра Стерча «Карпато-Українська держава», а кандидат філологічних наук доцент Йосип Баглай майстерно прочитав поезії земляка Петра Стерча Івана Рошка-Ірлявського. З натхненням прочитала вірші останнього і студентка філологічного факультету Ужгородського державного університету І.Молдавчук. Племінник П.Стерча Степан Стерчо (шестиразовий чемпіон області з шахів) щиро подякував організаторам свята.

Силами учнів Ужгородського музичного училища було дано гарний концерт. Колектив міської бібліотеки (Директор Ганна Туряниця) разом з товариством «Просвіта» підготували виставку праць професора Петра Стерча та друкованих матеріалів про відомого земляка.

Громадське вшанування пам'яті П.Стерча відбулося на Закарпатті уперше.

2. СВЯТО У КУЗЬМИНІ

25 квітня м.р. у напрочуд мальовничому передгірному селі Кузьмино на Мукачівщині відбулося велелюдне вшанування пам'яті уродження села, визначного українського вченого і громадського діяча проф.Петра Стерча, більша частина життя якого пройшла у далекій Америці, де він і закінчив свій земний шлях 1987 року.

Через великий інтерес кузьминчан до постаті свого земляка організатори вечора — крайове товариство «Просвіта», Кузьминська школа і Кальницька сільська рада — вирішили провести відзначення ювілею П.Стерча не у сільському клубі, який вмістив би хіба що десяту частину бажаючих, а на

Президія меморіального зібрання. Перший ряд зліва направо: директор школи М. Дуран, к. і. н. Ганна Божук, колишній політв'язень О. Росул. Другий ряд зліва направо: автор меморіальної таблиці В. Ігнатенко, доцент Й. Баглай, голова «Просвіти» П. Федака, директор школи мистецтва Є. Ясіньський, в. о. доцента С. Пойда.

обширному, до того ж дбайливо доглянутому, подвір'ї місцевої школи. До такого рішення спонукало і те, що саме на фасаді школи напередодні було встановлено меморіальну мармурову таблицю на честь відомого земляка, оскільки будинок, в якому народився вчений і громадський діяч, не зберігся.

На свято зішлося майже все село – від посивілої старшини, котра ще пам'ятала свого земляка, а окремі спілкувалися з ним у дитинстві, до школярів. Прийшли люди і із сусідніх сіл – Кальника, Шкуратівців, Лінців. Спеціальним автобусом приїхали на свято учителі і учні Кальницької середньої школи, керівники сільської ради, а з Ужгорода – провідники крайового товариства «Просвіта», товариства політичних в'язнів і репресованих, відомі громадсько-політичні, культурні діячі і вчені.

Стільки відомих людей краю і такого велелюдного зібрання, за визнанням самих кузьминчан, село, принаймні за останніх 30 років, ще не знало.

Був чудовий весняний сонячний день, у білому цвітові потопали навколишні сади і дерева навколо шкільного подвір'я...

Святковий мітинг з нагоди 80-річчя від дня народження проф. Петра Стерча відкрив директор Кузьминської школи Михайло Дуран, підкресливши

Виступає вокальний ансамбль Кальницької школи.

у своєму виступі величезне значення цієї події для Кузьмина, навколишніх сіл і особливо для виховання учнівської молоді.

Про життєвий шлях, наукову і громадську діяльність проф. Петра Стерча, його вклад у вивчення історії Карпатської України ґрунтовно розповів кандидат історичних наук, голова крайового товариства «Просвіта», лауреат премії імені Петра Чубинського Павло Федака.

Однокласниця ювіляра в Мукачівській торговельній академії, кандидат історичних наук Ганна Божук поділилася спогадами про Петра і Андрія Стерчів, про їх участь у «Пласті», «Просвіті», «Будучині», Карпатській Січі і т.д.

Зі змістовними промовами виступили на мітингу кандидат історичних наук доцент Йосип Баглай, відповідальний секретар Закарпатської організації політичних в'язнів і репресованих Омелян Росул, племінник П.Серча Василь Куничка з Кузьмина, кандидат медичних наук, колишній депутат Верховної Ради України Іван Коршинський, старший викладач УжДУ Степан Пойда, директор Ужгородської дитячої школи мистецтв Євген Ясінський, просвітянин Михайло Федака, в.о. директора Кальницької середньої школи Марта Шмаргович та інші.

Чесць відкрити меморіальну мармурову таблицю випала голові т-ва «Просвіта» Павлові Федаці, директору школи Михайлові Дурану, голові сільської

Група учасників ювілейного зібрання

ради Марії Леоновій. Обряд посвячення таблиці здійснив о.Володимир Мучичка. До меморіального знака на честь П.Стерча були покладені букети весняних квітів.

У виконанні вокальних колективів учнів Кальницької і Кузьминської шкіл було дано чудовий концерт, у якому прозвучали народні пісні та твори українських композиторів.

Учасники свята ознайомилися з виставкою наукової спадщини проф. Стерча та літератури на тему Карпатської України, яку підготували учителька української мови і літератури Кузьминської школи Марія Дуран та завідувачка бібліотекою Наталія Майборода.

На завершення свята у Кузьминській школі відбувся вечір спогадів, на якому звучали старовинні закарпатські, козацькі і стрілецькі пісні. Племінник П.Стерча Степан Стерчо від імені родини ювіляра сердечно подякував організаторам і учасникам ювілейного свята, яке відбулося на дуже високому рівні.

П.Ф.

ЗГАДАЙМО ІЄРОМОНАХА АРСЕНІЯ О.КОЦАКА З нагоди 200-ліття від його смерті

Між закарпатськими вченими другої половини XVIIст. помітне місце займає ієромонах Арсеній О.Коцак, ЧСВВ., автор Славеноруської граматики, яку він написав з патріотичних почуттів, підкресливши у вступі до неї «даби и нас, мізерних Руснаков, не судили вси аки спростаков», мовляв ще все не мають своєї писаної граматики.

А.Коцак, як довголітній учитель і вихователь василіянської чернечої молоді, крім мовознавства, займався ще й іншими науками, на що вказують його численні рукописні праці, які зберігалися у Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі біля Мукачева аж до 1963р., коли були перевезені з іншими монастирськими рукописами і стародруками до бібліотеки Ужгородського державного університету. Вони описані проф.В.Л.Микитасем у другій частині його каталогу: Давні рукописи і стародруки, Львів 1964 (стор.36–45).

На жаль, Коцакові праці ще мало вивчені і щойно в новіших часах його граматика та деякі віршові твори стали предметом зацікавлення деяких науковців. Відзначення 200-річчя від дня його смерті дає нам добру нагоду ближче ознайомитись з його творчим життям і діяльністю.

Ієромонах Арсеній, при хрещенні названий Олексієм, Коцак народився 14 березня 1737р. в селі Великий Буковець, нині Свидницького округу на Пряшівщині, де його батько Федір у тому часі був душпастирем. Після завершення гімназії у Пряшеві 1757р., жадний науки, він подався на філософські студії в Кошицях, де по короткому часі серйозно захворів і був змушений вернутись додому.

Завдяки щирим молитвам перед чудотворною іконою Пресвятої Богородиці в Краснобрідському монастирі він скоро видужав і вже 30 листопада того ж (1757) року вступив до Святодухівського монастиря в Красному Броді Гуменського округу, де й прийняв монаше ім'я — Арсеній. Після завершення вступної проби послушника, у березні 1759р. він склав чернечі обіти і перейшов до Мукачівського монастиря, щоб продовжувати свої студії, приготівляючись до священства.

Восени 1762р. протоігумен М.Шугайда відкрив у Краснобрідському монастирі дворічний курс схоластичної філософії, між слухачами якого знаходимо й ім'я А.Коцака. Після завершення курсу настоятелі вислали його, вже як священника, на вищі богословські студії до Кошиць, де він 1767р. досягнув звання доктора богословських наук. Ще того самого року його призначено на вчителя послушників (новаків) у Красному Броді, звідкіля, по двох роках, переведено вчителем монастирської школи на Чернечій горі.

1722р. при Маріяповчанському монастирі була відкрита для монахів богословська школа, в якій між професорами видніє й ім'я Арсенія Коцака. Коли відтак 1778р. школу перенесено до Мукачева, то з нею, як професор богослов'я, перейшов туди теж і ієромонах Коцак. На монашому соборі 1781р. він був призначений на ігумена Буківського монастиря, звідкіля по трьох роках, для рятунку свого здоров'я, знову вернувся до обителі на Чернечій горі. Підкріпивши своє здоров'я, А.Коцак за деякий час навчав у монастирській школі в

Імстичеві Іршавського району, а відтак 1789р. повторно перейшов на пост духовника і вчителя послушників у Краснобрідському монастирі.

Після шістьох років Коцака знову призначено на ігумена Буківського монастиря, де розпочав будову нової церкви. Та незабаром він знову захворів, тож під осінь 1798р. вернувся на Чернечу гору, де 12 квітня 1800р. й завершив своє трудолюбиве життя. Там спочили і його тлінні рештки.

Будучи довголітнім вихователем молодії генерації василіян й учителем монастирських шкіл, Коцак наполегливо займався студіями мовознавства, монашої аскези, церковної історії та філософсько-богословських наук, про що свідчать його численні рукописні твори та різні записи. Коцаків письменний доробок можемо розділити до різних галузей знань, а саме:

1. АСКЕТИЧНІ ТВОРИ. Як учитель послушників Коцак уклав для них: 1) розвідку «О естестві законника» — тобто про значення монашого подвигу; 2) «Правила і Наставлення» — для кращого запам'ятання написані у віршованій силабічній формі (опубліковані 1927р.); 3) «Размишлення дневния» — ряд духовних повчань для роздуму на всі дні церковного року; 4) «Поученія монашеская ко новоначалним» — коли вдруге став учителем послушників 1796р. Для старших монахів 1797р. написав: «Пролог духовний аскетический», тобто духовні настанови на кожний день літургійного року, які він виголосив як ігумен Буківського монастиря.

II. ПРОПОВІДІ ДЛЯ НАРОДУ. А Коцак не тільки викладав риторику (красномовство), але й сам проповідував слово Боже народу. Між його рукописами збереглися три збірники проповідей: 1) «Проповіді на неділі і свята» — виголошені у монастирській церкві на Чернечій горі; 2) «Слово ко народу» — т. зв. Катехитичні проповіді про основні правди віри, вступ до яких написав віршем; 3) Різні «Поученія и Слова» — зібрані в трьох книгах.

III. ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІ ТРАКТАТИ. Коцакові філософські трактати переважно написані по-латині й розкинені в різних збірниках чи записах, тому їх тяжко віднайти. Одинокий трактат, що зберігся в окремій книзі, це його космологія: «Orbis Pictus» — про прекрасний Всесвіт.

З Коцакових богословських трактатів належить згадати: 1) «Хронологічний синопсис до книг Нового завіту» (по-латині), в якому укладені євангельські події у хронологічному порядку. Це властиво його записи викладів одного з професорів в Кошицькій богословській академії з 1765р.; 2) «Церковна історія Старого й Нового завіту» — написана 1771р. на просьбу протоігумена С.Ковейчака в Мукачеві; 3) «Календарь церковный» — тобто історичний опис розвитку церковного року. Рукопис перенесений з єпископської бібліотеки, значить, Коцак написав його для єпископа А.Бачинського, надіючись, що буде опублікований. 4) Повний курс богослов'я — обіймає конспекти Коцакових викладів на першому й другому курсі богослов'я в Мукачівському монастирі в рр.1779–1781; та 5) «Чин служування св. Тайни Покаянія» — списаний 1785р. під час лікування на Чернечій горі.

IV. ПОЕТИЧНІ ПИСАННЯ. Як відомо, Коцак навчав у монастирських школах також і поетику, тому й він сам почав віршувати, переважно силабічним ритмом. Вже були згадані його «Правила и Наставленія» написані силабічним віршем. Таким самим віршем написаний також і вступ до його катехитичних проповідей «Слово ко народу», далі передмова до Церковної історії і вступне слово до його Славеноруської граматики. Проф. Й.О.Дзендзелівський віднайшов і художній Коцаків поетичний твір: «Похвала о Премудрости небесной», опублікувавши його 1981р. У передмові до своєї Похвали, написаній прозою, Коцак пояснює, що він написав цю поему для того, щоб заохотити молоду генерацію до Божої і людської науки, бо тільки так вона знайде і полюбить правдиву мудрість.

Правда, Коцакові поетичні писання не мають великої художньої вартості, однак, як слушно завважує акад.О.Мишанич, «в бідній на імена віршовій закарпатській літературі XVIIIст. варто і його згадати».

V. МОВОЗНАВЧІ ДОСЛІДИ. Хоч які цінні і навіть актуальні деякі писання Коцака, все ж таки головну увагу вчені звертають на вивчення його Славеноруської граматики, над якою він трудився впродовж довгих років. За новітнім дослідником Коцакової граматики проф.Й.О.Дзендзелівським, Коцак лишив по собі принаймні п'ять її рукописних варіантів, почавши від конспектних записів лекцій у Краснобрідському монастирі 1768р. і скінчивши Імстичівським конспектом граматики, написаним 1788р. Головним варіантом його повної граматики є Маріяповчанський варіант, написаний в рр. 1772–1778., який нині зберігається в бібліотечі Дебрецинського державного університету. І саме цей Маріяповчанський варіант Коцакової граматики був у цілості опублікований проф.Й.Дзендзелівським і проф.З.Ганудель у Науковому Збірнику Музею української культури у Свиднику 1990р. В тім же ж Збірнику опублікований також і Коцаків посібник для навчання мови в монастирських школах, який зберігся під заголовком: «Школа или училище граматики руской». Його він написав в рр.1778–1781, під час свого вчителювання на Чернечій горі, в катехизмовій формі питань і відповідей. Вплив граматики М.Смотрицького на Коцака незаперечний, на нього він покликається поіменно.

Письменницька спадщина Коцака досі ще мало вивчена, хоч його прозаїчні твори, писані тогочасною закарпатською «книжною мовою», для мовознавчих досліджень XVIIIст. повинні мати певне значення. Для церковних дослідників вагомі богословські трактати й аскетичні писання Арсенія Коцака, хоча б його повчання для монахів чи проповіді для народу. Але невмирущою славою вченого таки зостанеться його Славеноруська граматика, яка, завдяки цінній розвідці проф.І.Панькевича (див. науковий Збірник Т-ва «Просвіта», Ужгород 1927, стор. 232–259), заслужено увійшла у науковий контекст як перша граматика закарпатських українців.

**о.Атанасій ПЕКАР,
ЧСВВ.**

ЗНАХІДКИ БЕЗЦІННОГО

Викладач Мукачівського педучилища Василь Михайлович Панкуліч випадково натрапив на величезну кількість документів минулого, серед яких і рукописи Івана Сільвая. А знаходились вони в Страбичові Мукачівського району в підсобному приміщенні селянина. Тут не тільки рукописи Сільвая, але й різні маловідомі документи Мукачівської греко-католицької єпархії. Як вони опинилися у Страбичові, його власник пояснити не може, адже йому вони дісталися від батька, який давно помер.

У Мукачеві живе внучка Івана Сільвая — Георгіна Іванівна Мейсарош, дочка письменника Івана Муранія. Коли ми показали їй ці рукописи, вона дещо пояснила нам про їх долю.

В Тур'я-Реметах, де раніше Іван Сільвай був священиком, жила його дочка Зінаїда. Жила бідно, і, щоб мати якісь кошти на існування, в 30-х роках за 3 тисячі чеських крон продала архів і бібліотеку батька Петрові Гаталяку — працівникові «Руського банку» в Мукачеві, шурина Георгіни Іванівни. Весь цей архів і бібліотека були перевезені возом з Тур'я-Ремет у Мукачево.

Дружина Петра Гаталяка була внучкою відомого історика Кароля Мейсароша. Як твердить Георгіна Іванівна, Гаталяк був і працівником «Общества А.Духновича», звідки він і поповнював свою бібліотеку, яка нарахувала біля 4 тисяч рідкісних книг.

Коли у 1932 році Георгіна Іванівна з чоловіком Олександром Мейсарошем навідалися в Мукачево до Петра Гаталяка, він показав їм кімнату, в якій дві стіни до стелі займали полиці, набиті різними книгами й документами. На столах вздовж полиць лежали рукописи Івана Сільвая, оті, які тепер знайдені в Страбичові.

Петро Гаталяк помер у 1949 році, і цей багатющий архів з бібліотекою дістався зятєві священику Івану Когуту. А поскільки в той час за такими бібліотеками полювали енкаведисти, Іван Когут переніс усе це у підвал і поставив під замок. Та через якийсь час «знайшов» двері у підвал зламаними і архів викраденим.

Пояснити тепер, як потрапили рукописи І.Сільвая у Страбичово, важко. Іван Когут і його син Никифор-лікар померли.

Існують два варіанти: або насправді хтось довідався про безцінний архів, і, зламавши двері, забрав його, або сам Іван Когут вивіз його і передав комусь із знайомих на зберігання, а сказав, що його викрадено.

До речі, між знайденими рукописами, які числять майже тисячу аркушів, що належать Іванові Сільваю, є чимало документів, не пов'язаних з ним. Тут чимало матеріалів єпископів А.Бачинського, В.Поповича, І.Пастелія. Є й протоколи та записники нарад півце-вчителів Терезлянського благочиння, біографія Олександра Павловича, написана його братом Йосипом Павловичем, та цілий ряд інших документів. Як вони потрапили між рукописи Івана Сільвая — загадка. Мабуть, коли Петро Гаталяк, як згадує Георгіна Іванівна, працював в «Обществі А.Духновича», ці документи «запозичив» для свого архіву, яким він пишався, показуючи його рідним і знайомим.

Щодо рукописів Івана Сільвая, знайдених у Страбичові, то це 12 прозових творів (повістей, оповідань, статей), 25 поезій, майже 100 проповідей, кожна з яких

має кілька варіантів, написаних в різні роки, і написаний угорською мовою «Кінчеінк» 1900 року на 154 сторінках великого формату про Марія-Повчанські чудотворні ікони.

Знайдені матеріали, мабуть, готувалися в макулатуру, бо знаходились в одній купі — чернетки віршів, уривки з повістей, оповідань, статей. Все це потребувало скрупульозної обробки, систематизації за жанрами. З обірваних аркушів нелегко було встановити, до якого жанру віднести той чи інший папірець. І все-таки нарешті всі вони укомплектовані.

Дещо краще збереглися проповіді І.Сільвая, хоч і тут бракує їх чимало до окремих свят. Наприклад, немає проповідей до свят Миколая, Стефана, Успіння Богородиці, Петра і Павла та інших. Мабуть, комусь вони знадобились, і в згадану колекцію не потрапили. Повністю зберігся 154-сторінковий угорський «Кінчеінк» — текст «Наших Сокровищ» великого формату.

Отже, гортаючи знайдені матеріали, можна судити, що більше половини цих праць не друкувалися. А якщо дещо й друкувалося, то не такого змісту, як у знайдених рукописах.

До речі, між знайденими матеріалами є чимало особистих листів Івана Сільвая до єпископа І.Пастелія, постанов єпархії про його призначення парохом і благочинним в Тур'я-Ремети, лист до О.Митрака з проханням збирати фольклорні матеріали та інші.

Знайдений в Страбичові архів рідкісних документів потребує детального вивчення дослідниками історії і літератури краю. Бо багато чого було нам невідомо не тільки з творчості відомого письменника Івана Сільвая, але й інших світочів нашої малої, але дорогої нам, батьківщини.

1924 року в Америці вийшов «Календар Просвіти — зібрання греко-католицьких церковних братств на високосний рік 1924» під редакцією о.Валентина Горзова. Цей «Календар» майже повністю присвячений двадцятиріччю смерті поета, письменника, публіциста і фольклориста Івана Сільвая (Уріла Метеора). Отець Нестор Воленський написав статтю «О.Іоанн Сильвай — Уріил Метеор (1838–1904)», в якій подав біографію письменника, перелік як відомих, так і невідомих на той час праць Івана Сільвая.

В «Календарі» надруковано вірші «Світ», «Новый год», «Первые филологи», «Птица пустытника», «Свадьба», переклад вірша Шандора Петефі «Среди питья», «Старый Думко» і «Горящая свечка». З прозових творів опублікував о.Н.Воленський «Приключение трех верховинцев» (уривок з оповідання «Пупаки»), повість «Миллионер», «Повість повістей» і статтю «Ніщо о фольклорі».

Нестор Воленський пише, що з усіх праць Уріла Метеора покищо опубліковано не більше третини написаного. Не зібрано й ті праці, які з'явилися в різній угорській, галицькій періодиці, місяцесловах, окремих книжках, в тому числі й угорською мовою. Найбільше його праць залишилось у рукописах, в його письмовому столі, на полицях особистої бібліотеки, «якщо не погризено мишами». А скільки визичили його друзі для читання і не повернули!

Мабуть, знайдені на горищах і в старих сараях пожовклі, спліснявілі рукописи Сільвая і є ті матеріали, що їх позичали друзі для читання. Написані вони рукою

письменника, гарним каліграфічним почерком. Це безцінні праці, хоч багато з них є чернетками, заготовками для перепису на чистовик.

Хто ж такий о.Нестор Воленський? Як пояснює Георгіна Іванівна Мейсарош, внучка Івана Сільвая, у сина Сільвая — Нестора була дочка, яка вийшла заміж за якогось священика з Галичини, і вони в двадцятих роках виїхали в Америку. Мабуть, Н.Воленський був зятем Нестора Сільвая, бо звідки у нього появились рукописи І Сільвая, про які він згадує в «Календарі Просвіти» в своїй статті «О.Іонн Сільвай — Уріил Метеор», в який пише: «Здiсь прилагаю кое-что из различнородных, меньших, кратчайших сочинений Уриила Метеора, находящихся при моих руках!».

Отже, як родичу сім'ї Сільваїв, йому потрапили в руки безцінні рукописи діда дружини, вивезені за океан. З них «кое-что» він опублікував у «Календарі Просвіти», а де інші?

Василь ПАГИРЯ,
краєзнавець.

СВЯТИЙ МЕФОДІЙ (820–885) — АПОСТОЛ СЛОВ'ЯН

До 1180-річчя від дня народження

Святі Кирило (хресне ім'я — Костянтин) і Мефодій — першовчителі слов'ян. Народилися вони в Солуні (нині Фесалоніки) — другому за величиною місті Візантії. Обидва жили духовним життям, прагнули втілення своїх переконань й ідей. Та мали брати й чимало відмінностей. Костянтина не дарма звали філософом. Час від часу тікав він із шумної столиці в провінцію, багато читав, розмірковував, а потім, накопивши духовної енергії, щедро випромінював її у мандрах, диспутах, науковій і літературній творчості. Мефодій же прямував життям навпростець. Лише двічі різко повернув: уперше — ставши ченцем, удруге — повернувшись під впливом брата до активної діяльності й боротьби. Кирило писав, Мефодій перекладав його праці. Кирило створив слов'янську азбуку і книжність, Мефодій довершив слов'янський переклад Біблії. Кирило був талановитим ученим, блискучим філософом і тонким філологом, Мефодій — здібним організатором і практиком. Кирилові усе давалося легко, Мефодієві шлях устелений був терням. Кирило був хворобливим, Мефодій здоровим. Усе життя опікувався він своїм молодшим братом.

Мефодій рано поступив на військову службу і скоро був призначений намісником однієї з підвладних Візантії слов'яно-болгарських областей. З десяти років обіймав він цю посаду. Потім пішов у монастир на горі Олімп, туди ж поселився на кілька літ поміж своїми мандрами до сарацинів і хозарів Кирило. Близько ж 860р., коли Кирило поїхав до хозарів, Мефодій відвідав Болгарського князя Бориса й чи то хрестив, чи то підготував його до хрещення. За це патріарх

запропонував Мефодієві сан архієпископа, але той натомість очолив невеликий монастир над Мармуровим морем. Невдовзі повернувся Кирило, й імператор відправив братів до Моравії. Для цієї місії й було розроблено слов'янську азбуку.

На шляху з Візантії до Моравії брати пройшли через Закарпаття і принесли сюди Слово Христове. А влітку 863р. вони прибули до моравської столиці Велеграда. Коли ж на Моравію посилювався німецький натиск, брати поїхали 866р. за підтримкою до папи Римського. По дорозі заїхали до Блатена — столиці паннонського князя Коцела. Папа Адріан II узяв під свою опіку слов'янських апостолів, висвятив Мефодія у священники. А його учнів у пресвітери. Майже два роки прожили брати в Римі, бо здоров'я Кирила все погіршувалося. 14 лютого 869р. він помер.

По смерті талановитого брата для скромного, але самовідданого і чесного Мефодія починається страдницький, справді хресний, шлях, усіяний, здавалося б, нездоланими перепонами. Але самотній Мефодій твердо, ні в чому не поступаючись ворогам, проходить цей шлях до самісінького кінця і досягає на ньому нових блискучих успіхів. По дорозі з Риму до Моравії Мефодій навістив князя Коцела. Дізнавшись про перемогу, отриману братами в Римі, Коцел порадив Мефодієві домогтися від папи ще однієї важливої поступки. Адже Мефодія висвятили в Римі у прості священники, а його противник має сан архієпископа Зальцбургського. Мефодій повернувся до Риму. Папа Адріан прихильно поставився до Мефодія і висвятив його в сан архієпископа Моравії і Паннонії. Окрилений новим успіхом, Мефодій повернувся до Коцела і розгорнув укупі зі своїми учнями бурхливу роботу з поширення слов'янського богослужіння, писемності і книг у Блатенському князівстві і сусідній Моравії.

Саме тоді почалася найтяжча пора його життя. Діяльність Мефодія викликала шалену ненависть німецьких єпископів і прелатів, що давно звикли до отримання доходів з цих земель. Не наважуючись відкрито виступити проти рішення папи, вони почали плести навколо Мефодія складну мережу інтриг, зрад, наклепів і доносів. Невдовзі моравські покровителі Мефодія князі Ростислав і Святополк опинилися у в'язниці. Потім було арештовано і самого Мефодія. Він постав перед судом баварських єпископів за участю короля Людвика Німецького. Тверда позиція Мефодія на суді призвела до того, що на нього накинута з п'ястками, а один єпископ навіть намагався вдарити його багатом по обличчю. Мефодія засудили до ув'язнення. Майже два з половиною роки він провів у холодній темниці в Швабії.

Тим часом у Моравії 870р. спалахнуло повстання, очолене Мефодієвим учнем Славомиром. В результаті знов відновлено владу Святополка, а 874р. німці визнали незалежність Моравії. В ході цих подій новий папа Іоанн VIII дізнався про долю Мефодія і наказав звільнити його і відновити в усіх правах. Але службу

слов'янською мовою Іоан категорично заборонив, дозволивши тільки слов'янські проповіді.

Мефодій знов поселився у моравській столиці Велеграді, всупереч велінню папи продовжував службу слов'янською мовою. Він охрестив чеського князя Боривоя з його дружиною Людмилою і якогось польського князя з-над Вісли. Тим часом німецькі єпископи нацькували на Мефодія князя Святополка. Він написав на архиєпископа донос до Риму. Папа викликав Мефодія. З ним поїхав і фаворит Святополка, головний режисер інтриги священник Вікінг. Та незважаючи ні на що, Мефодій зміг виправдатися. Більш того, папа санкціонував слов'янське богослужіння, але водночас призначив єпископом Вікінга. Останній сфабрикував листа від папи до Святополка з заборною слов'янської служби. Князь визнав автентичним саме цього листа, а мефодієвого — фальшивим. Йому загрожувало вигнання з Моравії. Але Мефодій послав гінця до папи за поясненнями, той привіз підтвердження злочину Вікінга, після чого князь змушений був відсторонити того від себе.

Наприкінці життя Мефодій вирішив ще раз побачити свою батьківщину, яку полишив двадцять років тому. Патріарх Фотій й імператор Василь Македонець зустріли його привітно і лагідно. Мефодій гостив там три роки, а в середині 884р. повернувся до Моравії, залишивши у Візантії двох своїх учнів — священника і диякона з книгами. Згодом вони пішли у Болгарію і уславилися там як письменники Костянтин Переславський і Григорій Пресвітер Мних. Мефодій же, повернувшись з Візантії, переклав за шість місяців разом з двома іншими учнями усі книги Біблії (окрім Макавейських). Завершивши цей тяжкий труд, він ще більше заслаб і вже рідко підіймався з ліжка. Своїм наступником він назвав священника Горазда. У вербну неділю 19 квітня 885р. Мефодій наказав віднести себе до церкви і там звернувся до моравського народу, якому віддав понад третину життя. У цьому прощальному слові Мефодій попередив про тяжкі випробування, які ще чекають його учнів і вірників. У той же день він помер і був похований у Велеграді.

Сергій ФЕДАКА,
кандидат історичних наук.

30 квітня – Воскресіння Господнє!

–Христос воскрес!

–Воістину воскрес!

ХРИСТОС ВОСКРЕС, ЛИКУЙТЕ НИНІ!

*Христос воскрес, ликуйте нині,
Що в славі з гроба він повстав.
Кінець приніс земній провині
І смертю смерть він подолав.
Великдень той, то день чудес,
Христос воскрес, Христос воскрес!*

*Христос воскрес, хоч людська злоба
Йому зладнала люту страсть.
Повстав, повстав живий із гроба,
Зборов пекельну вражу власть.
Кінець страждань, кінець всіх слез:
Христос воскрес, Христос воскрес!*

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

1.Христос воскрес! (2)

*Радість з неба ся являє
Паска красна днесь вітає.
Радуйтеся щиро нині,
Бог дав щастя всій родині,
Бог дав радість нам з небес –
Христос воскрес (2)*

2.Христос воскрес! (2)

*Мир нам сам Христос приносить,
Мир нам небо днесь голосить,
Мир той Божий всі вітаймо,
Ласку Божу прославляймо,
Чудо Боже з всіх чудес –
Христос воскрес (2)*

3.Христос воскрес (2)

*В правді Божій просвітім ся
В правді Божій веселімся,
Щезла страшна вже неволя,*

ОЛЕКСА ДОВБУШ

До 300-річчя від дня народження

У народі розмежовують значення двох слів — «розбійник» і «опришок». Перше — розбиває і вбиває заради наживи, другий — виштовхнутий на шлях опришкування силою обставин. Розбійників народ проклинає, опришків держить в ореолі слави.

Коли можновладці, всілякі зайди втрачають міру у визискуванні людей, мають їх за бидло, рано чи пізно появляється той, хто не може витерпіти зневаги і наруги... Біологи зафіксували випадок, коли заєць, якого переслідувала лисиця, упав на спину і своїми лапками, зосередивши в них всю свою супротиву загибелі, розірвав череву переслідувачці. У людському суспільстві слабкий, гнаний переходить до захисту не тільки за допомогою пазурів... Довбуш носив із собою ніж-чепелик, бартку, палаш, пістолі.

Про Олексу Довбуша написано багато — і істориками, і фольклористами, і літераторами. У будь-якому енциклопедичному слов-

нику знайдемо, що народився він у 1700 році у селі Печеніжині на Коломийщині, злидарював, наймитував, документально зафіксовано його опришкування у 1638 році, мстив лихварям і власникам великих маєтків, бував і на Закарпатті, загинув у Космачі 24 серпня 1745 року. Про його смерть складено сумну співанку, яку опублікували Шашкевич, Вагилевич і Головацький у «Русалці Дністровій» (Будин, 1837) і яку співають дотепер по обидва боки Карпат. Починається вона словами:

*Ой попід гай зелененький
Ходить Довбуш молоденький,
На ніженьку налігає,
Топірцем ся підпирає...*

Про Довбуша писали Ю. Целевич, І. Франко, В. Гнатюк, фольклор про нього збирали В. Шухевич, В. Тищенко, П. Лінтур, пошуки в архівах документів про його діяльність здійснив В. Грабовецький, художні твори йому присвятили Г. Хоткевич, В. Гжицький, Р. Федорів... Автор цих рядків написав свій рядок у Довбушіану збірником «Ходили опришки» (Ужгород, 1983), у якому є розділ «Народний месник Олекса Довбуш».

Варто згадати, що про Довбуша добре слово сказали польський письменник Станіслав Вінценз у повісті «На високій полонині», чеський белетрист Іван Ольбрахт у романі «Микола Шугай, розбійник», російський поет Валентин Сорокін у драматичній поемі «Отаман»... І ці письменники побачили у Довбушеві не кривавого розбійника, а людину, яка захищає свою гідність, відстоює справедливість. Бо ж Довбуш і його послідовники суспільство і тих хто при владі, заставили зрозуміти, що панщина — антигуманне явище, і тому її скасували.

В опришки йшли не від добра, а від злості. Розуміли свою безвихідь — і йшли. Палій Шекерик залишив спогад про свою зустріч, як був ще хлопчиком, із ватажком опришків. Дитяче захоплення яскравим одягом і обладунками Довбуш охолодив словами: «А що, хлопче, так ся дивиш не мене? Дивися, аби тебе не кортіло іти в опришки. Бо я Довбуш і нікого ся не бою, а ще як що у лісі зашелестить, то мені серце торне, чи то не є яка зрада на мене, або чи то не є яка ровта на нас. Кожної хвили я небезпечний і мушу ся сокотити». Кат Гуцульщини Грлічка не скупився на підкуп: при денному заробітку лісоруба у сумі одного-двох флоренів стрільцям, які переслідували Довбуша, платив від 8 до 15 флоренів денно. Та це не спиняло відчайдухів. Народний переказ про Миколу Шугая стверджує, що легінь із верховинського села Колочави пішов опришкувати після того, як напився води із криниці Довбуша і у серці відчув біль народний за приниження.

Перекази про Довбуша — це пересторога тим, хто, пануючи, забуває про людяність і милосердя, будує своє благополуччя за рахунок трударів. Перекази про Довбуша не давали вмерти вірі у справедливість.

Іван СЕНЬКО,
кандидат філологічних наук.

КРИНИЦЯ НАД РЕКІТАМИ

Довбуш бував у наших місцях. І не один раз. Його пивниці є на вершках гір біля Голятина і Новоселиці. То його хлопці після смерті ватажка поселилися в Погарях. Залишив він добру пам'ять про себе і в Рекітах: викопав над селом на вершку гори криницю.

А було то так. Ішов вершком Довбуш і видить: сидить дід, згорблений, змучений. Підійшов Олекса, поклонився. А дід ледве відклонився, так охляв. Попросив він в Олекси хліба, бо три дні не їв. Та в Олекси хліба не було. Міг би дати золота, але що голодному з нього на вершку гори, ачей замість хліба не вгризеш. А якби дідові подати мало сил — дійшов би до села. Навіть вода настільки освіжила б старого, та криниці близько не було. Правда, в одній зворині дуже файно трава зеленіла. «Там має бути вода», — подумав Довбуш і став копати. Докопався таки до води, напоїв діда.

Відтоді та криниця стала називатися Довбушевою. І хто п'є з неї, відчуває, як відновлює вода сили. І думає тоді подорожній: «Якщо не можеш чогось кращого зробити для людей, то хоч викопай криницю».

Записано у Рекітах на Міжгірщині від Михайла Бушка.

Колонийки у записах Юлії Коршинської

З високої полонини долу йду, долу йду,
Та дала ми дівка вчери, що долу не дуйду.
Ой дала ми дівка вчери з нової комори,
Та аби ня не вгоїли ніякі доктори.
Погарчику кришталювий, иму тя за вушко,
Та поклоню на білявку: будь здорова, душко!
Ой, біла білявино, диви ми ся в очи,
Ци тя буду познавати, з ким ісь была сночи.
Ой, біла білявино, білява, білява,
Буде мати банувати, що ми тя не дала.
Ой співай, люба любко, співай коло мене.
Забудеш ти співаночки, як пуйдеш за мене.
Та кой собі заспіваю, та кой собі вівкну,
Може, газда іздуріє, та даст за ня дівку.
Та кой собі заспіваю, та кой собі свисну,
Та я ото біле дівча ід собі притисну.
Ой, цимборе, неборе, одну раду майме:
З сього села та на друге дівчину не дайме.
Ой, у зимі у бутині, в літі долу водов,
А в осені, файна любко, буду жити з тобов.
Ой, пійте, кури, пійте, збужайте Олену,
Та най іде у кирницю на воду студену.
Ой, кучері, люба мамко, кучері кручені.
Ще не такі кучерики на мою дівчині.
Гуцулочка молоденька, Оленочка біла,
У зеленуй полонині овечки доїла.
Ой, овечки подоїла, коровки загнала,
Гуцулові молодому напитися дала.
Журилися сусідоньки, журилися люде,
Що із мене молодого чоловік не буде.
Ой, біла білявино, ой ти, біла білько,
Тебе не мож долюбити, аж би любив кільки.

ВЧЕНИЙ, ПУБЛІЦИСТ, ПЕДАГОГ

До 70-річчя з дня народження Омеляна Довганича

Серед істориків Закарпаття доктор історичних наук Омелян Довганич займає одне із найпомітніших місць. Він тепер у постійних наукових пошуках. З кожним роком нарощує свої наукові здобутки, які публікуються на сторінках періодичних видань, у колективних та індивідуальних монографіях.

Народився Омелян Дмитрович 8 травня 1930 року в с.Нижнє Селище Хустського району у селянській родині. Навчання розпочав у початковій школі рідного села. Серед учнів школи виділявся потягом до знань, проявляв наполегливість і акуратність як у поведінці, так і у вивченні програмного матеріалу. Його неабиякі здібності помітили вчителі школи.

У зв'язку з цим управитель школи Олександр Доллош порекомендував батькам дати

можливість синові вчитися далі. Після закінчення шостого класу народної школи у серпні 1942 року його записали до першого класу Хустської гімназії без іспитів. Уже після першого року він став одним із кращих учнів свого класу і був звільнений від оплати за навчання. Але для цього необхідно було долати немало труднощів. Однією з найважчих перепон у дітей із сільських місцевостей було незнання угорської мови. А відповідати на уроках з частини предметів доводилось угорською мовою. За незнання мови карали побиттям. Незважаючи на труднощі, він успішно закінчив два класи гімназії.

Після визволення краю від окупації Червоною Армією та його возз'єднання з Українською РСР Омелян Довганич продовжував навчання у третьому класі гімназії, яка проіснувала один рік, а потім була перейменована у російську десятирічку. Склад учителів школи став поповнюватися спеціалістами, надісланими із різних педінститутів України. Як правило, це були кваліфіковані вчителі, які вносили добрий вклад у розвиток освіти краю.

Але в повоєнні роки матеріальне становище О.Довганича було важким. Він залишився напівсиротою, бо за участь у діяльності розвідувальної групи «Закарпатці» каральні органи фашистської Угорщини заарештували його батька і засудили на 15 років каторжних робіт, а згодом відправили у німецький концентраційний табір, де він загинув. Матері за мудрий розум, доброту і справедливість, що викликало велику повагу односельчан, доводилось переносити важку матеріальну скруту, щоб якось створити умови для навчання трьох дітей. І всім вона допомогла здобути вищу і середню спеціальну освіту.

Будучи учнем середньої школи у м.Хуст, О.Довганич захоплювався літературою. Його учнівські твори були кращими і високо оцінювалися учителями.

Після успішного закінчення середньої школи О.Довганич вирішив поступити на філологічний факультет УжДУ. Успішно склавши два вступні іспити, через матеріальну скруту

змушений був забрати документи і повернутись додому. 1 вересня 1949 року був прийнятий на роботу коректором Хустської районної газети. Через рік, зібравши гроші, поступив на заочне відділення Львівського державного університету ім. Івана Франка, здавши на «відмінно» всі шість вступних іспитів. Восени 1950 року був призваний на дійсну службу в армію.

Після демобілізації у званні молодшого лейтенанта з грудня 1952 до серпня 1953 року працював у Хустському райкомі партії, звідки був направлений на стаціонарне навчання у вищу партійну школу до м. Києва на відділення журналістики.

Після закінчення школи п'ять років працював редактором районної газети у Великому Березному, а 1957 році був прийнятий до новоствореної Спілки журналістів. Тричі обирався депутатом до Великоберезнянської районної та Ужгородської міської рад. Одночасно заочно навчався в аспірантурі УжДУ.

У 1968 році О.Довганича було затверджено головним редактором республіканського видавництва «Карпати» в Ужгороді, де працював понад чотири роки і активно займався науково-дослідною роботою. Результатом став захист у 1970 році в Києві кандидатської дисертації.

З 1972 року працював на історичному факультеті УжДУ. У січні 1993 року його було затверджено керівником штатного науково-редакційного відділу обласної книги «Реабілітовані Історією», яка готується до друку за постановою Кабінету Міністрів України. До виконання цього надзвичайно складного і важливого завдання О.Довганич взявся активно і цілеспрямовано. Через певний час він залучив до цієї роботи і автора цих рядків.

Мені доводилося працювати на науковій і педагогічній роботі в УжДУ, Інституті НАН України разом з такими відомими вченими, як професори І.М.Гранчак, І.М.Мешко та іншими колегами, які своїм багатогранним інтелектом збагачували мене й інших молодих викладачів. Серед них чільне місце посідає О.Довганич, з яким я працюю уже не один рік.

Це скромна, надзвичайно працююча людина, вимоглива як до себе, так і до своїх колег. У наукових дослідженнях працює надзвичайно скрупульозно, відповідально. Щедро ділиться своїм досвідом роботи з тими, хто до нього звертається. Будучи висококваліфікованим дослідником історії Закарпаття періоду другої половини ХХ століття, він вніс помітний вклад не лише в історіографію краю, але й літературу, літературну критику.

Як відомо, оцінка діяльності вченого вимірюється тим, що він конкретно робить для людей. Тут О.Довганич має немалі здобутки. Він розшукав місце загибелі рідного батька та інших борців проти фашизму, добровольців Червоної армії і Чехословацького корпусу, за що одержав десятки листів вдячності.

О.Довганич написав сотні наукових праць, частина з яких вилилися в окремі книги, колективні і власні монографії. Серед них: — «Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі» (1995), «Закарпатські добровольці» (1998), у співавторстві — «Слідами легенди» (1971, 1972), «Ужгородський університет» (1984), «Закарпаття в роки війни» (1990), «Книга Пам'яті України: Закарпатська область» (1995), «Нариси історії Закарпаття», т.2 (1995), «Осередок освіти, науки і культури. УжДУ — 50 років» (1995), «Нижньому Селищу — 540 років» (1997), «Закарпатські воїни генерала Людвика Свободи» (1999), «Закарпаття під Угорщиною» (1999), упорядкував книги до 100-річчя з дня народження командата «Карпатської Січі» Дмитра Климпуша (1997), про возз'єднання Закарпаття з Україною: «Того дня зійшло сонце возз'єднання: минуле і сучасне» (1997), «Возз'єднання. Документи і матеріали» (1999), «Борці партії» (1984), «Борці-антифашисти» (1988) та інші і написав до останніх двох 51 нарис. Все це та інше зафіксовано в бібліографічному покажчику І.Хланти «Омельян Довганич» (1995).

Для його наукових праць характерна новизна, об'єктивність, високий професійний рівень, сучасний підхід до забутих і маловідомих подій історії краю. Про це свідчать численні рецензії на його книги. Колективна праця «Шляхом до щастя» на всесоюзному конкурсі

одержала диплом першого ступеня, а монографія «Закарпаття в роки війни» та «Нариси історії Закарпаття» — на вузівському конкурсі УжДУ — дипломи другого і третього ступеня.

У квітні 1997 року О.Довганич успішно захистив докторську дисертацію з проблем історії Закарпаття періоду другої світової війни.

Немалий здобуток має вчений і на педагогічній ниві. Двадцять три роки працював на історичному факультеті УжДУ. Його лекції носили творчий, аналітичний характер, відзначались чіткістю і образним мисленням. Він надавав відчутну допомогу студентам у підготовці курсових і дипломних робіт. Серед них І.Мазило, П.Біляк стали кандидатами історичних наук, доцентами, а Ю.Бисага — кандидатом історичних і доктором юридичних наук, О.Сліпецький — викладачем істфаку, а вчитель Ф.Брецько видав двотомний підручник для сучасних гімназій. Є здобутки і в інших його випускників.

Зроблено чимало. Та планів у вченого ще теж багато. То ж побажаймо йому у доброму здоров'ї і гараздах подальшої успішної праці на ниві рідної історії і культури!

Олексій ХЛАНТА,
кандидат історичних наук.

РІДНА «ПРОСВІТО», МАТИ ТИ НАША...

**До 80-річчя створення на Закарпатті
товариства «Просвіта»**

*То не дзвін дзвонить, не місяць мріє,
Не йде красуня з дівочих крас—
Ой то «Просвіта» світич леліє,
Грім, живе слово верже між нас!*

Василь Пачовський

Чим далі відходить від нас день 9 травня 1920 року, тим випуклішим постає його значення для української історії Закарпаття. Саме того дня, о 3-ій години пополуночі, незважаючи на перешкоди, які чинилися з боку москвофілів, у будинку жупанату в Удгороді 119 делегатів з різних місцевостей краю заснували перше справді народне культурно-просвітницьке товариство «Просвіта».

Основною метою створення товариства, як зазначалося у його статуті, було культурне і економічне піднесення народу, виховання його в моральному і патріотичному дусі. Обраний головою товариства д-р Юлій Брацайко, який незмінно очолював «Просвіту» до її ліквідації у 1939р. угорськими властями, підкреслив у своєму виступі на установчих зборах, що сила і воля народу завжди будуть за тими, хто опиратиметься на мову народу і його традиції. Саме такий підхід і забезпечив у майбутньому успішну працю «Просвіти».

Довгі століття мадярської неволі спричинили культурний і національний занепад українців краю, тому від самого початку провід товариства обрав шлях демадяризації, насамперед інтелігенції і духовенства, боротьби проти москвофільства на базі духовно-

культурного піднесення і національно-політичного освідомлення широких верств громадянства тодішньої Підкарпатської Руси.

Різні напрямки роботи «Просвіти» очолили такі визначні громадсько-культурні, політичні діячі, педагоги і вчені, як о.Волошин, брати Ю. і М.Брацайко, о.Василь Гаджега, Августин Штефан, Іван Панькевич, Павло Яцко, о.Віктор Желтвай, Степан Ключурак, Микола Долинай, Олександр Маркуш, Василь Гренджа-Донський, Павло Кукуруза, а в різних місцевостях краю — Іван Грига, Лука Дем'ян, Іван Ігнатко, Юрій Добей, Петро Світлик, Василь Опаленик, Петро Петричко, Іван Гриць, Василь Лацанич. Іван Романченко, Діонізій Митрович, Василь Йосипчук, Юрій Шерегій, Євген Шерегій, Федір Повхан, Федір Шимоновський та інші, свідомі учительська молодь, яка виходила насамперед зі стін Ужгородських учительської чоловічої та жіночої семінарій, Ужгородської гімназії, Мукачівської торговельної академії, Берегівської гімназії, а також частина греко-католицького духовенства, яка об'єднувалася навколо А.Волошина, В.Гаджеги, В.Желтвая, Василя Лара та інших (серед них варто згадати Дмитра Поповича, Юрія Станинця, Степана Сабола, Кирила Феделеша, Олександра Хіру, Теофіла Скибу, Варфоломея Балтовича, Людвіга Міня).

Головним напрямком освідомлюючої праці товариства стало заснування по всьому краю читалень, а при них — курсів по подоланню неграмотності, драматичних гуртків, хорових колективів, спортивних організацій, спілок і об'єднань господарського характеру. Створити читальню на селі було нелегко. Більшість селян не розуміли, що може їм дати читальня і товариство «Просвіта» в цілому. Але завдяки наполегливій роз'яснюючій роботі того, що просвіта веде до добробуту народу, до його духовного і економічного піднесення, читальні поступово виникають по усьому краю. Цьому у значній мірі сприяло і те, що при них створювалися кооперативи, кредитні і споживчі товариства, ветеринарії, виноградарські, городницькі, рільницькі, бджільницькі та інші курси, гуртки молодого газди тощо, читались лекції, у тому числі й господарського характеру — з досвіду сільськогосподарської праці у передових країнах Європи і т.д. У користі таких об'єднань селяни переконалися самі і чим далі — тим більше горнулися до «Просвіти». Це, у свою чергу, дозволяло успішніше проводити і культурну, національно-освідомлюючу працю. На думку А.Волошина, у перші п'ять років своєї діяльності «Просвіта» виконувала близько 90% усієї позашкільної культурно-просвітницької освідомлюючої праці та спричинилися у значній мірі до поширення національної свідомості, до усунення рабського духа та до піднесення морального, культурного та господарського рівня нашого народу.

Незважаючи на постійні перешкоди з боку урядових чинників при затвердженні статутів, фінансові труднощі та протидію заснованого у 1923 році русофільського Общества ім.О.Духновича, керівники якого, спекулюючи на імені видатного просвітителя, баламутили свідомість людей ідеями «руськості», внаслідок чого частина читалень переходила на бік общества, нерідко нечесним способом, організаційна структура «Просвіти» зміцнювалась і на 1936 рік включала, крім централі, 13 філій і 234 читальні — всього 248 структурних одиниць, з них 9 структурних одиниць знаходилося на терені Пряшівщини, у Празі, Братиславі та інших місцевостях. На день проведення Всепросвітянського з'їзду в Ужгороді 17 жовтня 1937р. при філіях і читальнях «Просвіти» нараховувалось 135 театральних гуртків, 94 хори, 44 спортивно-молодіжні організації, 12 духовних оркестрів, близько 16,5 тис. членів товариства.

Важливе місце в діяльності «Просвіти» посідала організація по всьому краю культурних заходів і масових акцій, у яких гартувалася національна свідомість і воля широких народних мас Закарпаття. Це, зокрема, щорічні дні і вечори пам'яті Т.Шевченка, О.Духновича, зльоти молоді, збори і з'їзди, походи і маніфестації, мітинги і спортивні змагання, національно-культурні свята і т.д. Ці заходи відбувалися із залученням великої маси людей, під національними синьо-жовтими прапорами, що їх з тієї чи іншої нагоди посвячували греко-католицькі священники. Великодні зібрання, маніфестаційні походи під синьо-жовтими прапорами проходили в містах і селах Ужгород, Мукачево, Рахів, Хуст, Великий Бичків, Ясіня, Косівська Поляна, Перечин, Тур'ї-Ремети, Великий Березний, Волове, Верхні Ворота, Кальник та інших місцевостях краю.

Могутній повштовх українському національному життю Закарпаття дав Всеукраїнський з'їзд в Ужгороді 17 жовтня 1937 року, у маніфестаційному поході та мітингу якого взяло участь близько 15 тисяч свідомих закарпатських українців, які репрезентували понад 300 поселень краю. Учасники походу несли 128 синьо-жовтих прапорів, тисячі малих прапорців, 190 таблиць з назвами сіл, 10 стандартів, на чолі походу йшли 25 греко-католицьких священників. Учасники з'їзду одногласно проголосили: «Ні русифікації! Ні московській мові і московським підручникам у наших школах! Немає тут ніяких «руських», немає тут двох народів, є лише один народ — український! Закарпаття є і буде українським!»

Подвижницьку працю здійснило товариство під час будівництва в Ужгороді Народного Дому «Просвіти» — національно-культурного центру українців краю, посвячення і урочисте відкриття якого відбулося 7 жовтня 1928 року. На «пам'ятник народного воскресіння», як його називали у колах просвітян, пожертви надходили від окремих осіб, організацій, установ, спілок, товариств, сільських громад, освітніх закладів, учителів і урядовців, селян і робітників, духовенства і лікарів, студентів і навіть школярів. На велелюдному відкритті Народного Дому голова товариства Юлій Брацайко сказав: «Ми працюємо серед дуже тяжких обставин. Ми, значить, тота мала частина нашого великого руського (українського) народу, яка належить до ЧСР, остали дуже позаду в культурному розвитку і коли хочемо догнати у розвитку інші народи, то мусимо цілу енергію нашу посвятити культурному і господарському піднесенню наших русинів. Ми під сим зглядом зробили, що було в наших силах. Поступ у всіх галузях народного життя є результатом тої нашої невтомної культурної і господарської праці, красним результатом того є і се одкриття нашого Народного Дому. Пожадало воно великі жертви, великі труди, але все ж таки наші мрії здійснилися і вдалося довершити на наші міри велике діло та поставити імпульсний дім для народної культури».

Десять років вірою і правдою служив Народний Дім правдивій Просвіті, був головною оселею українства краю, а з листопада 1938р. і донедавна використовувався спочатку мадярською, а відтак комунорадянською владою не за призначенням. З листопада 1991р. «Просвіта» увійшла у свій Народний Дім, а 30 вересня 1997 року Ужгородська міська рада повернула його у власність крайового товариства «Просвіта».

Визначний вклад у розвиток культури та національне освідомлення закарпатських українців вніс перший у краї український професійний театр — «Руський театр т-ва «Просвіта» в Ужгороді», святкове відкриття якого відбулося 15 січня 1921р. Видатну

роль у його становленні і діяльності відіграли Микола Садовський, Роман Кирчів, Михайло Біличенко, Марія Приємська, Валентина Іванова, Спиридон Черкасенко, Олександр Загаров, Федір Базилевич, Микола Аркас та інші. Театр за неповне 10 років існування дав понад 1200 вистав, переважно української класики, які мали великий вплив на формування національних почуттів, оскільки сцени з життя і побуту інших регіонів України були близькими для закарпатських українців. Традиції просвітянського театру були продовжені у 30-ті роки, зокрема українським театром «Нова сцена» у Хусті під керівництвом Миколи Аркаса, Юрія Шерегія, Євгена Шерегія, Володимира Лбовецького та інших.

Значну працю здійснила «Просвіта» щодо збору і популяризації пісенних скарбів Закарпаття, заснування знаменитого Руського Національного зібрання для національного музею пам'яток історії, культури і природи краю (всього було зібрано понад тисячу музейних предметів), в організації при Народному Домі в Ужгороді поважної бібліотеки, фонд якої у 1938р. нараховував 8 тис. книжок, а всього в читальнях «Просвіти» було близько 40 тис. українських книжок.

За своєї діяльності товариство видало 150 книжок і брошур українською мовою тиражем 450 тис. примірників. Серед них — художні твори, історичні праці, книжечки господарського характеру, наукові праці тощо, зокрема твори Т.Шевченка, О.Духновича, С.Руданського, О.Олеся, А.Волошина, А.Кралицького, В.Гренджі-Донського, О.Маркуша, Л.Дем'яна, І.Невицької, М.Підгірянки, В.Пачовського, К.Феделеша та інших.

Особливою популярністю серед народу користувалися щорічні Календарі «Просвіти», часописи «Пчілка», «Просвіта», «Світло» та інші.

Видатну роль відіграла «Просвіта» у науковому вивченні Закарпатської України. З 1922 по 1938 роки за редакцією насамперед Івана Панькевича, а також Василя Гаджеги, Августина Волошина, Володимира Бірчака видано 14 випусків (у 12 томах) Наукового збірника товариства «Просвіта», який був не тільки найповажнішим науковим виданням на Закарпатті міжвоєнного двадцятиліття, але й за всю історію краю включно з нинішнім днем.

Нині, з відстані історії, можна сміливо стверджувати, що роль товариства «Просвіта» в розвитку культури і науки, поширенні освіти і знань, вихованні національної свідомості і національної гідності в умовах чужої держави є безперебільшення визначною. Нині ми можемо також упевнено стверджувати, що без діяльності потужного на закарпатоукраїнських землях товариства «Просвіта», без щоденної самовідданої праці просвітян, їх неупинних і невтомних зусиль в утвердженні і поширенні поміж широкими верствами суспільності, національної свідомості ми не мали б ні тріумфальних виборів до Сойму Карпатської України 12 лютого 1932р., ні історичного засідання Сойму Карпатської України 15 березня 1939р., ні повторення карпатськими січовиками і студентської молоддю героїзму і трагедії Крут — на Красному Полі під Хустом та в інших місцевостях Карпатської України, ні чисельної молоді порослі, яка пізніше, у важких умовах мадярського, а відтак тоталітарного комуністичного режимів на материнській землі та в країнах поселення українців у всьому світі усіма доступними засобами боролась за майбутнє України, за її незалежність і соборність.

У 1939 році угорська влада ліквідувала «Просвіту». Спроби відродити її у другій половині 40-х років підтримки від нової, радянської влади не отримали. Що більше — чимало колишніх просвітян, греко-католицьких священників та інших свідомих українських патріотів опинилися у більшовицьких в'язницях і таборах.

Політичні події другої половини 80-х років вселили надію на відродження «Просвіти». Навесні 1990 року створюються перші осередки «Просвіти» в Ужгороді й в Мукачеві, у вересні оргкомітет приймає рішення про проведення конференції по відродженню на Закарпатті крайового товариства «Просвіта», а 23 грудня 1990 року конференція була проведена в Ужгороді з великим суспільним піднесенням, 187 делегатів з усіх міст і районів краю ухвалили відновлення діяльності Закарпатської «Просвіти».

Що нас чекає щоденна праця — ми це знали, але що вона буде такою тяжкою — не могли передбачити і найбільші реалісти.

Перед нами стояло безліч завдань і вимальовувалося безліч планів, починаючи з пам'ятної відроджувальної конференції і в наступні роки. Перед нами був досвід своїх попередників — історичної «Просвіти». Але що знала наша суспільність, зокрема середнє і молоде покоління, про Закарпатську і взагалі «Просвіту»? Майже нічого. Отже, першочерговою справою і своїм моральним обов'язком ми вважали повернути у контекст історії славне ім'я просвітян і світлу назву — товариство «Просвіта». І в цьому нам чимало допомогли живі свідки і учасники просвітянського руху 20-х–30-х років.

Внаслідок нашої праці з початку 1991р. одна за одною з'являються книжечки і брошури: «Матеріали конференції по відродженню на Закарпатті товариства «Просвіта», «Нариси історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України», «Правда про Народний Дім товариства «Просвіта», налагоджується видання щорічних календарів «Просвіти», наукового збірника т-ва «Просвіта» в Ужгороді й інших книжок. Усього за порівняно короткий час нами видано 35 наукових, науково-популярних та інших книг. 7 травня 1991 року засновується Книга Пам'яті товариства «Просвіта», в яку вже занесено імена 120 визначних працівників на ниві закарпатської «Просвіти», та Почесне членство товариства «Просвіта», яке присвоюється живим за особливі заслуги перед «Просвітою», є найвищою народною відзнакою праці тієї чи іншої постаті.

Другою важливою справою було повернутися в свою оселю — Народний Дім товариства «Просвіта» в Ужгороді. Настирлива, майже 10-річна, боротьба завершилася перемогою — 30 вересня 1997р. сесія Ужгородської міської ради ухвалила рішення про повернення Народного Дому у власність законного власника — крайового товариства «Просвіта».

Третьою важливою справою було заснувати у Народному Домі в Ужгороді бібліотеку т-ва «Просвіта». І цю справу ми успішно здійснюємо: нині вона є і вже нараховує понад 2500 дуже цінних книжок з історії і культури України і Закарпаття — більшість їх надіслано з поселень наших братів-українців поза матірною землею — в основному США і Канади. Бібліотека активно задіяна до використання, зокрема студентами і викладачами Ужгородського університету, учителями, науковими працівниками, краєзнавцями і т.д.

Четвертою, дуже важливою, справою, стала організація «Просвітою» національно-освідомлюючих акцій, наукових і науково-практичних конференцій з акцентом на

забутих або викинутих комуністичним режимом з контексту історії видатних постатей нашого краю. З часу відродження проведено понад 60 таких заходів, повернуто із забуття чимало імен вчених, педагогів, громадсько-культурних і політичних діячів минулого, подвижників національно-культурного відродження Закарпаття (Іоанікія Базиловича, Андрія Бачинського, Михайло Лучкая, Володимира Гнатюка, Олександра Духновича, Августина Волошина, Августина Штефана, Володимира Бірчака, Івана Панькевича, Василя Пачовського, Юлія Бращайка, Михайла Бращайка, Олександра Маркуша, Луки Дем'яна, Івана Григи, Василя Гренджі-Донського, Олексі Приходька, Івана Трухлого, Василя Опаленика, Івана Рошка-Ірлявського, Юрія Шерегія, Петра Стерча, Василя Стуса, Івана Шпонтака та інших.

Чимало праці вкладено і в інші напрямки діяльності, зокрема у відродження осередків «Просвіти» в різних місцевостях краю, і ця ділянка, на наш погляд, повинна бути покладена на чільне місце.

Нині, у 80-у річницю Закарпатської «Просвіти», не можемо не згадати з глибокою вдячністю і теплотою імена таких щирих помічників, благодійників і подвижників «Просвіти» та її почесних членів як Михайло Шпонтан, Вікентій Шандор, Іван Сарвадій, Іван Пуйо, Юрій Трухлий, Василь Трухлий, Зірка Гренджа-Донська, Микола Кушніренко, Йосип Данко, о.Атанасій Пекар, ЧСВВ, Микола Мигович — зі США, Іван Жегуц, Іван Керестіль з Німеччини, Андрій Глуханіч, Василь Іванчо з Австралії, Марко Антонович, Юрій Гвоздулич, Юрій Друляк з Канади, Михайло Левдар, Федір Сас, Ганна Божук, Микола Бандусяк, Віра Ганич, Михайло Ердевді, Олександр Пайкош, Василь Белей, Василь Пагіря, Микола Гриць, Йосип Баглай, Іван Козак, Омелян Росул, Євген Ясінський, Марія Панько, Михайло Федака, Микола Вовк, Василь Шерегія та ін. — цей список можна продовжувати, і висловити їм нашу щиро-сердечну просвітянську подяку. На тепле слово заслуговує «Карпатський Союз Америки» (голова Михайло Шпонтан), який відгукується на всі добрі справи, які робляться «Просвітою».

Не все із зробленого задовільняє. З відстані часу це вже видно.

Чимало проблем — тих, що ми намагалися розв'язувати — залишилося нерозв'язаними або недорозв'язаними. Організаційна структура й організаційне зміцнення «Просвіти», ремонт і облаштування Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді, «Просвіта» і село, «Просвіта» і молодь, «Просвіта» і українське військо, «Просвіта» і економічне життя краю, «Просвіта і система існуючих культосвітніх закладів», «Просвіта» і національна освіта, «Просвіта» і наукове вивчення краю, «Просвіта» і благодійництво, «Просвіта» і процес державотворення — всі ці та інші питання нас хвилюють і стануть предметом нашої подальшої праці.

Ми повинні, зобов'язані своєю щоденною працею освідомлювати наших людей, пам'ятаючи, що зникнення рідної мови, культури, історичної пам'яті означатиме смерть народу, втрату найдорожчого, найкоштовнішого скарбу, здобутого кривавою працею і героїчною боротьбою поколінь наших предків.

Павло ФЕДАКА,
голова крайового товариства «Просвіта».

Щедрівка «Просвіті»

Першим загальним зборам «Просвіти» в Ужгороді

Ой проквіляє орел з темниці,
Крильми кровавить на крати з криці.
Осліп! Та чує, що йде луна,
В горах воскресла красна весна:
Радуйся, срібная земле!...

Сумно за нами дзвонять кайдани,
Дух наш в темниці був тисяч літ,
Осліпотили люд наш гаврани,
І він не знає, де сходить світ!...

А й де дзвін дзвонить, чи місяць сходить?
Дивна красуня до нас приходить —
Здоймає світич до самих зір
Тай веде сонце верхами гір:
Радуйся, срібная земле!...

То не дзвін дзвонить, не місяць мріє,
Не йде красуня з дівочих крас —
Ой то «Просвіта» світич леліє,
Грім, живе слово верне між нас!

Айбо тот світич має чар-силу,
Що одмикає мертвим могилу,
Сліпоту зверже з темних зіниць,
Ай розбиває мури темниць —
Радуйся, рідная земле!...

Не чарить світич тої чар-діви,
Не розрив-зілля кайдани рве —
То наша слава, то наші співи,
Наше чар-зілля — слово живе!

Пройшла та діва, як ясна зоря,
Всі краї світа з моря до моря —
А де май стане, — перли цвітуть,
Люде в теремах злотих живуть —
Радуйся, вольная земле!...

Не перлоцвіти яли леліти
В злотих теремах других країв —
Піднялись руки вгору до злуки,
В ковальні волі гремотить спів!

Прийшла та діва на Україну,
Зняла з могили сонну руїну —
Гори стряслися і загули,
Заклекотали буйні орли:
Радуйся, гордая земле!...

Орли там б'ються на полі слави
І трублять труби їх голосні,
Жовтоблакитні грають застави —
То Україна росте в огні!

Он до нас в гори та діва входить,
На Подкарпаття сонце приводить —
В кожде віконце грають огні,
І дзвонять дзвони май голосні!
Радуйся, читава земле!...

Радуйся, земле! — люде радіють,
Ож в своїй хаті воля своя —
Німі озвуться, сліпі прозріють,
Возвеселиться руська земля!

Звійся на дебри наша темниця,
Сійся, родися жито, пшениця!
Золоте зерно-слово живе
Тисячелітні кайдани рве —
Радуйся, славная земле!...

Рости, деревце, тонке, високе,
В корінь глибоке, в листок широке,
А вином славне на всі краї!

Ужгород, 29 цвітня 1920р.

МИХАЙЛО БІЛИЧЕНКО І ПРОСВІТЯНСЬКИЙ ТЕАТР НА ЗАКАРПАТТІ

Серед фундаторів першого на Закарпатті українського професійного театру — «Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді», який почав свою творчу історію 15 січня 1924 року, був талановитий актор, декламатор і режисер Михайло Біличенко.

На сьогодні закарпатський читач про Михайла Біличенка може дізнатися хіба що з невеликої біографічної довідки у книзі Юрія Шерегія «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року». Ось довідка: «Біличенко Михайло (1944) — актор і режисер, родом з Поділля, був полоненим у Першій світовій війні в Раштатті, де ставив вистави. Брав участь у виставі «Ой не ходи, Грицю» 14.9.1920, яку спільно ставив драм. гурток і «Кобзар». Основник Руського театру «Просвіти» в Ужгороді в 1920–21 рр. Член трупі М.Садовського. Виховував нову генерацію мистців, бо весь свій вільний час присвячував театральній культурній праці між молоддю (Пласт, Кирило-Мефодіївське Братство, «Верховина», «Веселка», аматорські курси Учительської Семінарії). Був душею не тільки ужгородських, але й інших молодіжних драм. гуртків на Закарпатті. Ставив п'єси С.Черкасенка, М.Підгірянки, В.Гренджі-Донського. Режисер (разом з Аркасом) у Руському Театрі ім.Садовського (1934–36). Загально успішним був у побутовому репертуарі, досконалий декламатор. Помер у Дрогобичі».

Михайло Біличенко

Як бачимо, Юрій Шерегій подав у сконденсованій формі, яка вимагає значної деталізації і розгорнутої характеристики, майже всі напрямки мистецької діяльності Михайла Біличенка в закарпатських українських театрах — «Руському театрі товариства «Просвіта», «Руському театрі імені М.Садовського», а також у цілій низці аматорських театральних колективів — «Верховині», «Веселці» при Ужгородській «Просвіті» під керівництвом Василя Гренджі-Донського, «Веселці» братів Юрія і Євгена Шерегіїв, товаристві «Бандурист», пластових аматорських виставах тощо.

Характеризуючи театральну діяльність Михайла Біличенка на Закарпатті від 1920 до 1939 року, маємо виділити, принаймні, три її напрямки: режисура у професійних театрах (Руський театр товариства «Просвіта» в Ужгороді, «Руський театр ім.М.Садовського») режисура в аматорських гуртках і акторська діяльність. До цього слід додати ведення театального курсу «Історія драматичної штуки і репертуар» та декламаторство як складова частина його акторської майстерності.

Отже, Михайло Біличенко — режисер.

Михайло Біличенко прибув до Ужгорода в липні 1920 року як учасник драматично-хорового товариства «Кобзар», що у складі вісімнадцяти чоловік відокремилось від Української республіканської капели під диригентурою Олександра Кошиця. Невідомо, як Михайло Біличенко потрапив до складу співаків «Кобзаря». Відомо лише, що 14 вересня він брав участь у виставі «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького, поставленої аматорським драматичним гуртком «Просвіти» спільно з товариством «Кобзар». Ця вистава невдовзі буде признана для відкриття «Руського театру товариства «Просвіта», а Михайло Біличенко стане першим режисером цього театру. Як член першої управи «Руського театру товариства «Просвіта» (голова

— Роман Кирчів, адміністратор — Остап Вахнянин, диригент — Олекса Приходько, скарбник — Левко Безручко) і перший його режисер, Михайло Біличенко у співдружності з Марією Приємською до 1 квітня 1921 року здійснили постановку таких п'єс: «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького, «Наталка Полтавка» Івана Котляревського, «На перші гулі» Степана Васильченка, «Вечорниці» Петра Ніщинського, «Учитель» та «Украдене щастя» Івана Франка та «Верховинці» польського драматурга Юзефа Коженювського.

Під кінець театрального сезону 1923–1924 років Михайло Біличенко переходить на роботу в Підкарпатський банк. Розв'язавши фінансові проблеми і отримавши більше вільного часу, Михайло Біличенко присвячує себе роботі режисера-організатора аматорських гуртків в Ужгороді і за його межами.

Коли йдеться про діяльність Михайла Біличенка як режисера-організатора аматорських театральних колективів, то насамперед слід сказати про його режисерську працю в організованому у 1927 році братами Юрієм та Євгеном Шерегіями драматичному гурткові празьких студентів із Закарпаття під назвою «Верховина» при «Союзі Підкарпатських руських студентів у Празі», в якому він здійснив постановки п'єс «Заколот» Августа Коцебу, «Украдене щастя» Івана Франка, «Мартин Боруля» Івана Карпенка-Карого, «Наталка Полтавка» Івана Котляревського і «Батраки» Федора Костенка, за що загальні збори «Союзу» від 4 листопада 1928 року висловили Михайлові Біличенкові щиру подяку. У наступні роки з колективом «Верховина» Михайло Біличенко здійснив постановки п'єс «Нова генерація» Юрія Шерегія (17.IX.1929) та «Огонь» Ірини Невицької (14.XII.1930).

У середині 30-х років режисер Микола Аркас робить спробу відновити діяльність українського професійного театру в Ужгороді. В організованому ним «Руському театрі ім. Садовського» (1934–1936) під режисурою Михайла Біличенка йшли вистави «Наталка Полтавка» Івана Котляревського з самим режисером у ролі Виборного та «Квадратура кола» Валентина Катаєва.

Якщо драматичний гурток «Верховина» в основному проводив свою діяльність у Празі і виступав на Закарпатті лише в канікулярний період, то головним центром функціонування багатьох інших гуртків був Ужгород. Аматорська театральна діяльність розгорнулася в таких молодіжних організаціях, як «Пласт», «Кирило-Мефодіївське Братство», «Культура» та самоосвітніх гуртках при навчальних закладах. Особливого пожвавлення аматорська театральна діяльність в Ужгороді набула в сезоні 1923–1924 років, а невдовзі поширилася на інші міста і села краю (Берегово, Мукачево, Хуст, Великий Бичків, Ясіня та інші). Таку інтенсивну діяльність драматичних колективів Юрій Шерегій пояснює у своєму «Нарисі...» трьома головними причинами: наявністю в Ужгороді «Руського театру товариства «Просвіта», приїздом до Ужгорода українського драматурга Спиридона Черкасенка та наявністю спеціального професійного режисера-організатора Михайла Біличенка. Отже, в переважній більшості названих вище драматичних колективах режисером-постановником був саме Михайло Біличенко.

Слід відзначити, що, поряд із Романом Кирчівим, Михайло Біличенко був найулюбленішим актором закарпатської публіки. Вже на початковому етапі діяльності «Руського театру товариства «Просвіта» Михайло Біличенко не лише виконував кропітку режисерську роботу, але й був постійним виконавцем акторських ролей українського побутового репертуару. Це, зокрема, ролі Хоми у виставі «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького, Старости в «Учителі» Івана Франка, Виборного в «Наталці Полтавці» Івана Котляревського, Микитича в «Наймичці» та Чумака в «Чумаках» Івана Карпенка-Карого, Ібрагіма-алі в «Запорожці за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського та інші. Якись не зафіксовані пресою ролі Михайло Біличенко виконував у виставах «На перші гулі» Степана Васильченка, «Нахмарило» Бориса Грінчен-

ка, «Бувальщина» Антона Велисовського, «Казка старого млина» Спиридона Черкасенка, «Панна Мара» Володимира Винниченка та інших.

У 1922 році за директорства Миколи Садовського в «Руському театрі товариства «Просвіта» був організований театральний курс для молоді, яка готувалася стати організатором аматорських гуртків у селах краю. Лекторами цих курсів були сам Микола Садовський, Микола Миленко, Микола Кричевський і Михайло Біличенко, який виступав із циклом лекцій на тему «Історія драматичної штуки і репертуар». Отже, й тут не обійшлося без глибоких професійних знань Михайла Біличенка і як актора, і як режисера.

Нарешті, як засвідчують очевидці і слухачі, Михайло Біличенко володів винятковим талантом декламатора.

21 квітня 1921 року в Ужгороді відбувся перший концерт на пошанування великого сина України Тараса Шевченка. Відтоді шевченківські свята з декламаціями, піснями і музичними творами влаштовувалися щорічно, і постійним декламатором Шевченкових творів виступав Михайло Біличенко, який, за словами Юрія Шерегія, будив у слухачів високі патріотичні почуття, «коли часто декламував нам щось зі свого багатого репертуару: «Осії, глава XIV», «Мені однаково», «Розрита могила» і т.д.»

Цікаве повідомлення доносить до наших днів ужгородська газета «Руська Нива» від 4 листопада 1920 року про вечір на честь полеглих за волю України: «Старанням українців, які перебувають в Ужгороді, відбулася 1 листопада служба Божа з панахидою в кафедральній церкві в Ужгороді за поляглих за волю України. Увечері в 7-й годині в залі жупанату був у пам'ять померлих концерт, де всі співаки, співачки і пан Біличенко, що художньо прочитав 3 українські патріотичні стихи, появилися у чорних, жалобних одежах. На службі Божій і на концерті співало тов. «Кобзар» (бувша українська капелла). Спів був величавий і чарівний. По концерті із уст присутніх українських вояків залунав гімн «Ще не вмерла Україна» і «Не пора, не пора...», що всі українці натхненно співали».

Очевидно, таких концертів з нагоди різних національних свят закарпатського українства, на яких із декламацією виступав Михайло Біличенко, було більше.

На жаль, у вирі української національної революції 20-х–30-х років нашого століття загубилася дата народження видатного театального діяча Михайла Біличенка. Не знаємо навіть року його народження. Існує розбіжність також у визначенні дати його смерті.

Михайло Біличенко був у дружніх стосунках із видатним закарпатським письменником Василем Гренджою-Донським, який залишив нам про свого друга такий екскурс: «Можна б сміло назвати трагікомедією долю Біличенка. Його ужгородські мадяри в 1944 році позбулися оригінальним способом: хоч він був «арійцем» і православним, його схопили і замкнули у вагон з бідолашними жидами. В якомусь галицькому селі йому пощастило вистрибнути з вагону. Дістався до Кам'янця Подільського, звідки походив. Був важко хворим, та все ж іще грав у театрі. Помер у Дрогобичі на рака в 1945 році».

Отаким був Михайло Біличенко — видатний режисер, актор і декламатор. Отака його роль в історії українського професійного й аматорського театру на Закарпатті. Нині, святкуючи 80-літній ювілей закарпатської «Просвіти», вклонімся і славетному просвітянину Михайлові Біличенкові!

Йосип БАГЛАЙ.

ВІДРОДЖЕННЯ «ПРОСВІТИ» У КАЛЬНИКУ

20 червня 1999р., у день Вознесіння Господнього, у Кальницькій загальноосвітній школі I-III ступеню, що на Мукачівщині, відбулася зустріч колективу учителів і учнів школи з колишніми випускниками — уродженцями села — головою крайового товариства «Просвіта», лауреатом премії ім.П.Чубинського Павлом Федакою і редактором просвітянських видань педагогом Михайлом Федакою. На зустрічі були присутні також просвітяни з Ужгорода Олена Мішко і Йосип Лютнянський.

Перед зустріччю гості ознайомилися з діяльністю учительського колективу, матеріальною базою школи, краєзнавчим музеєм, екскурсію по якому разом з учнями провела його завідувача, учителька народознавства Наталія Федака. Ужгородці відзначили велику роботу, яка здійснена колективом школи у нелегких умовах фінансово-економічної кризи.

Актовий зал, де проходила зустріч, був заповнений учерть.

Вступним словом зібрання відкрила виконуюча обов'язки директора школи, вчителька української мови і літератури Марта Шмаргович, підкресливши, що така зустріч з відомими земляками, провідниками крайової «Просвіти» відбувається уперше.

Голова «Просвіти», кандидат історичних наук Павло Федака докладно розповів про історію крайового товариства «Просвіта», його діяльність з часу відродження у 1990р., нагадав, як успішно працювала «Просвіта» у 20-і—30-і роки в Кальнику, коли її очолювали управителі школи і вчителі Федір Повхан, Еміліан Король, Василь Левдар, Михайло Ердеvdій, Єва Данієлович, Олександр Пайкош, селянин Іван Булеца, а активними просвітянами були прості селяни Михайло Микулка, Дмитро Пагіря, Марія Хайнас, Андрій Білей, Іван Шкоба, Михайло Туряниця, Михайло Гасинець, Іван Маркулин, Марія Шкоба, Петро Коцака, Петро Байса, брати Михайло, Іван, Василь, Петро Федаки, Михайло Борош, Андрій Шкоба, Андрій Чуп, Михайло Білей, священник Степан Гойдич та інші. Він також згадав добрим словом учителів 50-х—60-х років Івана Габовду, Федора Маркулинця, Олену Маркулинець, Василя Булецу, Анну Булецу, Михайла Пагірю, Івана Петьовку, Ганну Петьовку, Галину Король, Іллю Басараба, Петра Шурдюка, Марія Рошко, Михайла Парлага та інших, відзначив корисну працю нинішнього колективу школи та значення створеного руками педагогів, батьків і учнів музею для виховання дітей і молоді.

Редактор Михайло Федака розповів про роботу над просвітянськими виданнями, поділився спогадами про активне культурно-просвітянське життя в селі у другій половині 40-х—50-х років, згадав учителів-подвижників того часу Михайла Ердеvdія, Єву Ердеvdій, Івана Габовду, Олену Габовду, Федора Маркулинця, Олену Маркулинець, Іллю Басараба та інших.

У розмові взяли участь учителі Степан Русин, Михайло Гасинець, голова Кальницької сільської ради Марія Леонова-Ханас та інші. Крім іншого, вони говорили і про не завжди справедливі оцінки роботи педагогічного колективу. Малася на увазі стаття, поміщена у Календарі «Просвіти» на 1999 рік. Голова «Просвіти» П.Федака і редактор календаря М.Федака згодилися з тим, що оцінку учительському колективу дано суб'єктивно і, хоча проблем у школі накопичилося чимало, нинішня зустріч спростовує твердження про пасивність педагогічного колективу — учителі проводять плідну виховну і культурно-просвітянську діяльність. Свідченням цього став і гарний концерт хорового і драматичного колективів школи, які неодноразово виступали не тільки у рідному селі, але і в сусідніх селах, районному та обласному центрах.

Потім відбулися збори по відродженню у Кальнику осередку «Просвіти». Думками про завдання і напрямки діяльності сільської «Просвіти» ділилися учителі школи та гості села. Головою осередку обрано учительку української мови і літератури, заступника директора школи Марту Шмаргович. До складу ради увійшли авторитетні педагоги.

ВЕЧІР, ПРИСВЯЧЕНИЙ 79-ІЙ РІЧНИЦІ СТВОРЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ТА 120-РІЧЧЮ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЮЛІЯ БРАЩАЙКА

23 травня 1999р. в актовому залі Народного Дому т-ва «Просвіта» в Ужгороді відбувся вечір з нагоди 79-ї річниці заснування крайового товариства «Просвіта» і 120-річчя від дня народження незмінного у 20-і—30-і роки голови товариства Юлія Бращайка (1879—1955).

Доповідь про діяльність закарпатської «Просвіти» у 20-і—3-і роки та з часу відродження у 1990р., життєвий шлях, громадсько-культурну і політичну діяльність Ю.Бращайка виголосив кандидат історичних наук, голова крайової «Просвіти» Павло Федака. Він зупинився також на характеристиці проблем, які розв'язує керівництво «Просвіти» у нинішній час і має намір розв'язувати їх у майбутньому. Це, зокрема, відбудова і облаштування Народного Дому і створення на його базі українського культурно-просвітницького центру краю, розширення мережі осередків «Просвіти» по усіх містах і районах, ширше залучення у ряди товариства молоді, видання науково-популярної літератури тощо.

Спогадами про Юлія Бращайка поділився почесний член т-ва «Просвіта» Микола Бандусяк.

Заступник голови товариства, кандидат філологічних наук Йосип Баглай присвятив свій виступ проблемі впровадження у всі сфери суспільного життя української мови, яка все ще не посіла належного їй місця у державі й області — аби у цьому переконатися, досить пройтися вулицями Ужгорода й прочитати написи на рекламних щитах, магазинах, офісах тощо. Дивує і позиція створеного ще у 1989р. товариства української мови ім.Т.Шевченка, яке ось уже кілька років фактично бездіє у цій важливій сфері нашого національного і культурного буття.

Про різні аспекти діяльності районних організацій товариства говорили у своїх виступах голова Перечинської «Просвіти» Іван Козак, голова Міжгірської «Просвіти» Іван Костюк, голова Берегівської «Просвіти» Микола Гриць та інші.

На закінчення вечора силами учнів Ужгородського музичного училища ім.О.Задора та Ужгородського училища культури було дано гарний концерт.

Ф.П.

Дослідник історії рідного краю

Минає 75 років від дня народження і 10 років з дня смерті відомого закарпатського краєзнавця Юрія Качія.

Діапазон його краєзнавчих досліджень був справді широким: про визначних вчених, письменників, художників, громадських діячів Закарпаття; усна народна творчість, оповіді і легенди про заснування міст і сіл та пам'ятні події в історії краю; печатки міст і сіл Закарпаття тощо. У періодичній пресі, наукових і науково-популярних виданнях ним надруковано близько півтисячі матеріалів.

Подаємо одну зі статей краєзнавця з його не виданої досі книжки «Про що розповідають давні печатки».

ПЕЧАТКИ ПРО ЗУБРІВ У КАРПАТАХ

Як засвідчують пам'ятки минулого, у кінці першого та на початку другого тисячоліття майже вся низинно-передгірна частина Закарпаття була вкрита лісами, луками, болотами. широколистяні ліси чергувалися з безлісними долинами. Природні умови сприяли поширенню в лісах і на долинах багатьох видів хутро-промислових диких звірів, зокрема, давно зниклих биків — турів, зубрів, лісових коней-тарланів, північних оленів і лосів.

Досі поширення у далекому минулому в Карпатах, в тому числі на Закарпатті, зубра, або дикого лісного бика, засвідчувалося тільки кількома документами. Зараз це підтверджується також трьома давніми печатками населених пунктів краю. Останнім часом нам стали відомими відбитки двох таких печаток — колишніх так званих п'яти коронних міст Мараморощини і села Рафайлово на Берегівщині.

Пам'ятки засвідчують, що у далекому минулому, точніше 1-2 тисячі років тому, зубри були поширені на Кавказі, в Криму, Карпатах і Альпах. На відміну від первісного дикого бика — тура, який тримався зріджених лісів та лук, зубр заходив у гірські ліси, розміщені порівняно високо над рівнем моря. Зубри жили в долинах і гірських лісах стадами, живилися травою, листям, гілками дерев і кущів. Вони, як і тури, були об'єктами королівських полювань. Як відомо, одним із таких центрів на Закарпатті в XII–XV століттях було село Королево, назва якого й пішла від королівської «Мисливської хати», де згодом споруджено одноіменний замок. Тому не дивно, що вже в XI–XVI століттях зубри в Карпатах стали рідкісними тваринами.

Останнього зубра за наявними відомостями було вбито в 1762р. в Роднайських горах, а в Трансільванії він дожив до XVIII століття. Відтоді зубри у Карпатах не зустрічалися.

Першою і найдавнішою відомою нам зараз печаткою із зображенням на ній зубра по праву слід вважати спільну, тобто єдину печатку п'яти колишніх закарпатських так званих коронних міст Мараморощини — Тячева, Хуста, Вишкова, Довгого Поля та Сигета (два останні нині в Румунії). На жаль, матриця печатки до нас не дійшла. Її відтиск деякий час тому вдалося розшукати в одному з сучасних угорських журналів. Печатка датується 1551 роком. Вона має овальну форму. На ній посередині поля зображено характерний для середньовіччя щит, на якому розміщені малюнки символів. Зубр був символом Сигета. На обідку печатки, навколо щита латинню фіксуються угорські назви міст в такому порядку: Тячів, Вишково, Хуст, Довге Поле, Сигет.

Відомо, що зубр мав масивний тулуб, коротку та широку голову із зігнутими всередину і наперед рогами. Цей дикий бик мав характерний горб. Задня частина тіла була нижчою від передньої. На кінці хвоста у нього була китиця.

Такий опис звіра, поданий у фаховій літературі, повністю відповідав його зображенню на відтисковій другій печатки — села Рафайлово, виявленої недавно у фондах Закарпатського краєзнавчого музею.

Деякі відомості свідчать також про наявність на Закарпатті в минулому і третьої печатки з малюнком зубра. На жаль, її матриці не збереглося і відтиск печатки поки що залишається невідомим. Текстовий опис, в якому говориться про зображення на печатці, не дає уяви про малюнок. В ньому згадується тільки рогата тварина. Але тому, що йдеться про давнішу печатку саме села Рафайлово з середини XIX століття (приблизно 184 року), є всі підстави гадати, що і в цьому випадку ми маємо справу із зубром.

На початку XIX століття зубрів нараховувалося ще близько 2 тисяч голів. Переважно їх знищено в роки першої світової війни. Після війни їх кількість зменшилася до 48 голів.

Після цього в ряді країн проведено значну роботу щодо збереження і збільшення поголів'я зубрів. Так, було створено нові стада у Біловезькій пущі, в Карпатах, на Кавказі, в заповідниках Росії. У 1965 і 1967 роках їх завезено у Львівську, Волинську, Київську та Ровенську області нашої республіки. Не виключено, що з часом вони появляться і в нашій області.

Юрій КАЧІЙ.

ПРОЗИРАЮЧИ В ДАЛЕЧ ВІКІВ

Василю Чумаку — 75

Василь Чумак

Щаслива та людина, яка, пройшовши значний відинок життєвого шляху, може стверджувати, що завжди прямувала чесно, з піднятою головою і не відчуває, як казав поет, «зерна неправди за собою». Навпаки, впродовж довгих літ прагнула і тепер прагне постійно творити добро, залишати тільки добрі сліди. Такою людиною є Василь Чумак — доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури філологічного факультету УжДУ, відомий у науковому світі вчений і педагог. Кожен, хто хоч трохи спілкувався з цією людиною, переконувався у надзвичайній доброті, ширості, що аж випромінює вся постать вченого.

Народився Василь Герасимович Чумак 1 червня 1925 року в селі Свинарки на Черкащині. Тут же пройшло і довоєнне дитинство з колгоспним безгрошів'ям, трудовнями та голодомором, але попереду було ще страшніше. Почалася війна і, плондруючи землю багатостраждальної України, німецько-фашистські загарбники вивозили в концтабори на каторжні роботи тисячі юнаків і дівчат.

Мчали ешелони товарняків, з яких линули тужливі українські пісні. В одному із таких вагонів везли у невідомість і сімнадцятирічного Василя

Чумака. Потім були довгі роки неволі за колючим дротом, у місті Дуйзбурзі на заводі хімічних добрив. Нарешті настало довгождане визволення і повернення у рідне село наприкінці 1945 року. Вимучений, виснажений, але не зломлений, юнак прагнув нового життя і передусім хотів навчатися. Ця жага до знань і привела хлопця до щойно відкритого Ужгородського держуніверситету на філологічний факультет.

Звичайно ж, після концтаборів навчання здавалося мало не подарунком долі. Хоч умови були далеко не ідеальні. Коли ми розповідаємо сучасним студентам, що тоді в одній кімнаті з пічним опаленням проживало тридцять хлопців, їм здається це фантастикою. Але було, і вчилися не гірше, ніж тепер. Хоч знову дошкуляв і голод, і холод та ще й листи тривожні з рідної Черкащини приходили...

Нарешті навчання позаду, попереду — хоч і нелегка, але улюблена і цікава для творчої людини робота. Маючи понад півстолітній стаж, Василь Герасимович працював лише в кількох організаціях. Один рік — редактор Закарпатського обласного книжково-журнального видавництва, десять років віддано гарячому цеху журналістики у газетах «Молодь Закарпаття» та «Закарпатська правда». Щоправда, з журналістикою Василь Чумак не пориває все життя, постійно співпрацює з газетами, журналами, радіо, неодноразово очолював багатотиражки. Ось і тепер протягом останніх десяти років, будучи професором кафедри української літератури, одночасно редагує газету «Ужгородський університет».

Але тоді, у 1962 році, життєва дорога круто звернула з журналістської стежки на наукову. Після закінчення аспірантури Василь Герасимович стає кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри. Мріялося

про докторську і писалося це фундаментальне дослідження, та здійснитися мрії судилося аж через довгих три десятиліття. І не його в цьому вина, а тодішньої системи, яка тільки за «пребиваніє на вражеской території» на все життя припечатала карб неблагонадійного.

Та ще якби не та тема... Ну чому б не писати, приміром, про образ Леніна чи партії в українській літературі? Без проблем можна було захиститися. А тут — історичні романи, а значить — й історія України, яка живе в художніх творах. Нащо нам знати історію, минуле, до того ж героїчне? Достатньо було дозованих знань із так званих наукових комунізмів, атеїзмів та іншої нісенітниці. Невипадково Олександр Довженко писав, що Україна, мабуть, єдина держава у світі, де в університетах не вивчається історія цієї держави.

І все-таки у 1972 році в столичному видавництві виходить у світ солідна монографія Василя Чумака «Семен Скляренко», в якій ґрунтовно проаналізовано всю творчу спадщину відомого українського письменника, автора історичних романів. Перефразовуючи самого Василя Герасимовича, скажемо, що він і далі продовжував через призму художньої літератури прозирати у далеч віків. У 1985 році виходить наступна книга, яка так і називається «Далеч віків прозираючи»... В ній автор детально розглядає проблематику сучасного історичного роману. Наукова концепція, висновки обох названих праць є актуальними донині. Бо хіба хтось може заперечити слова, написані вченим п'ятнадцять років тому: «Сила талановитого історичного роману, мабуть, у тому і полягає, що в ньому порушуються патріотичні, інтернаціональні, морально-етичні проблеми; ці вічні цінності людського духу так «одягаються» автором у шати свого часу, що стають дорогими, близькими нашому сучасникові».

Василь Герасимович є палким прихильником української національної ідеї. Саме її він майстерно знаходить, досліджуючи твори П.Панча, Ю.Яновського, О.Гончара, П.Загребельного, І.Драча, М.Стельмаха, В.Ладичця, П.Углярєнка та інших письменників. Саме про це значною мірою йдеться і в книзі «Минуле — очима сучасника» (Київ, 1980).

А торік Василь Чумак зробив справжній подарунок широкому читачьому загалові, зблизнувши ще однією гранню свого таланту: у видавництві «Патент» вийшов його художньо-документальний роман «Далекі дзвони печалі». У присвяті твору сказано: «Страждальцям голодомору, мученикам німецьких концтаборів, звитяжцям війни — мертвим і живим — з глибокою скорботою».

Все, що вистраждане, пережите, передумане протягом десятиліть, знаходимо у романі. Мабуть, тому ця книга глибоко вражає своєю правдивістю, вона хвилює, заставляє читачів задуматися над людським життям-буттям, робить нас кращими, добрішими. Невипадково лауреат Державної премії ім.Тараса Шевченка Петро Скунець у передмові «Нащадок гайдамацького краю» підкреслює: «Як свідчить сама назва книги Василя Чумака — це сповідь про велику скорботу і глибоку печаль. Вона не видумана, а вистраждана, спокутувана тяжкою авторською долею. Це його життя, гірке і радісне, сповнене великих трагічних історичних подій. За ним — ціле покоління, сама епоха з усіма її драмами, катаклізмами. Це ретроспекція, погляд у минуле і його оцінка людиною гарячого серця і принциповою». Краще не скажеш.

Василь Герасимович — людина принципова й емоційна. Та й чи може бути інакше, чи можна виховувати цілі покоління учителів-словесників, не пройнявшись долею героїв Василя Стефаника, Олександра Довженка, Михайла Стельмаха чи інших майстрів слова? Саме тому лекції професора В.Чумака завжди глибокі, аналітичні й водночас звучать на високій емоційній ноті.

Побажаємо ж нашому ювіляру міцного, справді козацького, здоров'я, нових творчих успіхів, сімейних гараздів. З роси і з води Вам, дорогий Василю Герасимовичу!

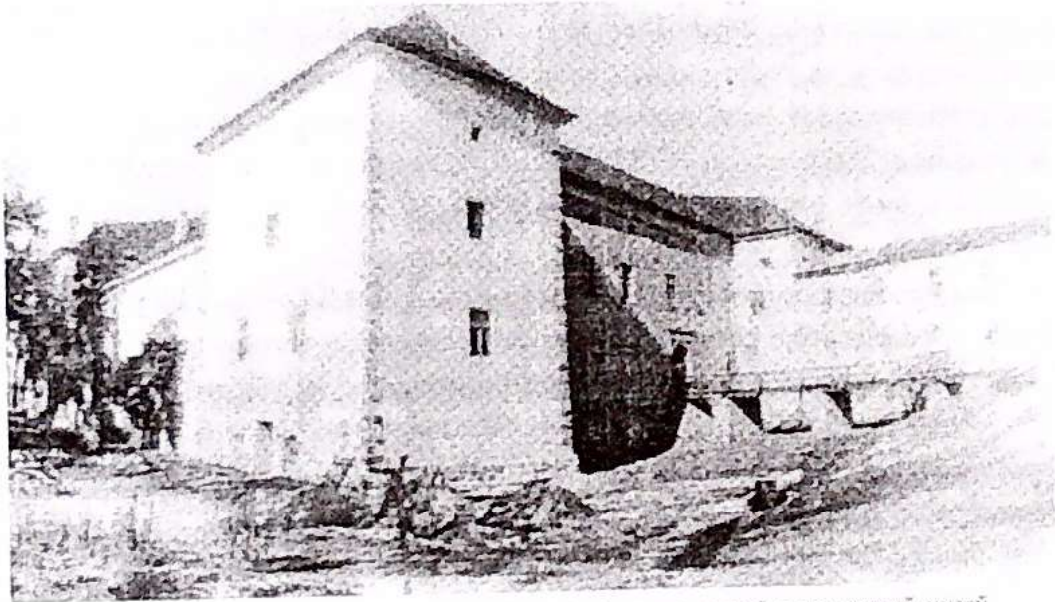
Степан ПОЙДА.

СКАРБНИЦЯ ВІКОВІЧНОГО

Минає 55 років з часу створення найбільшого і найбагатшого на унікальні зібрання з історії, культури і природи краю — Закарпатського краєзнавчого музею.

Про створення скарбниці пам'яті народу мріяли культурні, громадські діячі і вчені вже у ХІХст. Але перші реальні кроки у цьому напрямку були зроблені на початку ХХст. — відомий вчений і краєзнавець Теодор Легоцький заснував 1909р. у Мукачеві музейне товариство, одним з основних завдань якого стало створення музею. Музей було створено тільки у 1924р., вже після смерті Т.Легоцького. Предтечою створення музею в Ужгороді слід вважати і музейний осередок, заснований ще у 1920р. крайовим товариством «Просвіта», яке у кінці 20-х років передало експонати свого музею до Ужгородського земського музею. Ще один музей — етнографічний — було відкрито 1937р. у ремісничій школі м.Мукачева.

20 червня 1946 року Народна Рада Закарпатської України прийняла постанову про організацію в Ужгороді Народного музею Закарпатської України. Для розміщення його експозиції було відведено 17 приміщень в будинку колишнього комітатського

Головний корпус замку, у якому розміщений Закарпатський краєзнавчий музей.

управління. Музей створювався на базі етнографічної та природничої колекції колишнього Ужгородського земського музею. Навесні 1947 року його переміщено в одну з найдавніших історико-архітектурних пам'яток Закарпаття — Ужгородський замок ХІІІ–ХVІІІ століть, де він знаходиться до цих пір. У 1950 році музей поповнився цінними археологічними та історичними колекціями з колишнього Мукачівського музею імені Т.Легоцького.

З часу створення, завдяки невпинній пошуковій роботі різних поколінь наукових працівників, музей поповнився десятками тисяч цінних експонатів. Якщо, наприклад,

у 1950 році загальна кількість експонатів становила 6951 одиницю, то на сьогодні його зібрання становлять понад 110 тисяч одиниць збереження.

Серед найцінніших зібрань — одна з найбільших в Україні колекція бронзових виробів, що нараховує близько 3000 предметів, більшість з яких датується XIII–XII ст. до н.е., коли Закарпаття було одним із центрів середньоевропейського бронзолитварного виробництва. Велику наукову вартість мають й інші чисельні пам'ятки давньої історії Закарпаття, зокрема епохи палеоліту, мезоліту, неоліту, та слов'янські старожитності.

Заслуговує на увагу і нумізматична колекція, що складається з понад 12 тисяч одиниць римських, старовинних австрійських, угорських, польських, чеських, українських, російських та інших грошових знаків, а також доволі численна колекція холодної і вогнепальної зброї XIV — початку XXст.

У музеї зберігаються рідкісні рукописні книги XIV–XVIIст., у тому числі Мукачівський псалтир (XVст.), Королівське євангеліє (1401р.), слов'янські стародруки «Біблія руська» (1519р.) Франциска Скорини, Острозька біблія (1581) Івана Федорова, Лексикон славно-роський (1627) Памви Беринди, велика кількість стародруків XVII–XVIII століть, цінні періодичні видання середини XIX — 40-х років XXст., художнє й побутове литво колишніх Фрідешівського, Довжанського, Кобилецько-Полянського, Тур'є-Реметівського залізолитварних заводів, оригінальні вироби цехового ремесла краю XVI–XVIIIст., унікальні колекції народних музичних інструментів, народного одягу та вишивок Закарпаття XIX–першої половини XXст., оригінальні історичні пам'ятки переломних в історії краю 1918–1919, 1938–1939, 1944–1945, 1989–1991 та наступних років.

Чимало вартісних експонатів у фондах та експозиції природозначного характеру. Це, зокрема, скам'янілий скелет риби-тунця, вік якого становить близько 46млн. років, скам'янілі залишки морських їжаків, молюсків, кістки та зуби мамонта, печерного ведмеда, гігантського оленя, зубра, одна з найбільших в Україні колекція чучел птахів і звірів, чисельні колекції гербаріїв і т. д.

У науковій бібліотеці музею знаходиться близько 20 тисяч томів цінної краєзнавчої літератури, більша половина яких — видання дорадянського періоду.

Експозиція відділу природи розміщена на першому поверсі головного корпусу замку.

На другому і третьому поверхах розташовані експозиції з історії, матеріальної і духовної культури краю.

З історичних експозицій привертають увагу: «До тебе, мати Україно!», «60 років Карпатської України», «Минуле Ужгорода» та інші. В експозиції «До тебе, мати Україно!» поміщені цінні документи, здебільшого XIX–XXст.ст., фотографії, українські періодичні видання різних років XXст., твори відомих вчених, педагогів, письменників, громадсько-культурних і політичних діячів Олександра Духновича, Августина Волошина, Олександра Маркуша, Василя Гренджі-Донського, Івана Панькевича,

Василя Гаджеги та інших, речові пам'ятки XIX–XXст. Експонати висвітлюють довгий шлях закарпатців до волі, їх прагнення до злуки з українцями інших земель. У цьому зв'язку слід виокремити три визначні в українській історії Закарпаття події: Всенародний з'їзд русинів у Хусті 21 січня 1919р., який проголосив волю закарпатців «Ід Україні!», визволення Закарпаття (жовтень 1944) та його возз'єднання з Україною (29 червня 1945р.), акт про незалежність України (24 серпня 1991р.) Саме на ідеї возз'єднання Закарпаття в єдиній незалежній соборній Україні і зацентовані експонати цієї експозиції.

Її своєрідним і логічним доповненням є стаціонарна виставка, присвячена вікопомній в історії краю події — 60-річчю Карпатської України. Документи і фотографії 20-х–30-х років висвітлюють діяльність українських громадських, культурних і політичних організацій тодішньої Підкарпатської Русі (під такою назвою Закарпаття входило до складу Чехословацької республіки) по національно-культурному відродженню закарпатських українців, формуванню їх національної свідомості і державницьких устремлінь. Привертають увагу матеріали про «Просвіту», Пласт, Карпатську Січ і, особливо, про Сойм Карпатської України, який відбувся 15 березня 1939р. в будинку Хустської гімназії, обрав головою Сойму проф.Августина Штефана, прийняв Конституційний закон про незалежність Карпатоукраїнської держави, державність української мови, символи держави — синьо-жовтий прапор, герб, обрав о. д-ра Августина Волошина першим Президентом Карпато-Української Республіки. Хоча Карпатська Україна проіснувала короткий час і була, за згодою Гітлера, окупована гортистською Угорщиною і потоплена у крові її патріотів, вона залишилася у пам'яті народу як поклик невмирущої і вічно живої ідеї незалежної Української Держави. Експонуються й особисті речі А.Волошина, відібрані від нього під час арешту в Празі у 1945р., а нещодавно повернуті ФСБ Росії на Закарпаття.

Експозиція про минуле Ужгорода побудована на зібраннях музею, в основному — зі спадщини відомого краєзнавця Петра Сиви. На ній представлені пам'ятки первісно-общинного ладу (знаряддя праці, зброя, прикраси, кераміка), пам'ятки цехового ремесла XVII–XIXст.ст. (вивіски, цехівки, скринька шевського цеху XVIIIст., цехові статути тощо), численні фото кінця XIX–40-х років XXст. із зображеннями культових, громадських, житлових та інших будівель, фрагментів старовинних вулиць, мостів через річку Уж, панорамами центральної частини міста, паводків у різні роки і т. д. Зацікавлять і карти Ужгорода різного періоду, зображення і план Ужгородського замку, печатки Ужгородського магістрату та інше.

У цьому ж приміщенні розміщена експозиція «Закарпаття у роки 1 світової війни», де експонуються цінні зразки зброї, архівні документи і фотографії, періодика і книжки періоду 1 світової війни тощо.

Привертає увагу й експозиція художнього та побутового литва Закарпаття кінця XVIII–поч.XXст.ст. У зібраннях музею нараховується близько 300 оригінальних виробів

литва залізообробних заводів краю, які засвідчують високий художній рівень обробки заліза та майстерність їх виконавців.

Вже у XVIIIст. виникає Шелестівське залізообробне підприємство, згодом, на початку XIXст. (1807р.) — Фрідешівський залізообробний завод. На них вже у той час виготовляли залізні і чавунні грубки, оздоблені рельєфним ажурним орнаментом. Серед інших — високохудожні зразки виробів (тарілок, підсвічників, ваз, підставок годинників) — авторства відомого формувальника і скульптора Віллашека, які на Угорській промисловій виставці у 1842р. здобули найвищу оцінку — золоту медаль.

Високим художнім рівнем відзначаються і вироби скульптора Андраша Шоссела, який у 40-і–60-і роки XIX ст. працював на Фрідешівському заводі. Серед них — погруддя Лайоша Кошута, «Наполеон», «Карл і Кароліна Шенборн», «Шандор Петефі і Янош Арань», «Смерть Міклоша Зріні», підсвічники, шкатулки, кубки, зображення тварин, шахові фігури та інше.

Крім згаданих, у XVIII–XIXст.ст. виникають залізообробні заводи в селах Кобилецька Поляна Рахівського (1774р.), Тур'я Ремети Перечинського (1797р.), Анталовцях Ужгородського (1820р.), Довге Іршавського (1854р.) районів. На них виготовлялись побутові предмети домашнього вжитку, знаряддя праці, чавунні і залізні грубки (кальги), а також художні предмети: підсвічники, вази, декоративні тарілки, скульптури, чорнильниці, попільниці, праски тощо. З частиною цих виробів можна ознайомитися в експозиції, більша частина знаходиться у запасниках музею.

У цій же експозиції привертають увагу механізми і технічні пристрої: старовинні замки і ключі, виготовлені в ковальських цехах у XVIII–XIXст., різноманітні ручні млиники і м'ясорубки, газові ліхтарі, знаряддя праці тощо.

Підвищену зацікавленість відвідувачів викликає експозиція відділу історії релігії та духовної культури, розміщена у відреставрованих залах і каплиці художньої семінарії. Високохудожні розписи на замкової каплиці на релігійну тематику виконані у 1857 році художником Фердинандом Видрою та його учнями. Високою професійною майстерністю відзначаються різьблені шафи, столи, стільці, дивани, ліжка, культові предмети, що експонуються у залах, в яких відтворено інтер'єр вітальні, робочого кабінету і кімнати відпочинку ректора семінарії. Неабияку архітектурно-мистецьку вартість мають і різноманітні склепінчасті стелі приміщень, оздоблені розписами і сусальним золотом. В експозиції експонуються й унікальні книжки релігійного змісту XVII–XVIIIст.

Незмінним успіхом упродовж останніх десяти років користуються у відвідувачів експозиції «Народні музичні інструменти Закарпаття» і «Народний одяг Закарпаття», які репрезентують унікальні зібрання відділу народного мистецтва та етнографії музею.

В експозиції народних музичних інструментів XIX–XXст. привертають увагу ударні музичні інструменти — самозвучні і мембранні (деркачі-троскотала, дрімби, дзвоники, барабани-бубни, бубенці, бербениці), струнні музичні інструменти (цитри, цимбали верховинські, гуцульські, угорські, саморобні гуслі-скрипки, баси-басолі,

бургови-контрабаси, чонгура-гітара тощо; духові музичні інструменти (теленки, флюяри, фрільки-зубівки, сопілки-денцівки, сопілки-пищалки, дводенцівки-двійниці, окарини-зозулі), кларнети (фловта), труби (роги мисливські і пастуші, трембіти колядницька, вівчарська, довбана, розбірна погребальна).

Досить повно показано і дитячі музичні інструменти (деркачі-троскотала, торохкала-клепачі, сопілки-пищалки з кори, теленки-скосівки з кори, півники-когутики керамічні, дзвіночки бронзові і металеві та інше).

Стержнем експозиції є типи народних інструментальних ансамблів, які побутували і досі побутують на Закарпатті, зокрема так звані троїсті музики. Вони засвідчують високий рівень музичної культури краю, духовно-мистецькі уподобання українців та інших етносів, які здавна проживають на Закарпатті. Серед представлених в експозиції ансамблів — класичний тип троїстих музик (скрипка, цимбали, бубен великий), троїсті музики з Воловецької (скрипка, цимбали, басы малі) та Міжгірської (скрипка, цимбали верховинські, басы малі, бубен великий) Бойківщини, Закарпатської Гуцульщини (скрипка, цимбали великі гуцульські, бербениця, галігонка, фловта, зубівка-фрілька металева), румунів (скрипка, чонгура-гітара, бубен великий) і угорців (скрипка, альт, цимбали угорські, фловта, контрабас) Закарпаття.

Цікаву інформацію почерпне відвідувач і про майстрів народних музичних інструментів Закарпаття В. Качалу, І. Федора, Р. Кленцея, П. Данилу, І. Данишека, Б. Гоздока, В. Сорохмана та інших.

Багатство і розмаїтість народного вбрання, високі художні смаки і талант народу яскраво засвідчує експозиція народного одягу Закарпаття.

Привертає увагу комплекс барвистого вбрання закарпатських гуцулів (Рахівський район).

Інший яскравий комплекс народного одягу українців Закарпаття представлений зразками з сіл, розташованих у долинах річок Боржави, Ріки, Теремлі і Тересви.

Бойковський народний одяг репрезентований в основному костюмами з Міжгірського і Воловецького районів.

Південно-західна частина Закарпаття представлена зразками жіночого і чоловічого одягу з Перечинського, півдня Ужгородського, Мукачівського, Свалявського та західної частини Свалявського районів.

Яскравими барвами та поліхромією відзначається народний одяг румунів Закарпаття та народне вбрання українців села Хижа Виноградівського району. Барвисті костюми з цих місцевостей також експонуються в музеї, привертаючи увагу численних відвідувачів.

На нинішній день музеї є одним з вагомих науково-дослідних і культурно-освітніх центрів Закарпаття.

Павло ФЕДАКА,
кандидат історичних наук.

ЙОГО ПОКЛИКАННЯ — ПІСНЯ

До 70-річчя Миколи Попенка

Якщо говорити про широковідомих метрів музичної культури нашого краю, то до їх загалу з повним правом належить і наш сучасник Микола Якович Попенко, який сьогодні є одним із старійшин серед чисельного загону музикантів, диригентів, композиторів та інших діячів мистецтва Закарпаття. Це ми говоримо зараз, коли М.Попенко наближається до важливої дати — 70-річчя від дня народження. Цю життєву вершину він зустрічає з вагомим мистецьким доробком, з великим досвідом творчої праці на різних стежках культурного життя. Сьогодні Господь дарував йому добру силу, енергію, творче натхнення і талант.

Це, мабуть, тому, що життя Миколи Яковича бере початок в мальовничому гуцульському краї, у місті, де зливаються гірські швидкоплинні річки Чорна і Біла Тиси, а від них бере початок найбільша річка Закарпаття — Тиса. Чарівний світ відкрився йому 28 червня 1930 року в Рахові, де сільські низенькі хати хаотично розкидані обабіч Тиси попід узгір'ям, яке оточує це місто з усіх боків. В дитинстві маленькому Миколі здавалося, що це наймальовничіший край. Але, підростаючи, йому кортіло побачити і почути більше. А виростав хлопчина в чудовій родинній атмосфері. Змалку любив слухати гру батька, Якова Прокоповича, на різних музичних інструментах — скрипці, цимбалах, сопілці, дрімбі, телінці або флуярі. З великою насолодою Микола слухав і мамині — Марії Михайлівни, ніжні колискові, жартівливі чи тужливі народні пісні під батьків акомпанемент. Як бачимо, любов до народної пісні, музики залягла в серці Миколи у рідному батьківському домі, тут закладено його перші зернини

таланту, з якими сміливо пішов у широкий світ мистецькою стежиною, котрою наполегливо і впевнено прямує до свого ювілею. Але насамперед Микола Якович з великим старанням співав у церкві і навіть читав Апостол. Ставши міцніше на ноги, Микола на пару з батьком співав у церковному хорі, потім грав у родинному оркестрі на сільських свадьбах, даруючи велику духовну насолоду людям. Але ще довгими були дороги, які привели молодого Попенка у світ прекрасного музичного мистецтва. Потім пробував свої творчі можливості в художній самодіяльності. Відтак у 1951 році розпочав студіювання в Ужгородському музичному училищі, де під керівництвом видатного закарпатського композитора Дезидерія Задора почав komponувати перші пісні — «Мій край» на слова друга-студента Володимира Мариніна, яку у виконанні чудового тенора, теж студента, Василя Дуні уперше почули на концерті студентських творів. Невдовзі були написані п'єси «Гуцульський танок» та «На полонині».

Ось так маленьке творче джерельце розлилось у велику швидкоплинну ріку. Це багатогранна композиторська творчість нині відомого диригента, збирача і пропагандиста фольклору Миколи Попенка.

Після відмінного закінчення музичного училища навчається у Львівській консерваторії ім. Лисенка, на диригентському факультеті. Тут його вчителями були видатні українські композитори та диригенти — Станіслав Людкевич, Анатолій Кос-Анатольський, Адам Солтіс, Євген Вахняк. У цей період М.Попенко написав хорову сюїту «Ой, на нашій полонині». На конкурсі молодих композиторів у 1963 році за пісню «Співає Львівщина» одержав першу премію.

По закінченні консерваторії чотири роки працював заступником директора по музичній частині Львівської музичної школи ім. С.Крушельницької. Творчість молодого композитора поповнюється новими піснями, музичними обробками, інструментальними творами. Але чистим джерелом, з якого Микола Якович постійно черпав натхнення, стала народна пісня.

Любов до рідного краю, до його людей і природи привела М.Попенка до заслуженого Закарпатського народного хору, в якому з 1964 по 1986 рік працював диригентом та художнім керівником. Для цього професійного колективу за 22 роки створив багато пісень, обробок, оркестрових творів, музики до вокально-хореографічних композицій. Серед них обробки — «Іванку, Іванку, з того боку ярку», «Ой, у саду ружа посаджена», авторські пісні — «Упав солдат», «Цвіте Закарпаття моє» та інші.

За плідну творчу працю Микола Якович нагороджений багатьма урядовими нагородами — медалями, почесними грамотами, дипломами, а в 1969р. йому присвоєно звання заслуженого артиста України. Але найвища нагорода — народна шана. Його знають і шанують не тільки в рідному краї, але й далеко за межами Закарпаття. Бо ж народна пісня, музика і танець завжди служили животоками творчого натхнення Миколи Яковича.

Родинні музичні традиції М.Попенка передались і доньці Марті, яка теж здобула вищу освіту у Львівській консерваторії, а дружина Христина закінчила Ужгородське музичне училище. Одним словом, вся родина живе піснею і музикою.

Справді Микола Якович домігся високих творчих здобутків на мистецькому шляху. Вже можна було б перепочити — побродити грибними стежками, посидіти біля річки чи ставка і половити рибку.

Але композитор плідно трудиться і сьогодні, щедро ділиться з молодими талантами Ужгородського училища культури, де з 1986 року працює старшим викладачем, очолює художнє керівництво народного вокального ансамблю «Писанка» Ужгородського міського будинку культури. Миколу Яковича обрано головою Закарпатської Спілки Національної Ліги українських композиторів, членом Всеукраїнської Провідної Ради Ліги. Він гарно співає у вокальному чоловічому квартеті училища культури «Цімбори», у складі якого крім нього — заслужений працівник культури України Петро Сокач, директор училища культури Михайло Митровка та молодий диригент Олександр Карбованець.

Останнім часом композитор розширив діапазон своєї творчої діяльності. Поряд з вокально-хоровими творами ним створена «Поема» для ансамблю скрипалів у супроводі фортепіано, дивертисмент «Гомін Карпат» для камерного оркестру, фортепіанні п'єси, твори для оркестру народних інструментів. Та все ж найбільш відома вокально-хорова творчість Миколи Яковича. Ним створено та оброблено 300 пісень, які звучать у славнозвісному хорі «Кактус», заслуженому Закарпатському народному хорі, у львівській хоровій капелі «Трембіта», знаменитому вокальному тріо сестер Байко, студентському хорі та народному вокальному ансамблі «Красія», народному вокальному ансамблі «Писанка». Пісні М.Попенка виконують відомі солісти закарпатської обласної філармонії Петро Матій, Марія Зубанич, Надія Підгорська, Оксана Ільницька. Популярна його творчість і в самодіяльних колективах Закарпаття. Знають і люблять її за кордоном. Твори Миколи Яковича звучать не тільки зі сцени, але й по телебаченню, радіо, на різних урочистостях.

Серед найбільш вагомих його творів слід назвати «Гомін полонини», сл. і муз. М.Попенка, дві закарпатські народні пісні — «Ой, Василю, молоденький» та «Снило-ми-ся, моя мамко», обр. М.Попенка, «Едельвейси» сл. А.Драгомирецького, муз. М.Попенка; «А в серці живе доброта», сл. С.Сороки, муз. М.Попенка; «Господи, помилуй і прости», слова В.Кобаля, муз. М.Попенка; «Смереки», сл. П.Кулика, муз. М.Попенка; «Карпати», сл. С.Жупанина, муз. М.Попенка та багато інших.

То ж хай ще довгі роки рясниться життєва стежина Микола Яковича плідним творчим доробком, хай багатоголоссям повсюду звучать його пісні та музика, хай і надалі звеселяють серце і душу рідного народу!

Василь СМОЖАНИК,

заступник директора обласного центру
народної творчості, голова Ужгородської «Просвіти».

НЕВМИРУЩА І ВІЧНА НАРОДНА ДУША

До 30-річчя створення Закарпатського музею народної архітектури та побуту

Біля підніжжя Ужгородської фортеці, на південному схилі Замкової гори, розташований Закарпатський музей народної архітектури та побуту — один з перших в Україні музеїв під відкритим небом (скансен). На площі 4га, в оточенні декоративних і фруктових дерев, серед пагорбів і видолинків, встановлені селянські житла етнографічних груп українського населення краю — долинян, гуцулів, бойків, а також угорців і румунів Закарпаття, ряд технічних (водяний млин, ступа — сукновальня, валило, кузня) і громадських (церква, корчма, школа) будівель, споруди малих архітектурних форм (колодязь, огорожі, ворота, вулики, кіш для кукурудзи, рупа для картоплі тощо).

Дерев'яне зодчество і обробка дерева загалом в історії народної культури Закарпаття займають особливе місце. Здавна тут все людське життя було зв'язане з лісом. Крім будівель, з дерева виготовлялись знаряддя праці і меблі, предмети побуту і високохудожні твори різьбярства, засоби транспорту і дитячі іграшки, різноманітні верстати і технічні пристрої, бочки і дійниці, сопілки, цимбали і трембіти. Секрети виготовлення цих речей передавались від покоління до покоління на протязі віків. Так створювалась народна легенда про дерево, про майстрів-чарівників, легенда, позначена не тільки важкою селянською працею, але і красою, силою і безсмертям душі народу, невичерпними можливостями людського розуму і хисту.

У музеї зібрані також чудові творіння гончарів і ковалів, ткаць і вишивальниць, шевців і кушнірів, мосяжників і лозоплетів.

Для збереження цінних пам'яток матеріальної і духовної культури минулого Закарпатський облвиконком, йдучи назустріч побажанням громадськості, у 1965 році прийняв рішення про будівництво у м.Ужгороді музею народної архітектури і побуту. У 1967 році на Замкову гору вже були перевезені і встановлені перші селянські житла, а у червні 1970 року, в дні святкування 25-річчя возз'єднання Закарпаття з Україною, музей був відкритий для відвідувачів.

Народна архітектура та побут кожної з етнографічних груп населення Закарпаття репрезентовані в експозиції музею однією або кількома старовинними будовами, переважно житлами. Із заходу на схід, подібно як на карті Закарпаття, розміщені пам'ятки народного зодчества і побуту українців низовини і передгір'я (шість садиб, особливості яких відповідають специфіці локальних груп), далі угорців і румунів, потім українських етнографічних груп гуцулів і бойків. У відповідних місцях розташовані водяний млин, кузня, церква, корчма, школа. Вся музейна експозиція зв'язана дорогою, від якої до кожного об'єкту ведуть стежки.

Розміри хат, кількість господарських споруд, якість будівельних матеріалів, внутрішнє планування, обладнання та інтер'єр дають уявлення про рівень будівельної техніки, мистецькі уподобання, економічне становище різних соціальних верств селянства Закарпаття у минулому.

У музеї відтворені основні традиційні типи і варіанти селянських садиб та жител від середини XVIII до першої половини XX ст., отже, можна прослідкувати їх розвиток упродовж

двох з половиною століть. Народна архітектура і побут українців низовинних і передгірних районів (долинян) представлені садибами із сіл Оріховиці Ужгородського, Ракошина Мукачівського, Довгого Іршавського, Стеблівки Хустського, Бедеві Тячівського, Тибави Свалявського районів.

Цікава садиба з с.Оріховиці. До її складу входять хата, розташовані паралельно до хати хлівець і колодязь—журавель (ближче до вулиці); у глибині двору, перпендикулярно до житла, як правило, розміщались хлів і стодола під спільним дахом. Такий тип двору був поширений у долинних землеробських селах Ужгородського, Мукачівського, Хустського районів. Хата побудована у кінці XVIIIст. Рублена з монументальних букових пластин, будова має класичне для всього Закарпаття, як і України, планування: хата + сіни + комора. Вхід у хату з головного

Михайлівська церква 1777р. із села Шелестова Мукачівського району

фасаду, через високий поріг, веде у сіни, а звідти праворуч — у жиле приміщення, ліворуч — у комору. Дах хати чотирисхилий, покритий рядами солом'яних снопів гузирем вниз, внаслідок чого утворюються сходинки, які надають усій хаті художньої виразності та своєрідності.

Всередині стіни помешкання (хижі) обмазані і побілені, сіней — обмазані жовтою глиною, комори — без обмазки і побілки. У жилій кімнаті традиційне обладнання і розташування меблів: у куті зліва від входу знаходиться піч, за нею — ліжко, під віконними стінами — широкі тесані лави, між ними — стіл, справа від входу — мисник. Привертає увагу велика, майже на чверть площі кімнати, глинобитна піч з пристрішком — кошем над її отвором і рукавом — цівкою, якими дим виводився у сіни. Піч служила для обігрівання помешкання, приготування їжі і кормів, на ній спали діти і вигрівалися літні і хворі члени родини. Сіни і комора були холодними, неопалюваними, темними приміщеннями. У них знаходились речі

Фрагмент експозиції музею. 1970р.

побуту, деякий посуд та окремі знаряддя праці. У коморі, крім цього, відтворено процес виробництва вина у домашніх умовах.

Народне будівництво гуцулів Закарпаття представлено садибою — граждою з села Стебного і хатою з села Ясиня (присілок Кевелів) Рахівського районів.

Замкнтий двір гуцулів (гражда, хата з граждами, хата з брамою) творять житлові і господарські будівлі, проміжки між якими заповнені високою зрубною стіною — граждою. Зовні цей тип житла нагадує невелику рублену фортецю, яка підтримує зв'язок із зовнішнім світом лише через браму і хвіртку. Будівлі розташовані у два ряди. Перший складає трикамерне житло (хата-лівачка + сіни + хата-правачка) з прибудованими до нього з торцевих боків (із сходу і заходу) коморами, а заднього фасаду (з півночі) — кошарами-притулами для овець. Другий ряд — хліви (шталови) і дворова комора, за якою знаходиться дровитня. Односхилий дах вздовж огорожі (убік двору) служить місцем для зберігання різного інвентаря, возів, окремих побутових предметів. Навіси, як і притули, дозволяють, особливо взимку, в умовах вітрів і сніжних заметів здійснювати зручний зв'язок між житлом і господарськими приміщеннями.

Тривалому збереженню цього типу двору у гуцулів, крім традицій оборонного зодчества, сприяли також фізико-географічні умови Гуцульщини, пастівницький характер місцевого господарства, залишки великих нерозділених сімей, які складалися з батьків, декількох шлюбних пар синів та їх дітей. Такі садиби були розкидані у горах на значній відстані одна від одної. Віддаленість однієї садиби від іншої серед гір і лісів, необхідність захистити її мешканців від будь якої небезпеки, а домашніх тварин від диких звірів, примушували огороджувати двір високою дерев'яною стіною — граждою.

Інший унікальний пам'ятці українського народного будівництва — хаті з села Кевелів понад 250 років. Побудована вона у першій половині XVIII ст. У 1811 та 1865 роках її переносили з одного місця на інше, про що свідчать дати, вирізані на фасадній стіні між вікнами.

Хата вражає своєю монументальністю, особливо її зруб. Кожна стіна складається всього з чотирьох ясеневих напівколог — плениць, окремі з них досягають у перерізі 60 см. Краї могутніх плениць значно виступають за стіни хати, надаючи їй ще більшої монументальності. Архітектурно-конструктивна система житла засвідчує не тільки рівень селянського житлового будівництва XVIII ст., але має і риси давньоруського і староукраїнського народного зодчества. Хата без жодного гвіздка чи скоби. Окремі деталі з'єднані тільки зарубинами або дерев'яними кілками. Мимоволі зачаровує природня нев'януча краса дерева і здається, що навіть тут, у музеї, цей шедевр народного зодчого зберіг живий зв'язок з природою, увібравши у себе сонячне світло і свіже повітря Карпат.

Народне зодчество бойків Закарпаття представлено хатами з сіл Рекіт Міжгірського, Гукайового Волівецького та садибою з села Гусного Великоберезнянського районів. Бойки створили чудові зразки дерев'яного будівництва, які вражають досконалістю форм і пропорцій, архітектурно-художніми і конструктивно-технічними деталями.

Садиба з села Гусного — досить поширений у минулому в західній частині Бойківщини та на Лемківщині тип житла (т.зв. «довга хижа») — видовжений будинок, виникнення і побутування якого зумовлювались особливостями фізико-географічних умов і специфікою

домашнього господарства бойків. Будівля прямокутна, довга (19м), під спільним дахом знаходяться житлові і господарські споруди (сіни + хата + комора + стодола + стайня). У житлі чимало архаїчних деталей: монументальне обрамлення дверей (одвірки), залишки старих волокових вікон, відсутність стелі в сінях, велика курна піч тощо. В кімнаті відтворено процес виробництва полотна в домашніх умовах.

Народне житло угорців Закарпаття представлено дерев'яною хатою 1879 року з села Вишкова Хустського, а румунів — також зрубною хатою початку ХХст. з села Середнього Водяного Рахівського районів.

Привертає увагу унікальна пам'ятка дерев'яного зодчества — Михайлівська церква, споруджена 1777 році у с.Шелестіві Мукачівського району, у 1927р. перевезена у Мукачево, а в 1974 — в Ужгород, на територію музею. Відомий мистецтвознавець і художник Ігор Грабар ще на початку нашого століття в «Истории русского искусства» писав про цю церкву, як про кращий зразок дерев'яного зодчества Закарпаття. Це так званий лемківський тип культових споруд, що вдало поєднує в архітектурному вирішенні два стилі: давній — шатровий (корені його сягають в архітектуру Київської Русі) і пізніший — бароковий. Талант народного майстра зумів поєднати ці два стилі в єдиний цілісний художній образ, що і нині хвилює красою і довершеністю архітектурних форм.

Церква рублена з дубових брусів, з'єднаних на кутах у замки у вигляді ластівчиного хвоста. Вона двозрубна, але трикамерна: вступне приміщення (бабинець) і центральне (нава) розміщені в одному зрубі, вівтар рублений окремо.

Вівтарний зуб перекритий шатровим верхом з двома заламами, нава — шатровим з трьома заламами, над бабинцем (притвором) зведена вежа — дзвіниця каркасної конструкції з двоярусним верхом та оригінальними ажурними арокками.

Незвичайна обдарованість будівничих Шелестівської церкви знайшла яскраве відображення в єдності принципу висотного вирішення бань, які стрімко піднімаються одна за одною вище і вище зі сходу на захід. У довершеності і красі постає й загальний силует будівлі, і деталі: залами, маківки, арочні віконця, стовпці галереї, яка оточує основний зруб (наву і бабинець) з трьох боків. Галерея надає храму монументальності, тим часом стрімка і витончена вежа — дзвіниця з оригінальним барочним верхом створює враження легкості, стрункості, невимушеності і гармонії всіх частин споруди.

Інтер'єри пам'яток народного будівництва, що представлені в музеї, у більшості випадків зібрані з різних сіл того чи іншого етнографічного району. В окремих випадках разом з хатою в музей переносилась і частина збереженого старого інтер'єру, наприклад, традиційне ублавлення. У кожній садибі чи хаті відтворені типові для відповідної етнографічної групи напрямки селянського господарства, ремесла і промисли селян. При цьому збережено не тільки історико-етнографічну правдивість селянського побуту, але й художньо-естетичні традиції, притаманні інтер'єру народного житла.

У музеї зберігається близько 15 тисяч оригінальних пам'яток народного мистецтва і побуту Закарпаття: зразків народного одягу, вишивок, кераміки, різьби по дереву тощо.

Ф. ПАВЛОВИЧ.

ПАТРІАРХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

До 85-річчя Петра Пойди

Відомо: поки живе народ, до тих пір не-вмирущою є і його творчість. Але чимало перлин фольклору може забутись чи й назавжди бути втраченим з відходом їх носіїв. Тому безцінною є робота, яку виконують справжні подвижники, дбайливо збираючи пісні, казки, легенди й інші зразки усної народнопоетичної творчості. Таким є і Петро Михайлович Пойда.

У затишному будинку на вулиці Мужайській у Берегові нас привітно зустрів господар. Той самий Пойда, якого знають як збирача народної творчості не тільки у рідному Закарпатті, але й далеко за його межами.

Понад три десятиліття тому на Всесвітній книжковій виставці «Експо-67» у далекому канадському Монреалі була виставлена невеличка за форматом книжечка «Пісні з полонини». Це були записи закарпатських народних пісень, здійснені Петром Пойдою.

Якою ж мала бути радість, яким мав бути щем у серцях канадських українців — вихідців із Закарпаття, коли від цієї книжечки повіяло запахом живиці зі смерекового карпатського лісу і прозорою свіжістю струмочків та ранкової полонинської роси...

Петро Михайлович Пойда народився 23 червня 1915 року в селі Луг Рахівського району в сім'ї залізничника. Початкову і горожанську школу закінчив у Хусті. 1931 року вступив на навчання до Ужгородської учительської семінарії, але доля не судила йому стати педагогом. А шкода, бо ще й сьогодні Петро Михайлович у своїй душі — поет і філософ, педагог і мудрий оповідач. Жаль, великий жаль, що ця поетична і добра душа все життя змушена була провести в товаристві сухих цифрових звітів як рахівник, бухгалтер та економіст.

— Петре Михайловичу, чи не жалкуєте, що так повернулася доля?

— Зовсім ні! — і в очах цієї літньої і схиленої життєвими негодами людини запалали іскорки. — Ось погляньте, хіба я маю нарікати на долю, яка дала мені велике щастя зібрати такі скарби мого народу?

Майже з дитячою відвертістю Петро Михайлович став викладати на свій робочий стіл десятки акуратних папок із наклейками — «Закарпатські народні пісні», «Закарпатські балади», «Легенди Закарпаття», «Закарпатські народні усмішки», «Закарпатські народні повір'я та вірування», «Закарпатські народні загадки», «Народні оповідання»...

— Це ще не всі, — каже Петро Михайлович. — Я й не пам'ятаю сьогодні, скільки їх було, тих рукописних збірників закарпатської народної творчості, які я вислав на зберігання і в розпорядження Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології імені М.Т.Рильського Національної академії наук України. Серед них — «Золото у вербі», «Перлини мудрості», «Дозволь мені, мати», «Бабин помічник», «Хитрий парубок» «Ой, мамко солоденька»...

У відділі рукописних фондів ІМФЕ імені М.Т.Рильського НАН України зберігається понад три десятки збірників народної творчості Закарпаття найрізноманітніших жанрів у записах Петра Пойди! — Скільки років збирав? Багато! Перший мій запис пісенного фольклору був опублікований ще в 1931 році. Це була «Пісня рекрута».

Таким чином, ось уже майже сімдесят років Петро Михайлович збирає перлини народної творчості, фактично усе своє свідоме життя. Він записував і по можливості публікував цю творчість, бо вона була невичерпною скарбницею мудрості, моральної чистоти і наснаги в життєвих негодах.

— Я просто потопав у безмежних глибинах народної творчості, — каже Петро Михайлович. — Для мене не існувало улюблених або несимпатичних жанрів. Я цікавився всім і записував усе: пісню і коломийку, усмішку й оповідання, легенду і казку, загадку і приказку...

Обійшовши карпатські села від Ужжа до Ясіня, побувавши на Великоберезнянщині і Міжгірщині, Тячівщині і Воловеччині, Свалявщині і Хустщині, Виноградщині і Рахівщині, Петро Пойда записував народну творчість на весіллях і хрестинах, на заручинах і уродинах, у свято і будень. Він записував її у селянських хатах і на базарах, на шкільних повір'ях і в поїздах. Він записував її завжди і всюди, бо в цій творчості він кохався.

— Глибокою і невичерпною є криниця народної творчості українського народу, — роздумує Петро Михайлович. — За підрахунками збирачів і дослідників фольклору тільки українських народних пісень маємо до двісті тисяч. Яке то багатство! А скільки з них народилося у нас на Закарпатті! У піснях і коломийках, що мандрують карпатськими селами, немов у дзеркалі, відбилися народні переживання і мрії, радості і печалі, народний характер. Я завжди старався, щоб не пропала жодна пісня, жодна коломийка, і записував їх для нащадків.

Питаю, що, власне, спонукало узятися за записування народної творчості?

— Аби відповісти, треба повернутися у спогадах десь на півстоліття. Правда, мені здається, що це було вчора, ну, може, позавчора. Коли Закарпаття відійшло у 20-х роках до складу Чехословаччини, в краї почала розвиватися українська видавнича справа. Тоді наш письменник і педагог Олександр Маркуш почав видавати часопис під назвою «Наш рідний край» із додатком «Віночок для підкарпатських діточок». Журнал виходив у Тячеві.

У журналі «Наш рідний край» і в додатку «Віночок» публікувалися матеріали з фольклору, етнографії і краєзнавства, які прищеплювали дітворі любов до рідного краю, до рідної культури і мови, будили національну свідомість і вселяли переконання у спільності історичної долі українців Закарпаття з українцями Галичини і Наддніпрянщини. Редакція журналу проводила конкурси збирачів народної творчості, а це згуртовувало фольклористів-аматорів.

Мати якихось п'ятнадцять-шістнадцять років і бачити своє ім'я та прізвище на сторінках популярного журналу було гордістю для юнака. Відтоді справа записування народної творчості стала для нього повсякденною і невід'ємною частиною його існування.

— Хто в ті часи думав про якусь спеціальну освіту в галузі фольклору, — каже Петро Михайлович.

— У мене просто з'явилася потреба записувати народну творчість, і я записував. Почав записи пісень і коломийок із уст батька Михайла Пойди і матері — Ганни Пойди-Буковецької. А потім у журналі я зустрівся саме з тим, з чим вийшов із батьківської хати, — народною поезією.

Серед фольклорних записів Петра Пойди перше місце займає народна пісня, любов до якої увійшла в його душу разом із материнським молоком. Він навіть склав про неї ліричні рядки:

*Пісне народна, зірко любима,
Ти мені завжди перед очима,
Твої акорди дзвінки і щирі—
Дорогі гості в моїй квартирі...*

Скільки їх, тих пісень, казок, легенд, повір'їв, переказів у записах Петра Михайловича Пойди з'явилося на сторінках різних обласних і республіканських видань! Хіба їх можна перелічити! Складена самим Петром Михайловичем два роки тому біо-бібліографічна довідка про його літературно-фольклористичну діяльність нараховує сотні позицій і складає вісімдесят сторінок машинописного тексту. Окремі з них хочеться назвати. Це «Пісні з полонини», видані республіканським видавництвом «Дніпро» в 1966 і перевидані в 1970 і 1974 роках, «Ой, співаймо співаночки» (Ужгород, 1973р.) із вступною статтею поета Петра Скуня, «Хата — не хата» — українські народні загадки («Веселка», Київ, 1972р.), «Народні усмішки» («Карпати», 1991р.), загадки «Що сходить без насіння» («Веселка», 1992р.), балади «Дозволь мені, мамо...» (Ужгород, 1998р.) із передмовою Степана Пойди. До цього слід додати участь Петра Михайловича у виданнях серії «Українська народна творчість» — «Коломийки» (1969р.), «Танцювальні пісні» (1970р.), «Казки про тварин» (1976р.), «Легенди та перекази» (1985р.), «Балади» (т.1, 1987р.; т.ІІ, 1988р.).

Петро Михайлович Пойда стоїть нині на порозі свого вісімдесятип'ятиріччя... Роки зробили своє, але не відібрали енергії і жадоби до праці. Серед підготовлених ним збірників фольклорних матеріалів особливої уваги заслуговує хрестоматія під назвою «Народнопісенна творчість Закарпаття». Вона укладена на підставі друкованих матеріалів і складається з двох частин — «Народнопісенна творчість дорадянського періоду» і «Народнопісенна творчість Радянського Закарпаття». Власне кажучи, перед нами — оригінальне і глибоке дослідження народнопісенної творчості Закарпаття, починаючи з 1830 року, з багатим ілюстративним матеріалом.

Можна сказати й те, що десь на півдорозі фольклористичної діяльності Петра Михайловича Пойди на збирання народної творчості благословив сам тодішній директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР Максим Тадейович Рильський. Є у власній книгозбірні Петра Михайловича особливо дорога йому книжка «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», видана в 1953 році. Саме в цій книжці читаємо такий запис: «Збирачеві народнопісенної творчості Пойді Петру. З пошаною і закликом до активного збирання фольклору. Директор інституту — М.Рильський. 10.11.54р.».

Мати таке благословення класика української культури, великого поета і громадянина Максима Тадейовича Рильського було б гордістю для кожної людини.

В опублікованій видавництвом «Веселка» 1978 року книжечці зібраних Петром Михайловичем казок під назвою «Батьківські поради» є однойменна казка. Оскільки вона особливо в'яжеться у нашу розмову і невелика за обсягом, наводжу цю казку повністю:

«Жив у одному селі чоловік, і був у нього син. Якось батько йому каже:

— Слухай сину! Живи так, щоб ти мав у кожному селі хату, на кожний день нові чоботи, і щоби тобі всі люди кланялися.

Задумався син над батьковими словами і питає:

— Як це батьку, я можу поставити в кожному селі хату, купити щодня нові чоботи і примусити всіх мені кланятися?

Засміявся старий і говорить:

— Дуже легко, сину! Матимеш у кожному селі доброго товариша — будеш мати свою хату. Щоб на кожний день були нові чоботи, треба їх щовечора чистити, і на ранок будуть як нові. І вставай, сину, раніше всіх і йди на роботу, і роби, а їтимуть на роботу люди, то всі будуть тобі кланятися і вітатися».

Висновок цієї народної казки можна цілком віднести до самого Петра Михайловича. Він усе життя своє був саме таким сином, який мав усюди добрих товаришів і цікавих співбесідників, він трудився в поті чола, за його чесність і працьовитість віталися і вітаються з ним завжди, кланялися і нині кланяються йому люди.

Йосип БАГЛАЙ,
кандидат філологічних наук.

ЮВІЛЕЙНИЙ ВЕЧІР ГАННИ БОЖУК

25 липня 1999р. у Народному Домі товариства «Просвіта» в Ужгороді відбувся ювілейний вечір з нагоди 80-річчя від дня народження відомої громадсько-культурної діячки Закарпаття Ганни Божук.

Привітати ювілярку прийшли відомі громадські, культурні, політичні діячі і вчені, представники державних організацій, пластуни, студенти УжДУ.

Вступним словом вечір відкрив голова крайового товариства «Просвіта», лауреат премії ім.П.Чубинського Павло Федака. Він також оголосив ухвалу ради товариства про обрання пані Ганни Божук почесним членом «Просвіти» та вручив ювілярці диплом почесного члена, розкішний букет квітів і цінний подарунок.

Доновідь про життєвий і творчий шлях Ганни Божук зробив заступник голови крайового т-ва «Просвіта», кандидат філологічних наук п.Йосип Баглай, акцентувавши увагу присутніх на її плідній громадській роботі, справжньому українському патріотизмі та активності в українських громадських, культурних і політичних організаціях в останнє десятиріччя.

Начальник управління культури облдержадміністрації п.Василь Габорець привітав ювілярку від імені обласної адміністрації та обласної ради та вручив їй відповідну почесну грамоту. Заступники Ужгородського міського голови п.Любов Кажоцина і п.Еміль Ландовський привітали Г.Божук від імені міської ради та міськвиконкому.

Щиро вітали ювілярку колеги і її учні — відомі вчені з Ужгородського державного університету: декан історичного факультету, доктор історичних наук проф.Іван Мандрик, доктор історичних наук проф.Дмитро Данилюк. Кандидат історичних наук доц.Василь Пальок розповів про наукову діяльність п. Г.Божук, її вклад в історичну науку.

Тенлі привітання на адресу Ганни Василівни виголосили: голова крайової організації Руху п. Володимир Піпаш, редактор часопису «Краянка» п. Юлія Зейкан, голова обласної організації суспільної служби України п. Христина Петрице, голова кредитної спілки «Хосен» п. Марія Зіггалова, студентка УжДУ Гана Молдавчук та інші. Усі виступаючі наголошували на такій чудовій рисі ювілярки як уміння єднати людей, провідників українських громадських організацій і політичних партій, які не завжди знаходять спільну мову.

У залі Народного Дому, де відбулося ювілейне зібрання, було гаряче не тільки від липневої спеки, але і від тих теплих і щирів слів, що були сказані на адресу шановної ювілярки та багаторазово завершувалися співом «Многая літ».

Хвилюючим був заключний виступ п. Ганни Божук, в якому вона сердечно подякувала організаторам та учасникам ювілейного вечора і пообіцяла їй надалі, не покладаючи рук, працювати в ім'я розбудови незалежної Української держави.

ПАРОСТКИ МОЛОДОЇ «ПРОСВІТИ»

Віталія Пригара народилася 30 квітня 1979р. в селищі Міжгір'ї. Закінчила Міжгірську середню школу. У 1996р. поступила на філософський факультет Прикарпатського державного університету імені Василя Стефаника в Івано-Франківську. З 1997р. поєднує навчання з працею — викладає медичну і загальну психологію в Міжгірському медичному училищі.

З хвилюванням — а чи знайдесебе? — вступала у «Просвіту», яка має на Міжгірщині глибокі історичні корені. Своєю активною працею намагається примножувати просвітянські традиції рідного краю. Збирає фольклорні та етнографічні матеріали, окремі з яких друкувалися у районній пресі. Один з них пропонуємо увазі наших читачів.

«ІЛЛЯ, ПРОРОК ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ»

«Чи знаєш ти, що сьогодні Господь забере мене понад твоєю головою, Господь посилає мене, я Йордан...» Раптом знялася вогненна колісниця й вогненні коні, і Ілля знявся у вихрі на небо...

Поділ ізраїльського царства (932р. до н.е.) на північне (Ізраїль) і південне (Юден) стало рішучою і визначною подією в історії. Пізніше на ізраїльському престолі засів цар на ім'я Ахав (875-854рр. до н.е.) Його дружиною була Єзавела, дочка царя сидонського.

У своїм головним місті Самарії він збудував олтар і храм поганському богові Ваану.

Тоді Ілля, який сповідував Господа, на Кармель-горі, де були 450 пророків Ваана, а також 400 Ашери, уклав невеликий своєрідний договір: хай виберуть собі одного з двох бичків, покладуть на дрова, але нехай не підпалюють. Він (Ілля) зробив те ж саме з іншим бичком. Ілля волав до Господа, вони благали їхнє божество. «Котрий Бог відповість вогнем, буде Богом». Ілля був єдиний проти 450 пророків Ваани і 400 — Ашери. Та сповідуючи ім'я Господнє, він переміг.

Багато й інших діянь робив Ілля. Чимало часу пройшло з тих пір. У народі зникали, відтворювались, засвоювались різні вірування, звичаї, які згодом стали невід'ємною частиною того чи іншого релігійного свята. Адже й тепер деякі традиції та обряди зберігають сліди культу стародавніх народних вірувань: у день св. Симона Зілога шукають скарби, золоту (вірять у можливість їх знайти). Якщо до свята Георгія кує зозуля, а дерева ще не розвилися — буде важкий рік.

До свята Іллі існують свої традиції, певні звичаї. Багато людей до цього дня вважають за гріх їсти молоду бульбу, а після вже не купуються, бо в річці, мовляв, можна набратись якоїсь хвороби. До Іллі хмари ходять за вітром, а після — проти нього; комари перестають кусати. Рій бджіл, який вилетів після цього дня, мають за ненадійний — навіть пасічники проганяють його геть від вуликів. Коли грим гримить, кажуть, що це Ілля по небесному мосту в колісниці гуркоче. Коли грим у жарку пору підпалить хату, її треба не водою, а молоком чи сироваткою гасити. Бурі в липневі та серпневі ночі називаються горобиними, бо грим і блискавиця не дають заснути горобцям.

Від спеки походять і метеорологічні уявлення: вогнений шар, який летить у повітрі, — це змії навідує дівчат, перелітає зірка по небу — дівчина стала газдинею, вийшла заміж. Зірка, яка блимнула і зникла, — це відьма підхопила її і сховала в глечик: веселка спадає у річку і «п'є з неї воду» для дощу — в цій стороні дівчина вийде заміж.

Починаються жнива і жінці співають

Ой, в чужого господаря
обідать пора,
А в нашого господаря
ще й думки нема.
Ой, паночку наш,
Обідати час.

У чужого господаря
горілочку п'ють
А в нашого господаря —
води не дають.
Ой, паночку наш,
полуднувати час...

І ЗАВЖДИ 2 серпня, повсюдно, натхненно і весело християнами вшановується ім'я святого і славного пророка Іллі Ізраїльського. Він заряджає всіх нас оптимізмом, додає віри і сили для подолання життєвих труднощів, зміцнює надію на Божу благодать.

Віталія ПРИГАРА,
студентка філософського факультету
Прикарпатського державного університету
ім.В.Стефаника, член Міжгірської «Просвіти».

КЕЛЕЧИНСЬКИЙ МУДРЕЦЬ

До 100-річчя від дня народження Михайла Шопляка

Україна багата народними талантами. У кожному селі зустрінемося якщо не із голосистою співачкою, то із майстринею-вишивальницею; коли не із жартівником-веселуном, то із гончарем, різб'ярем чи продовжувачем інших традицій.

І моє рідне село Келечин, батьківщина Августина Волошина, гордиться своїми вишивальницями, ткалями, співачками і гусярами, фігулярами і притчовиками. Найвідоміший із них — Михайло Іванович Шопляк (сільська кличка Козак), репертуар якого — казки, притчі, легенди, перекази, пісні та прислів'я — видано окремою книгою під назвою «Чарівна торба» (Ужгород, 1988). Це біля 150 художніх текстів — і жартівливих, і історичних, і повчальних. Про його оповідацьку майстерність розповів фольклорист Степан Мишанич у дослідженні «Усні народні оповідання» (Київ, 1986). Його притчі включено до «Золотої книги казок» (Київ, 1990), що вийшла у світ у серії «Золота бібліотека учня».

Про себе сказав: «На речника треба родитися. Мені одне двічі не треба було казати — раз і гаразд. Казкам я вчився від мами. А потім ходив по роботах і слухав казки в колибах. Старі люди, бувало, казкують, а я слухаю, запам'ятовую. Аж би яку казку хтось розказував — я не засплю, вислухаю до кінця».

До нього, коли не мав і тридцяти років, у кінці 20-х років прийшов російський фольклорист Петро Богатирьов, який у той час працював у російському посольстві у Празі і зібрав на Закарпатті матеріали до книги про народні вірування. До нього порадили зайти і мовознавцеві Йосипові Дзендзелівському, коли той збирав матеріали до атласу говорів Закарпаття. Майже десять років разом із братом Василем я записував його оповіді і пісні. Врізалися у пам'ять його прислів'я: «Зерно падає наперед, а полова летить за вітром», «Не лише той злодій, що краде, а й той, що драбину держить», «За великим дзвоном малих не чути», «Вогонь і вода добрі служити, та погані панувати», «За горою мусить бути рівнина, за бідю — добро», «Достигле яблуко мусить упасти»...

Михайлу Івановичу Шопляку-Козаку сіяти повні зерна Бог дозволив 80 років (народився 10 серпня 1900 року, помер 9 березня 1980 року), книги із своїми притчами не дочекався.

Розповідаючи свою біографію, запитував: «Що чоловік по собі лишить?», — і впевнено відповідав — дітей (виховав сина Василя і доньку Калину, дочекався внуків). Про посіяне добре слово і людську пам'ять говорив не так упевнено: «Може, й про мене придумують якусь приповідку. Приміром: плеще язиком, як Козак; а може, за мною і пес не гавкне».

Та не забули його односельці. Згадують. І про те, як бесідував із майором безпеки, як зуби замовляв, як корову лікував, і бочку поправляв...

Хотілося б, щоб ця публікація нагадала усім нашим краянам ім'я келечинського мудреця, слово якого увійшло у скарбницю української культури, і спонукала не пройти байдуже повз мудрість своїх односельців, бо такі, як Шопляк, є у кожному закарпатському селі від Ужжа до Ясіня.

Іван СЕНЬКО.

Портрет М. Шопляка роботи Миколи Дем'яна

ПАНСЬКА ДЕРЖАВА

В одного царя був розумний син. Узяв він й пішов дивитися, як світ живе. Довго ходив, перейшов усю державу. А тоді купив трьох коней: тучного, худого, сліпого. Звідує його цар:

— Що це все означає?

А він каже:

— Се твоя держава. Сесь тучний кінь — то твоє начальство, твої міністри, які нічого не роблять, лише їдять та п'ють. Сесь худий — то народ, бо він робить, мучиться, а нічого не має.

— А сліпий кінь?

— То ти, бо не видиш, як твій народ живе.

Так син заганьбив вітця — царя панської держави.

СУНЬСЯ ГОРІ — СУНЬСЯ ДОЛІ!

Прийшов циган до газди і попросився переночувати. Пошкодували йому дати покривце, постелили лише якесь дрантя. Вночі чують, як циган розпорядився:

— Сунься долі!

Через деякий час знову:

— Сунься горі!

І так усю ніч.

Вранці звідують:

— Кому ви всю ніч говорили: «Сунься горі! Сунься долі!»?

— Своему вуйшові. Замерзну в ноги — вкриваю ним ноги. Замерзну в плечі — «Сунься горі!»

Так при всяких нестатках. Вкриєш ноги — плечі голі. Вкриєш плечі — мерзнуть ноги. І треба говорити не так, як циган: «Сунься горі! Сунься долі!», — а по-другому: «Дайте довгу гуню!» Хоч і в довгій гуні не все порятунок: є низькі люди, є високі. Що одному добре, то другому студить ноги.

ХТО КОГО БОЇТЬСЯ?

Вирішили зайці йти топитися, бо вони всього бояться, а їх — ніхто. Зібралися всі гуртом до лопиша й хотіли вже скакати у воду. А жаби саме повилізали на моріг вигріватися. Зайці як надлетіли — жаби й поскакали у воду.

— Гоп, стіймо! — кричить один. — Є таки, що й нас бояться.

Так, не є такого сильного, аби не було над нього. Айбо не є такого слабого, аби від нього не було слабшого. Жабки втікли від зайців. Зайці бояться лисиці й вовка, а ті бояться пушкаша. Хоч і пушкаш боїться — жони, а та боїться мишей. Миші й жаби втікають від зайців...

ПРО ЖИТТЯ

У давні часи, коли царю служили по дванадцять років, один вояк за свою службу дістав від царя товпу (кусок) золота. Аби пішки не йти, за те золото купив коня. Айбо дорога була далека, кінь вимучився так, що вояк ледве виміняв на козу. Гнав козу, доїв її доти, доки не схудла так, що лишилися шкура та кості. Виміняв вояк козу на тучну курку. Несла йому курка яйця, а далі перестала. У вояка так зносилася одежа, що треба було її полатати. Айбо не мав чим шити, тому виміняв курку на голку та нитку. Нитку схоснував, голка загубилася. Було це вже тоді, коли вояк прийшов до своєї хижі.

То я чув таку казку. Айбо розумію як притчу. Притчу про наше життя. Спершу людина сильна, як кінь. А далі вихоснується і зійде на ніщо — людина вмирає. Без сліду вмирають тільки ті люди, які не лишають по собі нікого й нічого.

Всі чотири тексти записано від М.Шопляка, подаються за книгою «Чарівна торба» — Ужгород, 1988.

Українська пісня над Карпатами

Вісім десятиліть тому, 11 серпня 1920 року, в Ужгородському міському театрі відбувся перший концерт драматично-хорового товариства «Кобзар» (керівник — Роман Кирчів, диригент — Михайло Рощахівський), яке в кількості 18-ти співаків відокремилася з Української республіканської капели під диригентурою знаменитого Олександра Кошиця...

«Геніальна ідея вести пропаганду при допомозі пісні зродилася в голові отамана Симона Петлюри. Коли наша армія кровавилася на полях України з більшовицькими ватагами, в часах нової великої руйни двигнув отаман С.Петлюра в бій найціннішу резерву... українську пісню, висилаючи попри дипломатично-військові та торговельні місії, велику місію української музики. Не до представників урядів була вислана та місія. Вона була післана від народу до народів, щоби не хитрою мовою дипломатів, а своєю природною мовою, «Голосною, як Господа слово», поділитися з європейськими народами своїми болями і своїми радощами, щоби безпосередньо від чуткої душі промовити до чутких душ культурних народів і знайти зрозуміння для тих болів і для тих радощів». Такими словами характеризував головну мету створення Української республіканської капели під диригентурою Олександра Кошиця один із трьох організаторів концертних виступів капели по містах Європи, виходець із містечка Комарне, що на Львівщині, доктор права Олександр Пеленський у книзі «Світова концертна подорож Української республіканської капели» (Львів, 1933).

У грудні 1918 року Симон Петлюра доручив зреалізувати свою «геніальну ідею» відомим діячам української музично-хорової культури — композиторові Кирилові Стеценкові та диригентові Олександрові Кошицю. Вже у березні наступного, 1919, року Українська республіканська капела у складі вісімдесяти співаків вирушила в концертне турне по Європі, аби продемонструвати там українську музично-пісенну творчість і довести європейським народам не лише наше національне існування, хоч і під чужинецькою п'ятою, але й наше природне право на державну самостійність.

Українська республіканська капела за час свого європейського турне від березня 1919 до липня 1920 року високою виконавською майстерністю переконливо довела велич української пісні і спопуляризувала українську національну ідею — нестримне бажання нашого народу жити в самостійний

Товариство «Кобзар» в Ужгороді.

Стоять зліва: Л. Татарів, В. Січинський, М. Січинська, Ол. Пеленський, Н. Машкевич, С. Безручкова, Мих. Рощахівський, Л. Безручко, Остап Вахнянин, Р. Кирчів, Юр. Татарів, Г. Кирчева.
Сидять зліва: М. Приємська, Ол. Приходько, М. Терпило, М. Рощахівська. Перед ними впизу Туся Приходько.

державі — серед народів Чехо-Словаччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Англії, Німеччини, Італії, а згодом і Сполучених Штатів Америки. В усіх країнах Європи українські співаки користувалися грандіозним успіхом.

«Неперевершені триумфи, — стверджувала згодом колишня співачка капели Катерина Здорик-Трухла, — вкрили славою Українську республіканську капелу на чолі з диригентом О.Кошицем. Ціла Європа вставала на наш гімн «Ще не вмерла Україна». В перервах на концертах члени капели роздавали присутнім видрукувані заклики до щасливіших сестер світу, щоб впливали на свої уряди — допомогти ліками й усім можливим нашому війську, що бореться проти большевиків. Світ тоді й прислухатися не хотів до наших благань. Чуже горе не болить».

І все ж капела з честю виконала покладену на неї українським урядом і зокрема Симоном Петлюрою велику і почесну місію — європейського амбасадора пісенної України.

На початку липня 1920 року, відспівавши в Берліні свою «лебедину пісню», Українська республіканська капела насамперед через фінансові труднощі розпалася на дві нерівні за кількістю співаків частини, одна з яких обрала шлях на Закарпаття.

Ужгородська газета «Руська Нива» від 6 серпня 1920 року помістила на своїх шпальтах таке повідомлення: «Частина Українського республіканського хору, котрий співав уже в Чехії, Швейцарії, Франції, Німеччині, Бельгії, Голандії, Ірландії і Англії й здобув собі світову славу, 11.VIII о 8 год. буде співати в Ужгородському театрі». Далі дописувач інформує читачів про репетицію хору, яка відбулася 2 серпня, і стверджує, що «публіку здивували ці прекрасні голоси і чудовий спів».

Групу колишніх українських співаків Української республіканської капели на Закарпатті під назвою «Кобзар» складали: Роман Кирчів (керівник), Михайло Рошахівський (диригент), Левко Безручко, Остап Вахнянин, Катерина Здорик, Іван Трухлий, Ніна Машкевич, Олекса Приходько, Леонід Татарів, Марина Терпило, Катерина Якуненко, Ольга Приходько, Михайло Біличенко, Ярослав Сім'янович, Ганна Кирчів, Софія Безручко, Марія Приємська і Ніна Царгородська. Цей список подаємо на підставі протоколу №14 засідання Головного відділу товариства «Просвіта» від 7 грудня 1920 року. Слід сказати, що серед перелічених артистів товариства «Кобзар» є такі, що не подані в індексі імен «Членів Української республіканської капели», який є у книжці Олександра Пеленського «Світова концертна подорож Української республіканської капели». Це Софія Безручко, Ганна Кирчів, Михайло Біличенко і Ярослав Сім'янович. Зате в інших джерелах членами товариства «Кобзар» названо Володимира Січинського, Олександра Пеленського, Марію Січинську і Григорія Татаріва. Зрештою, не має особливого значення. Для нас важливий сам факт організації та мистецької діяльності драматично-хорового товариства «Кобзар» на Закарпатті як дійового чинника в культурному житті краю — в популяризації української пісні і української класичної драматургії, в утвердженні української літературної мови і пробудженні української національної свідомості.

Отже, перший концерт драматично-хорового товариства «Кобзар» відбувся 11 серпня 1920 року в Ужгородському міському театрі і викликав хвилю захоплення не лише серед русинів-українців міста і краю, але й серед широких верств чеського та угорського населення. Про захоплення глядача і слухача в багатьох містечках і селах Закарпаття концертами «Кобзаря» часто писала місцева українська преса. Ось повідомлення про перебування товариства «Кобзар» на Гуцульщині в «Руській Ниві» від 2 грудня 1920 року: «В селі Ясіню і Рахові дало товариство 5 концертів і 3 вистави «Наталки Полтавки». Крім того співано 3 рази в церкві. Гуцули сходилися з далеких гір, щоби послухати свої рідні пісні і побачити театральні вистави. Зі сльозами втіхи в очах слухали вони казковий спів славних наших співаків. Ми вважаємо за повинність висловити нашу гарячу подяку всім членам товариства, які не бояться студені ані трудної дороги, пізнали наших гуцулів і показали їм невимовну красу руських пісень».

Із таким самим захопленням зустрічали співаків «Кобзаря» мешканці Перечина і сусідніх сіл, про що пише «Руська Нива» від 18 грудня 1920 року: «Дня 5-го сего місяця (грудня — Й.Б.) в селі Перечин (Ужанська жупа) відбувся концерт співаків ужгородського руського співацького товариства «Кобзар». Товариство співало на службі Божій. Спів дуже любився селянам... Пополудню в 5-й годині в салі «Сокола» співали чудові наші народні співанки (пісні) і колядки, котрі показали присутнім, що не є народу, котрого пісні перевищили би красоту наших пісень».

Артисти товариства «Кобзар» не тільки були видатними майстрами своєї справи, але й великими націоналпатріотами. Із мрії про самостійну українську державу співаки «Кобзаря» відзначали пам'ятні дати української історії і її видатних діячів, ушановували пам'ять полеглих за волю України. Ось невеличка стаття в «Руській Ниві» від 4 листопада 1920 року: «Старанням українців, які перебувають в Ужгороді, відбулася 1 листопада служба Божя з панахидою в катедральній (владичій) церкві в Ужгороді за поляглими за волю України. Увечері в 7 годині в залі жупанату був у пам'ять померлих концерт, де всі співаки, співачки і пан Біличенко, що художньо прочитав 3 українські патріотичні стихи, появилися в чорних, жалобних одягах. На службі Божій і на концерті співало тов. «Кобзар»... Спів був величавий і чарівний. По концерті з уст присутніх українських вояків залунав гімн «Ще не вмерла Україна» і «Не пора, не пора...», що всі українці натхненно співали».

Праця артистів товариства «Кобзар» у серпні—вересні 1920 року була спрямована на підготовку до відкриття першого на Закарпатті українського професійного театру. Однак, у час, коли керівництво «Просвіти» зосереджувало увагу на чисто технічних проблемах театру, товариство «Кобзар» займалося своєю творчою діяльністю, зокрема відправилося 20 вересня в турне по Словаччині. Перший концерт відбувся 23 вересня в Кошицях, а завершилися гастролі виступом у Жиліні 13 жовтня 1920 року.

Згідно з повідомленням газети «Руська Нива» від 30 вересня 1920 року, перед від'їздом артистів «Кобзаря» на гастролі у Словаччину їх прийняло керівництво «Просвіти» і «Руського клубу». Головна тема — роль товариства «Кобзар» у культурному житті Закарпатського краю. Велику подяку товариству «Кобзар» висловив голова «Просвіти» доктор Юлій Брацайко, який зокрема відзначив, що «Кобзар» допоміг театральному кружкові одіграти драму «Ой не ходи, Грицю». Зазначив, що велику частку несподіваного успіху може «Просвіта» завдячувати капелі. Разом передав на руки диригента капели Михайла Роццахівського письмо, в котрому «Просвіта» виявляє своє признання і подяку».

Цікавий підсумковий матеріал про перебування «Кобзаря» на Словаччині подає та сама «Руська Нива» від 21 жовтня 1920 року у статті «Концертна подорож української капели по Словаччині». Повідомивши, що товариство «Кобзар» побувало в чотиритижневій подорожі по Словаччині, де дало 18 концертів у Кошицях, Пряшеві, Новому Селі, Левочі, Кежмарку, Жиліні та інших населених пунктах, автор допису зокрема пише: «В Кошицях співали безплатно для січових стрільців. Се вояки з Галичини, котрі зі сльозами в очах слухали пісню і трьома китицями квітів дякували за спів».

Виступами «Кобзаря» захоплювалися не лише українці: концерти українських співаків подобалися також словакам і угорцям, які масово відвідували їх. У зв'язку з цим автор допису в «Руській Ниві» подає витяги з рецензій в угорських газетах «Кошицькі новини» (Kassai Ujsag), «Кошицькі вісті» (Kassai Hirlap), «Вечірні новини» (Esti Ujsag) і «Новий світ» (Uj vilag). Ось деякі з цих витягів: «Спів сей був чудесний. Здалося, що сама богиня музики торкалася струни своєї золотої ліри. Пісні сі дійшли до нашого серця». Так пише газета «Новий світ» від 3 жовтня 1920 року. Вирішальна роль в успіху товариства «Кобзар» належала і співакам, і диригентові. «Інтерпретація українських пісень 18-ма членами хору під диригентурою п. Роццахівського, вдовольняли найвибагливіші вимоги», — стверджував дописувач до «Кошицьких новин» від 29 вересня 1920 року.

У репертуарі «Кобзаря» були пісні Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Порфирія Демущого, Олександра Кошиця, Станіслава Людкевича, Анатолія Вахнянина та інших українських композиторів.

Повернувшись 13 жовтня після турне по Словаччині до Ужгорода, артисти товариства «Кобзар» активно включилися у діяльність аматорського гуртка «Просвіти» і брали участь у постановках «Наталки Полтавки» Івана Котляревського, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечориці» Михайла Старицького, «Вечорниці» Петра Ніщинського та інших вистав. Тепер їх головним завданням стала підготовка до відкриття в Ужгороді першого українського професійного театру — «Руського театру товариства «Просвіта», Ужгороді першого українського професійного театру — «Руського театру товариства «Просвіта», остаточно домовленість про організацію якого між керівництвом «Просвіти» і «Кобзаря» була досягнута 7 грудня 1920 року. Цим днем закінчується історія товариства «Кобзаря», яке завершило свою національно-патріотичну і культурно-виховну місію. Артисти товариства «Кобзар» влилися в колектив «Руського театру» і тут продовжували кращі свої хорові і театральні традиції.

Й.Б.

УКРАЇНА НЕ ЗІЙДЕ З ОБРАНОГО ШЛЯХУ САМОСТІЙНОСТІ

Роздуми з нагоди 8-ї річниці незалежності України

Протягом своєї історії український народ безперервно боронив свої вольності, свої традиції, а під час лихоліть іноземного поневолення виявляв рішучість і національну напругу для повернення втраченої волі.

Три покоління 20-го століття відзначались настановою, героїською боротьбою і заходами для досягнення найвищої національної мети — відновлення незалежної соборної Української Держави. 22-го січня 1918 року IV Універсалом та чином 1-го Листопада Україна заманіфестувала своє національне відродження, а 22 січня 1919р. — Актом з'єднання всіх українських земель в одну соборну Українську Народну Республіку. «Український народ, твоєю силою, волею, словом на землі українській стала вільна Українська Народна Республіка.» — звучали історичні слова вступу до IV Універсалу, зміст якого зводиться до чотирьох основних питань: проголошення незалежності, справа миру з центральними державами, проголошення оборонної війни проти напасницької Московщини та повідомлення про основи внутрішнього економічно-суспільного будівництва і визначення мирових напрямків у зв'язку із закінченням війни.

Голова Карпатського Союзу Америки Михайло Шпонтак виступає на урочистому зібранні в Асторії, штат Нью-Йорк, США. 24 серпня 1999р.

Черговою золотою датою в сучасній історії українського народу є 15 березня 1939р., коли найменша частка України проголосила незалежну Карпатоукраїнську Державу, в обороні якої віддали своє життя кращі сини і доньки свого народу. Президент о.Августин Волошин, полк.Михайло Колодзінський, Зенон Коссак, Федір Тацинець, Іван Шпонтан та інші відомі і неznані лицарі Карпатських Січовиків своєю кров'ю вписали слова «Карпатська Україна» на мапі Соборної України.

Тяглість української національно-визвольної боротьби ХХ ст. засвідчив Акт 30 червня 1941р., яким з ініціативи ОУН, під проводом Степана Бендери, Державним Правлінням України під керівництвом прем'єра Ярослава Стецька була започаткована двофронтowa оборонна війна проти нацистського Берліну та проти советсько-російської імперії зла. Проголошення незалежності у Львові 30 червня було зміцнене десятирічною боротьбою УПА під проводом Головного командира Романа Шухевича-Тараса Чупринки в обороні волі свого народу, яка захистила політичне обличчя української нації на довгі століття.

Після майже десяти років суцільної темряви, з початком 1960-х років, з'являється одержимий і мужній Василь Симоненко з його полум'яним, ясным голосом: «Ради Тебе перли в душу сію, Ради тебе мислю і творю — відійдїть Америки й Росії, коли я з Тобою говорю...» Відтак на боротьбу з брутальним наїздником стають шестидесятники — С.Караванський, В.Чорновіл, Оксана Мешко, Левко Лук'яненко, Алла Горська, Олекса Тихий, Юрій Бадзьо, Михайло Осадчий, Василь Стус, Микола Руденко, Іван Кандиба, Йосип Тереля, Володимир Романюк, Ірина Калинець, Віталій Марченко, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Юрій Шухевич та інші, заявляючи на весь світ, що в СССР людина є безправна. І їм вдалося відкрити Україну світові. Боротьба українських дисидентів в обороні національних прав і свобод спонукала і українських емігрантів до численних акцій протесту проти большевицьких репресій і кривавого терору на рідних землях. Українські поселенці в Америці, Англії, Австралії, Європі в структурах Антибольшевицького Б'юро Народів, УККА, Тижня Поневолених Націй та при інших різних нагодах демонстрували під советсько-російськими амбасадами, під ООН, перед Білим Домом у Вашингтоні, писали листи-протести до членів Конгресу, до Білого Дому, до губернаторів стейтів, шукаючи вирозуміння і підтримки національно-визвольних змагань українського народу.

І появляються ознаки розуміння з боку американських властей. Уже в середині вісімдесятих років Президент ЗСА Рональд Реген запрошує представників поневолених націй до білого Дому і заявляє, що «ваша мета є і наша мета, ваша боротьба — є і наша боротьба». Стремління народів до волі привело до того, що похитнувся СССР, впала залізна завіса комунізму, держави проголошують одна за одною свою незалежність від Москви.

Українські студенти організовують масову демонстрацію, споруджують наметове містечко довкола Верховної Ради, домагаючись державної незалежності. В напруженій ситуації в Москві доходить до большевицького путчу і це стає останнім поштовхом до проголошення незалежності в Україні. 24 серпня 1991 року депутати Верховної Ради, під головуванням Леоніда Кравчука, переважаючою більшістю голосів ствердили статус України як незалежної держави. Багато подій, приємних і радісних, тривожних і неприємних відбулось від того дня в Україні, та і в світі в цілому. Але Україна

*І вже – громи з-за меж космічних звуку:
З Петра й до днесь розбійницький капкан!...
Що ще не їхне, батьку рідний, степе,
Хто ж їм у спадок світ наш здарував?!*

*З колядок небо і дніпрову долю
І морегрибих чайок в леті спів,
І шабель клекіт в енеїдах Трої?
І Святослава горде – «Йду на ви!»?!*

*За що ж гноївся в ямах Полуботок
Чи Калнишевський... Тож брудна Нева
Козацьким й нині стогне трупом!!!
Й зсивілий Льодовитий молиться за нас!*

*І струни плакали, до мсти будили,
До Бога руки простягали пам'ять й степ
І обрїй дум, видінь й курганних тіней,
І вівтарі з мільйонів черепів.*

*О бандуристи! Слід ваш – все ще в «сейфах»!
(А, може, й там вже стертий – хто ж це взна!)
Тож скрізь – несуджена, та ж сама варта...
І на Калині жухне долі кетяг:
З барлогу й днесь вулканять рев і жах!*

*Нащадку, внуче! Кобз не вбити струни –
Вони – і завтра – духу дзвін і клич!*

*Тож, може, Лубянка вже «зволить» розсекретити
Правду і про цей страхітливий злочин?!*

24.11.1999.

ТО ДЕ Ж ТА, НАША УКРАЇНА?!

*Усе, мов справжнє, навіть вітер,
Але зсіріле і німе...
І я вже пензликом із літер
Дзеркалю днів моїх лице:*

*Вирів незбуті виднокраї,
святих слідів сліпий врожай,
І ніж, що правду добиває,
Й чуму, що далі править бал.*

*О, як озвучити словами
Збуяні тризни сліпоти,
Століть нескорені вулкани,
Обух ГУЛАЖої доби?
А душ упертих ломикамінь?!*

*Як розвогнити віри племінь
І дух розораних могил,
І віч розстріляних видіння,
І кожної сльозини бль?!*

*Тож знов – чие козацьке море?
В хліві верховні шабаш – чий?
З яких лубянок фарс-сценарій
Розтлінь, трагедій, грабежів?*

*Чия ж, Тарасе в нас столиця?
Які страшні Ти бачиш сні!
Ще трішки і Дніпра криницю
В придане поднесуть Москві!...*

*І Гамлетове «Буть – не бути?»
Над нами далі, наче меч.
А покруч й телефонний трутень
І саван з Матері здере!...*

*То де ж та,
Наша Україна!!!
Усе ж –
чуже,
чуже,
чуже!!!*

*І никне мова солов'їна...
За що – на страту – і тебе?!!!*

*І знов вертаюся до Бога,
В дідівську хату, думи сад,
І життєтворну силу Слова
Втискаю в Правди Отчечаш.*

14.11.1999.

МОВА

*Із уст – в уста... І так – з колиски,
І буква кожна – наче птах,
Разком буриштиновим намиста,
Мов брунька вічна Вістаря...*

*Мов талісман у путь-дорогу,
Святий, з прапращурів наш лик,
З джерел пречистих мого роду,
Його веселок, роздоріжж...*

*Тож кожне слово – як мережка,
Потік, криничка, хрестик-слід,
Усмішка, зірка, думка Сонця,
Росина на скрижалях снів...*

*Відлуння долі хвиля Дніпрових –
Живильна сило в чашах днів!...
О скільки віч за тебе, Мово,
Життя у жертву принесли!*

*Земля без тебе – гірш чужини –
Спитай в окрадених могилах,
У черепів, що снять в сибірах,
В покуть розстріляних хатин!*

*Праскарбе духу з прасанскритів,
Калинна мово мого «Я»,
Немає другої Вкраїни,
Немає іншого Дніпра!
Нема, Тарасе!*

*І так – з праватри...
Прегордоріке,
ствердне «Ми»!*

10.01.2000р.

Хроніка життя «Просвіти»

Свято «Просвіти» у селі Гайдош

29 серпня 1999р. у селі Гайдош Ужгородського району проведено величаве свято «Просвіти». Заходи з цієї нагоди відбулися на подвір'ї сільського будинку культури, оскільки сам будинок не зміг би вмістити й десятої частини бажаючих бути на цій неординарній для села події.

Ініціювали та організували проведення свята педагоги села Юлія Бонкало (голова сільського осередку «Просвіти») і Василь Бонкало, а допомагали їм районна і крайова ради товариства «Просвіта», відділ культури райдержадміністрації, інтелігенція села, яка входить до складу просвітянського осередку, зокрема директор будинку культури Михайло Забруцький, завідувача бібліотекою Ганна Сембер, завідувача дитячим садком Катерина Сембер та інші.

На свято приїхали провідники крайового товариства «Просвіта», районного відділу культури, обласного будинку народної творчості. На просторому, прикрашеному квітами, зеленню, різнобарвними стрічками, вишитими рушниками, дворі зібралися учителі, учні, молодь, сільські трудівники, службовці не тільки Гайдоша, а й сусідніх сіл — Лінці, Пацканьово, Середнє, Кібляри.

Вступним словом відкрила велелюдне зібрання голова Гайдоського осередку «Просвіти» Юлія Бонкало і надала словом голові крайового товариства «Просвіта», лауреату премії

ім. П. Чубинського Павлові Федасі. Пан голова сердечно привітав присутніх зі святом «Просвіти», розповів про історію товариства та його нинішню діяльність, згадав таких визначних просвітян 20-х–30-х років і хорових диригентів як Федір Повхан і Федір Шимоновський, чий життя і праця були пов'язані з селом Гайдош та навколишніми селами, зупинився на завданнях «Просвіти», зокрема її сільських осередків.

Змістовну доповідь про історію села Гайдош, побудовану на архівних, польових матеріалах, зробив завідуючий відділом науково-методичної роботи Закарпатського краєзнавчого музею, член «Просвіти» історик Іван Орос.

Організатори і художні колективи свята

Про роль і значення «Просвіти» в українській історії і культурі Закарпаття та напрямки її нинішньої діяльності розповіли учасникам свята заступник голови крайового товариства «Просвіта» Йосип Баглай, голова Ужгородської районної організації товариства Марія Панько, а про здобутки культосвітніх працівників району — завідувача відділом культури райдержадміністрації Єлизавета Сівак.

Силами сільських художніх вокальних жіночих колективів «Мрія» (цим просвітянським ансамблем керує п. Юлія Бонкало) і «Надія» (керівник Тетяна Ковач) було дано чудовий, майже тригодинний, концерт. Звучали українські народні та старовинні закарпатські пісні,

Учасники просвітянського свята у Гайдоші

естрадні твори відомих українських композиторів і поетів. На одухотворених обличчях глядачів проглядала радість і гордість — справді бо щедра талантами наша земля!

Учасники дійства, а це більшість дорослого населення села, діти і молодь, сердечно дякували ініціаторам гарного просвітянського свята, яке залишило глибокий слід у душах людей.

Увечері, у продовження свята, на яке зібралися просвітяни — учителі, медичні працівники, вихователі дитячого садка, гості з Ужгорода і навколишніх сіл думками про різні аспекти просвітницької, національно-культурної роботи ділилися у своїх виступах голова крайової «Просвіти» Павло Федака, заступник голови Йосип Баглай, голова сільського осередку «Просвіти» Юлія Бонкало, голова «Просвіти» Ужгородщини Марія Панько, директор Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді Микола Вовк, директор Ужгородської друкарні «Колір-прінт» Євген Байла, директор Лінцівської загальноосвітньої школи I–III ступеню Марія Фединець, заст. директора цієї ж школи Зіта Драбова, завідувача районним відділом культури Єлизавета Сівак та інші. Між виступами учасники зустрічі з любов'ю і натхненням виконували старовинні українські народні пісні, заохочуючи до цього й молодь та ніби закликаючи її любити і поширювати свою рідну, ні з чим незрівнянну у красі, невмирущу, як і сам народ, пісню.

Ф.П.

«Душа моя — мелодія»

До 75-річчя від дня народження Михайла Кречка

Ще в ранньому віці Михайло Кречко полюбив закарпатську народну пісню, яку вперше почув у рідному селі Порошкові, що на Перечинщині, де народився 5 вересня 1925 року. Після закінчення в 1994 році учительської семінарії працював на робітничій околиці Ужгорода — Радванці, де організував свій перший у житті самодіяльний хор, у якому брала участь робітнича молодь, інтелігенція. М.Кречко, як людина з нездоланим потягом до прекрасного, одразу виявив неабиякі здібності. З перших років діяльності Закарпатського ансамблю пісні і танцю — так спочатку називався Закарпатський народний хор, він стає його провідним солістом, хормейстером, інспектором, ведучим програми, найближчим помічником першого художнього керівника колективу та головного диригента Петра Милославського.

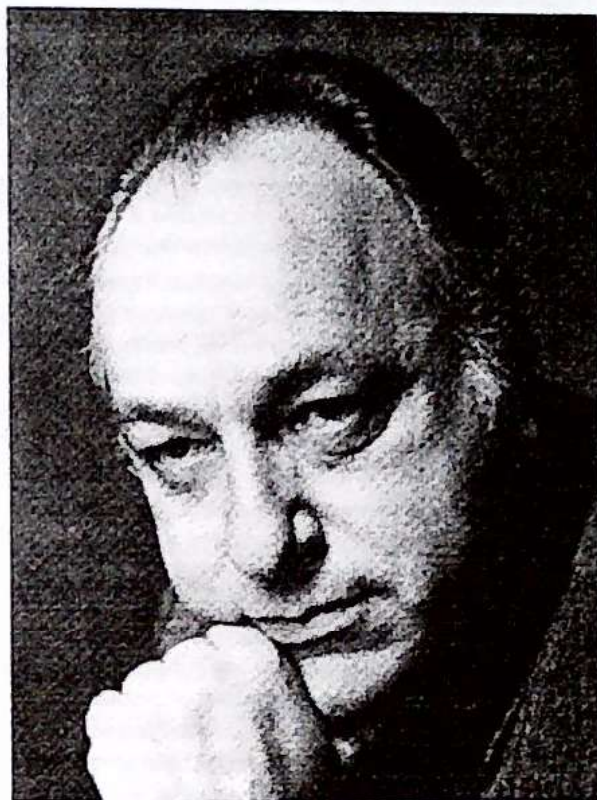
Далі Київська консерваторія. Відразу навчається на двох факультетах — диригентсько-хоровому і вокальному. Його улюблені вчителі — корифеї українського мистецтва І.Паторжинський, Е.Скрипчинська. Пізніше про життєвий і творчий шлях останньої з великою любов'ю розповість він у статті «Натхнена музикою, сповнена доброти» (Наука і культура: Україна, 1983. Щорічник. — К., 1984. — С.448—456). М.Кречко відвідує репетиції провідних столичних колективів, буває на концертах прославлених музикантів. Три роки керує хоровою лабораторією консерваторії, працює солістом та хормейстером Українського державного народного хору під керівництвом Г.Верьовки.

Закінчивши з відзнакою Київську державну консерваторію, у 1954 році повертається в Ужгород. Після смерті П.Милославського, восени того ж року, Міністерство культури України призначає художнім керівником та головним диригентом Закарпатського народного хору М.Кречка. Пізніше, у книжці «Співає Закарпатський народний хор», Михайло Михайлович згадує: «Хоч творче обличчя і особовий склад хору були знайомими, призначення викликало у мене хвилювання і певну тривогу. Колектив уже досяг високого рівня. Якщо братися за справу, то вже так, щоб не тільки не допустити спаду його виконавської майстерності, а, навпаки, постійно підносити її».

М.Кречко гідно продовжив традиції свого вчителя і наставника Петра Милославського, поглибив професійність хору, багато зробив для піднесення його художньої культури, розширив репертуар, відібрав і відшліфував усе краще із створеного раніше, надав програмі художньої цілісності та гнучкого концертного звучання. Під його керівництвом Закарпатський народний хор наливається новими життєвими соками.

Народна пісня стає головною складовою частиною репертуару хору. М.Кречко, добираючи нові пісні, перегортав сторінки численних збірників, детально вивчав стильові особливості народного виконання. Він зібрав на Закарпатті понад двісті народних пісень, раніше ніким не записаних, цікаві варіанти відомих пісень, працював над виданням збірників закарпатських народних пісень. Серед них «Закарпатські народні пісні» (1959), «Закарпатські пісні та коломийки» (1965), «Співає Закарпатський народний хор» (1964). В останньому вміщено 14 пісень з репертуару народного хору. У згаданих та інших збірниках, численних статтях, рецензіях, виконавських інтерпретаціях М.Кречко показав себе блискучим знавцем українських закарпатських народних пісень і народопісенної творчості загалом.

Із Закарпатським народним хором в довершеній формі доносив до слухача кращі зразки не тільки української, але й російської та світової пісенної класики, сучасних вітчизняних композиторів. Цим він збагатив творчий потенціал артистів хору, сприяв піднесенню естетичних смаків широкої аудиторії слухачів.

1955 року Закарпатський народний хор виїхав у Київ з новою програмою. Влітку цього ж року колектив хору три з половиною місяці гастролював містами Уралу, Середньої Азії, Кавказу і Криму.

Наступного року, весною, хор дав концерти в багатьох містах і селах Закарпатської області та Прикарпаття, а влітку виїжджає на гастролі по Росії. Виступи колективу супроводжувалися гучними оплесками в Ярославі, Костромі, Іванові, Владимирі, Горькому, Чебоксарах, Казані, Саратові, Сталінграді, Рязані та інших містах. Восени хор побував на гастролях у Польщі та Чехословаччині. Відтак колектив здійснив гастрольну поїздку по містах України та Молдавії. Успішно виступав і у Ленінграді, Пскові, Калінінграді, Москві, Липецьку, Воронежській області, у містах Литви, Естонії, Латвії, Білорусії...

За досягнуті успіхи в розвитку музичного мистецтва колективу Закарпатського народного хору обласної філармонії у 1959 році Указом Президії Верховної Ради України було присвоєно почесне звання заслуженого хору Української РСР.

Насиченими концертними виступами, гастролями були і 60-і роки. Це, приміром, участь у декаді української літератури та мистецтва в Москві. Про винятковий успіх хору, як відзначив його художній керівник М.Кречко, можна навести такі дані: «На трьох концертних площадках — у залі ім.П.Чайковського, Колонному залі Будинку спілок і концертному залі Центрального Будинку Радянської Армії — на бурхливу вимогу глядачів нам довелося в середньому повторити по 22 номери»...

З великим успіхом пройшли гастролі хору в Херсоні, Криму, на Кубані, Ставропольщині. У Ставрополі хор виступав уперше. Художній керівник хору М.Кречко згадував: «На концерт у прекрасному амфітеатрі міського парку зібралось до трьох тисяч глядачів. Майже кожний другий номер мусимо повторювати. Знаменита «Верховина» М.Машкіна заворожує слухачів, викликаючи грім оплесків, вигуки задоволення з тисячі грудей... І диригент повертається обличчям до залу, запрошуючи співати всіх глядачів. І вони заспівали. Заспівали всі — і старі, і молоді... Це була та хвилина в творчому житті, яка збагачує його, і заради якої варто жити і творити в мистецтві. Це той дар, який не оплатиш нічим».

За видатні заслуги в розвитку хорового мистецтва у 1955 році Михайлові Кречку присвоєно почесне звання заслуженого артиста України, а в 1960 році — народного артиста України.

Слід сказати, що особливе місце в репертуарі Закарпатського народного хору займає творчість саме Михайла Кречка. Глибокий знавець українських народних пісень, він не тільки записував їх з уст народу, але й піддавав художній обробці.

У результаті копіткої, наполегливої праці над собою Михайло Кречко став здібним організатором хору. Як висококваліфікований спеціаліст вокального і хорового мистецтва, підніс культуру виконання хору на високий рівень. Художній керівник самодіяльного ансамблю пісні і танцю «Гуцульщина», заслужений працівник культури України М.Калинич з почуттям глибокої вдячності згадував про чітко продумані, вимогливі репетиції з хором народного артиста України М.Кречка: «Я майже два роки відвідував репетиції хору, які проводив Михайло Михайлович. Хочу сказати, що такі уроки не зможе дати учбовий заклад, і мені по-справжньому жаль тих хормейстерів, які не змогли побувати на робочих буднях колективу. М.Кречко мав свої основні принципи роботи з хором, які в міру можливості і я нині використовую і намагаюся дотримувати в роботі з художньою самодіяльністю».

На репетиціях хору Михайло Михайлович завжди звертав увагу на найдрібніші деталі того чи іншого номера, домагався чистоти інтонування, ритмічної акуратності, досконального звучання твору. На його заняттях дисципліна постійно була зразковою. Сам був вимогливий до себе і хористів. На репетиціях завжди був у рівному настрої, цілеспрямований, енергійний, умів захопити артистів і пробудити в них необхідну творчу зацікавленість.

У 1969 році М.кречко став художнім керівником, директором і головним диригентом державної заслуженої академічної хорової капели «Думка». З того часу і до останніх днів свого життя жив в Києві. Однак не поривав тісних зв'язків з рідним краєм, Закарпатським народним хором, який у вересні 1995 року в обласній філармонії урочисто провів вечір-спогад, присвячений 70-річчю від дня народження свого колишнього знаменитого диригента.

Помер Михайло Кречко 1998 року. Згадуючи нині визначного українського митця, впевнені у тому, що він міг би сказати про себе словами поета Івана Сльоти:

З народу я і в народі я:

Душа моя — мелодія.

Іван ХЛАНТА,
кандидат філологічних наук,
лауреат премії ім.Володимира Антоновича.

ТВОРЕЦЬ ЧАРІВНОГО УКРАЇНСЬКОГО СПІВУ

До 125-річчя від дня народження Олександра Антоновича Кошиця

Довголітнє перебування України в новітню добу під залізним ідеологічним пресом, накинута нашому народові «старшобратським» комуністичним режимом Москви, витворило в нас дивовижну ситуацію, коли під кінець нібито цивілізованого ХХ століття ми змушені повертати із забуття все нові й нові імена звинувачених у «буржуазному націоналізмі» багатьох українських патріотів — політичних лідерів, письменників, художників, учених, артистів, музикантів, служителів культу тощо. Знов і знов із різних континентів нашої планети прилітають до нас довгими журавлиними ключами імена живих і мертвих синів багато-страждальної України. Є серед них блискучий майстер українського хорового мистецтва неперевершений інтерпретатор української народної пісні, геніальний диригент і один із головних організаторів славнозвісної Української республіканської капели Олександр Кошиць, вся «вина» якого полягала в тому, що «у літературних виступах припускався націоналістичних тверджень».

Олександр Антонович Кошиць народився 30 серпня (за новим стилем — 12 вересня) 1875 року в селі Ромашки недалеко від Канева, в сім'ї священика. Дитячі роки він провів у селі Тарасівка Звенигородського повіту на Київщині. Навчався в духовній семінарії, а згодом у Київській духовній академії, де одночасно керував академічним хором.

Спеціальну музичну освіту Олександр Кошиць здобув у музично-драматичній школі Миколи Лисенка, знайомство з яким визначило майбутню долю молодого диригента. Вся подальша діяльність Олександра Кошиця була зв'язана зі збиранням та обробкою українського пісенного фольклору, до чого заохотив його Микола Лисенко, а також із диригентурою в різних хорових колективах Києва — студентському хорі Київського університету св. Володимира, Першому українському національному хорі та інших. До цього слід додати диригентуру і хормейстерство Олександра Кошиця в Театрі Миколи Садовського та Київському оперному театрі. Особливе місце в житті і диригентсько-композиторській діяльності Олександра Кошиця посідала організація і довголітня праця зі співаками Української республіканської капели, на чолі якої він об'їздив майже всі країни Європи, а також Америки й Канади.

Олександр Кошиць помер 21 вересня 1944 року далеко від рідної України. Похований у канадському місті Вінніпег.

«В 1919 році, — писав Олександр Пеленський у книзі «Світова концертна подорож Української республіканської капели» (Львів. —1933), — явилась над Європою і пізніше над Америкою зоря, яка своїм ясним, чудовим і мінливим як самоцвіти світлом осліпила всіх і так зачарувала красою цього світла, що люди мало не божеволіли від цього і з радості плакали...»

Цією «зорею» була чарівна українська пісня, яку несла по Європі Українська республіканська капела під орудою Олександра Кошиця.

Уже в грудні 1918 року отаман Симон Петлюра доручив відомим діячам української музично-хорової культури — композиторів Кирилові Стеценкові та диригентів Олександрові Кошицю приступити до організації нового українського хору — Української республіканської капели, яка повинна складатися щонайменше зі ста найкращих співаків України і піснею утверджувати серед європейських народів ідею української державної незалежності.

У березні 1919 року очолювана Олександром Кошицем Українська республіканська капела у складі не ста, а лише вісімдесяти співаків і співачок вирушила з Києва через Кам'янець-Подільський, Станіславів, Стрий і Ужгород до Чехо-Словаччини. Отже, вже у 1919 році українські співаки побували в Ужгороді, куди їхня вісімнадцятиособова частина під назвою «Кобзар» повернеться знов у липні 1920 року, шукаючи спокійного пристанища.

Українська республіканська капела за час європейського турне від березня 1919 до липня 1920 років, коли вона під тиском фінансових труднощів розпалася на дві нерівні за кількістю співаків групи, побувала в таких країнах, як Чехо-Словаччина, Австрія, Франція, Швейцарія, Бельгія, Голандія, Англія і Німеччина. Українські співаки всюди користувалися величезним успіхом, і в цьому капела насамперед завдячувала талантові Олександра Кошиця як диригента й інтерпретатора української пісні. «Неперевершені тріумфи, — стверджувала згодом співачка капели Катерина Здорик-Трухла, — вкрили славою Українську республіканську капелу на чолі з диригентом О. Кошицем. Ціла Європа вставала на наш гімн «Ще не вмерла України».

Відзначаючи надзвичайне багатство українського пісенно-музичного фольклору та високу мистецьку вартість обробок Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Порфирія Демуцького та багатьох інших українських композиторів, вітчизняна і зарубіжна музична критика особливу роль в успіху капели завжди відводила її диригентів Олександрові Кошицю. Чимало таких матеріалів доніс до нас Олександр Пеленський у названій вище книзі «Світова концертна подорож Української республіканської капели». Наводимо тут уривок зі статті «Українська республіканська капела» під криптонімом «М. Ч.» з газети «Вперед» від 28–29 лютого 1920 року, в якій дається характеристика диригентському талантові Олександра Кошиця: «Великі успіхи капели треба завдячувати особі її диригента й шефа г. Олександра Кошиця. Його ім'я було відоме на Україні вже від кількох літ, особливо на Наддніпрянщині й найбільше в Києві, там він довгий час працював яко диригент різних хорів та яко капельмейстер театрів: Садовського й міського. Сміло можна сказати, що це найкращий диригент, якого досі мала Україна, та один із найкращих диригентів в Європі. Капела рішуче не мала би й десятої частини тих успіхів, які здобула, якби не громадянин Кошиць...»

Фахова критика добачала в диригентському мистецтві Олександра Кошиця щонайменше два лише йому притаманні з природи дари: з'єднувати хор у монолітну цілість і давати виняткову інтерпретацію кожної з підготовлених для капели пісні. Під керівництвом диригента Олександра Кошиця капела так зіспівалася, що кожна голосова партія сприймалася як спів однієї людини, а чотири голоси — як чотири струни музичного інструмента в руках досконалого майстра.

«Виконання пісень Кошицем, — продовжує рецензент під криптонімом «М.Ч.», — незвичайно оригінальне. Він диригує «з вільної руки» т.є. без палочки і без нот. Немає в нього вибивання такту; з ритмікою, яка в других диригентів стала законом, він поводитьсь досить нечемно. Двом строфам одної й тої самої пісні він потрапить надати зовсім іншу закраску, так, що ніколи не знудить аудиторії одноманітністю однакових куплетів. В нього є свій ритм, свої темпа, своє виголошування фраз і вимовлювання слів. Одним словом, у нього таке множество відтінків, що вони можуть мінятися навіть серед самого співу, а хор їх негайно підхоплює та дуже акуратно віддає. Часто одно виконання пісні зовсім відмінне від попереднього.

«Диригує п.Кошиць цілим тілом, але головно руками й очима. У нього кожний рух пальця має своє окреме значення, а хор знаменито розуміє всі знаки і слухає їх безумовно. Критики кажуть, що в його пальцях міститься окремий музичний альфавет, відомий тільки йому та його співакам...

Впрочім треба все те чути й бачити, щоби мати ясне поняття про мистецтво гром. Кошиця, про той гіпнотичний вплив, який він має на своїх співаків...

Щаслива Україна, що має таку гарну народну пісню! Щаслива, що видала геніального Кошиця, який тією піснею вміє так бистро завоювати публічну опінію Європи на користь України!»

Сталося так, що через матеріальні нестатки Українська республіканська капела в липні 1920 року, відспівавши в Берліні свою «лебедину пісню», розділилася на дві нерівні частини, одна з яких у складі вісімнадцяти співаків під назвою драматично-хорового товариства «Кобзар» (художній керівник — Роман Кирчів, диригент — Михайло Рошаківський) прибула до Ужгорода. Тут вона відіграла виняткову роль у становленні в Закарпатському краї хорового і театального мистецтва, склавши основу першого на Закарпатті українського професійного театру — «Руського театру товариства «Просвіта», який почав свою творчу історію 15 січня 1921 року, однак це — тема іншої статті.

Українська республіканська капела та її головний диригент Олександр Кошиць як на рідній землі, так і на широких теренах Європи, Америки й Канади, вірно служили ідеї утвердження Української самостійної держави, будучи у світі амбасадором пісенної України. Тож нині, в Українській Самостійній Соборній Державі віддаймо шану великому синові України Олександрові Кошицю! Хай вільний український народ збереже світлу пам'ять про свого великого сина на вічні часи!

Б.Й.

ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ ІВАНА ТРУХЛОГО

16 вересня 1999р. Закарпатське крайове товариство «Просвіта» разом з управлінням культури обласної держадміністрації провело вечір пам'яті визначного українського хорового диригента, актора і педагога Івана Трухлого (1884–1975) з нагоди 115-ої річниці від дня його народження. Своєю плідною працею у 20-і–30-і роки на Закарпатті І.Трухлий вніс вагомий вклад у національне відродження Срібної Землі того періоду.

Громадське вшанування пам'яті І.Трухлого відбулося на Закарпатті вперше.

Вечору передувала копітка організаційна робота т-ва «Просвіта», де відзначилися заступник голови п.Йосип Баглай і почесний член «Просвіти» Ганна Божук.

Зібрання відбулося в історичному музично-драматичному театрі Ужгорода (нині театр ляльок) — саме тут Іван Трухлий разом з дружиною Катериною Здорик-Трухлою у 20-і роки грали на сцені різні ролі з української класики у складі Руського театру т-ва «Просвіта».

На вечір зійшовся увесь цвіт інтелігенції обласного центру — вчені, письменники, учителі, актори, хорові диригенти, композитори, громадсько-культурні і політичні діячі, студенти вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, службовці, учні Івана Трухлого з колишньої Мукачівської торговельної академії. Особливої теплоти надавала святу присутність синів Івана Трухлого — Юрія і Василя, які приїхали з далекої Америки, аби разом із закарпатцями (хоча обидва вони можуть вважати себе закарпатцями, бо саме тут народилися і провели дитячі і юнацькі роки) вшанувати пам'ять незабутнього батька. Обидва сини відомі не тільки в Америці, але й у всьому світі, лікарі: Юрій — травматолог, Василь — гінеколог. Крім цього дістали у спадок і трохи батьківського таланту: Юрій — скрипаль, Василь — кларнетист і відомий хоровий диригент.

Вступним словом про роль Івана Трухлого в національно-культурному відродженні закарпатських українців та його місце в культурному контексті Закарпаття і України вечір відкрив голова крайового товариства «Просвіта», лауреат премії імені П.Чубинського Павло Федака.

Змістовну доповідь про життєвий і творчий шлях Івана Трухлого виголосив заступник голови т-ва «Просвіта», лауреат премії Спілки театральних діячів України, доцент Йосип Баглай.

Начальник управління культури обласної державної адміністрації Василь Габорець говорив про містечке життя Закарпаття у 20-і–30-і роки та у наш час і про заслуги І.Трухлого перед українською культурою Закарпаття.

Голова Європейського Конгресу українців, хоровий диригент Левко Довгович (Кошице, Словаччина) зупинився на характеристиці майстерності Івана Трухлого як хорового диригента, подякував ініціаторам і організаторам цього чудового вечора за їх велику і так потрібну для нинішнього дня працю.

Спогадами про свого вчителя, професора Мукачівської торговельної академії Івана Трухлого — суворо-вимогливого, але справедливого і доброго «дядю Ваню» поділилися колишні його учні Ганна Божук, Іван Дулас, Олександр Палаташ зі США та інші.

З великою увагою і прихильністю учасники вечора вислухали виступи синів Івана Трухлого Юрія і Василя Трухлих. Зворушені надзвичайною теплотою, урочистістю, піднесеною атмосферою свята, вони повідали цікаві і маловідомі факти з біографії і творчого життя батька і матері.

Президія вечора. Зліва направо. Юрій Трухлий, Василь Габорець, Василь Трухлий, Олександр Паламаш, Павло Федака (відкриває вечір), Ганна Божук, Йосип Баглай.

У залі вечора

Завершився вечір концертом, в якому взяли участь актори обласного українського музично-драматичного театру, чоловічий вокальний квартет АТ «Геліос», студенти Ужгородського музичного училища ім.Д.Задора, учні Ужгородської дитячої школи мистецтв.

Вечір вдався на славу. Такого задушевного, сердечного, зворушливого відзначення, за визнанням присутніх, Ужгород давно не знав. Дух Митця і Педагога витав над старовинним містом...

Почесні гості «Просвіти» Юрій і Василь Трухлі під час перебування на Закарпатті також познайомилися з визначними місцями Ужгорода, зустрічалися з колегами в обласній лікарні, взяли участь у розширеному засіданні ради крайового т-ва «Просвіта».

А потім був невідворотний день прощання, коли радість за зроблену велику справу переплелась зі смутком — а чи побачимось знову? Казали одне одному «До побачення!» А це значить, що обов'язково побачимось! Зустрінемося з синами славного сина України Івана Трухлого тут, на любій Срібній Землі, колись їй дитинства, і знову згадаємо незлим тихим словом батька і матір, які прищепили їм непогасну любов до рідної землі.

П.Ф.

ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ До 100-річчя від дня народження Володимира Кубійовича

Даремно шукати в «Українській радянській енциклопедії» чи в «Радянській енциклопедії історії України» статтю (гасло) «Володимир Кубійович». Советська українська історіографія довго замовчувала ім'я всесвітньо відомого вченого, громадського та політичного діяча, який все своє свідоме життя тяжко працював і боровся, щоб наблизити день незалежності України. З початку виходу «Енциклопедії українознавства» під загальною редакцією В.Кубійовича ім'я вченого було вже важко замовчувати, а тому советські засоби масової інформації із властивою їм брутальністю почали паплюжити ім'я вченого.

Розгул чергової антиукраїнської кампанії започаткував у 1972р. тодішній секретар ЦК КПУ з питань ідеології В.Маланчук. Він використав ім'я В.Кубійовича для кадрового розгрому Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України та для ідеологічних нападок на українську інтелігенцію.

Формальним приводом для розгрому української етнографічної науки послужила підготовка і проведення в Ужгороді у жовтні 1972р. наукової конференції «Культура і побут населення Українських Карпат». Готуючи конференцію, вчені Києва, Львова, Ужгорода і Москви видали збірник праць під загальною назвою «Карпатський збірник». Водночас відомий київський етнограф Я.Прилипка підготував до конференції бібліографію «Українське радянське карпатознавство». Страшним ідеологічним гріхом цих публікацій антиукраїнські «слуги народу» вважали те, що М.Мандибура і М.Тиводар у своїх наукових статтях посилялись на праці В.Кубійовича, а Я.Прилипка в бібліографії двічі згадав ім'я вченого.

Маланчуківська антиукраїнська кампанія з Києва докотилась до Ужгорода і навіть зачепила автора цих рядків. Почалась закарпатська прочистка мізків, яку з Києва доручили

очолити тодішньому секретарю обкому партії Г. Шманьку. Активну участь у проведенні цієї кампанії взяли кілька викладачів історичного факультету УжДУ. У ході кампанії на істфаці було створено спеціальну партійну комісію, автора цих рядків викликали в партбюро, партком, міськком і обком КПСС. Навіть КГБ проявив інтерес до цієї події. Всіх їх цікавило одне — звідки я знаю про В. Кубійовича, де їх дістав, чи рекомендував студентам при написанні курсових і дипломних робіт.

Чесно зізнався, що мені відома лише опублікована у 1932р. в м. Ужгороді стаття В. Кубійовича «Полонина на Підкарпатській Русі». Не вірили! При черговій співбесіді із секретарем обкому КПУ я спитався: «То скажіть, хто ж той В. Кубійович, що він накоїв, чому не слід згадувати навіть його імені?». Той дав дивовижну своєю брутальністю і некомпетентністю відповідь: «А хрен його знає!» Знати не знав, але забороняв, бо була загальна вказівка — «ніззя!»

Ця відповідь так вразила мене, що я хотів достеменно взнати про науковий доробок та громадсько-політичну діяльність В. Кубійовича. Дана публікація і знайомить з постаттю визначного українського вченого і громадсько-політичного діяча.

Народився В. Кубійович 23 вересня 1900р. у польській частині Лемківщини. З 1927 по 1939рр. він працював доцентом Краківського університету, з 1940р. — професором Української Вільної Університету в м. Празі, а після Другої світової війни аж до смерті прожив у Франції, працював у НТШ.

Упродовж 12 міжвоєнних років В. Кубійович як антропогеограф вивчав населені слов'янськими етносами області Карпат. У центрі досліджень стояла проблема скотарства («пастівницького життя») місцевого населення. Вивчення проблеми у 1912р. започаткував проф. Л. Савицький. 1924р. польські, чеські, словацькі і українські дослідники об'єдналися у «Слов'янську комісію по вивченню пастівництва в Карпатах і на Балканах». За планами цієї комісії антропогеографічні дослідження вів В. Кубійович.

Загалом цій проблематиці вчений присвятив понад 80 праць, опублікованих українською, словацькою, польською, чеською, румунською та іншими європейськими мовами. Більшість з них дають ґрунтовну фізико-географічну характеристику природних областей досліджуваних територій, висвітлюють співвідношення ораниць, луків, випасів, лісів і пустищ та визначають вплив природно-географічних чинників на поширення різних форм випасу худоби.

Вважаючи визначальною й роль природно-географічних умов на складання господарсько-культурної специфіки населення різних географічних і кліматичних зон, В. Кубійович, як і більшість тодішніх європейських антропогеографів, віддавав перевагу географічним методикам дослідження. Тому його праці містять величезну кількість різноманітної географічної інформації. Це засвідчується як численними цифровими показниками, так і значною кількістю таблиць та карт, якими дослідник прагнув показати географію поширення явищ господарської культури і побуту кожної з груп місцевого населення.

Наукову спрямованість і зміст своїх досліджень чітко окреслив сам вчений. Він наголошував, що в центрі його досліджень перебувають такі питання: морфологічна характеристика земель та їх клімат; фізико-географічний опис полонин, випасів і луків та їх відсоток стосовно

інших угідь; види і кількість випасуваних тварин по різних випасах; кількість пастівницьких стійбищ, їх типи, чисельність пастухів на кожному з них і т. ін.

Серед найвідоміших праць дослідника, присвячених проблемам антропогеографії Закарпаття, назовемо такі, як «Мапа осель і господарських культур Східних Карпат», «Розміщення населення в бойківських Карпатах», «Пастуше життя на Підкарпатській Русі», «Салашництво в Карпатах», «Життя пастуше в Бескидах Східних», «Участь жителів Спіша в житті пастушому», «Пастушество в Марамороші» та ін.

На особливу увагу заслуговує його монографічне дослідження «Пастуше життя в Підкарпатській Русі», перша частина якої вийшла у 1935р., а друга — у 1937р. У цих та інших антропогеографічних описах дослідник дав детальну господарсько-культурну і фізико-географічну характеристику кожної з річкових долин і гірських масивів Закарпаття. Водночас у названих працях зібрано і згруповано певний етнографічний матеріал про форми випасу різних видів худоби і протяжність пастівницького сезону, організаційні форми випасу, найму та оплати праці пастухів, полонинські господарські і житлові будівлі, функціонування колективів пастухів, способи виготовлення молочних продуктів, обряди, вирування і т. ін. Загалом праці дослідника дають можливість відтворити реальні співвідношення між землеробством і скотарством майже по кожній з невеликих екологічних ніш, виявити ряд локальних особливостей пастівницького скотарства і гірського землеробства Закарпаття.

Крім праць з проблем карпатського скотарства, В.Кубійович у міжвоєнне двадцятиріччя серйозно займався проблемами етнодемографії України, в тому числі й Українських Карпат. З цього циклу праць викликає зацікавленість його праця «Етнічні групи Південно-Західної України». Коли у 1938–1939рр. на Закарпатті почався рух від автономії Підкарпатської Русі до незалежної Карпатської України, група українських дослідників підготувала і видала в 1939р. у м. Львові колективну працю «Карпатська Україна. Географія — філософія — історія — культура». Два розділи цього 160-сторінкового дослідження написав В.Кубійович. В одному з них він описав сільське господарство, а в другому («Людність») — визначив етнічні межі, національний склад, розміщення, релігійні відносини та рух населення Карпатської України. Характеризуючи Закарпаття, дослідник відзначив, що 92% його території входило до складу Чехословаччини, але за рішенням несправедливого Віденського арбітражу лише 72% території опинилось у складі Карпатської України, а 22% — у складі Словаччини, 5% — у складі Румунії, 3% — у складі Угорщини. На територіях, що відійшли до Угорщини, проживало 36тис. українців.

Цей далеко не повний огляд наукової спадщини В.Кубійовича засвідчує, що без його праць не може обійтись жоден серйозний дослідник географії, етнографії, культури та історії Закарпаття. Це стає ще більш очевидним тоді, коли розглянемо наукову діяльність вченого у повоєнні роки. Саме тоді вчений започаткував справу всього свого життя — підготовку і видання десятитомної «Енциклопедії українознавства» (Париж — Мюнхен, 1954–1989). Загальний обсяг видання складає 4004 сторінки, на яких розміщено 18223 великих і малих статей (гасел). Тридцять п'ять років свого життя (1951–1985рр.) В.Кубійович прожив у околицях Парижа (м.Сарсель) і невтомно працював над створенням словникової частини

енциклопедії. Він підготував сотні статей, серед них понад два десятки присвячені Закарпаттю. Початок виходу у світ цього невичерпного джерела наукової інформації про матеріальне, культурне і політичне життя українського народу, найрізноманітніші аспекти українського духовного життя, політичних, культурних і громадських діячів України викликав справжню істерію совєтської ідеологічної машини, яка вже не могла замовчати ім'я В.Кубійовича і розгорнула шалену антиукраїнську кампанію і видатного вченого оголосили «зрадником», «прислужником фашизму», «ворогом українського народу», а один із закарпатських авторів, привласнивши собі право говорити від імені народу, назвав відомого українського вченого і патріота «...презренним й ненависним усьому народові запродавцем...»

Зрозуміло, що за таких умов ім'я В.Кубійовича та його праці перебували під заборонаю.

Нині ім'я і наукова спадщина славного сина українського народу повертаються на Батьківщину. Завдання нинішнього покоління дослідників — донести їх до широкого загалу, належним чином оцінити внесок вченого у розвиток науки і розбудову нашої держави.

Михайло ТИВОДАР,
доктор історичних наук, професор УжДУ.

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС У ПЛЕБІСЦИТІ 1918 РОКУ В США

У плебісциті, проведеному в США початком грудня 1918р. щодо подальшої долі Закарпаття, взяло участь 1102 делегати громад закарпатських емігрантів — один представник від 50 членів спільноти. Метою плебісциту було вирішення питання про те, куди має належати Закарпаття та яким повинен бути його подальший шлях після закінчення першої світової війни і підписання мирового договору.

Внаслідок голосування 732 (66,42%) делегатських голосів віддано за прилучення Закарпаття до твореної в тому часі Чехословаччини, 310 (28,45%) — за злуку з Українською Республікою, 27 (2,45%) — за повну незалежність Закарпаття, 13 (1,179%) — за злуку з русинами Галичини й Буковини в одну Прикарпатську Державу, 10 (0,81%) — за злуку з Мадярщиною, 1 — за злуку з Галичиною.

Основною причиною такого результату було різко негативне ставлення великої частини емігрантів-робітників до Мадярщини, яка закріпила землю на Закарпатті за великими землевласниками не-русинами, міси — державою, торгівлю і дрібний промисел — за євреями, а на додаток за допомогою римо-католицького кардинала-примаса агресивно мадяризувала греко-католицьку церкву — садинок перед першою світовою війною остеоу руського населення Закарпаття.

Коли 1897 року єпископ Юлій Фірцак в меморандумі до міністра внутрішніх справ Мадярщини писав, що «Нашому бідному народові регулярно вже від Нового року навіть вівсяного хліба бракує», то майбутні емігранти відчували на собі і на своїх сім'ях той холод, що остаточно вигнав їх на працю аж за океан.

Ні працівники мадярських консулатів та суб-консулатів, ні прислані до Америки мадярською владою платні агенти, як о.Андрій (Ондор) Годобай чи о.Іван Коротнокий, ні інші священники не змогли викорчувати з пам'яті емігрантів-робітників картину їхніх голодних сімей та мадяризації їхньої церкви і школи.

На результат плебісциту вплинула, очевидно, також та атмосфера, яку викликала в Америці й Європі ідея самовизначення народів президента США Вудро Вільсона, яка в кінцевому рахунку несла з собою розчленування Австро-Угорщини.

Але в контексті плебісциту найбільшу роль відіграла та обставина, що плебісцит відбувся після того, коли 21 жовтня 1918р. президент Вільсон, прийнявши на аудієнції в Білому Домі у Вашингтоні делегацію Американської Народної Ради Угро-Русинів на чолі з адвокатом Григорієм Жатковичем, заявив, що з представлених йому в меморандумі делегації трьох альтернативних розв'язок питання Закарпаття, дві перші непрактичні і Мирова Конференція в Парижі їх не схвалить.

Згадані три альтернативні розв'язки звучали так: 1.Щоб населення Закарпаття отримало повну незалежність. 2.Якщо б це було неможливо, то русини повинні бути з'єднані з братами-руси́нами Галичини й Буковини. 3.Коли б і це було неможливо, то русини повинні отримати автономію. Меморандум, що містив наведені три альтернативні розв'язки, підготував Г.Жаткович, а схвалила його Американська народна Рада Угро-Русинів 23 липня 1918р. Текст вимог поміщений у відомому «Откритіє-експозе» Г.Жатковича.

Оскільки в меморандумі не було сказано, в якій саме державі русини повинні отримати автономію, то й президент Вільсон не уточнив це питання. Але Вільсон був поінформований про те, що Американська Народна Рада угро-русинів була в контакті і через своїх делегатів вела переговори з майбутнім першим президентом нової Чехословацької держави Томою Г.Масариком.

Таким чином, залишилася фактично єдина пропозиція, а саме — приєднання Закарпаття, як автономної частини, до Чехословаччини. Про аудієнцію в президента Вільсона делегація детально розповіла на зібранні Американської Народної Ради Угро-Русинів, яка 12 листопада 1918р. одноголосно рішила представити цю пропозицію на схвалення плебісциту.

Становище і заява президента Вільсона стала широковідомою серед емігрантів із Закарпаття і спричинила помітні пересування й зміни на ставлення в різних фракціях еміграційної громади. Результати плебісциту показують, що напрям цих пересувань був в напрямі пропозицій злуки з Чехословаччиною. Дуже виразно про це свідчить той факт, що всього 9 делегатів (менше ніж один відсоток цілості), висловили бажання залишити Закарпаття в складі Мадярщини. Це всупереч тому, що серед емігрантів десятиліттями провадили мадяризаційну роботу не тільки службовці мадярських консулятів, але також спеціально прислані платні агенти. Втім, зокрема від 1902р., тільки ті священики, які перейшли строгу перевірку і виявилися патріотами Мадярщини, могли виїжджати до Америки. Вони, ці священики, як о.Михайло Лендел, не могли «зрозуміти, як може бути русин не мадяром.» (Див. Ю.Бачинський. Українська імміграція в Сполучених Штатах Америки. 2-ге вид. Джерзи Сіті, 1994, 271).

Такої самої етнічної орієнтації були не тільки сім'ї священиків, але також деякі дяко-учителі. Усі вони ширили й скріплювали серед закарпатських емігрантів мадяронські переконання. Мадярщина витратила на ту ціль не десятки, але сотки тисяч доларів тодішньої вартості долара. Деяких людей їм, очевидно, вдалося завербувати. Свідчить про це хоч би той факт, що о.Годобайові перед 1907 роком, коли його відкликали з Америки вдалося zorganizувати п'ять мадярськомовних греко-католицьких парохій в США. А проте, в плебісциті менше ніж один відсоток делегатів готові були обстоювати здискредитовану позицію Мадярщини і її політику супроти немадярських національностей. Інші делегати промадярської орієнтації голосували за приєднання Закарпаття до Чехословаччини.

В середовищі русинів українського спрямування заява президента Вільсона про те, що об'єднання з Галичиною й Буковиною, тобто, з Україною є непрактичне і Паризька Мирова Конференція його не схвалить, не могла не спричинити переоцінку і зміну, якщо не всіх, то чималої частини делегатів. На жаль, неможливо встановити, скільки їх рішило бути «реалітетниками» і підтримати приєднання до

Чехословаччини, що в тому часі і тодішніх обставинах виглядало найреалістичнішою розв'язкою питання Закарпаття, в кожному разі, кращою, ніж залишення Закарпаття в Мадярщині

Знаємо, що 310 (28,13%) делегатів пішли проти рекомендації американської Народної Ради Угросинів, а також проти волі їхнього президента. якщо взяти до уваги, що в даних обставинах делегатам трудніше було йти проти течії й голосувати за злуку з Україною, ніж голосувати за чехословацькою розв'язкою, то можна думати, що сто чи двісті делегатів української орієнтації голосували саме за прилучення до Чехословаччини. Удокументувати це сьогодні неможливо, але можна не сумніватися в тому, що тільки найбільш завзяті з-поміж емігрантів українського спрямування голосували за злуку з Україною, а інші делегати-українці керувалися тим, що в тодішніх обставинах було реальнішим.

Треба також пригадати, що 13 голосів, відданих за злуку з Галичиною й Буковиною, були практично голосами за злуку з Україною, хоч вони включали деяких русофілів типу галичанина Петра Гаталяка. Це ж стосується одного голосу, відданого за злуку з Галичиною.

Звідки взялися ці голоси за злуку з Україною? Очевидно, вже на Закарпатті, хоч ще не в чітко усвідомленій формі, у майбутніх емігрантів наявним було відчуття єдності етносу по обидва боки Карпат. В Америці це відчуття скріпилося у висліді зустрічі в щоденному житті і праці з українцями, тоді ще русинами, з Галичини, з котрими закарпатці від другої половини 1880-их років до половини першої світової війни належали до одної греко-католицької церкви, яку вони спільними силами творили всупереч волі американської римо-католицької ієрархії.

Перший греко-католицький священик в Америці о.Іван Волянський з Галичини помагав закладати перші греко-католицькі парохії та будувати перші храми. Деякі з цих парохій знаходилися в осередках, де більшість емігрантів була з Закарпаття, а в інших переважали вихідці з Галичини. Чисто закарпатською була, наприклад, церковна громада в м. Міннеаполіс, штат Міннесота, яку допоміг зорганізувати о.Волянський. Першим постійним настоятелем тієї парохії був відомий зокрема в США о.Олексій Товт з Пряшівщини, який пізніше започаткував рух за перехід на російське православ'я в США.

Перед першою світовою війною російському Святішому Синодові православної церкви за допомогою єпископів та поважних сум грошей вдалося завербувати десятки тисяч закарпатських емігрантів. Була це велика втрата не тільки для еміграційного суспільства, але й для Закарпаття, оскільки перейшовши на російське православ'я, велика частина людей розмилася в російському середовищі і вже більше ні в допомогівій акції Закарпаттю, ні в інших закарпатських починах на брали участі.

Аналогічно в Мадярщині при допомозі великих фондів і священиків-агентів, а також при наявності русофілів серед емігрантів, а після смерті єпископа Сотера Ортинського в 1916р. вдалося роз'єднати єдину греко-католицьку церкву в США на дві — одну для закарпатців, а другу для галичан. Саме до цього десятиліттями дуже послідовно прямували як мадярська політика, так і русофіли.

Були це великі удари і великі втрати, наслідки яких відчуються й сьогодні. Рівночасно треба відзначити, що ніхто й не думав висилати українських платних чи яких-небудь агентів до Америки. Так само, ніхто в Україні, як зрештою і в Італії, Німеччині чи Швеції, не збирався виділяти гроші для ведення агітації серед емігрантів.

Всупереч відсутності такого піклування емігрантами, український голос у плебісциті 1918р. у США був потужнішим, ніж це виказують нерозшифровані цифри й відсотки плебісциту. Притому, той голос був подиву гідно співзвучний з голосом представників Закарпаття на знаменитому з'їзді у Хусті в січні 1919р.

Д-р Йосип ДАНКО,
Нью Гейвен, США.

РОБИТИ ЛЮДЯМ ДОБРО

До 70-річчя з дня народження Олексія Хланти

Робити людям добро — таким був наказ батька Василя Хланти сину Олексію. Батько був мудрою й далекоглядною людиною, за що його щиро поважали сільські трударі. Мама Олена була доброю і надзвичайно працьовитою жінкою.

Батьки, які користувалися у своїх дітей пошаною, уже змалку прищепили їм любов до праці на землі. Вони вчили дітей терпеливо долати труднощі, яких через матеріальну скруту було чимало. Серед синів Олексій був найстаршим. Тому саме на нього у першу чергу лягали обов'язки допомагати батькам утримувати сім'ю.

Олексій Хланта народився 27 вересня 1930 року в селі Копашнові, що на Хустщині, в родині хлібороба. У 1937 році пішов у перший клас народної школи в рідному селі. Закінчивши тут шість класів, певний час не міг продовжувати навчання, бо необхідно було допомагати батькам.

У грудні 1944 року батьки направили його на навчання в Хустську гімназію. Тут він за перший клас гімназії склав іспити екстерно. Другий клас закінчив наприкінці травня 1945 року. Влітку житель села Михайло Михайлович Шпілька (єдиний односельчанин, що мав середню освіту) став набирати учнів для організації семирічки. Однак учнів у сьомий клас набрати не вдалося. Було організовано лише шостий клас, куди Олекса й поступив. Для роботи в нововідкритій школі з різних регіонів України було направлено чимало кваліфікованих вчителів. Семирічну школу О.Хланта закінчив на «відмінно».

У 1948 році Олексій став учнем восьмого класу середньої школи с. Драгова, що на Хустщині. Роки навчання були нелегкими. Не маючи коштів на квартиру, доводилося щоденно долати 12 кілометрів гірської місцевості. Не було й належного одягу. Тому після закінчення дев'ятого класу (під час літніх канікул 1949 року) пішов працювати в бригаду каменярів Теремле-Ріцької гідроелектростанції. За зароблені гроші одягнувся й продовжив навчання в десятому класі.

У 1950 році, закінчивши середню школу, поступив на історичний факультет Ужгородського держуніверситету, який закінчив у 1955 році. У відповідності з рекомендацією Вченої Ради УжДУ був допущений до складання вступних іспитів в аспірантуру. Одночасно в цьому ж році біля трьох місяців працював вчителем історії Тячівської середньої школи. А в листопаді був зарахований в аспірантуру на кафедру історії СРСР Ужгородського університету.

Після закінчення аспірантури, у грудні 1959 року, Олексія Васильовича було призначено старшим лаборантом кафедри політекономії УжДУ, а з вересня 1961 року — викладачем згаданої кафедри.

У червні 1962 року О.Хланта на засіданні спеціалізованої вченої ради при Інституті історії АН України успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Класова боротьба на Закарпатті в період тимчасової відносної стабілізації капіталізму (1924—1929рр.)». З вересня цього ж року було переведено на посаду старшого викладача, а потім доцента кафедри історії партії, згодом був завідувачем цієї кафедри.

У серпні 1969 року призначений на посаду старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР, а з вересня 1971 року — завідувач Ужгородським відділом цього ж Інституту.

Деякий час (1991—1996 роки) перебував на посаді старшого наукового співробітника держбюджетної теми. Після цього був прийнятий на роботу консультантом штатного науково-редакційного відділу обласної книги «Реабілітовані історією», що готується до друку згідно постанови Кабінету Міністрів України.

Важливе місце в діяльності О.Хланта займала і займає науково-дослідна робота. У його бібліографії нараховується понад 150 позицій. Найбільшу кількість праць ним написано й опубліковано з історії Закарпаття. У своїх дослідженнях він зосереджував основну увагу на вивченні соціально-економічного становища краю в 20-х роках ХХ століття. Значна увага приділялась висвітленню питань соціально-політичного руху, діяльності політичних партій тощо. Безумовно, що в період існування тоталітарного режиму вказані питання, як і історичні праці в цілому, базувалися на відомій методологічній основі, тому дослідження (особливо про політичне, духовне життя населення краю) вимагають переосмислення з позицій сучасного розвитку історичної науки. Крім цього, за останні роки виявлено чимало архівних документів, що були недоступні для дослідників і дають можливість більш глибокого вивчення історії Закарпаття як 20-х, так і наступних років. До певної міри це вже зроблено у колективній монографії «Нариси історії Закарпаття» (Ужгород, 1995. —ТомII).

О.Хланта брав участь у написанні розділів та параграфів низки колективних монографій. Серед них, передусім, варто виділити таку, як «Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (1945—1970рр.)» (Київ: Наук. думка, 1972). У ній висвітлено, зокрема, питання виробничого і науково-технічного співробітництва між Україною і Угорщиною (в тому числі участь Закарпатської області у прикордонному співробітництві).

У 1974 році у видавництві «Наукова думка» О.В.Хланта у співавторстві з С.Ю.Пруницею опублікували монографію про напрямки в чехословацькому робітничому русі. О.В.Хланта брав участь у написанні історичних нарисів про міста Ужгород і Хуст, а також село Іза, розміщених в «Історії міст і сіл Української РСР. Закарпатська область» (Київ, 1969; 1982). Крім того, він один із співавторів розділу «Соціально-економічне і політичне становище Закарпаття в 20-х—на початку 30-х років».

У 1999 році у співавторстві з Омеляном Довганичем опубліковано книгу «У жорнах сталінських репресій». У ній проаналізовано політику колишньої радянської держави та її окремих органів щодо релігійних конфесій та їх священників. Переважна частина використаних при написанні праці архівних документів введена в науковий обіг вперше. Найголовніші з них видруковано як додаток.

Свої здобутки в науково-дослідній роботі О.Хланта використовував у процесі читання нормативних і спеціальних курсів для студентів, у виступах перед населенням області. Теми його виступів поєднувалися з практикою, безпосереднім життям населення України взагалі і нашого краю зокрема. З цією метою використовувалися й окремі документи з архівів Закарпаття, міст Москви, Києва, Праги, Братислави, Пряшева та періодичних видань. При цьому дослідник у своїх статтях і виступах звертає увагу на значення використання у всіх сферах діяльності людського суспільства набутого історичного досвіду.

Працюючи завідувачем відділу Інституту історії АН УРСР та завідувачем кафедрою УжДУ, Олексій Васильович завжди приділяв належну увагу залученню здібної молоді до науково-дослідної роботи, надавав їй відповідні поради і консультації. Тут треба назвати в першу чергу завідувачів кабінетами Е.Ландовського, В.Галаса, А.Бірова, прикріпленого до кафедри М.Палінчака та інших. Всі вони вже кандидати наук, доценти. О.В.Хланта був науковим керівником кандидатських дисертацій І.Корнійчука, нині доцента УжДУ та Ю.Бисаги — доцента, першого на Закарпатті доктора юридичних наук.

О.Хланта завжди цінував і цінує спілкування з людьми, вбачаючи в цьому обмін набутим досвідом, що сприяє взаємозбагаченню. Добрі поради давала йому Ірина Мельникова, нині член-кореспондент НАН України. Вона виступала офіційним опонентом по його кандидатській дисертації. Згодом з приводу цього Олексій Васильович зазначав: «Опонент говорила про мою скромну роботу об'єктивно, дала повну оцінку зробленого і щиро порадила не зупинятись на досягнутому».

Влітку 1969 року за ініціативою І.Мельникової в Ужгороді було створено відділ Інституту історії АН України, який очолив провідний професор Іван Михайлович Гранчак. Потім його змінив на цій посаді О.Хланта.

Відчутну допомогу в науково-дослідній та педагогічній роботі О.Хланта отримував від таких досвідчених професорів УжДУ, як І.М.Гранчак, І.М.Мешко, В.І.Худанич, В.І.Ілько та інших, за що він їм щиро вдячний.

Свій ювілей Олексій Васильович Хланта зустрічає у доброму настрої, сповнений енергії і нових творчів задумів. Тож даруй йому, Боже, благоліття, благополуччя і нові творчі здобутки. З роси і води Вам, шановний Олексію Васильовичу!

Микола ОЛАШИН,
кандидат історичних наук,
доцент Ужгородського університету.

Забуті імена

ВІН БУВ ДЕПУТАТОМ СОЙМУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

В одній з кримінальних справ Державного архіву Закарпатської області виявлено допит колишнього депутата Сойму Карпатської України Тулека Миколи Михайловича. Допит відбувся 19 січня 1949 року в м.Ужгороді. Допитував його слідчий колишнього КДБ.

Під час допиту М.Тулек у дуже стислій формі розповів про ситуацію, яка склалася на Закарпатті наприкінці 1938 і до середини березня 1939 року. Він був безпосереднім учасником тих подій, тріумфу і трагедії Карпатської України.

Микола Тулек народився у 1900 році в с.Великий Бичків на Рахівщині.

Будучи патріотично настроєною людиною, він з молодих років активно включився в український національний рух.

Весною 1937 року в Ужгороді дружиною відомого греко-католицького священика Омеляна Невицького було створено Українсько-селянську робітничу партію. М.Тулек вступив у ряди цієї партії і був обраний її секретарем. Одночасно його було призначено редактором друкованого органу цієї партії — газети «Нова сила». У лютому 1939 року М.Тулека було обрано депутатом Сойму Карпатської України.

Він був учасником і свідком складних політичних подій, які відбувалися на Закарпатті, особливо в останні місяці 1938 року.

Як відомо, в жовтні 1938 року перший автономний уряд Підкарпатської Русі 11 жовтня очолив Андрій Бродій, який мав тісні зв'язки з Угорщиною. Його симпатії до Угорщини помітили правлячі кола країни, внаслідок чого його було заарештовано, а потім досить поспішно звільнено.

26 жовтня 1938 року урядом Чехословаччини було прийнято постанову про звільнення А.Бродія з поста прем'єра Підкарпатської Русі. На цю посаду був призначений о.Августин Волошин.

2 листопада 1938 року А.Волошин у складі Чехословацької делегації взяв участь у Віденському арбітражі. Тут було прийнято рішення про передачу Угорщині частини західної території Підкарпатської Русі з містами Ужгород, Мукачево і Берегово. У прийнятті вказаного рішення головну роль відіграла фашистська Німеччина.

Отримавши бажане рішення, угорські війська приступили до його реалізації. Для уряду А.Волошина було визначено термін — до 10 листопада покинути м.Ужгород. Внаслідок цього уряд на чолі з А.Волошином виїхав до м.Хуста.

Однак, правителі Угорщини зазіхали на всю територію Закарпаття. Для цього вони стали готувати відповідний ґрунт. Ось як зазначав з приводу цього М.Тулек: «З літа 1938 року і особливо після Віденського арбітражу, угорці почали в масовому порядку засилати в Закарпатську Україну учасників загону «Собот Чопот», які займалися здійсненням диверсійно-терористичних актів і зібранням відомостей розвідувального характеру».

Враховуючи ускладнення обстановки, чехословацька жандармерія мобілізувала всі свої зусилля на боротьбу проти угорських терористів, які особливо зосереджувались в прикордонних територіях краю. У зв'язку з цим, говорив М.Тулек, розпочалась вербовка агентури для виявлення угорських терористів на території Закарпаття та їх ліквідація. До виконання цього завдання було залучено і його, М.Тулека. Уже влітку 1938 року його було викликано до жандармського управління. Під час розмови командир жандармерії... завербував мене в якості агента жандармерії і дав мені завдання виявити угорських і польських терористів». Поряд з цим, йому було дано завдання підібрати людей для проведення секретної співпраці з жандармерією. Завдання по підбору осіб, які допомагали жандармерії виявляти терористів, ним було виконано.

Під час допиту на слідстві М.Тулека було наказано розповісти про те, при яких обставинах він увійшов до складу уряду А.Волошина і був призначений керівником секретної служби. На це запитання він відповідав так: «загальновідомо, що влітку 1938 року міжнародне становище ускладнилось. Чехословаччині загрожували уряди Німеччини, Угорщини, Польщі. Вони претендували на захоплення територій Чехословацьких земель...» Тому він перед вїздом в м.Хуст отримав від керівника жандармерії пропозицію «...очолити секретну службу при

Волошинському уряді...» Начальник жандармерії запропонував поставити про це до відома «...прем'єр міністра Волошина», а про контррозвідувальну діяльність доповідати заступнику начальника жандармерії. Поряд з діяльністю по виявленню угорських і польських терористів він охороняв і чиновників Карпатської України. М.Тулек також підкреслював: «По всіх матеріалах, отриманих мною від агентури, я регулярно інформував майстра жандармерії (той був заступником начальника жандармерії по розвідці — О.Хланта). По деяких агентурних матеріалах я в усній формі інформував прем'єр-міністра Волошина. Секретну службу при Волошинському уряді я очолював до 15 березня 1939 року, тобто до початку окупації угорськими фашистами решти території Карпатської України».

Відомо, що угорські окупанти нещадно розправлялись з учасниками тих подій, всіми тими, хто підтримував уряд Волошина, був у Карпатській Січі, членами Українського національного об'єднання тощо. «У зв'язку з цим я боявся відповідальності і переслідування з боку угорців за свою політичну діяльність і як такий, що очолював секретну службу при Волошинському уряді, втік із Закарпаття через Румунію, Югославію і Австрію в Чехословаччину і поселився на проживання у м.Братиславі».

У Великому Бичкові залишились родичі М.Тулека, які зазнали переслідування і засудження з боку каральних органів колишнього СРСР. Так, 19 липня 1952 року було арештовано Михайла Тулека — сина брата Миколи-Михайла, 1931 року народження, який навчався у Львівському інституті фізкультури. Його було обвинувачено в українському націоналізмі і засуджено на 25 років ув'язнення. Після звільнення він працював на фізкультурній ниві Рахівщині і згодом був реабілітований. Але важка праця в берієвських таборах підірвала його здоров'я, внаслідок чого він помер. Його донька Ольга Михайлівна Тулек — вчителька середньої школи в Рахові, розповідає учням про історію Рахівщини, особливо про колишніх односельчан. Зокрема її дід і брат діда близько знали відомого діяча Карпатської України, журналіста, письменника Василя Гренджу-Донського, який неодноразово приїздив у Великий Бичків. У зв'язку з цим, в учительки Ольги Тулек виникла ідея організувати в школі музей В.Гренджі-Донського. Що ж, добрі справи предків живуть і в ділах онуків.

Олексій ХЛАНТА,
кандидат історичних наук.

Олександр Олесь

З ЖУРБОЮ РАДІСТЬ ОБНЯЛАСЬ...

*З журбою радість обнялась...
В сльозах, як в жемчугах, мій сміх.
І з дивним ранком ніч злилась,
І як мені розняти їх?!*

*В обіймах з радістю журба.
Одна летить, друга спиня...
І йде між ними боротьба,
І дужий хто — не знаю я...*

1906

Коломийки у записах Юлії Коршинської

Закувала зазулина, сіла на ворота.
Такий у ня, мамко, любко – з чистого золота.
Ой, хожу уличками, камінічко лічу,
Укажи ми, любий любку, де ся з тобов стрічу.
Ой, паде дождик, паде, тай помали капкат,
Та муї милий не лінивий – зараз приталапкат.
Любилам тя, любий, й люблю, май дуже не можу.
Та я у тя, любий любку, душу не положу.
Ой, любов, люба мамко, любов не дурниця,
Так ми любов душу зіла, як колопні птиця.
Ой, любімся, легінику, любімся, любімся,
Аж би гора в гору була, та не розійдімся.
Ой, гори високої, схиляйтеся низько,
Та аби ми до милого ходити май близько.
Ой, літа молоденькі, молоді, молоді,
Так ся літа стікаєте, як пір'я по воді.
Ой, скочу у водицю, би ня рибка зіла,
Та аби ня за миленьким душа не боліла.
Ой, пійте кури, пійте, збужайте Олену,
Та най іде у керницю на воду студену.
На високуй полонині баранки пасуться.
Дала би м ти писаночку, кури не несуться,
Дала би м ти писаночку зелену-зелену,
Аби люде не казали, що наворожену.
Сама м собі молоденька кума убирала,
Та аби ми леда-біда діти не держала.
Ой, куме молоденький, ай куме та куме,
Ні крещіня, ні ерщіня без тебе не буде.
Ой, гадаш, легінику, аж не буду без тя,
Та так би тти тіло дпало, як із дуба листя.
Ой, гадаш, легінику, аж не буду про тя,
Така буду веселинька, як навесні потя.

До 60-річчя Дмитра Федаки У ТВОРЕННІ КНИГИ

Є у моєї домашньої бібліотеки книжечка «Тези доповідей та повідомлень до XVII наукової студентської конференції» із грифом Ужгородського державного університету і роком видання — 1964. У ній статті Тетяни Волкової (тепер доктор філологічних наук), Людмили Кудрявської (тепер відома поетеса), Неллі Єрьомко (нині відмінник народної освіти України), Івана Хланти (знаний в Україні фольклорист), Дмитра Федаки. Майже всі автори мої добрі знайомі, друзі. Аж не віриться, що вони ввійшли у смугу 60-річних ювілеїв.

Дмитро Федака у тому збірнику зробив дві публікації — «Боротьба Івана Франка проти декадентства у західноєвропейських літературах» та «Праці Івана Франка про Тараса Шевченка кінця XIX—початку XXст.» І однієї такої досить було для вступу в аспірантуру. Але їх автор, що виступав тоді з доповідями не тільки в рідному Ужгородському університеті, а й на міжвузівських студентських наукових конференціях в інших містах, зі своїм дипломом з відзнакою та рекомендацією до вступу в аспірантуру, не пішов науковою стежкою, а поїхав за направленням Міністерства учителювати спочатку в Артемівськ, а згодом у Маріуполь. Пізніше якось у приватній бесіді пояснив, чому не поступав у аспірантуру: «Я добре усвідомлював, що тоді мене би все одно не прийняли, бо один стрико жив у США, а у біографії другого було послушництво у монастирі і священництво у катакомбній греко-католицькій церкві». Так, у той час, коли на горизонті українського літературознавства світила різка ідеологічна п'ятикутна зірка Шамоти, зв'язки із церковниками і закордонням були серйозною перешкодою на шляху у велику науку.

Набувши певного досвіду викладання української мови та літератури у школах Артемівська і Маріуполя, Дмитро Михайлович, який не уявляв свого постійного місця проживання поза рідними

Карпатами, повернувся на Закарпаття і у пошуках роботи зустрівся із відомими в той час освітянами Василем Бурчем і Семеном Зінченком. У Закарпатському обласному інституті підвищення кваліфікації педагогічних кадрів була вакансія — і педагогу із дев'ятирічним стажем (відлік стажу вівся від 1958 року, коли після закінчення Мукачівського педучилища навчав малечу у гуцульському селі Розтоках) запропонували посаду завідувачого кабінетом виховної роботи, а відтак української мови і літератури.

І не помилилися у своєму виборі, бо Дмитро Федака показав на цій ділянці і високу ерудицію, і працьовитість, і вимогливість до себе й оточення — узагальнений ним разом з колегою Степаном Мишаничем у формі розкішних фотоальбомів зі змістовними текстами досвід виховної роботи навчальних закладів області, наприклад, упродовж кількох років

експонувався у павільйоні освіти на ВДНГ в Москві. У якихось 30 років він цілком заслужено був уже відмінником народної освіти України.

Сумнінність і працьовитість, постійне прагнення дійти суті виховувалося роками з участю вчителів рідного села, викладачів педучилища — Миколи Халанського, Василя Марка, Федора Романця, Тиберія Йордана, Йосипа Телінгера, професорів Ужгородського університету Петра Пономарьова, Василя Микитаса, Степана Бевзенка, Павла Чучки, Йосипа Дзендзелівського. Але основи всього цього він перейняв у спадок від батьків — Михайла Федаки, землероба, шевця, будівельника, майстра на всі руки, і Поліни Федаки — селянки із роботящого роду садівників, виноградарів Вакеричів, сільської трудівниці із гуманною професією медсестри. Його раннє, дошкільне, дитинство зіграло постаттю дідів Івана, що проводив з ним у своїй глибокій старості при доброму здоров'ї і світлій пам'яті (1867 р.н.) дні, тижні, місяці, роки, ненав'язливо привчаючи до роботи й оповідаючи про широкий світ. Ще до першої світової війни після появи сина-первістка Михайла, кілька років дід працював у США, навіть залишив там задаток за добрий шмат землі — хотів перевезти родину і зайнятися фермерством, але завадила війна, один за одним з'явилися ще діти, і нікуди вже не виїжджав.

У Кальнику на Мукачівщині, де 29 вересня 1940 року народився Дмитро, дорожили і родинними, і народними сільськими традиціями.

Тут у 20-х роках учителював і директорував у школі Федір Повхан, який захоплювався фольклором, був талановитим хормейстером і активним діячем «Просвіти», просвітянську лінію продовжив з 1934 року його наступник, потім і перший директор школи часів навчання Дмитра — Михайло Ерделай, Олександр Пайкош був керівником драматичного гуртка й організатором сільської футбольної команди, із сільськими ентузіастами ставив на самодіяльний сцені п'єси Августина Волошина «Отче наш», «Наталка Потапівка» І.П.Котляревського, «Мартин Боруля» Карпенка-Карого. Мішаний хор Федора Повхана майстерно виконував усю службу Божу, десятки народних перлин, що побутували у Кальнику та околицях, а також «Стеліся, барвінку», «Гандзя», «Верховино, світку ти наш», «Заповіт» на слова Тараса Шевченка і свого часу виступав й на сценах Праги. Активними хористами в ньому були й мама Дмитра, яка досі, на 87 році, зберегла голос й добре вміння хорового співу, і тато, який передчасно пішов з життя у 1964р.

Любов до народної пісні, сумлінне ставлення до праці, повага до знань і книги як родинна й сільська традиція передалися дітям — Михайлові, Дмитрові, Павлові. Усі троє здобули вищу освіту, а Павло ще й став науковцем — істориком та етнографом — кандидатську дисертацію про народне житло Закарпаття ХІХ-початку ХХст.ст. успішно захистив на початку 80-х років у Мінську (Білорусія), бо в Україні на той час маланчуківські цербері з КПСС позакривали всі спеціалізовані ради по захисту дисертації зі спеціальності «етнографія». Михайло до виходу на пенсію редагував книжки, викладав в Ужгородському університеті, учителював.

Дмитро проклав свою стежку в українській культурі.

У його творчому доробку кілька сотень статей, есеїв, нарисів, рецензій, фотостудій у часописах «Радянська освіта», «Літературна Україна», «Вісті з України», «Друг читача», «Книжное обозрение», «Бойки», «Закарпатська правда», «Молодь Закарпаття», «ХХІ вік», «Карпатська Україна», «Срібна земля», «Фест», «Орбита», «Вісті тижня», журналах «Українська мова і література в школі» «Жовтень», «Дукля» (Словаччина), «Наш світ» (США).

Як журналіст у 70–80-х роках підготував до ефіру кілька десятків повноформатних авторських радіо- і телепередач для обласного телерадіокомітету, об'єднаних тематикою літературного й історичного краєзнавства.

Хто читав його розвідки про Юрія Гуцу (Венеліна), О.Духновича, О.Маркуша, не кажучи вже, наприклад, про публікацію з питань типології уроку в «Радянській освіті», сприймають його як педагога. Статті про В.Довговича, О.Митрака, Зореслава, Ф.Потушняка, І.Колоса, Ю.Станинця, І.Ірлявського дають підстави називати його літературознавцем. А статті й рецензії на твори П.Скунця, І.Чендея, В.Басараба, В.Владича, Ю.Борішоша-Кум'ятського, А.Кремня, П.Мідянки, А.Кудрявської, О.Яхневич, В.Густі, В.Кухти,

Р.Офіційного тощо підносять його до статусу літературного критика. Поважні ж публікації про закарпатські рядки Максима Рильського, Віктора Астаф'єва, Олександра Олеса, внесок у культуру краю Михайла Лучая чи Олександра Мицюка характеризують його як краєзнавця. Із прагнення всеосяжного охоплення набутків культури історичного Закарпаття, його внеску у загальноукраїнський культурний процес постали публікації про письменників Пряшівщини Федора Лазорика, Федора Іванча, Сергія Макару, Іллю Галайду, Йосипа Збігалея, Василя Дацея, Івана Яцканина, Мирослава Немета.

Він досі із захопленням читає поезію народів Африки, давнього Китаю й італійського Відродження, як і сучасних поетів Іспанії, Грузії, Росії, Литви, Латвії, Білорусії, Таджикистану. Як захоплюючі романи перечитує пам'ятки естетичної думки Індії чи нинішньої Латинської Америки або роздуми сучасних англійських письменників про естетичну природу словесного мистецтва. При цьому напівжартома каже — це найнадійніший, до того ж не найдавший, шлях осягнення найближчого, рідного. Українська література — його фах за базовою вищою освітою. Твори Тараса Шевченка, в тім числі більші, тримає в пам'яті з юних літ. Іван Франко, як перша любов, залишається його кумиром і як письменник, і критик, літературознавець, соціолог. Пам'ятки старого й нове письменство Закарпаття, народне й професійне мистецтво краю, все, що так чи інакше стосується нашої матеріальної й духовної культури — його незрадна любов, що гріє душу.

Та найбільше часу, знань і умінь віддав він книговидавничій справі. Відтоді, як у 1974 році з Інституту вдосконалення кваліфікації вчителів перейшов на роботу у республіканське видавництво «Карпати», творення книги стало його вужчою професією. Тут упродовж 23 років (1974–1997) як завідувач редакцією художньої літератури, провідний редактор, зав. відділом координації і планування, заступник директора з творчих питань безпосередньо причетний до підготовки й випуску біля півтисячі книг. Це переважна більшість творчого доробку письменників, літературної молоді і мистецької спадщини Закарпаття, Івано-Франківщини та Чернівецьчини. Продовжуючи традиції своїх попередників Івана Долгоша, Василя Басараба, Петра Скунця, за підтримки безпосереднього керівництва у видавництві — головного редактора й директора — він забезпечив систематичний випуск (одна-дві книги щороку) фольклорних видань, які, крім «Карпат» і «Наукової думки», майже ніхто в Україні не видавав, цьому весь час чинилися якісь перешкоди. Фольклорні ж видання «Карпат» користувалися великою популярністю серед читачів — 100, і навіть 250-тисячні тиражі розходилися упродовж кількох тижнів, рідше місяців. Працював також із Дмитром Павличком над підготовкою окремою книгою перекладів «Кривавих сонетів» словака Гвездослава, Олесем Гончарем — роману «Циклон», комі-поетами — книги «Пісні з-над Печори», осетинськими письменниками — «З-під гірського неба», словацькими поетами — «Відкритий дім», прозаїками, що представляють прозу русинів Югославії — «Там, коло Дунаю».

Йому запам'яталося, як чи не одразу після виходу у світ відредагованої ним книги оповідань русинів Югославії «Там, коло Дунаю» (1976) довелося писати на 60–70 сторінках машинопису пояснювальну записку з викладом історії підготовки видання і документалізацією усіх фактів. Югославія тоді рахувалася напівкапіталістичною країною, і про всяк випадок, аби не гаючи часу вжити відповідних заходів до винуватців виходу книги у світ, чиновники з Києва хотіли мати все під руками. Та обійшлося. Поки готувалася довідка, телеграфне агентство Югославії поширило напрочуд позитивну інформацію про книгу — заходи не вживалися. Більш драматична ситуація склалася, коли майже після десятирічної заборони автору друкуватися, у «Карпатах» вийшла Скунцева книга поезій «Розрив-трава» (1979). Мабуть, не без допомоги «доброзичливців» з Ужгорода, у Держкомвидавї УРСР сформулювали чітко: «видавництву «Карпати» унеможливити подібний брак». Були й конкретні зауваження у дусі найяскравіших зразків вульгарно-соціологічної критики 30-х років, після якої тоді майже вся творча інтелігенція була відправлена на Соловки, далеку Північ, Сибір і Колиму, звідки рідко хто повертався. Його слухали на партбюро — аргументовано, зі значною долею сарказму в адресу авторів звинувачень спростував усі зауваження як абсолютно безпідставні, — партбюро із секретарем І.Поповичем стало на його бік. Невдовзі Спілка письменників України висунула «Розрив-траву» на здобуття Шевченківської премії — тож обійшлося без

орієнтованих і тут. Не менш гострі пристрасті розгоралися й навколо виходу книг коломийок, зібраних Ю.Бойчуком «Квіти Верховини» (1985) та повістей і оповідань Д.Кешелі «Коли заговорить каміння» (1988).

Багато зусиль і професійного уміння вклав він у реалізацію задуму серійних видань, які й визначають обличчя будь-якого видавництва. Так було сформовано тематичну серію «Бібліотека «Карпати» із книгами «Повінь» Ф.Потушняка, «Жменяки» М.Томчанія, «Птахи полишають гнізда» І.Чендея, «Микола Шугай, розбійник» І.Ольбрахта, «Карпатська рапсодія» Б.Іллеша, «Вибране» В.Стефаніка, «Твори» С.Воробкевича, всього мало вийти 80 книг... Із творами О.Духновича, А.Кралицького, І.Сільвая, О.Митрака, А.Карабелеша, В.Гренджі-Донського та багатьох інших письменників дорадянського Закарпаття читач отримав змогу вперше так широко ознайомитися за книгою цієї серії «На Верховині» (1984), із фольклорними творами — за поважними книгами «Правда і кривда», «Ходили опришки», «З гір Карпатських», «Зачаровані казкою». Кризові явища останнього десятиліття перешкодили довести до логічного завершення і цю серію (не вийшло кілька книг), і наступну, ведучим редактором якої він був, — «Народна бібліотека», яка мала охопити всю літературу дорадянського Закарпаття. Та навіть три книги останнього серійного видання — «Твори Олександра Духновича», «Іора Чорний» Юрія Станиця, «Проект автономії» Марка Бараболі — стали подією у культурному житті краю.

Принесли добру славу «Карпатам» й підготовані Д.Федакою факсимільні (з фототипічним, без будь-яких змін, відтворенням першовидань) книги «Історія Подкарпатської Русі для народу» Іриней Кондраговича, «Прошлоє Ужгорода» Петра Сиви, «Літературні стремління Підкарпатської Русі» Володимира Бірчака, «Народні пісні подкарпатських русинів» Д.Задора, Ю.Костя, П.Милославського. Як і мініатюрні видання, що належать до царини мистецтва книги, серед яких «Гори в шинелях», «Удар за ударом» Дмитра Вакарова. Їх не тільки треба було упорядкувати, підготувати апарат книг, а й попрацювати з художниками, забезпечити належне поліграфічне виконання.

Він водночас романтик і прагматик. Як романтик шукає нове, вірить, що труднощі завжди можна подолати. Коли з'явилася можливість видрукувати духовну лірику Ю.Боршоша-Кум'ятського, з натхненням взявся за діло, і стараннями сина поета, відомого лікаря-проктолога Юлія Боршоша вона вийшла у світ з промовистою назвою «Христос у Карпатах» (1995). Коли побачив, що у «Карпатах» з приходом нового директора, що приніс сюди задуми й плани приватного видавництва «Гражда», будь-які власні творчі задуми не реалізуєш, поступив як прагматик — подав заяву на звільнення.

Нині він працює редактором у редакційному відділі видавництва «Закарпаття», головним редактором журналу «Наш рідний край» — того самого, який у 20–30-х роках видавав Олександр Маркуш. Багато сил, енергії педагогічного і журналістського хисту докладено, аби відновити з 1998–1999 навчального року це видання, так потрібне сьогодні не тільки вчителям і учням, а й широкому читачеві Закарпаття й України в цілому, що прагне глибше пізнати історію, народне і професійне мистецтво, матеріальну і духовну культуру, довідатися історичного і сучасного Закарпаття. Як романтик вірить, що керівництво області сприятиме, аби журнал знову не пішов у небуття. При тому як редактор готує і благословляє в світ книги. Серед них історико-етнографічний нарис М.Алмашія «Ромочевиця», книга архівних документів і матеріалів, упорядкованих О.Довганичем та А.Шекетою «Возз'єднання». Підготовлено до друку два перших томи шеститомної «Історії карпатських русинів» Михайла Лучкая, що започатковують нову серію — «Письменство Закарпаття» з вірою у її часне майбутнє й за нинішніх несприятливих для культури реалій.

Тож побажаймо невтомному трудівникові міцного здоров'я і творчого натхнення! З роси і води!

Іван СЕНЬКО,
кандидат філологічних наук,
доцент Ужгородського університету.

ДАЛЕКА І БЛИЗЬКА, ДОРОГА МОЯ УКРАЇНО! **Презентація книжок Петра Часта в Ужгороді**

«Бог і Україна! — і нема кращої запоруки, що над нашими національно соборними пориваннями не стане ніякий великодержавний демон», — ці слова приведені як епіграф у запрошенні Закарпатського Крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» на презентацію нових книг українського письменника і публіциста, редактора газети «Свобода» (ЗСА) Петра Часта «Між...» (1998) та «Звідки ж ти, Росіє, і куди?» (1999). Презентація книг відбулася 30 вересня 1999р. за ініціативою крайової «Просвіти». Епіграф взятий з книги П. Часта «Звідки ж ти, Росіє, і куди?» (Видавнича фундація «Українська Книжка», Нью Йорк, 1999, ст. 222, наклад Видавництва «Воля»).

Актова зала «Просвіти» була вщерть заповнена шанувальниками талановитого письменника, журналіста Петра Часта. Прийшли привітати його професори, доценти, студенти Ужгородського державного університету, прозаїки та поети краю, журналісти, просвітяни, художники, всі ті, хто з нетерпінням чекав цієї зустрічі, і водночас поздоровити Часта з його 60-им ювілеєм життєвого шляху, на якому він зовсім ще маленьким втратив свою Батьківщину — рідну Лемківщину внаслідок сумнозвісної Акції «Вісла», що змила родину разом із тисячами інших лемківчан. «Усіма силами душі я прагнув мати Батьківщину... А прагнучи, навчився розуміти всіх, хто, збиваючи до крови ноги, ішов до своїх батьківщин... Боже, дай мені силу замкнути коло!», — просить Всевишнього автор презентованих книг.

На цьому багатолюдному зібранні були обговорені згадані вище дві солідні книги Петра Часта (по 250 стор.). Ювілянта тепло привітав вступним словом голова Крайового товариства «Просвіта», кандидат історичних наук, лавреат премії імені П. Чубинського Павло Федака. Він привітав і присутніх в залі ужгородців, розповів про нелегкий життєвий і творчий шлях ювілянта.

В обговоренні книг П. Часта першими виступили науковці Ужгородського державного університету. Доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету Іван Мандрик наголосив на тому, що книги П. Часта глибоко філософічно узагальнюючі і свідчать про високий рівень автора. Далеко живе він від рідної України, але своїми працями впливає на нас, заставляє думати над вирішенням проблеми міждержавних відносин між Україною і Росією, яка ніяк не бажає позбутись менталітету аресора.

У своєму виступі кандидат філологічних наук, заступник голови Товариства «Просвіта», лавреат премії спілки театральних діячів України Йосип Баглай зазначив, що коли ми читаємо книгу українського письменника Ігора-Богдана Антонича, «Лемка», то пригадуємо Петра Часта та його батьків, які пройшли трагедію лемківчан в роки Другої світової війни та депортацію в советську Волинь, а інших лемківчан — на новопрیدбані землі незаселені у Північній Польщі. Книжка «Звідки ж ти, Росіє, і куди?», як і книжка «Між...» пронизані болем автора за Україну, національною ідеєю,

Автор розкриває великодержавницьку аресивну політику Росії, яка успадкувала татаро-монгольський політичний менталітет, і що великодержавний демон не зможе зупинити наші національно-соборні поривання до єдиної української нації.

З цікавими роздумами про книги Петра Часта виступили літературознавець, редактор і видавець Дмитро Федака, доктор фізико-математичних наук, професор Ужгородського держуніверситету Дмитро Семак, кандидат філологічних наук Іван Сенько (присвятив ювілярові власний вірш), кандидат історичних наук Ганна Божук, головний редактор незалежного жіночого журналу «Краянка» Юлія Зейкан, публіцист Федір Мишанич, поет і просвітянський діяч Іван Козак та інші. Вони відзначили, що письменник Петро Часто виріс з романтика в філософа і ставить питання «де той пророк, що виведе Україну на шлях незалежної національної держави?», дивиться на цю проблему обома очима, і ми теж повинні дивитися не неї обома своїми очима! Питання, порушені в книгах П.Часта, дуже актуальні, і ці видання конче потрібні педагогам вищих і середніх навчальних закладів, дипломатам Української незалежної держави і широкому загалу українського суспільства та і російській сучасній спільноті, щоб вона усвідомила, прозріла, що поразка в Афганістані не була останньою ганьбою Москви, бо ж «московські генерали під бравурні оплески шовіністів-великодержавників сили на танки, щоб покорити маленьку Чечню», — писав автор П.Часто «Щось відбувалося незрозуміле — за поразку тоталітарного ССРСР в Афганістані реваншу прагнула «демократична» Росія!» (стор 113–114). І далі прагне в Чечні і Дагестані».

Ювілята привітали не лише присутні ужгородці, але й гості з Хуста, Перечина, Великого Березного, Мукачева та інших місцевостей. Надзвичайно зворушливою була зустріч з рідними — рідною сестрою Ольгою Часто-Негодою, дочкою Ларисою Часто-Рейпаші та мамою дружини Люби Дмитришин-Часто — Параскою Дмитришин.

Автор подякував за теплі слова привітання, за признання високого ріня написаних ним книжок земляками, які підкреслили, що його малою Батьківщиною є Закарпаття, а великою — Україна.

В подарунок ювілятові художній ансамбль «Красія» (мист керівник — викладач Ужгородського училища культури Наталія Петій-Потапчук) виконав низанку українських народних пісень.

Ювілят і автор подарував велику кількість своїх книг крайовій «Просвіті», науковцям УЖДУ, присутнім на презентації ужгородцям. Про письменника і публіциста Петра Часта, який тепер проживає в Америці, були передачі на обласному телебаченні та обласному радію, писала обласна та республіканська преса.

Ганна БОЖУК,
кандидат історичних наук.

Враження і спогади

У серпні 1999 року я відвідав важко хворого брата в Мукачеві. Перелітаючи з Чехії та Словаччини в Україну, не міг не помітити й не відчувати вражаючих змін, що просто-таки впадали в вічі. Насамперед то були явні зміни у формальностях при перевірці туристів на кордоні між Словаччиною та Україною, раніше такий напружений і нервозний. Коли мені вперше у 1970 році випало віч-на-віч зіткнутися з советськими митниками, то митний контроль фактично нагадував шмон, обшук — галасливий, крикливий, аморальний.

Тоді перед нами, американськими туристами, проходила перевірку група советських громадян, що поверталися з Чехословаччини. Перевіряли дуже галасливо й довго, час від часу чулося «што это», «нельзя нести» і подібне, хоч ці туристи мали дуже малі можливості придбати за кордоном чогось більше ніж на 100 карбованців, а за советськими стандартами навіть це вважалося за досить.

І ось нарешті підійшла наша черга, американських туристів, досить великої групи близько 30 осіб. Митна перевірка наших валіз тривала понад п'ять годин. Перевіряли ґрунтовно все, навіть медикаменти, косметику чи речі інтимного вжитку, при цьому теж час від часу тикаючи пальцем і з незмінним суворим «што это?» Зрозуміло, для митників було незвичним і дивним, що одна особа може стільки всляких речей везти з собою для рідних. Зверху через скло час від часу, піднімаючи заслону, зазірав униз старший начальник, контролюючи, аби не було ніякого «ліберальничання».

А що сьогодні, як перевіряють на тій же митниці? Майже нічого, тільки всі необхідні формальності і перевірка паспортів та віз — і все це в межах 25–30 хвилин, уже тихо, спокійно, по-діловому, без метушні, галасу та крику.

Раніше ж туристам із «капіталістичних країн», а надто із США, не дозволялося вільно їздити на села до рідних, усіх тримали під пильним оком, возили містом і показували об'єкти вигідні для системи, підмальовані й підрихтовані для замилювання очей. Якщо ж хтось насмівлювався без дозволу поїхати в село, міг бути оштрафований на 150–200 доларів США.

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ТОДИШНІМИ ПОРЯДКАМИ

Західні журналісти викликали заздрість громадян ЕСЕСЕСЕР. Багато хто з місцевих обивателів підступали до туристів, допитувалися, що ті мають на продаж. Зрозуміло, що жоден турист не мав для продажу нічого, бо кожен старався щось подарувати своїм рідним, до яких приїхав.

Іван Пулю.

У готелі, як пригадується, реєстрували всіх відвідувачів, цербери, що сиділи при столах на кожному поверсі, неодмінно допитувалися «до кого?» й ретельно реєстрували «контакти советських граждан із елементами оттуда, із-за бугра», при цьому ж, певно, не раз послуговуючися скритими камерами та звукозаписуючими пристроями.

На вулиці й у готелі на туристів із Західної Європи чи Америки всі оглядалися й покинували головами, захоплюючися вбранням, а надто молоді жінки й чоловіки та молодь. Це, певно, від того, що за весь період советського режиму на ринках панував т. зв. «товарний голод», тобто обмаль товарів для споживачів зі смаком, точніше — відсутність якісних виробів на рівні світових стандартів. Крамниці «дружнього союзу незламного» своєю одноманітністю або пустою нагадували воєнні роки в Німеччині. І так було аж до самого розвалу «Союзу нерушімого». На столах або вішалках — вже давно перележані, застарілих зразків товари із постійними цінами, які ніколи не знижувались (залежно від сезону або кон'юнктури), бо ж ринок (якого не було, тобто діяли не ринкові закони!) советський не знав практики розпродажу товарів за зниженими цінами. Ціни все були сталі!

Кожному з нас, іноземних туристів, впадали в очі виблідлі вироби. Часто можна було знайти два черевики на одну ногу (як пара) або різних розмірів. Ми помічали велику диспропорцію цін у порівнянні з заробітною платою. Для прикладу: заробітна плата денно була три рублі, а ціна дерев'яної ложки кухонної була один рубель (автор цих рядків сам так платив). Крамниці з костюмами та сорочками (у них все висіло на вішалках) нагадували магазин товарів, що були вже в користуванні (як тоді часто говорилося, «БЕУ»).

У продовольчих крамницях «м'ясні вироби» висіли на гачках — це були обрізані голі кості, сякі — такі кусні якоїсь ковбаси, а над усім цим часто літали хмари мух. Мука та пшоно чи цукор сипалися з подертих мішків. Упаковка нікудишня, просто погана. Буханки хліба продавали голими руками покупцям, а покупці вже загортали її хто в газету, хто упаковував до кулька.

На рибному ринку чи у рибних відділах крамниць продавали навіть зіпсовану, смердючу рибу, і покупець мусив платити за смердючу, якщо хотів, або йому «відпустили» й свіжої, тобто не зіпсованої. У такий спосіб «контора» добре писала (тодішнє поширене прислів'я «Дела ідут, контора пішет!»). Побіч легального ринку (такого, вищеописаного рівня!) в СССР успішно діяв і «чорний» ринок, який ніяк не поступався офіційному. На цьому другому, «чорному», постачальники були просто «таланти», добре вишколені, добре зорієнтовані у всьому.

ЩО БАЧИМО СЬОГОДНІ...

Нині ринок наповнений найрізноманітнішими товарами. Але явно помітно, що в людей обмаль грошей, адже комуністи залишили все в анархії та широкій корупції. Ті шкуродери, що раніше були при кориті, там же й zostалися й досі. І все ж у суспільстві вже відбулися необоротні зміни, що все більше поглиблюються.

Не можна не помітити, що молоді жінки й чоловіки енерпійно беруться за підприємництво. Тому нині не є рідкістю гарні крамниці, чепурно прибрані, жінки та чоловіки акуратно вбрані, одяг на людях не виглядає таким одноманітним і зношеним, як то було за комуні. Можна стверджувати, що поволі, але неухильно йде Україна до кращого! На вулицях і в транспорті гарно рекламуються товари, місто прикрашене сучасними рекламними щитами замість повсюдних плакатів, лозунгів, що славили й вихваляли «родную коммунистическую партию», яка всім керувала і все знала.

ЯКОЮ БУЛА ОФІЦІЙНА ЦІНА РУБЛЯ?

Офіційне співвідношення долара і рубля в шістдесяті й сімдесяті роки було цілком штучними. За один долар США советський банк та готелі платили 0,67 копійок, цим вважаючи рубель майже вдвічі дорожчим за загальновизнану світом валюту. І водночас у деяких випадках свою власну валюту брали неохоче або й не хотіли брати, радше приймали долари США або англійські фунти стерлінгів. А на чорному ринку за одного рубля давали 15–20 американських центів, тобто там знали справжню ціну рубля.

На кордоні між Румунією за один долар виплачували 13 румунських леїв, а за один советський рубль — 10 леїв. Подібне ж було і в Дебрецені (Угорщина), де за долар платили все більше. Закордонні експортери товарів вимагали від советів розрахуватися з ними твердою валютою, тобто американськими доларами, англійськими фунтами або західнонімецькими марками. Отже, ціна рубля трималася штучно, мов лікарі підтримують безнадійно хворого всілякими ін'єкціями та пілюлями. Безнадійно хворим був советський рубль. У Нью-Йорку жиди за один долар платили 3–4 рублі. На чорному ринку віднайшли дійсну ціну рубля. У 70–80 роки советське начальство було дуже ласим на долари США та іншу тверду валюту, вигадували всілякі причіпки, щоб мати хоча б якусь підставу здерти з туристів тверду валюту.

«НЄЗЬЯ! — ТОЛЬКА МАСКОВСКІЄ ІЗДАНІЯ» —

З притиском вигукнув якийсь перевірючий мене чин, виявивши в мене дві обласні газети, які я взяв із собою, щоб ознайомитися з подіями на рідній землі за довгий шлях до Праги. Цей чин (скоріш за все — москальчук) чомусь більше приділив уваги моїй валізі, хоч у ній нічого зайвого не було. Мабуть, дуже кортіло йому щось переловити в «буржуазного націоналіста», чимось допекти йому.

Радянська система рекламувала свою демократію, в якій, мовляв, людина має всі особисті та громадянські права, недоторканість особи, але роками людей пакували до вагонів і везли на Крайню Північ, прирікаючи на голодну смерть, і це називалося «социальное перевоспитание». Радянська демократія найбездоганніше забезпечувала громадянам «великаво і нерушімаво Союза» право на ГУЛАГ. Хто був свідком цього, той особливо відчував фальш тверджень численної когорти апологетів «найвищої у світі демократії», цілої колони «об'єктивних дослідників» про права людини в СРСР. Якщо в Західному світі закони були виразом правопорядку і волі держави, то в СССР вони виражали хіба що сваволю КПРС та поліційного апарату, соціал-комуністичного кулака. Вождь, КПРС і поліція були законом! Усяка свобода в СССР (Російський імперії) була придушена і звужена, зведена в рамки імперського мислення.

МУЗЕЙ АТЕЇЗМУ

У колишній греко-католицькій церкві в малому гірському Закарпатському містечку Міжгір'ї комуністична безглуздість створила музей атеїзму. Цей музей реально нічого конкретного не показував, все в ньому ґрунтувалося на різких випадках і фантастичній уяві про «опіум для народу». Своїми експонатами він нагадував мені якусь китайську пагоду, котра хіба що вимальована яскравішими барвами й насичена виразними фантастичними витворами з глибокої давнини, з уяви старих предків. Такі музеї не були спроможні доказати чи продемонструвати відвідувачам фантастичну основу вірувань, суть метафізичної уяви про Всемогутнього Творця, а виявляли хіба що безглуздя комуністичного думання та сміхотворність войовничого атеїзму.

ТУГА ЗА «ЩАСЛИВИМ» МИНУЛИМ

Дехто нині тужить за добрими недавніми часами, за «добрим» минулим, не раз можна почути, що за режиму комуністів начебто ліпше жилося. Щоб не лукавити, одразу ж скажемо, що відповідь на це — «так» або «ні» залежить від уточнюючого запитання «Для кого? Кому ліпше жилося?» Так — комуністичній номенклатурі, директорам крупних підприємств, князькам-начальникам. Ні — людям духовного складу, кріпакам колгоспного ладу, людям мислячим, принциповим. Не хочу видатись голослівним, тому замислимося над фактами. Одна старенька колгоспниця отримувала в шістдесятих роках 25 рублів пенсії, платня одного працюючого коливалося від 3 до 5 рублів денно, в той час як один кілограм м'яса за ці зароблені в поті чола рублі — теж 2–3крб. За цю мізерну зарплату можна було хіба що дихати та ледве пересувати ногами.

У Західній Україні на початку «щасливого» «визволення» за весь рік нічого не платили за виконану працю грошима. Уся зарплата була — 85кг зерна за рік. Ночами ходили попід хати, забирали заховане зерно. Стукали в двері — «Открой дверь», «Давай хлеб!»

Усі кордони на Захід були закриті, не випадково побутував тоді вираз «залізна завіса» («железний занавес»). Про інше життя у світі нічого не було чути. Якщо ж хтось мав можливість і насмівся зловити західні радіостанції — це вже був неблагонадійний і часто йому дорога стелилася в дику тундру чи тайгу.

А ті ностальгічні спомини про «безплатну освіту». Насправді ж такої, безплатної, не було ніколи! Бо ж кріпаки — колгоспники за це все платили неодержаною зарплатою, як і інженера чи працівники культури та й усі інші категорії працюючого люду. Все було оплачено каторжною працею і недодержаною платнею за виконану роботу.

Щоб менше думали про свої проблеми, совєтський режим споював людей горілкою і «крепаком».

А хіба ж забулося вже, як у тому «щасливому» минулому будували Волго-Донський і Біломорсько-Балтійський канали, «піднімали цілину», тратили своє здоров'я на БАМ-і — шій незавершений і нікому не потрібний «магістралі віку»? А боротьба з «засухою»?!

А переселення шлих націй на чужі землі? Депортування кримських татар і балкарців? Масове переселення (фактично — заслання) українців по всіх-усюдах безкрайньої імперії?! А масове вселення на землю України всіляких зайд, які забирали від автохтонів кращі й вигідніші місця й посади! А виселення українських родин із найкращих будинків і помешкань, аби в цих, кращих, поселились «цінні кадри», як правило — московські зайди.

А хіба забули всі ті, хто так тужить за тими «щасливими» часами, ті тривоги за доноси й наклепи, після яких, ввечері лігши, могли вранці опинитися і в катівнях? Або ж табу для багатьох на вступ до вузів у зв'язку з належністю їхніх родичів до «ворогів народу», або ж заборони на заняття певною професією чи улюбленим хобі! Невже все призабуто? Чи й зовсім-таки забуто?! І психлікарні та переслідування за «інакомисліє»?! А ганебна місія режиму в придушенні угорців і чехословаків? А знівечені долі тих, кого послали в Афганістан?!

Ой, не тужить, люди добрі, за тим «щасливим минулим», бо було воно аж зовсім-таки не щасливим!

Іван ПУЙО,
Нью-Йорк, США.

ПЕДАГОГ, ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ПОСОЛ СОЙМУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Юрій Пазуханич

Цій простій людині, котра все своє життя присвятила педагогічній діяльності, виховавши не одне покоління патріотів краю, в жовтні минулого виповнилося 100 років. Та йому не судилося дожити до того дня, коли здійснилася і його мрія — Україна стала незалежною державою і у складі її — рідне Закарпаття.

Юрій Пазуханич народився 4 жовтня 1899 року в селі Дубрівка Ужгородського округу в сім'ї потомственого вчителя Георгія Пазуханича та Терезії Дєрї. Сім'я була багатодітною. Юрій, був 12-ою дитиною в сім'ї (залишилося жити тільки 8). Коли йому виповнилося чотири роки, помер від тифу батько, який у той час був вчителем в селі Сімерки Перечинського округу. В селі Сімер Юрко закінчив два класи початкової школи й вдова, що отримувала тоді всього 28 корун пенсії за померлим чоловіком, віддала трьох малих дітей на виховання до вчительського сиротинця в м.Кечкемет, де Юрій у 1907–1911рр. закінчив 3–5-й класи початкової школи. Згодом, у 1911 році, він був переведений в учительський сиротинець м.Дебрецен, де закінчив II–IV класи реальної гімназії (1914р.). Того ж року поступає на навчання в Ужгородську вчительську семінарію, та після

трьох років навчання його призивають до цісарєвого війська, бо ще йшла перша світова війна. В армії він, як простий вояк, пробув до жовтня 1918 року, виконуючи обов'язки канцеляриста. У тому ж році склав іспити в учительській семінарії й отримав диплом вчителя початкових класів. Тут, у семінарії, директором якої був о.Августин Волошин, він вперше отримав можливість ознайомитися з українською історією і культурою, проинятися ідеєю боротьби за освіченість народу, за його кращу долю.

Вже 7 листопада 1918 року Юрій Пазуханич приступає до нелегкої у той час праці педагога і стає вчителем початкових класів у с.Блатні-Рєвищі Ужгородської округи. А потім були школи в с.Славне, Глівище на Ужанщині, Крива, Драгово Хустської, Білки Іршавської округ, народних горожанських шкіл в с. В.Лучки, Мукачеві, Горонді. У 1930–1934рр. був референтом реферату Міністерства шкільництва в Ужгороді. В референтурі тісно співпрацював з Юлієм Реваєм, одним з активних діячів Закарпатської організації соціал-демократичної партії Чехословаччини. З кінця 1930 року Юрій Пазуханич стає членом соціал-демократичної партії, в рядах якої знаходився до 1937р., згодом став членом УНО.

З 1934 по 1938рр. Юрій Пазуханич працює шкільним інспектором у Воловім (Міжгір'ї) та Хусті. В час змагань за автономію, а пізніше проголошення незалежної Карпатської України, він, з

листопада 1938 по квітень 1939р., займав посаду завідуючого окружним відділом народної освіти в Хусті. 3 лютого 1939 року за наказом Августина Штефана, міністра культу, шкіл і народної освіти Карпатської України, Юрій Пазуханич стає членом сенату, представником інспекторів у сенаті для вчителів-інспекторів, як зазначено у документі під номером 3800, підписаному власноручно А.Штефаном.

18 січня 1938 року в Хусті було засновано Українське Національне Об'єднання, як політичну партію, яка приступила до організації виборів у Сойм Карпатської України. Згодом, 24 січня 1939 року було сформовано дефінітивний Провід УНО на чолі з Федором Реваєм. Членом проводу став і Юрій Пазуханич. 12 лютого 1939 року відбулися вибори до Першого Сойму Карпатської України. В список кандидатів, під номером 22, був внесений і Юрій Пазуханич. Як повідомляла газета «Нова свобода», він став депутатом Сойму, отримавши довіру виборців. Він брав участь у першому засіданні Сойму, у виборі першого й останнього Президента Карпатської України, колишнього свого директора і вчителя Ужгородській учительській семінарії о.монс.Августина Волошина, у формуванні уряду — у той вже надзвичайно складний час наступу угорських військ і важких боїв під Хустом на Красному полі.

З окупацією краю гортіівськими військами він зазнав переслідування, як і всі активні борці Карпатської України. Спочатку збірний табір у Великому Бичкові, а відтак у Вор'юлопошії, і тільки заступництво знайомих та родичів допомогло йому звільнитися та повернутися додому. Після рішення спеціальної кваліфікаційної комісії був вчителем початкових класів у Вишкові, Стакчині та Великих Лучках, де перебував аж до приходу радянських військ на Закарпаття.

У 1940р. відповідно до заключення «оправдуючої комісії», спочатку був позбавлений права займатися педагогічною діяльністю, та апеляція до міністра освіти Угорщини була розглянута позитивно і його оправдано і надано можливість продовжувати педагогічну працю. Пройшов він і «оправдуючу комісію» нової влади в січні 1945 року в Мукачеві. Провів не одну безсонну ніч під час допитів в НКВД, та доля знову була до нього милостивою. Йому вдалося оминати гулаги і тюрми. Нова влада потребувала фахових вчителів і тому вже у 1945 році він стає інспектором шкіл відділу освіти Народної Ради Закарпатської України. З кінця 1945 по листопад 1946рр. був першим директором Ужгородського педучилища, згодом директором Ужгородської семирічної школи номер 5. Він був у числі перших, котрі очолили роботу по створенню в Ужгороді угорської школи номер 10 і став її фактичним першим директором.

З 1948 року і аж до виходу на заслужений відпочинок (1959р.) був учителем Ужгородської школи глухонімих дітей, опанувавши і цей нелегкий педагогічний фах. Прожив скромне життя працюючого чесного просвітянина, педагога за покликом серця. Про це красномовно свідчить виданий ним об'єдник з 1. 25 листопада 1938 року «Всім Учителям Хустської округи».

Цікава оцінка, котру дав сам собі в автобіографії. «За цілий час свого дійствования мав я на меті піднесення урівня нашого шкільництва. Працював по найліпшій совісті в інтересі народу. Як вчитель виховував молодь в душі демократичній. Як адміністратор-урядник розпорядки реалізував так, щоби вони були все для нашого народу корисними. При вирішуванні персональних справ був об'єктивний і міряв такою мірою: яку і на свої персональні справи без найменшого вагання міг пристосувати, то є справедливо. Тепер, на визволеній території Закарпатській Україні з відданням найліпших своїх сил та знань працюю на полі відбудування кращого завтра для нашого краю та народу». Юрій Пазуханич був учителем з великої літери, борцем за світле майбутнє рідного народу, вклавши свою частку у здобуття Україною незалежності.

Людвіг ФІЛІП,
завідуючий відділом історії
Закарпатського краєзнавчого музею.

Пам'яті Юліана Ревая

21 жовтня 1999р. крайова «Просвіта» організувала і провела в Народному Домі Ужгорода вечір, присвячений 100-річчю від дня народження відомого громадсько-політичного і державного діяча, прем'єр-міністра Карпатської України Юліана Ревая (1899–1979).

Доповідь про життя і діяльність Ю.Ревая зробив голова крайового товариства «Просвіта», кандидат історичних наук Павло Федака, який всебічно проаналізував культурну, громадську і політичну працю визначного діяча як на теренах Закарпаття, так і в країнах поселення українців, зокрема у США.

За столом президії зліва направо, доц. Йосип Баглай, голова «Просвіти» Павло Федака, син Ю.Ревая Юлій. За трибуною доц. Федір Куля

Зі слів доповіддю про педагогічну діяльність Юліана Ревая виступила кандидат педагогічних наук доцент Марія Баяновська. Її виступ доповнив цікавими даними про Ю.Ревая як педагога доцент УжДУ Федір Куля.

Спогадами про Юліана Ревая поділилися почесний член т-ва «Просвіта», ветеран просвітянського руху Закарпаття Михайло Ердевдій, який деякий час працював разом з ним у шкільному рефераті, та почесний член «Просвіти» Микола Бандусяк. Заступник голови т-ва «Просвіта» доцент Йосип Баглай присвятив свій виступ характеристиці нинішнього громадсько-культурного і політичного життя Закарпаття і України, член молоді «Просвіти» Мар'яна Вовк розповіла про діяльність Ю.Ревая у Пласті.

Хвилюючим був виступ сина Ю.Ревая — Юлія, який живе в Ужгороді і який за радянських часів натерпівся чимало знущань від тодішньої влади (виступ Юліана Юліановича Ревая на вечорі пам'яті батька подано нижче).

З чудовим концертом перед присутніми виступив квартет «Цімбори» Ужгородського училища культури у складі Миколи Попенка, Михайла Митровки, Петра Сокача, Олександра Карбованця.

Учасники зібрання прийняли звернення до обласної державної адміністрації та Ужгородської міської ради про встановлення на будинку, де жив Ю.Ревай, меморіальної таблиці та найменування його іменем однієї з вулиць м.Ужгорода.

Голова товариства та члени ради «Просвіти» відвідали родинний будинок Ю.Ревая в Ужгороді, поклали туди букети квітів; у теплій невимушеній обстановці відбулася розмова з сином Юлієм та його родиною.

ВИСТУП СИНА Ю.РЕВАЯ ЮЛІАНА ЮЛІАНОВИЧА НА УРОЧИСТИХ ЗБОРАХ З НАГОДИ 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВІДОМОГО ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОГО, ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА Й ПЕДАГОГА

Дорогі країни!

Шановні Пані і Панове!

Я і моя сім'я щиро вдячні товариству «Просвіта» і особисто пану Павлові Федаці за організацію вечора, присвяченого вшануванню пам'яті мого батька Юліана Ревая.

Батько примушений був нас покинути, коли я ще був маленьким хлопчиком!

При всій своїй зайнятості він знаходив час для своїх дітей.

До слова, коли мадяри зайняли Хуст, мене так звані сабадчапатоні називали «малим січовиком», а коли прийшли пани «визволителі» я став сином «продажного націоналіста». В постаті Юліана Ревая влада втілювала образ агента ЦРУ, українського буржуазного націоналіста — «лютого ворога народу».

Згадую перші роки, коли прийшли «освободителі», коли один з офіцерів, які жили у нашому домі, назвав мене «фашистським гадьоньшом».

Деся у сьомому класі мій однокласник таємно показав мисливський ніж, який мені сподобався і я його купив.

Через три дні мене викликав до себе в кабінет завуч школи, де на мене чекав співробітник КДБ. Він сказав: «Нам відомо, що ти купив і зберігаєш у себе заборонену зброю. Якщо ти її на другий день не принесеш, твої діла будуть дуже погані». На другий день я віддав йому ніж.

Донині не можу зрозуміти, як мій однокласник міг мене так продати! Я йому вірив, бо і наші батьки у свій час були товаришами. Згадую пині і те, що син Ревая не міг здобути вищу освіту ні в Ужгородському, ні у Львівському вузах. Весь час знаходилися «добрі» люди, які допомагали виявляти «ворожі елементи», яким не місце у радянських вузах.

Шановні учасники зібрання! Згадуйте, скільки було написано статей у газетах про «зрадника Ревая». А скільки злоби, ненависті до діячів Карпатської України у книзі Бойка «Народ не прощас». Мені у той час не вірилося, що доживу до того часу, коли надійде крах більшовицької тоталітарної імперії.

У листуванні з батьком ми мріяли про зустріч, але цьому не судилося збутися...

Наше листування проходило сувору цензуру, і ми змушені були писати тільки про всякі дрібниці. У цих листах Батька була відчутна велика туга за Батьківщиною. У 1960 році я працював у СМ-16, де начальником був полковник у відставці (раніше робив в органах). Він запропонував мені вступити в партію. Не знаю, за що він мене полюбив, але свою пропозицію мотивував так: «Если хочешь продвинуться по работе и в жизни, поступай в партию, иначе останешься на одном месте...» Він пообіцяв дати мені рекомендацію. У свою чергу, дізнавшись про це, секретар партійної організації сказав: «Этот сынок националиста попадёт в партию только через мой труп!»

У 1971, а потім у 1978рр. я оформив документи на виїзд у США, але органи КГБ знайшли спосіб, як перешкодити моєму виїзду: то характеристики не підписав секретар партії, то фотографія була не таких розмірів... Так тягнулося до січня 1979р., а тоді сказали, що до кінця терміну залишився місяць і цього часу їм мало для перевірки моїх документів. Потрібні нові візи, а тут траур — 30 квітня 1979р. батька не стало...

Не судилося мені зустрітися з живим батьком... Однак залишилася мрія — повезти у далеку Америку на могилу батька рідної, святої Закарпатської землі...

Дай Бог, щоб наша вільна і незалежна Україна розцвіла, стала Богом нам дарованою справді найродочинною і найбагатшою землею у світі!

Дякую за увагу.

Юлій РЕВАЙ.

ФЕДІР РЕВАЙ — ГОЛОВА УНО

До 110-річчя з дня народження

До діячів Карпатської України, про яких ще й досі дуже мало сказано і написано, належить Федір Ревай. Народився у 1890 році в с. Мирча Великобerezнянського району у родині вчителів. Тоді Закарпаття входило до Австро-Угорської імперії. Тут вчився в народній школі. Рано прилучився до політичного життя і до соціал-демократичного руху.

Як повідомляє він сам на допиті 9 січня 1945 року після його арешту контррозвідкою «Смерш» 4-го Українського фронту, з 1907 до 1911 належав до угорської соціал-демократичної партії. Подробиць про його діяльність за цей період майже не збереглося. Потім його призвали на військову службу до австро-угорської армії, і так він опинився поза партією.

В чехословацький період теж вступив в соціал-демократичну партію. У 1929–1930-х роках був членом президії крайової організації партії і депутатом земського представництва. В соціал-демократичній партії перебував до 1936 року, до його виключення з неї. Причина цієї події полягала в тому, що у 1936 році виконком Чехословацької соціал-демократичної партії в Празі висунув дві кандидатури для участі у виборах до крайового земського представництва: чеха Антонія Кекуса і українця Федора Ревая. Більшість членів виконкому проголосувала за чеха, тому кандидатура Ревая відпала.

Але останній не погодився з таким рішенням, чим, за нормами партії, нібито порушив партійну дисципліну, бо всупереч більшості членів виконкому вимагав, щоб в земське представництво Підкарпатської Русі був рекомендований і обраний від партії не чех, а українець. Цю дію Федора Ревая соціал-демократична партія кваліфікувала як націоналістичний ухил і виключила його з своїх рядів.

В активне політичне життя Едір Ревай знову прилучився з утворенням автономного уряду Підкарпатської Русі. А коли прем'єром був призначений Августин Волошин, Федір Ревай разом з Августиним Штефаном і Степаном Росохою виступили з балкону Народного Дому «Просвіти» перед величавою маніфестацією молоді на користь Волошина.

18 січня 1939 року з колишніх членів християнсько-народної, соціал-демократичної, національно-селянської, українського крила аграрної партії створюється Українське Національне Об'єднання (УНО), а 24 січня цього ж року формується президія проводу партії, яку очолив Федір Ревай. Почесним головою УНО став прем'єр міністр Августин Волошин.

До президії проводу увійшли також заступник голови УНО редактор Михайло Тулек, генеральний секретар, учитель Андрій Ворон, секретар Іван Рогач, редактор газети «Нова свобода» Василь Гренджа-Донський, референт інформації Володимир

Комаринський, члени проводу юрист Михайло Бращайко, професор гімназії Михайло Гупаловський, лікар Микола Долинай, юрист Степан Ключурак, селянин Іван Климпуш, священник Василь Лар, селянин Михайло Марущак, службовець Дмитро Німчук, письменник Ірина Невицька, інспектор шкіл Юрій Пазуханич, професор гімназії, священник Дмитро Попович, журналіст Степан Росоха, професор Августин Штефан. Контролерами були обрані Микола Бандусяк та Микола Бабота.

Як заявляв Микола Бандусяк, партія УНО своєї підготовленої програми не мала, в усякому випадку він «її не бачив і не читав». Але своїм основним політичним завданням УНО вважало створення на території Карпатської України в умовах чехословацької федерації автономної держави. Це — якщо говорити з позиції правди і юридичного боку справи.

Слідчий же капітан Марченко, не знаючи історії краю і фальсифікуючи її, так записав у протоколі допиту завдання УНО, нібито воно намагалося «згуртувати українську частину населення Закарпатської України, виховати в націоналістичному, антирадянському дусі, тобто об'єднати націоналістичні сили для послідуемого повстання проти влади, в результаті якого добитися остаточної мети УНО — створити українську самостійну буржуазно-демократичну державу шляхом відриву Радянської України від СРСР». І тут в уста Ревая вкладені «подробиці», як повинно готуватися подібне повстання.

Як голова партії УНО в період виборів до сойму Федір Ревай активно займався їх підготовкою і проведенням. Виступаючи на передвиборних зборах, він говорив про свою Карпатську Україну, її діяльність і зміцнення. Але автор допиту приписував йому, що він «брехав на Радянський Союз і більшовицьку партію, різко критикуючи колективну форму праці і відстоюючи приватну власність, одночасно паплюжив політику радянської держави в національному питанні».

Федір Ревай був обраний депутатом сойму Карпатської України, а на першому засіданні — заступником голови сойму.

В період угорської окупації він жив і працював у Хусті, політичною діяльністю не займався. Після визволення Закарпаття, у грудні 1944 року був арештований контррозвідкою «Смерш» і, як і Юрій Бращайко, Едмунд Бачинський, брати Климпуші та інші, відправлений в табір м. Енакієво Донецької області, де й помер.

Так закінчилося життя одного з провідних борців за незалежність України, публіциста і видавця Федора Ревая. Жаль, що державні органи (служба безпеки, прокуратура і суд) не змогли досі реабілітувати Федора Ревая і Едмунда Бачинського, як це зроблено стосовно Юлія Бращайка.

Омелян ДОВГАНІЧ,
доктор історичних наук.

ЛИЦАР ІЗ ЛЕГЕНДИ

Вшанування пам'яті Івана Шпонтака-Залізняка

4 листопада 1999 року в Ужгороді відбулася важлива подія: вперше за всю післявоєнну історію Закарпаття було вшановано героя національно-визвольних змагань українського народу, командира 27-го тактичного відтинку УПА (Української повстанської армії) «Бастіон» і шефа VI воєнної округи «Сян» Івана Шпонтака-Залізняка, родом із села Вовкове, що на Ужгородщині. Цього дня актовий зал Народного Дому «Просвіти» був ущент заповнений ужгородцями: прийшли на вечір пам'яті, присвячений 80-річчю від дня народження овіяного військовою славою командира УПА, великого патріота України

Група учасників вечора.

Івана Шпонтака, науковці, вчителі, журналісти, письменники, лікарі, студенти, просвітяни, представники демократичних громад.

У президії почесне місце зайняли гості з Пряшівщини (Словаччина), рідні героя — сестра пані Олена Шпонтак та брат пан Юрій Шпонтак.

Вступним словом відкрив вечір пам'яті і привітав присутніх у залі та гостей голова крайової «Просвіти» кандидат історичних наук, лауреат премії ім.П.Чубинського Павло Федака. Він наголосив на тому, що лише в незалежній Україні стало можливим писати правдиву історію УПА та про її героїв, ліквідувати «білі плями», фальсифікації історії. Також зачитав вітальну телеграму Всеукраїнського Братства УПА за підписом його голови Михайла Зеленчука.

У своєму виступі заступник голови «Просвіти», кандидат філологічних наук Йосип Баглай розповів про структуру УПА, розкрив злочинний зміст угоди двох комуністичних урядів — СРСР та Польщі —

щодо депортації українців з прадідівських, споконвіку українських земель — Лемківщини, Перемишльщини та Ярославщини, розповів про акцію «Вісла», що здійснювалась з нелюдською жорстокістю спецвідділами Війська польського при допомозі загонів НКВС.

З великою увагою присутні слухали доповідь ініціатора проведення вечора, почесного члена «Просвіти» Ганни Божук «Життєвий шлях та громадсько-політична і військова діяльність Івана Шпонтака-Залізняка», де наголошувала на успіхах легендарного командира УПА Івана Шпонтака, який з куренями УПА захищав українців від насильної депортації, знущань над ними, вона також розповіла про бойові операції, які об'єктивно наближали той час, коли Закарпаття приключилося до рідної України.

Пан Юрій Шпонтанак з великим хвилюванням розповів присутнім про страдницьке перебування свого брата Івана Шпонтака, увінчаного військовою і національною славою Героя УПА, якого в післявоєнний час польська комуністична безпека при підтримці словацької безпеки вислідила і за рішенням найвищого суду Польщі ув'язнила в катівню-фортецю біля м.Ополе, в якій промучився понад 23 роки. Мужньо тримався і не зламався. Здоров'я його було дуже підірваним, і він не дожив до свого 70-річчя. Пані Олена і пан Юрій щиро подякували організаторам вечора — крайовому т-ву «Просвіта» та громадськості Ужгорода за вшанування пам'яті їх брата Івана Шпонтака.

На вечорі пам'яті виступили очевидці злочинних дій НКВС пані Любов Талапко та пані Галина Бурячок. Про злочини комуністів говорив також голова закарпатського товариства «Меморіал» Михайло Баник.

Було ухвалено рішення, щоб рада крайової «Просвіти» порушила клопотання перед місцевою владою про встановлення меморіальної дошки в рідному селі Івана Шпонтака — Вовкове та в селі Колочава-Лазі, де він учителював, а в Ужгороді одну з вулиць назвати іменем Івана Шпонтака-Залізняка.

На закінчення був даний концерт вокальним ансамблем «Геліос» (керівник Василь Гайдук), у програмі якого були пісні УПА. Тепло вітали присутні і виступи солісток Іванки Зімковської (Ужгородське училище культури) та Марії Шиян (Ужгородська дитяча школа мистецтв). Доцент Йосип Баглай та студентка УЖДУ Ганна Молдавчук зачитали вірші, присвячені повстанцям — борцям за волю України.

Вечори пам'яті Івана Шпонтака з ініціативи Г.Божук і Й.Баглая відбулися також в Ужгородських середніх школах №5, №6 та в АТ «Геліос».

Ганна БОЖУК,
кандидат історичних наук.

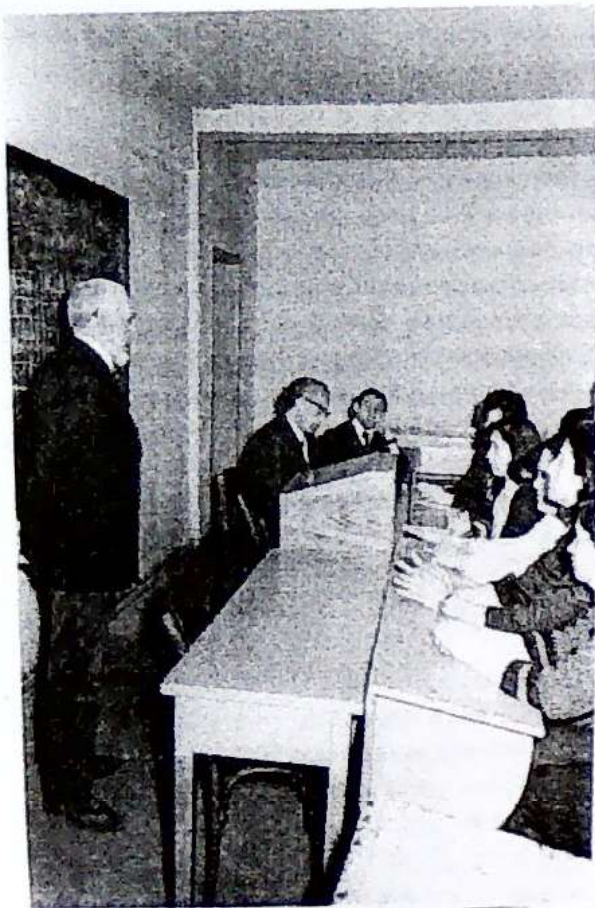

ВІДДАНІЙ УКРАЇНІ

Штрихи до життєвого і творчого шляху Бориса Лобача-Жученка — внука Марка Вовчка й Опанаса Марковича

Упродовж 60–90-х років у вінок слави Марка Вовчка було вплетено чимало нових цінних відомостей, монографічних видань, ґрунтовних статей та розлогіх новаторських студій. І всі вони так чи інакше були пов'язані з іменем Бориса Лобача-Жученка, внука Марка Вовчка й Опанаса Марковича. Пристрасний дослідник і палкий пропагандист творчості уславленої бабусі, Борис Лобач-Жученко справедливо вважається найвизначнішим знавцем життєвого й творчого шляху Марка Вовчка.

Цій доброзичливій, мужній людині з феноменальним поєднанням різних професій, зацікавлень, прагнень тощо судилося довге життя. І видавалося, його мрії — зустріти століття з келихом запашного вина в ошатній правниці — ніхто не завадить реалізуватися... Та, на превеликий жаль, 21 вересня 1995 року перестало битися серце великого життєлюбця, власне, під знаком нещасливого падіння при виході з домашнього ліфту...

*Борис Лобач-Жученко читає лекцію
про творчість Марка Вовчка студентам
філологічного факультету УжДУ.
Присутні: професор Василь Чумак і професор
Микола Зимомря. 8 травня 1980р.*

Борис Борисович Лобач-Жученко народився 4 (16) листопада 1899 року в Петербурзі. За його зізнаннями, якими дивовижно цікаво вмів поділитися у колі приятелів, «отримати ласощі з рук Марка Вовчка було чимале щастя», але йому така ласка випадала...

Перші публікації Б.Лобача-Жученка позначені 1925 роком, коли побачила світ його книжка — плід спостережень як льотчика й дослідника військових проблем. До слова, 1924 року він став першим чемпіоном Росії із парусного спорту. Якщо ж говорити про вершинні виміри, яких він сягнув від часу появи першої наукової праці (1925), то літературознавство — на особливому місці. Визнання широкої читацької та наукової громадськості здобули два видання «Літопису життя і творчості Марка Вовчка» (К., 1969; К., 1983), а також монографії «Марко Вовчок на Кавказі. По следам семейного архива» (Нальчик, 1976), «Про Марка Вовчка. Сторінки до біографії письменниці» (К., 1979), «О Марко Вовчок. Воспоминания, поиски, находки» (М., 1987). З-поміж ґрунтовних статей увиразнено такі помітні літературознавчі розвідки вченого, як «Тургенев и М.А.Маркович» (1969), «Історія однієї дружби» / Марко Вовчок та П.-Ж.Етцель» (1975), «Духовная дочь Кобзаря» (1983), «Книги с необычайной судьбой («Маруся» Марко Вовчок)» (1984) та ін. Без жодного перебільшення можна стверджувати: все, що написав Б.Лобач-Жученко, містить якісно нову інформацію. Бо це ж — результат багатолітніх пошуків, невтомна праця в книго-

збірнях Києва, Москви, Петербурга, Львова, Риги, Вільнюса, Нальчика, Ужгорода. Науковець охоче писав про творчі зв'язки Марка Вовчка з Т.Шевченком, І.Тургенєвим, Д.Писарєвим, П.-Ж.Етцелем, Е.Мертке, К.Гуном, про взаємодію української літератури з письменством Росії, Франції, Німеччини, тощо. Знахідки, що містяться, зосібна, у чотиритомному зібранні «Листи до Марка Вовчка» (у двох томах, К., 1979), «Листи Марка Вовчка» (у двох томах, К., 1984), заповнюють суттєві прогалини як у біографії письменниці, так і в літописі її плідних стосунків з видатними діячами як слов'янських народів, так і народів Західної Європи. Для розуміння цього аспекту добре прислужиться цінний бібліографічний показчик «Марко Вовчок у колі сучасників», укладений відомим львівським бібліографом Луїзою Ільницькою та Борисом Лобачем-Жученком (Львів, 1983).

Дослідницький доробок Б.Лобача-Жученка значний, його важко переоцінити. З-під його пера з'явилися такі праці, які змушують заново глянути на складне й нерідко суперечливе життя Марка Вовчка, її ужинок у сполучі з «Народними оповіданнями», а звідси — з'ясувати роль і місце письменниці в українському й світовому літературному контексті.

Постійне місце проживання Бориса Лобача-Жученка мало московську прописку, хоч Доля волала до нього здебільшого з України. де мав численних друзів і шанувальників. Там бриніли для нього малинові дзвони, там зростатимуть живі квіти пам'яті, яку заслужив собі Борис Лобач-Жученко, з кореня Опанаса Марковича...

Микола ЗИМОМРЯ,
доктор філологічних наук.

НАРОДНИЙ УЧИТЕЛЬ

До 90-річчя від дня народження Семена Гривни

Хтось колись запримітив, що Бехерів належить до тих патріотичних сіл Пряшівщини, якому тяжко знайти пару, і ще додав, що він вже дотепер дав нашому народу багато безкорисливих і відданих людей. Згадувану високу оцінку ще буде треба де в чому дослідити, а може і поповнити, але про одне — про хороших бехерів'ян — вже зараз можна твердо по-вісти: молодці! Так, наприклад, у другій світовій війні їх воювало багато в Чехословацькій Армійській Корпусі і в партизанах. Всі вони, подібно, як і ті вдома, спільно боролися проти спільного ворога. Тому їх внесок у спільну боротьбу високо цінуємо.

Про одного з наших бехерів'ян, який своє життя на 34 році віку впав у вінок нашої свободи і тим золотобукво записався в нашу новітню історію, хочемо сьогодні коротко розповісти нашим читачам.

Йдеться про народного вчителя Семена Гривну, народженого 28 листопада 1910р. у Бехерові Бардіївського округу. Семен, як бехерів'яни просто величають свого земляка, матурував у 1930р. в Пряшівській російській вчительській семінарії і зразу поїхав учителювати в село Медведівці теперішнього Мукачівського

району Закарпатської області України (на тодішню Підкарпатську Русь). Спочатку з великою любов'ю учителював, а пізніше з подібною ж любов'ю і акуратністю і директорував. У листі його доньки Ані Заяць, яка зі своїм чоловіком учителювали в тій самій школі, де колись працював також їх любий батько, читаємо: «Свою роботу він виконував з великою акуратністю. І взагалі акуратність, точність, вимогливість до себе і до інших були основними рисами його характеру. Про це свідчать і численні документи та протоколи педагогічних нарад, які ще й досі зберігаються в архівах школи» (3 листа до автора від 22.VII.1967р.).

Дитячі роки Семена, а пізніше також оточення зі своїми багатими традиціями і великою кількістю народних шедеврів, поступово привели його до власних записів закарпатських пісень, балад, казок і прислів'їв. Донька Аня, наприклад, у згадуваному листі повідомляє, що два батькові зошити, записані народними піснями, віддала в 1964р. доценту Ужгородського державного університету П.Лінтуру, а нам вислала дальші 3 зошити.

Вона також згадує, що батько посилено займався самоосвітою і був великим любителем книг. Найбільше цікавився літературою і природознавством. Самостійно вивчав угорську, німецьку і французьку мови»

С.Гривна живо цікавився політичним життям. Він передплачував і читав газети й журнали для громадян села, які в той час були переважно малописьменними. Жителі Медведівців і понині з вдячністю

згадують, як вони збиралися навколо свого пана вчителя і слухали його живі розповіді про події в світі, аби самим хоч трохи орієнтуватися в політиці — панським гунцутстві, як то вони тоді презирливо називали політику.

Він дуже ненавидів фашизм, про це згадував його односельчанин — письменник Федір Лазорик. Якраз через те угорські власті переслідували його, кілька разів робили обшук на його скромній квартирі, тому дружина разом з донькою були змушені закопати в землю велику частину книг, написаних кирилицею.

Познайомившись хоч трішки з гарним життям нашого героя, читач не буде дивуватись фактові, що С.Гривна ще в 1939 році збирався в Радянський Союз. Але обставини склалися так, що він залишився «апостолом» на ниві народній, а згадки про братів за Карпатами не раз кріпили його в нелегальній праці. Гортісти у 1939–1944рр. декілька разів призивали його в армію і по якомусь часі відпускали додому. Правда, в серпні 1944р. С.Гривна останній раз потрапив у формі угорського офіцера на фронт і при першій нагоді перейшов на радянський бік.

Далі зі скромних архівних матеріалів довідуємось, що він скоро вступив у Чехословацький Армійський Корпус і з боями пересувався через польсько-словацький кордон. Його колишні бойові друзі розповідають, що на Дуклі він дуже радів і всім доводив до відома, що до його рідного села рукою подати.

На жаль, не суджено було нашому землякові зі славою вступити в своє рідне село, ані живим повернутися до дорогої дружини і любої доньки та улюблених Медведівців. 18 листопада 1944р. він загинув у боях за Нижній Комарник. Наш народ втратив відданого сина і самовідданого народного вчителя, який заслужив, аби його могила і пам'ять про нього зайняли гідне місце в серцях нашого народу і особливо підростаючого покоління, за кращу долю якого він особисто заплатив найбільшу ціну.

Андрій КОВАЧ,
Пряшів, Словаччина

УНІКАЛЬНІ ЗІБРАННЯ ВАСИЛЯ ПАНКУЛИЧА

Важко уявити і приблизно назвати число всіх купюр найрізноманітнішої давності, що їх вмістила колекція Василя Михайловича Панкулича, історика за професією і дослідника-колекціонера за покликанням. Гроші Китаю і Цейлону, Куби і Бразилії, Анголи і Гонконгу, Лівану і Афганістану, В'єтнаму і Польщі, Австро-Угорщини і всіх держав колишнього Союзу. Це не строкаті красиві за розміром папірці, а народжені війнами, схожі на найпростіші фантики. Колчакові і Юденичеві, петлюрівки і керенки вартістю в копійки і мільярди — для Василя Михайловича кожна з них як шпаргалка-відомість про держави і війни, царів і полководців.

Є тут і предок нашої гривні — кредитовий білет Української Народної республіки часів Грушевського. Є й цілий альбом російських грошей, зібраних за підписами управлінців банків з емблемами всіх монетних дворів. Сталінські купюри, перші червонці, банкноти реформи 1923 року.

Поруч з паперовими грошима — монети. Від прадавньої, випущеної до нашої ери — до найсучасніших ювілейних. Нагрудні знаки, ордени, медалі. В скринях, тюках і палках осіли погруповані за тематикою марки і конверти, вимпели і значки, прапори і дзвони, підшивки старих журналів і газет, букварі і часописи, вісники і альманахи, календарі і підручники, землеробський інвентар і ціла пересувна циганська кузня, ковані цвяхи і ткацький верстат. А ще цілий архів найрізноманітніших документів, чернетки творів відомих і невідомих людей нашого краю. Тут і паспорти, і банківські чеки, похоронки і трудові книжки, позови в суд і скарги. Тут і зібрання унікальних фотографій замку «Паланок», старовинних вулиць, пам'яток міста Мукачеве.

Свою унікальну колекцію Василь Панкулич збирає все життя. У нього немає сейфів з секретними замками, немає монет із щирого золота. Його скромний заробіток педагога обмежує такі можливості. Але здоровий азарт дослідника не дає спати ночами, коли з'являється можливість придбати якусь річ. Він випадково купив у дідуса біля «Букініста» прижиттєве видання «Війни і миру» Л.Толстого. Іздить за деякими матеріалами в інші республіки, країни. Сам реставрує, чистить, клеїть, перераховує масу каталогів і довідників.

Своїми зібраними матеріалами він поповнив музеї ПТУ №7, Мукачівського педучилища, замку «Паланок», бо тримати все це вдома — складно. Він вірить, що настане час, коли валізи і палки зібраного ним відкриють наші наступники і напишуть правдиву біографію свого краю.

А нещодавно йому пощастило знайти унікальні рукописи Івана Сільвая, більша частина з яких ніколи не бачила світу. З ними ми і знайомили шанувальників минулого.

РУКОПИСИ ІВАНА СІЛЬВАЯ

(з архіву Василя Панкулича)

1. Чорнокнижник (16 сторінок великого формату).
2. Вічна юність (26 сторінок великого формату і зошит до 194 сторінок).
3. Шестак (78 сторінок великого формату, 2 зошити від 1—106 сторінки).
4. Однодневне царство (21 сторінка).
5. Біда, ніт жида (49 сторінок).
6. Люди в желізних шляпах (54 сторінки малого формату).
7. Пупаки (8 сторінок великого формату).
8. Ніщо о фольклорі (8 сторінок).
9. Фольклор (зошит із записами пісень).
10. В полдень, Пророчество, Пополудні (окремі розділи якоїсь повісті).
11. Трезвое село (14 сторінок повісті).

ВІРШІ

Старий Думко.
Ода Матезонському.
Для хору в пам'ять Матезонському.
Повість о злом духі.
В том чудеснім мирі житні.
Вість о мамонті не нова.
Слышу, о любезна мати.
В серці догоріл огонь.
Святий Іоанн Креститель.
Снова день сей нарочистый.
Не велика капля.
Радуйся, Господь с тобою.
В сні обманных приведеный.
Славасловье пойте в віки.
Христос на материнском ложі.
Правила жизни.
Создателю на перекор.
Енох и Илія.
Там пред их душевном взором.
Несвадебные пісни.
Цар Хаос.
Піснь пісней.
Отец!
Псалом 136.
Столпотвореніе Вавилонское.

ПРОПОВІДІ ІВАНА СІЛЬВАЯ

на всі неділі ісвѣта в греко-католицькій церкві

Світле Воскресіння.
Світлий понеділок.
Світлий вівторок.
Неділя Фомина.
Неділя мироносиць.
Неділя розслабленого.
Неділя про самарянина.
Неділя сліпорожденного.
Вознесіння Христове.
Неділя св. Отців Никейських.
Зіслання св. Духа.
Понеділок Пресвятої Тройці.
Неділя всіх святих.
Неділя 2-га по Зісл. св. Духа.
Неділя 3-тя і на всі неділі
аж до 32-ї по Зісл. св. Духа.
Неділя митаря і Фарісея.
Неділя блудного сина.
Задушна субота.
Неділя м'ясопусна.
Неділя сиропусна.
Неділя першого Великого Посту.
Неділя друга Великого Посту.
Неділя третя Великого Посту.
Неділя четверта Великого Посту.
Неділя п'ята Великого Посту.
Квітна неділя.
Велика П'ятниця.

(на всі 32 неділі окремі проповіді по 4—6 сторінок)
Окремо ще дві проповіді:
Різдво Христове (1894, 1897).
Слово про покаєння.

ОКРЕМІ ПРОПОВІДІ ДО СВЯТ

Новий рік (1894, 1899).

Обрізання Господнє (1887).

Благовіщення.

Введеніє в храм Богородиці (1893).

Собор Арх. Михаїла (1883, 1894, 1889, 1896).

Стрітеніє Господнє (1892, 1897).

Воздвиженніа Чесного Хреста (1896).

Преображенніа Господнє.

Різдво Пресвятої Богородиці.

Всього знайдено 90 рукописних проповідей великого формату, в кожній з них по 4—6 сторінок. В розділі «Окремі проповіді до свят» показані роки їх написання в Тур'я-Реметах та Новому Давидкові.

Крім того знайдено «КІНЧЕІНК» — угорською мовою про Марія-Повчанські чудотворні образи, написаний 1900 року, 154 сторінки великого формату.

Додатково знайдено ще чимало цінних документів, а саме:

1. Марамороський вікарій Іоанн Пастелій 3 квітня 1870 року посилає запрошенніа Терєблянському наміснику (благочинному) Михайлові Рішкови в Хуст на 2 травня 1870р. в парохію місцевого священика для вирішенніа питання про підпорядкуванніа йому парохій.

2. Терєблянський намісник Михайло Рішко 17 жовтня 1870 року пише листа з Кричова всім священикам — зобов'язати вчителів скласти списки учнів, підпорядкованих їм шкіл і надіслати в намісничество.

3. 27 квітня 1870 року в Марморш-Сиготі під головуванніа вікарія Іоанна Пастелія в присутності священиків Василя Мишинського, Діонізіа Горзова, Олександра Лазаря, Михайла Шуби, Петра Медведського, Іоанна Романця, Іоанна Андриховича, Іоанна Злоцького, Михайла Рішкова, Михайла Табаковича і Іоанна Головача розглядалася заява хустянки Марії Темчук про розлученніа з чоловіком Іваном Коростеем, який загрожує їй смертю, покинув сім'ю і живе в Бороняві. Консисторіальна рада дала згоду на розірванніа шлюбу. Протокол склав Михайло Шуба — консисторіальний письмоводитель.

4. Єпископський «містоблюститель» Антоній Чопей 15 вересня 1873р. видав наказ про призначенніа вчителем в с. Драгово Николая Кричфалушіа.

5. Вікарій Марамороський Іоанн Пастелій 19 листопада 1872 року в Сиготі пише листа Терєблянському наміснику Михайлові Рішкови взяти письмове поясненніа від Кричівського пароха Антонія Югасевича, чому той не повідомив вікарія про посвяченніа новозбудованої в Кричові церкви?

6. Єпископ Стефан Панкович 7 березня 1874 року дає дозвіл на вінчанніа в церкві вдівцю Петру Бабичу з вдовою Анною Пилипець-Ковач з умовою відбутти весілля без музики і танців.

7. Антоній Чопей — єпископський містоблюститель посилає наказ наміснику Михайлові Рішку про призначенніа Кирила Їжака — чумальовського півце-вчителя вчителем в Урбарово.

8. 1 січня 1874 року Антоній Чопей видає наказ про зарахуванніа в Ужгородську духовну семінарію священиків, які не мають богословської освіти. Заяви повинні поступити до 7 березня 1874р.

9. Єпископ Іоанн Пастелій 17 квітня 1877р. звертається до священиків, які бажають зайняти парохію в Гайдундорозі, звільнену Емануїлом Файейром, обраним контролером в єпархію.

10. Вчитель Дуловський Михайло Немеш надіслав 29 листопада 1870 року наміснику Михайлові Рішкову список учнів свого села, в якому значиться 22 першокласники, народженні 1859, 1860, 1861, 1862, 1863 років. Поскільки всіх учнів в селі 80, він пропонує розбити їх на 2 класи, щоб одні займалися до полудня, другі — по полудню, бо приміщенніа школи таке мале, що всіх 80 учнів в один клас розмістити не можливо.

Крім вищезгаданих документів, знайдено ще два «Дневники поднаместническіе» за 1869 і 1870 роки, які подав Терєблянський піднамісник Михайло Рішко.

В першому записано 114 позицій, в другому — 92. Це своєрідний журнал вхідних і вихідних документів, листів і наказів, що надійшли з єпархії, а також відповідей на них та наказів намісника своїм парохіям.

Між документами латинською та угорською мовами є чимало листів, протоколів та різного іншого матеріалу з підписами авторів.

Знайдено також 28-сторінковий рукопис історика Йожефа Балайті та Атестат зрілості Іоанна Стрипського за 1875 рік.

В одному із звернень до виборців до парламенту в 1892 році, крім мадярського тексту, є й заклик голосувати за Любу Гейзу, написаний руською мовою.

ЛИСТ ІВАНА СІЛЬВАЯ ДО ВЛАДИКИ ІВАНА ПАСТЕЛІЯ

2189:1878

К Его Преосвященству Іоанну Пастеліи
Епископу Мукачевському и Архимандриту сс.Апостолов
Петра и Павла от Теплицы и проч.

пр. 5 Априля 1878

Просьба сия в свое время да представится
5 Априля 1878

Покорная просьба
Ивана Ант. Сильвой, Пароха Сусковского
о получении должности кассира
при руководствовании фондов епархіальных

ПРЕОСВЯЩЕННЫЙ ВЛАДИКА

Милостивый Государь и Отец!

С глубочайшей покорностью осмеляюсь подать просьбу о получении новіше под г.1522/1878 с12 ч.Марта тек. года опубликованного становища КАССИРА при руководствовании фондов епархіальных, з ежегодным жалованьем 800 гульд. и 150 за квартиру, — по следующим причинам:

1. Под временем шестнадцати-літняго моего душпастырства, я прилагал все усиліе к тому, чтобы с одной стороны повіренная мні паства пришла нравственно в возможно цвітущее состояние; с другой стороны под моим старательством построен парафіальный дом с нужными хозяйственными постройками, два дома для півцоучителей, церковь, и проч. и то все почти из ничего. Притом внутренний парафіальный огород приведен до возможности в надлежащий порядок, засажен множеством благородных фруктовых деревцев, обнят рішетчатою огородкою; относительно внішних земель священнических и півцеучительських, — я привел приход в возможно наилучшее положение, потому что при совершившейся новіше коммассації земли получены в наилучшем участкі; в філіяльной Пасіцкой церкви дал построить и вымалевать новый иконостас, для Сусковской пріобріл один телек, и проч.

II. Я старался быть примірною, и безупречно-хорошаго нравственного поведения;

III. Я приліжно возділывал свои скромныя умственныя дарованія, чтобы изо дня в день боліе усовершенствовать себя, и успівать в науках;

IV. Главная причина моего желанія переселиться на иное місто заключается вот в чем. Общеізвестно, что в Сусковом вода іміет такое свойство, что от ней растет у жителей на шеї зоб (воле). Первое поколінье еще не подвержено опасности выростанія зоба, но на другом поколіньи вода уже производит свое дійствіе, на третьем и сомнінію неподлежит. Я здішній уроженец, но впрочем я о себї ненастолько стараюсь, как об опасности моих дітей. Потому я надіюсь, что уже самое Христіянское чувство, да гуманность Вашего Преосвященства не допустит того, чтоб я, моя жена и діти даліе страдали здісь незаслуженное наказаніе.

V. В просимой мною должности кассира обіщаю быть точным, совістным, безупречным.

Впрочем покорно препоручаюсь в высокую ласку Вашего Преосвященства, при цілованіи св.десницы остаюсь

В Сусковом, 2 Априля 1878
Вашего Преосвященства
покорнейшим сыном:
ИВАН АНТ.СИЛЬВОЙ
парох Сусковский.

РУКОПИС АВТОБІОГРАФІЇ О. ПАВЛОВИЧА

Александр И. Павлович сын священника Іоанна Павловича и Анны Гладишовской родился 1819 года в Угорщині, в Шариской столиці, в селі «Чарне», где его предки от непамятных времен были священниками.

По смерти отца Іоанна Павлович 1824 года у сестры своей в Ренчишові, затим у уйка Андрея Гладишовского, свящ. у Гладишовой у Галичині, а у брата своего Іоанна Павловича приходн. у Веньковой, воспитание получил;

Нормальныя класы в Львові укончил, где обучился польскому и немецкому языкам.

В 1835 году возвратился в родную свою страну в Угорщину, и с помощью Іосифа брата приходника в Комлошах получал воспитание в гімназії Бардіевской — 836—839, где 4 гимн. класы скончил, — Реторику и Поезію у Кишкольцу 839—41 — филозофію у Ягру 1843—847 в Тирнаві 4 года богословіе слишал. 1848г. рукоположен — холостой священник. 1849—1850 был приватным учителем графских сынов Франца и Карла Сирмай в Куримі, затим был архиварем Епархії Прашевской, а от 1852 до 1864 приходником в Біловежі, от 864 в Свиднику пребывает.

Словенстію своего народа зачал заниматься в Тирнаві 1845 году, где написал стишки посвящены родной своей страні, и покойной матери своей. К народной діяльности побуждали его семинарські други словаки И. Пилларик, Іос. Викторин, граф Рудольф Нярій. Усердный словак и славный словенскій писатель И. Палларик подаровал ему одну книжницу...

В Тирнавской Семінарії занимался чтением польских сочиненій, которая получал от Графа Замойскі, жившаго в Тирнаві, — соученики прозвали его поляком — о чем и Самаса Епископ бывший Спиский, когда его священник Ад. Зима посетил, спомнил.

В Тирнаві написал нисколько стишков по польски Графу Замойскому.

В 1847 году возвратился на родину к своему брату и воспитателю О. Іос. Павлович до Комлоши. Стал писати стихи, которых содержание было описание нужды и голода тогда господствующаго, их начало

*За гору сонце заходить
С тмар ся новий місяц родит
Вітрик подувають холодный
А паншар иде голодный.*

Тих стихов написал много, и так ся полюбило же не лем простой народ, но из интеллигенцій Преосвящ. Архїерей велил читати при столі под час обіда.

Кроме помянутого стихотворенія написал много народных пісней, которы и нині между народом знакоми. Зимом занимался обученіем сельских дітей.

Из Куримы сообщался с покойным Духновичем, и писал в Календары.

В Пряшеві был ежедневным посітительом Духновича, писал до Вісника и до Альманаха.

В Біловежи обучал сельское юношество, и писал много стихов и послал Б. А. Дідицкому до Львова, котрій в разных изданіях обяленій были.

Из Белоивежи послал свои польскія сочиненія в польскую часопис «Гвіздка» и были нею обнародованы печатію, — тоже в польском сочиненіи печатал в Кракові 1862, появились его рускія и словацкія сочиненія «Бардійов и проч.»

Писал и до словацких газет до «Пештбудинске ведомосці».

Нині в Свиднику занимается рускою словесностію, плоды свои сообщает с редакцією Слова и Карпата, прежде и Світа.

Епархїальное Правительство именовало его совітником Консисторіальным и Намісником собора Свидницкого, народ избрал его членом Столицного повіренїчества, а школьгное надзирательство именовало школьным совітником — ішколоі тоначощ.

От годов уже збирает дана до Історіи Маковиці, которую намирает обширно написати.

Муж зроста высокой, красного лица, сидиною уже процвітает, но дух его юный, — любовію к народности наполнен, ен живет. Брат, друг искренний народом возлюблен, и от всих почтенный и почитанный да живет на многая и благая літа!

В кінці біографії додано: «красноречею славны, и обширно знакомый».

Почерк біографії подібний до почерку самого Олександра Павловича, але кінцівка біографії свідчить, що написав її не Олександр Іванович, а, здається, хтось із братів його або шанувальників його творчості.

**Василь ПАГИРЯ,
красєзнавець.**

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ

До 200-річчя від першовидання

Слово о полку Ігоревім — один з найяскравіших символів незнищимої, вічної України, маленька крапля, в якій відобразився цілий космос нашого історичного буття, дивовижний твір не так про наше минуле, як про наше сьогодення й майбуття. Присвячений, здавалося б, рядовій події далекого XII віку, він подібно до свого головного героя, наповнився ратним духом і вигострив читачам серця мужністю, аби стійко витримували випробування історії народної та власної долі, отого Суду Божого, що його «ни житру, не горазду, ни птишо горазду» не минути.

Попри увесь свій драматизм, густий дим згарищ і голосіння вдів, попри безнадію і сарказм окремих рядків, це все ж твір історичного оптимізму. Показовим є епізод сонячного затемнення, а особливо реакція на нього Ігоря. Затемнення справді сталося під час його походу на половців, 1 травня 1185р. Вплив затемнення на воїнів був тим більшим, бо наступного року вся Євразія чекала катаклізмів, напроорокованих тодішніми астрологами. Попередження про це було розіслано правителям різних країн ще 1184р. Народи лихомаило — тим більше, що раціональне зерно у тих прогнозах таки було. 1185-й був роком максимуму сонячної активності, коли світило безжально шмагало Землю своїми гарячими променями, про які згадано навіть у плачі Ігорової жінки Ярославни.

Додатково ж до того, скупчення планет на одній лінії посилювало їхній гравітаційний вплив на Землю, збурювало її магнітне поле, викликало зрушення в атмосфері (урагани) та світовому океані (шторми, повені), казкові врожаї в одних місцевостях і голоди в інших. Подібне переживаємо і в наші роки. Природно, що зміни на небі і землі стимулювали активність народів. 1185р. сталися бурхливі події в усіх куточках ойкумени.

Чи може людина протистояти стихії історії? Саме це питання стояло перед Ігорем. Стара держава Рюриковичів від Білого моря до Чорного, від Закарпаття до Поволжя давно розпалася. Натомість формувалося кілька менших держав з етнічно більш-менш однорідним населенням: Україна-Русь, Полоцько-Мінська земля, Новгородсько-Псковська республіка та Заліська Русь (майбутня Московщина). Але продовжували діяти і відцентрові сили. Нові держави дробилися на менші князівства, ті — на окремі уділи, останні — на ще менші. Впродовж усього XIIст. тривала боротьба між двома тенденціями — розпаду старої держави до атомного рівня (тобто окремих громад) та консолідації на новій, національній основі. У Болохівській землі (на Поділлі) перемогла перша тенденція; на західних землях перемогла друга, і там постала Галицько-Волинська держава. Подніпровське ж ядро українських земель знемагало у сизифовій праці державотворення. Здавалося, ось-ось черговий князь викотить тяжкий камінь на гору і спорудить на ньому свій престол, але щоразу камінь зривався і стрімко котився у долину печалі, нищачи все на своєму шляху. Десятки міст і сотні сіл ставали жертвою того каменя, а 1169р. сплюндровано було навіть

сонцесейний Київ, причому серед напасників, очолених суздальським княжичем, чимало було своїх же, українських князів.

Сіверський уділ Ігоря займав особливе становище у Подніпров'ї. Мішане слов'яно-гюркське населення, сильний вплив сусідніх білоруських і рязанських та суздальських земель робили ситуацію дуже непевною. Ігор мав зважити на увесь комплекс настроїв своїх дружинників, серед яких, напевно, були прихильники різних політичних орієнтацій – як і в кожній тодішній столиці. Одні тягли до Всеволода Суздальського, інші до Рюрика Смоленсько-Овруцького, треті – до дальшого зближення з Половецьким Степом. Політика князя мала бути дуже гнучкою. За цих умов він все ж обирає тактику не вичікування.

Не плакав Ігор ілюзій, ніби все якось саме собою владнається, а наважився діяти. Далека перспектива, орієнтир-максимум – вихід до Тмуторокані. Це те, що примирило усі партії в княжій дружині. Навколо цієї програми вдалося зібрати п'ять полків – велику як на ті часи силу. Перший крок виявився невдалим. Боротьба за вихід до моря не вирішилася одним походом, розтяглася на багато століть. Але це був той-таки шуканий вихід з зачарованого кола, відмова від нескінченного переліку уділів, безперервних усобиць і марних жертв. Мабуть, саме тому наприкінці твору виголошується здравниця переможеним князям. У наші дні розхожою стала думка, що політик працює на наступні вибори, а державний діяч працює на наступні покоління. Ігор виявив себе справжнім державником. Зроблений ним дороговказ став магістральним для наступних генерацій, коли саме до моря посунуло козацтво, занурилося у його життєдайні води і обернулося на унікальний феномен світової історії.

Доля ж самого твору дуже нагадує описану в ньому історію Ігоря. Яскраво зблиснувши наприкінці XII ст., він потрапляє у полон забуття. Та знайшовся і тут врешті-решт помічник Овлур, що вказав шлях на волю: в листопаді 1800р. з'явилося перше друковане видання Слова о полку Ігоревім великим для тієї пори накладом у 1200 примірників. Видання здійснили власник рукопису О.І.Мусін-Пушкін та археографи М.М.Бантиш-Каменський і О.Ф.Малиновський, друкарем був С.І.Селивановський. До нашого часу збереглося 70 примірників книжки. Дванадцять разів вона відтворювалася факсимільно. Взагалі ж видань Слова за два століття здійснено кілька сот, література про нього налічує 5000 позицій.

Але хто похвалиться, що звідав усі його таємниці? Мов кубик-рубик, твір обертається то однією, то іншою гранню, зблискує різними барвами, міниється перед нашими поглядами, немов реагує на всі перипетії сьогодення.

Сергій ФЕДАКА,
докторант Ужгородського університету.

СВІТ СОПОДКИХ ЛЕГЕНД

До 100-річчя від дня народження Анни Зегерс

Місто Майнц, де 19 листопада 1900 року народилася Анна Зегерс, напрочуд нагадує своїм мальовничим розташуванням поміж виноградниками й розкішними садами закарпатське Мукачеве. Автору цих рядків судилося тут побувати, оскільки неподалік від Майнца проживає визначний німецький славіст-літературознавець Ебергард Райснер, хворий на невиліковувану хворобу. Відвідати наукового керівника, якому цими словами випадає скласти найщирішу вдячність за палку прихильність до України та її культури, завжди супроводжує щаслива мета. З винятково приязною, гостинною людиною вдалося пізнати пам'ятні місця столиці Рейланд-Пфальц, де, без перебільшення, трудяться, як бджілки, залюблені у хліборобську працю селяни. Так воно є: села навкруг Майнца належать столиці. До слова, саме у Майнці мешкав один із прашурів графа Шенборна, володаря Мукачівсько-Чинадівської домінії, єпископ Лотар фон Шенборн, якому австралійський імператор Карл VI подарував 1726 року цю перлину Закарпаття. Варто тут наголосити: прізвище династії Шенборнів шановане у Майнці до цих пір. Так, у знаменитому соборі Святого Мартіна одне з вікон має дивної краси мистецьку оздобу — мозаїку, власне, з посвятою єпископу Шенборну. Як бачимо, зв'язки між Закарпатською Україною та Рейнланд-Пфальцем мають свою історію. До неї природно прилучаються нові сторінки, що містять цікаві факти про діяльність культурологічного товариства «Пфальц-Закарпаття», очолюване правлінням — гуртом однодумців, тобто шанувальників України. Назвати б, у першу чергу, Руді Йоба, Рут Крайзелмаєр, Германа Крайзелмаєра, Еріха Кайзера, Віллі Рота, Еріха Томаса, Анну Унтенберг та ін., які проживають у містах Нойштадт-Лахен, Кайзерслаутерн, Енкенбах. Таким чином, той факт, що ім'я Анни Зегерс безпосередньо чи опосередковано прив'язувалося упродовж 30–80-х рр. до Закарпаття, видавався закономірним. Звісна річ, його спричинила сама письменниця, з-під пера якої з'явилося оповідання «Селяни з Грушова» (1929). У цьому — радше публіцистичному — творі справді вкраплені реалії, приміром, найменування населених, сказати б, адміністративних пунктів (Ужгород, Хуст, Солотвино, Грушово, Підкарпатська Русь) тощо. Мимоволі око дослідника падало на прізвища героїв — Сидоряк, Лаката, Войчук, Рушук, які нагадували відомих уродженців Закарпаття, зокрема, Миколу Сидоряка та Івана Локоту. А ще — деталі: «соляні копальні», «узгір'я» «крони» і т.п. Все це спонукає дійти висновку: перед читачем певна документалістика, що сприймається як об'єктивне свідчення очевидця. Останній майже репортажним виміром оцінює описувані події. Напевно, це й дало привід багатьом, хто писав про ранню творчість Анни Зегерс, стверджувати, нібито письменниця ще у двадцяті роки особисто побувала в Закарпатті, передусім на Тячівщині, зустрічалася з селянами села Грушово, майбутніми прототипами героїв названого твору. З легкої руки Олександра Рота та Юрія Сухана популярним стало висловлювання Анни Зегерс про минуле Закарпаття як край, де, мовляв, «живі заздять мертвим». Зрозуміло, «висловлювання» наводилося без жодного посилання на джерела, і це вводило не одного читача в оману. Не відшукавши в архівах жодного документального підтвердження про можливе перебування Анни Зегерс в Закарпатті, автор цих рядків звернувся листовно до письменниці з проханням відгукнутися бодай кількома реченнями спомину про історію написання твору «Селяни з Грушова». І незабаром надійшла відповідь, датована 2 квітня 1973 року, що однозначно кладе кінець одній з видуманих — з пропагандистською метою — легенд, а саме: Анна Зегерс (справжнє прізвище Нетті Релінг — М.З.) ніколи не була в жодному населеному пункті Закарпаття!

В основу оповідки «Селяни з Грушова» лягли всього-навсього публіцистичні виступи угорського прозаїка та журналіста Дюли Круді (1878–1933), а також газетні новини з Підкарпатської

Русі тогочасної доби, сутність яких переказував Анні Зегерс її чоловік — Ласло Радвані, який доводився побратимом згаданого Дюли Круді і поділяв соціалістичні ідеї, що видавалися у 20-х 30-х роках наскрізь передовими, власне, для багатьох німецьких, австрійських, угорських чеських, словацьких польських чи американських письменників (Людвіг Ренн, Франц-Карл Вайскопф, Бруно Фрей, Ерскін Колдуелл, Карел Новий, Ярослав Затлоукал, Золтан Фабрі та ін.).

Стосовно художніх вартостей оповідання «Селяни з Грушова», вперше опублікованого у збірці «Шляхом до американського посольства» (1930), то їхній рівень перебільшувати нема потреби. Адже мовиться про перші проби пера молодої письменниці, яка дебютувала 1926 року оповіданням «Грубеч» і утвердила себе повістю «Повстання рибалок Санкт-Барбари» (1928). Оскільки вона була з єврейської родини, то прихід до влади Адольфа Гітлера гірко позначився на її долі. Анна Зегерс емігрувала до Франції, а відтак — до Мексики. В еміграції вона написала свій кращий прозовий твір — роман «Сьомий хрест», що з'явився 1941 року російською мовою, а 1942 року в англійському перекладі (видання німецькою мовою — 1943 (Мексика), 1946 (Німеччина). На творах післявоєнної епохи (50–80-і роки) лежить печать, як правило, ідеологічних нашарувань у пов'язі з конформізмом, заппадливим служінням владним структурам колишньої Східної Німеччини (збірка нарисів «Радянські люди», 1948; романи «Рішення», 1959; «Довір'я», 1968; повісті «Кам'яний вік», 1975; «Повторна зустріч», 1977), що принесло Анні Зегерс всілякі ласки та винагороди (Ленінська премія, 1951; два ордени Жовтневої революції, 1975, 1980; всушіть усі премії Німецької Демократичної Республіки), а також багатотомні видання тощо. Зрозуміло, Анна Зегерс володіла художнім даром і краще з її спадщини залишиться в історії німецького письменства. На превеликий жаль, доводиться констатувати: все, що має сполуку з Україною з під її пера, тяжіє до, м'яко кажучи, хибного тлумачення життя українського народу напередодні тяжкого голоду-голодомору 1932–1933 років («Хіба це примусові роботи?» — 1931). Опісля прочитання пазваного опусу — нарису мимоволі хотілося знавцеві цієї проблематики прочитати виступ Анни Зегерс на 2-й міжнародній конференції революційних письменників у Харкові (1930), де вона виступила фактично «від імені партії Йосипа Сталіна»... Одне слово, той виступ складає сумне враження як, приміром, уривок з її оповідання «Селяни з Грушова»: «Вечорами біля вогнищ страх і чекання зливалось в тривогу, що висіла, мов той дим над покрівлями. Все никло, перешіптувалось у передчутті чогось тяжкого, грізного, такого вже близького, але ще невидимого. Ленін нарешті сів на коня і їде...» (Переклад Миколи Кагарлицького // Забута земля. — Упорядкування Б. Бендзара. — Ужгород, 1982. — С. 260). Звісна річ, крізь призму легенди можна б припустити в уяві образ «вождя світового пролетаріату на коні», вимальований на замовлення... Хто знає, либонь, тому Анна Зегерс усміхалася широко-широко, немов би прагнула за ширмою веселого погляду очей затаїти правду з книжки життя. Так легенько — рідко, хто й запримітив — вона й пішла з життя першого червня 1983 року: серце Анни Зегерс зупинилося в самому престижному кварталі Берліна — там, де жили й радувалися від життя можновладці... Тоді від її материнської Батьківщини, міста Майнц, ніхто не був присутній біля домовини, бо ж було розколотим небо Німеччини. Нині, під знаком вшанування 100-ї річниці від дня народження Анни Зегерс, мусимо пам'ятати — ні, не забувати, — що небіжчиця була серед тих, хто явив певні зацікавлення долями України, у тім числі її оксамитом — Закарпаттям... А її країни з Рейнланд-Пфальцу крокують далі: облаштували нещодавно поліклініку побіля Мукачівського замку, порятували життя хлоп'ятка з Мукачева, виділили шість стипендій для тих, хто мріє вивчити мову Гердера й Гете в університеті міста Ландау.. Останні реалії — то вже не зі світу легенд, то — світло сучасних взаємин між Німеччиною та Україною...

Микола ЗИМОМРЯ,
доктор філологічних наук.

СМІХ — ЦЕ ЗДОРОВ'Я, ПЛАСТ — МАЙБУТНЄ БАТЬКІВЩИНИ

Сміх сприяє кращому травленню, кровообігу, підбадьорює життєву силу. Будучи фізіологічним виявленням задоволення, сміх і сам по собі приємний — виявляє почуття благополуччя і психологічного комфорту.

Сміх можна використати як ліки. «Я вперше за рік розсмішив вашого сина,» — сказав лікар батькам важко хворого 16-річного хлопця, розуміючи під цим передусім часткове відновлення функцій мозку. Другого, 13-річного, хворого поліомієлітом лікар возив до театру музичної комедії. Кожен вибух сміху додавав підлітку 20 хвилин вільного дихання: декілька сеансів незвичайної терапії — і нормальне дихання почало відновлюватись.

Життя щодня доводить, що розвинуте почуття гумору буває лише у душевно стійких людей. Але в той час почуття гумору саме є джерелом душевної стійкості, допомагає переборювати всі життєві незгоди.

В Італії, наприклад, на одному з заводів автомобільної фірми «Фіат» до роботи не допускаються люди, які з'являються на робочих місцях з поганим настроєм. А майстри зобов'язані вживати заходів, які спрямовані на покращення емоційного стану виробничників. Підраховали, що це економічно вигідно. Встановлено, що добрий настрій робітника підвищує продуктивність праці на 0,9 відсотка, нормальні відносини в його сім'ї — на 0,5 відсотка, в колективі — на 1,9 відсотка. Навпаки, поганий настрій знижує продуктивність праці на 1,2 відсотка.

У поганому настрої важче працювати. Удвічі важче керувати колективом, не володіючи почуттям гумору. Почуття гумору вважається однією з найважливіших рис характеру сучасного керівника й психологічно правильною організацією сучасного виробництва.

Була, а на початку 90-х відроджена, в Україні славна молодіжна самовиховна організація «Пласт». Засновниками її були (1911р.) вчені люди: Олександр Тисовський, Іван Чмола, Петро Франко (син Івана Франка). В Пластовому Законі записано: — «Пластун завжди усміхнений, завжди веселий». Весело зносить всі труднощі, невгоди та невдачі, не кривиться, коли його болить, але посміхається.

Правила, зібрані в Пластовому Законі, є переданням давніх лицарських законів, а тепер уже тривалими основами культурного світу, зв'язаними з християнською етикою, ідеалами, в ім'я яких від найдавніших часів ведеться боротьба благородності з варварством.

Пластун — господар свого слова. Раз дане слово дотримує.

Пластун — вірний син своєї батьківщини і гідний син свого народу. Старається пізнати історію та географію своєї батьківщини, права і обов'язки громадянина, шанує закони та дбає, щоб і інші їх шанували.

Пластун радо всім помагає і намагається щодня зробити хоч один добрий вчинок. Помагає ближнім, завжди готовий нести поміч нещасним, а в разі необхідності — спасати людське життя. За добрий вчинок не сміє приймати нагороди.

Пластун є приятелем для всіх і братом для інших пластунів. Не гордує ніким, до убогих ставиться прихильно, ненавидить скупих. Хиби інших старається виправити сердечною поведінкою і власним прикладом.

Пластун завжди поводитьсь чемно та по-лицарськи. Спокійно і гідно боронить свою честь. Ніколи не підлещується. Поважає старих, боронить слабих, скромний у житті, в побуті.

Пластун є приятелем тварин і рослин. Сам не мучить і другому не дасть мучити звірину, любить природу і прагне зрозуміти її мову.

Слухає родичів, провідників, виконує всі накази жваво та радо.

Пластун чистий в думках, мові, вчинках та у тілі. Здорова праця проганяє злі думки. Пластун не курить і не вживає алкогольних напоїв.

Було б чудово, якби вся українська молодь, від малого до великого, у школах, містах і селах згуртувалася в Пласті!

Василь БЕЛЕЙ-МОГІКАН,
пластун-сеньйор.

ОБЕРЕГЯЧ І ПРОПОВІДНИК ОТЧОГО СВІТИЛЬНИКА До 70-річчя Романа Федоріва

Це було десь восени сімдесят сьомого. Перебуваючи у Львівському університеті, заодно вирішив відвідати редакцію «Жовтня», познайомитись з редактором Романом Федорівим: шойно прочитав його «Отчий світильник». Книгу прихопив з собою. Після короткої бесіди попросив автографа. Роман Миколайович охоче погодився. Та коли побачив мої помітки на берегах роману, присів на край столу і з увагою почав їх переглядати. Запала незручна мовчанка. Та ось він розгорнув титульну сторінку і написав присвяту адресату: «...який мудро і уважно прочитав цю книгу». І дата — 28.X.77р. Я попросив письменника бодай коротенько письмово розповісти про творчу лабораторію, пов'язану з романом. Через два місяці одержав надзвичайно цікавого листа, котрий потім використав у критико-бібліографічному нарисі «Минуле — очима сучасника» (1980).

Народився Роман Федорів 1 грудня 1930 року в с.Братківці Богородчанського району Івано-Франківської області в селянській родині. Рано залишився без матері, а згодом і без батька. Виховувався у брата Василя.

Перша «рецензія» на його оповідання, написане в другому класі, повідомляє Д.Герасимчук, була дуже прикрою для початківця: на читання зібрався трохи не увесь куток. «Здається, дочитав до кінця... Чому «здається»? Бо рецензії довго не довелося чекати. Пішов у хід віник, плач вуйкової жінки. Виявляється, що вона пізнала себе в оповіданні. Ще дехто з сусідів пізнав, але ті лише язиками прицмокували: «І вродиться ж таке у нашому селі...»

Життєву школу юнак пройшов нелегку, як пишуть його біографи (Качкан): працював книгарем, бухгалтером у Краснодарському краї, на Кубані в протифілоксерній експедиції. Закінчив Івано-Франківське медучилище, а згодом — факультет журналістики Львівського держуніверситету.

З 1955р. трудиться Р.Федорів на журналістській ниві. З 1968р. — головний редактор журналу «Жовтень» (тепер — «Дзвін»).

Перші книжки нарисів, оповідань, повістей, такі, як «Жовтнева соната», «Таємниця подвигу» та інші, написані здебільшого в 60-роках, якщо судити з сучасної точки зору, мають ряд вразливих місць, оскільки написані під пресом т.зв. методу соціалістичного реалізму. Не можна було обійтися без ідилічного зображення колективізації, «щасливого життя» колгоспників, осуду «українських буржуазних націоналістів», бандерівців.

Аналогічні думки викликають і наступні книги оповідань — «Колумби», «Сліди на скелях», «Євшан-зілля». У більшості із цих збірок, як відзначала критика, зведено дві стихії — гірке минуле й щасливе сьогоднішнє карпатського краю.

«Жбан вина» (1968) П.Загребельний розглядає як своєрідний етап у творчості Р.Федоріва, полігон, на якому автор випробував увесь арсенал художніх засобів, котрі «призбирував протягом багатьох років».

Твір складений, на думку автора «Дива», з легенд і переказів частково народних, частково вигаданих так мистецьки, що провести розмежування елементів фольклорних

і суто літературних практично неможливо. Сам прозаїк повідомляє, що всі вони створені його поетичною фантазією.

«Жбан вина» — це не лише своєрідна легендарна розповідь про Олексу Довбуша і його опришків, а й монолітна лірико-епічна поема про людську гідність і чесність, волю духу, жадання правди, любов до вітчизни, народу, уболівання за його долю, майбутнє. Це пристрасний протест проти ницості, зради, тупоумства, виступ за розкрилення людської душі. Той Довбушів трунок зі «Жбану вина» і досі спрагло п'є людство.

Р.Федорів переконливо довів своїм романом, які безмежні морально-етичні обшири таїть у собі талановите залучення у твір безсмертної, вічно юної і неповторної фольклорист стихії.

Довбуш Федорів — воїн, стратег, суддя, оборонець люду, патріот, філософ, поет. Він розбудив у своїх однодумців, у народу почуття людської гідності, історичної і національної пам'яті.

Цю тему Р.Федорів згодом продовжить у наступному фундаментальному романі — «Отчому світильнику» (1976). Занурюючись в глиб віків, у другу половину XII ст., в соціальне і духовне буття Галицької Русі, автор незалежніше відчуває себе тут від всіляких ідеологічних звинувачень тогочасної маланчуківсько-шамотинської критики. До цього твору прозаїк йшов майже все життя, як писав до автора цих рядків. Працював над романом біля десяти років, хоч протягом цього часу видавав і інші збірки — «Іван, син Мокрини», «Знак кіммерійця», «Колиска з яворового дерева», «Яре зерно» та ін.

В «Отчому світильнику» прозаїк звертається до XII століття, змальовує Галич і його володарів — спочатку князя Володимирка, а потім його сина Ярослава Осмомисла. Основні мотиви твору — любов до рідної землі, боротьба з її кривдниками, совісне служіння народу, його культурі, мистецтву — втілені в образах дереводіла Чагра, його сина Василька, літописця Русина. Найкраще відтворено постать філософа, поета і патріота Івана Русина: він перекладає грецькі книги, відкриває при монастирях училища, розшукує по всій державі «тямливих до письма людей», опікає малярів, заохочує зодчих, скульпторів, творить патріотичні пісні, веде літопис, мріє самого галицького князя Ярослава «Словом переінакшити». Русин, автор «Хромографа», глибоко вникає в історію рідного краю, розуміє роль і місце Галицької Русі серед інших країн і народів того часу. Характер Русина, його думки, почуття в постійному русі, змінах відповідно до обставин, в яких він перебував.

Р.Федорів не просто реставрує події минулого, а відтворює епоху з її проблемами, повчальними для сучасників і нащадків. Він намагається показати людину в історії з її почуттями, прагненнями, тривогами і радощами, боротьбою за свої суспільні і моральні ідеали. Це зближує роман з нашим часом, особливо в тоталітарну епоху. Скований догмами соцреалізму, Р.Федорів у попередніх творах про сучасність не міг порушити багатьох проблем, що його хвилювали. Історичний роман розв'язував йому руки. Тому так гостро виступає він проти неправди, насильства, зрадництва, зла, образи людської гідності, носіями яких стануть перевертні, сини Чагра, Лют Лихвар і печатник Ян... Заради слави, наживи, влади зрадили брати рід свій, і честь, і гідність.

Своєрідний за композицією, стилем, глибокий за ідейними змістом, філософським осмисленням подій і на перспективу, цей твір був і залишиться не лише найвищим творчим досягненням автора в умовах тоталітаризму, а й української тогочасної історичної романтики.

Після вдалого дебюту у «Жбані вина» і «Отчому світильнику» Р.Федорів продовжує звертатись до жанру роману. Такою стала тетралогія «Кам'яне поле» (1978), «Жорна» (1983), «Ворожба людська» (1987) та «Єрусалим на горах» (1993). Уже в першому романі впадає в око незвична композиція твору. Одним з формотворчих її чинників є «романний» час. З волі автора він постійно змінюється. Події, як і в «Отчому світильнику», подаються у кількох часових площинах. Урізноманітнюється форма оповіді: то вона ведеться від автора, то перебивається листами до нього Якова Нанашка, то оповідачами стають інші персонажі, а десь там у плин сюжету органічно вклинюються повчальні притчі. Лірико-романтична манера письма, як і в попередніх творах, філософські сентенції, залучення в тканину романів легенд, переказів, повір'їв — увесь цей арсенал художніх засобів і прийомів дозволяє прозаїку проникати у мальовану епоху, у помисли, вчинки дієвих осіб, відтінює і підкреслює народнопоетичний, епічний характер тетралогії.

Ідея уже першого з цих творів — людина з Кам'яного Поля, де б вона не перебувала у світах, багатьма нитями навечно зв'язана з отчим краєм. Отже, йдеться про витoki, джерела любові до рідної оселі, яка логічно переростає у священну любов до України. Кам'яне Поле є тим композиційним центром, яке ніби у фокусі концентрує найважливіші події трохи не столітньої історії села, воно є тим лакмусовим папірцем, котрим випробовується людина у всіх життєвих сферах.

Можна сперечатись, чи таку вже велику роль у житті і світогляді Якова Нанашка — Розлуча відіграли, скажімо, сільські комуністи, котрі «розв'язують» йому очі на навколишнє життя. Тут, як і в деяких інших книгах тетралогії, данина тогочасній ідеологічній системі. Тому й конфлікти вибудовані часто за класовим штампом. Але вже у «Єрусалимі на горах» зазвучали інші мотиви. Тут йдеться і про переслідування людей, які намагаються берегти нашу історію та культуру, й про жорстокі розправи комуністичного режиму з ним...» (Слабошпицький). Цей же критик має рацію, коли називає перші три книги тетралогії «романами запитань», а четверту — «Єрусалим на горах» — романом відповідей.

Сучасної оцінки очікують і нові твори прозаїка — «Чудо святого Георгія о зміє», «Лисиці брешуть на щити». Головне тепер, що письменник позбувся тих ідеологічних вериг, що протягом десятиліть сковували його творчу думку, змушували подеколи відступати від життєвої і історичної правди. Та підходити до цих оцінок треба історично, об'єктивно, зважаючи на час, в якому тоді знаходився і творив прозаїк Роман Федорів.

Василь ЧУМАК,
доктор філологічних наук,
професор УжДУ.

Байки Юрія Чорі

Колишній політичний в'язень ужгородець Юрій Чорі відомий на Закарпатті як фольклорист, етнограф, письменник. Про байки Ю. Чорі широка громадськість знає менше. А між тим, цей жанр у його творчості посідає помітне місце.

Коли б не писалися його байки, актуальність їх для нашого часу очевидна. Пропонуємо увазі читачів три байки Ю. Чорі 70-х та початку 90-х рр.

ЮРІЙ ЧОРІ

ДРОЗД

(Байка)

В гаю, де місце мальовниче
й джерельна б'є вода,
птахи зібралися на віче,
окрилені присутністю Дрозда.
Радим: Дрозд – не з чужаків,
в гаю він сам недавно жив ще.
Гадалось, вислухать птахів
і щось по-мудрому засвище.
І ось жаданий час настав.
...Громаді Дятел звітував.
За ним – Орел, Тетеря, Пава...
Дискусія точилась жвава,
аж гай гучав!
Дрозд схвально всім аплодував.
Коли дзьобати
ухвалу мали вже приймати,
Дрозд попросив заключне слово.
«Попрацювали ми чудово, –
сказав. – Але!... – звів грізно брови дзьоб, –
Багато ще у нас нероб.
Ви творчо вчіться працювати!»
Відтак почав усіх повчати:
Чижа – як треба теслювати,
Синицю – як гніздо в'язати,
Грака – скородити поля,
співати соло – Солов'я.
Орла – як правильно літати,
старого Бузька – жаб ганяти...
Ганьбив Сову, картав Зозулю,
ще й Горобцеві тицьнув дулю.
Кого згадав, кого уздрів –
усім птахам нагнав чортів!
Ще є такі: куди не глянь –
спеціаліст з усіх питань!

1971р.

ПАВУК-НАУКОВЕЦЬ

(Байка)

Павук
пробіг хапком ази наук
і, маючи впливових друзів,
гніздечко звів собі при вузі.
А вже відтак
нашкрябав дисертацію так-сяк
і захистився. Це відразу
його хитку зміцнило базу:
до кафедри став значно ближче
і на щабель піднявся вище.
Та враз
занепокоївся Павук, пригас:
очолив кафедру Комар –
він до наук мав Божий дар,
до того ж, свіже, гостре око,
що в корінь бачило – глибоко!
Павук збагнув: «Добра не жди.
Тікати б треба ...» А куди?
Тут не одні штанці протер...
І вуз покинути тепер?
«Ну ні! – прорік ядуче. –
Ми, павуки, живучі!»
Із павутини пастку сплів,
і Комара нема вже – з'їв!
Або один науку губить,
а тепле крісло не уступить?!

1974р.

ЗЯБЛИК І ЗОЗУЛЕНЯ

(Байка)

Зозуля Зяблику оце
в гніздо підкинула яйце.
Яечко Зяблик пожалів:
хоч і чуже, проте-пригріє.
Відтак невдовзі
в гніздечку серед верболозу
проклюнулось і пташеня...
– То ж, Зяблику, зозуленя!...
Та Зяблик виду не подав.
– Аби здорове!... – відказав.
Ростив, голубив дні і ночі,
купаючи в росі сейночній.
І ось, нівроку,
те Зозулятко підросло.
Вже поза ліс, гору високу
круги випикує крилом.
Пустує, грається, літає
над неозорим рідним краєм –
все вище й далі від гнізда.
В тривозі Зяблик. Ой, біда!
Його вгодоване «дитятко»,
оте зухвале Зозулятко
нахабно глумиться з птахів –
своїх сестричок та братів,
з якими гай – обійстя отче.
Вже знати й Зяблика не хоче!
І спів його не визнає,
лиш по-зозулячи кує.
Даремно Зяблик по діброві
(на тій, що сам співає, мові)
його окликує щодня.
Пісень родинно-колискових
зрікається Зозуленя!
Є й серед нас, людського брата,
такі невдячні зозулята:
хатину рідною зовуть,
а спів батьків не визнають.

1991р.

ЮВІЛЕЙНИЙ ВЕЧІР ПОЕТА ЗОРЕСЛАВА В УЖГОРОДІ

9 грудня з ініціативи крайового т-ва «Просвіта» в обласній універсальній науковій бібліотеці відбувся вечір, присвячений 90-річчю від дня народження визначного українського громадсько-культурного і церковного діяча, вченого, поета Зореслава (о.Севастьяна Сабола, ЧССР). До організації вечора долучилися також управління культури Закарпатської облдержадміністрації, обласна бібліотека, обласна організація Національної Спілки письменників України, Ужгородське училище культури.

Ювіляр, який останні 50 років живе у США, через важку хворобу не зміг бути присутнім на вечорі.

Вступним словом вечір відкрив начальник управління культури обласної державної адміністрації Василь Габорець.

Грунтовну доповідь про життя і творчість Зореслава, місце його поезії в загальноукраїнському поетичному контексті зробив літературознавець, редактор журналу «Наш рідний край» Дмитро Федака.

Про різні аспекти громадської діяльності і творчості о.Севастьяна Сабола говорили у своїх виступах заступник голови т-ва «Просвіта» Йосип Баглай, почесні члени «Просвіти» доцент Ганна Божук і єпископ Іван Маргітич, поет, лауреат премії імені Т.Шевченка Петро Скунець та інші.

Свято проходило у формі літературно-художньої композиції, яку майстерно зрежисував викладач Ужгородського училища культури Тарас Гарагонич, а виконавцями її стали викладачі і учні цього училища та актори Закарпатського обласного музично-драматичного театру.

Зореслав

ПРИСВЯТА

*З кривавим серцем у долоні
До тебе йду, народе мій,
До тебе йду й тобі в поклоні
Несу пісень гарячий рій.*

*У них твій тихий сум ридає,
Твої у них і сльози й кров,
У них моя душа співає,
У них горить моя любов.*

*У тих піснях усе завзяття,
Увесь мій біль, увесь мій жар —
І їх тобі, о Підкарпаття,
Я приношу в синівський дар.*

СЛІДАМИ ШКІЛЬНИХ ХРОНІК...

Із хроніки Великобичківської горожанської школи

Хроніка школи розпочинається з часу її заснування — серпня 1922 року.

У вступній частині охарактеризовані трагічні події світової війни та її наслідки, у тому числі для закарпатських українців.

Однією з трагічних сторінок підкарпатських русинів чеський уряд вважав їх малописьменність і культурну відсталість, до чого у значній мірі призвела політика угорських властей. Тому подолання цієї сумної спадщини чеські урядовці вважали одним з пріоритетних завдань.

У 1919 році при цивільній управі краю був створений шкільний відділ, важливим черговим завданням якого стало відновлення і відкриття нових руських шкіл. Хронікер називає їх «ясними вогниками», які появилися по цілому краю і гуртують під своїм покровом бідних руських дітей, щоб виховати і відродити нову генерацію, яка стане фундаментом кращого майбутнього підкарпатських русинів.

Для елементарної освіти широких народних мас по цілому краю були відкриті руські народні школи, для ширшого ступеня освіти — горожанські, середні, а для практичної освіти — торговельні та промислові школи. Особливу увагу було звернено на горожанські школи, які стали доступними і для бідних сільських дітей. Хронікер відзначає, що населення краю радо посилає своїх дітей в горожанські школи і багато сільських громад з власної ініціативи добивалась їх відкриття.

З громадської ініціативи була також створена і руська горожанська школа у Великому Бичкові, історію її створення та розвиток і подають матеріали шкільної хроніки. Хроніка школи збереглася у доброму стані, твердій оправі (друкарня Фелдешія в Ужгороді), велась акуратно і послідовно директорами або вчителями школи. Вона також щедро ілюстрована фотознімками, котрі на сьогоднішній день мають документально-історичну цінність. В розділах хроніки подано також дані про окремі події села, Мараморощини і краю в цілому.

Враховуючи об'ємність хроніки, ми вирішили зупинитись лише на її першій частині — від початку до 1944 року, цей відрізок складає 191 рукописну сторінку великоформатного паперу.

В хроніці відзначено, що руське населення В.Бичкова з давніх-давен відзначалось своєю народною свідомістю. Поміж нечуваного національного гніту з боку колишнього мадярського режиму тут не вгасала руська традиція, населення міцно трималось своєї руської віри і народності. Багато свідомих селян таємно добували книжки і часописи з Галичини, з яких черпали духовну наснагу, ховаючи їх від ока ворога. Протягом короткого часу народні школи мов роєм заповнились руськими дітьми, а для старших відкривались курси для малограмотних.

ШКОЛЬНА ХРОНІКА

Велике прагнення до науки підтверджує й такий факт: коли у 1920 році відкрилась горожанська школа в Ясінях, незважаючи на значну відстань (63км), до неї записалось 14 руських дітей з Бичкова.

У 1922 році делегація громади В.Бичкова три рази їздила в Ужгород в питанні відкриття горожанської школи, внаслідок чого 8 серпня 1922р. за ч.15.481/22 сільській громаді був виданий офіційний документ, в якому сказано, що беручи до уваги клопотання громадян, міністерство шкільництва і народної освіти дає згоду на заснування горожанської школи з викладовою мовою руською. У школі будуть навчатись сільські діти, а також сільських громад на відстані 4км, після успішного закінчення 4-класної народної школи. Там ще сказано, що громада буде допомагати у

*Фотопортретна зніжка учеників
І-го разряду з учителівської Зборони
в шк. р. 1922/23.*

її розбудові, на що попередньо було дано згоду. Постало питання приміщення. Силами громадськості був відремонтований клас, приміщення для директора і шкільного слуги у колишній напівзруйнованій під час війни народній школі, яка стояла пустою. Селяни під керівництвом старости Василя Підмалюського активно і безкоштовно взялись за ремонтні роботи, кидаючи працю в полі. Директором школи був призначений Микола Воданос, організатор і колишній директор Ясінянської школи. Вчителями — дружина директора, Богдан Заклинський з дружиною, Осип Костів. Хроніка школи. Вчителі — дуже похвально відгукується про цих галицьких вчителів-емігрантів, як високопрофесійних, інтелігентних, народних патріотів. У перший клас записалося 54 учні (41 хлопець, 13 дівчат). За національністю — 51 русин, 1 чешка, 1 німець і 1 мадяр.

Урочисто-святкове відкриття школи з численними промовами відбулося 17 вересня 1922р. Хор «Просвіти» виконав національні гімни (диригент Осип Кухтин), проспівав декілька народних

пісень Шкільний референт краю прислав вітальну телеграму з побажанням успішного розвитку школи. Ввечері просвітянський аматорський гурток поставив комедію М.Кропивницького «Перехитрили».

1922/23 н/рік: Навчання розпочато 18 вересня. Перед вчительським складом постало завдання підняти рівень знань учнів, що стало помітним вже через кілька місяців. Упродовж шкільного року учителями і учнями школи разом з «Просвітою» було проведено багато заходів. Так, 19 грудня в читальні «Просвіти» була поставлена п'єска М.Підгорянки «Св. отець Миколай на Підкарпатській Русі», а зібрані 365кч передано для учнівської бібліотеки. У березні 1923р. проведено урочисте свято з нагоди 73-х роковин Президента Т.Г.Масарика і поставлено п'єсу М.Підгірянки «В чужім пір'ю». Через деякий час повторно поставлено вищеназвану п'єсу, а зібрані кошти в сумі 545кч передано на учнівську бібліотеку та учнівські потреби для бідних дітей. У березні при школі проведені триденні господарські курси. 24 квітня відбулось свято, приурочене до 120-ої річниці народження А.Духновича, яке складалось з 14 програмних виступів. У травні на новій сцені «Просвіти» поставлено п'єсу А.Духновича «Добродітель превышает богатство». На протязі квітня і травня зроблено ремонт школи, після якого вона набула гарного і естетичного

вигляду. За період навчального року здійснено чотири науково-пізнавальні прогулянки. Навчальний рік закінчився 30 червня в присутності батьків, селян і інтелігенції, відбулись іспити, які справили на гостей дуже приємне враження. Позашкільна діяльність не припинялась і під час вакансій. Були організовані прогулянки в Апшицю, на лісозаготівельний склад хімфабрики «Клотільда», де на повітряних тросах спускались вагонки з лісом. Фабрика забезпечила безплатний проїзд вузькоколійкою та виділила харчі для учнів. У липні 30 учнів на чолі з директором і вчителем Заклинським здійснили 4-денну прогулянку на Говерлу, про яку детально написано у хроніці. В процесі шкільного

року при школі була відкрита ремісничо-доповнююча школа, в яку записалось 44 учні, переважно з хімічної фабрики. Рівночасно були відкриті 6-місячні мовні курси. На крайовій конференції директорів горожанських шкіл було прийнято рішення про навчання дітей на живій народній мові за граматику д-ра І.Панькевича, згідно з рішенням Міністерства освіти у Празі 26.VII.1922р. за №66.879.

Хроніка продовжується розділом «Дещо з історії В.Бичкова». На дев'яти рукописних сторінках описані цікаві перекази і легенди про походження назви села, навіть пов'язаної з набігами татар. Відмічено також, що в час чуми людей, які працювали у соляних копальнях, чума не зачіпала. У кінці подано статистику населення В.Бичкова: всього — 5517 мешканців, в т.ч. — 4016 русинів, 910 — жидів, 499 — мадярів, 78 — чехів, 7 — німців, 3 — поляків, 2 — італійців, 2 — румунів,

1923—24-у шкільному рокові у хроніці відведено 15 сторінок. У перший клас записалось 55 учнів, у другий перейшов 41 учень. Таким чином школа стала двокласною, в якій навчалось 96 учнів. У вересні Підкарпаття відвідав Міністр шкільництва і народної освіти республіки, який побував в Солотвині, де його зустрічало вчителство і учні шкіл району. З вітальним словом виступив також і директор В.Бичківської горожанської школи М.Водонос, а від селян — голова «Просвіти» Михайло Марущак та учениця школи. Було порушено питання про відкриття гімназії або

вчительської семінарії на Мараморощині. Хор В.Бичкова отримав від міністра грошову допомогу для закупівлі нот.

У жовтні при школі був організований «Пласт», концерт якого складався із 15-ти виступів. Організовано при школі також «Дорост чехословацького червоного хреста». У березні 1924р. відбувся святковий ювілей з нагоди 50-ої річниці уродин А.Волошина та 25-ти річчя його громадської діяльності. Протягом року було проведено три конференції учительського складу в присутності батьків. Відмічено також, що на Великдень русини В.Бичкова перейшли на православ'є, основна причина — мадяронство і високомірність гр.-кат. священиків. Мало-Бичківці залишились уніатами. Були проведені три пізнавальні прогулки і дев'ять позашкільних заходів. Знаменною подією школи стала поїздка (17—24 серпня) 50 учнів школи з учителями до Праги, на яку сенатор Коуш та інші меценати столиці дарували 3000кч. Учні ставили концерти, про що було згадано в часописах «Свобода», «Вперед» і «Зоря», а також у чеських виданнях.

1924/25 навчальному рокові відведено 30 сторінок хроніки. Кількість учнів становила: 1кл. — 44, ІІкл. — 42, ІІІкл. — 36, разом 122 учнів. Як і в попередні роки, школа вела активну діяльність. Були поповнені учительські кадри, на яких школі завжди таланило. За ініціативою директора при школі були створені семінарійно-вчительські курси, в яких навчалось 8 випускників Ясінської горожанської школи, котрі після їх закінчення склали іспити за перший рік Ужгородської вчительської семінарії. Навчання в школі, як завжди, урочисто закінчилось 27-го червня. Силами «Пласту» 12 липня було поставлено п'єсу Черкасенка «Сміх», а також Мольєра «Лікар-жартун». У хроніці відмічено успіх сільської кооперативи, яка в перший рік свого існування домоглась 53тис. Кч чистого зиску, яка своєю діяльністю і нижчими цінами відібрала у жидів монополію у торгівлі. З 13 липня по 3 серпня у Кобилецькій Полянці діяв крайовий пластовий табір, у якому були і пластуни В.-Бичківської школи.

Опис діяльності школи у 1925/26 навчальному році складає 18 сторінок з чотирма фотознімками. Школа почала працювати з повними чотирма класами, в яких навчалось 155 учнів. Було призначено додатково 3-х вчителів. Відсвятковано (28.X) «День Свободи», проведено Свято-Миколаївський вечір з постановкою С.Черкасенка «Чудо СВ. Миколая». У грудні відбулись восьмиденні господарчі курси, які відвідувало 60 мешканців села, 39 з них успішно склали іспити. Відбулось свято з нагоди 5-ої річниці «Просвіти». У квітні пластуни школи брали участь в крайовому з'їзді пластунів в Ужгороді. Відбувся перший випуск горожанської школи, яку закінчило 37 учнів, багато з яких продовжило навчання в гімназіях і учительських семінаріях.

Шкільному рокові 1926/27 відведено 10 сторінок. У школі навчалось 148 учнів. Призначено нового директора Івана Устіяновича (галицького емігранта і громадського діяча), який до цього працював у Хустській і Тячівській горожанських школах. Опис хроніки доповнений шістьма фотознімками. Життя школи проходило в попередніх традиціях. Приведена детальна таблиця успішності учнів.

1927/28 навчальний рік займає чотири сторінки. У школі навчалось 178 дітей, у перший клас записалось 55 дітей.

У 1928/29 навчальному році у школі навчалось 202 учні, у перший клас записалось 76 дітей. Вчителем школи призначено Василя Петрецького і вчительку Розалію Владимир з цікавою біографією. Народилась у Загребі (Югославія), вчилась в Росії, а Празі в університеті. Життя школи продовжувалось в попередніх традиціях. Хроніка доповнена двома фотознімками і таблицями.

У 1929/30 навчальному році директора школи І.Устіяновича переведено в Берегівську горожанську школу, новим призначено Василя Петрецького. Хроніка складає 14 листів, ілюстрована

десятьма фотознімками. Із зростанням кількості учнів постало питання про розбудову школи. У хроніці описані і деякі події, які відбулися в селі.

Шкільна хроніка 1930/31 року описана на 12-ти сторінках, доповнена одинадцятьма фотознімками. У зв'язку із зростанням кількості учнів було відкрито три перших класи (в т.ч. і чеський — 22 учні), два других (руський — 35, чеський — 18 учн.), у III-му — 70 учнів, IV — 30, всього — 240. Вчителем школи було призначено Юлія Боршоша (Кум'ятського). У школі сталась сумна подія. Від запалення мозкової оболонки померла учениця четвертого класу Олена Карайона — любимиця школи, про похорон і прощальні промови описано у хроніці. Після закінчення навчання учні відвідали її могилку. Остаточо вирішено питання розбудови школи, яка розпочалась у серпні 1931р.

Хроніка 1931/32 навчального року займає 19 сторінок з одним фотознімком. У цьому році школа відзначила своє десятиліття. Про розвиток і життя школи за цей період у хроніці сказано багато. Кількість учнів зросла до 268, а класів — до 8-ми. Поповнився і вчительський склад (14). На Різдвяні свята був поставлений «Вертеп», у березні відзначено дні Т.Шевченка, а у травні — «День матері». Школу закінчило 35 випускників.

1932/33 навчальний рік. Число учнів у порівнянні з попереднім роком зросло на 90, усього нараховувалось 358, а кількість класів зросла з 8-ми до 10-ти. Будівництво школи закінчено 28 вересня, після чого розпочалось навчання. На виділені 10 тис. Кч було придбано 80 парт та обладнання для вчительської, виготовлених у Ясінях. У зв'язку з епідемією дизентерії навчання було припинено на 14 днів, на жаль, від хвороби померли два хлопчики молодших класів.

Наступні чотири роки пройшли в попередніх традиціях без особливих змін і важливих подій.

1938/39 навчальний рік розпочався, як і попередні. З окупацією Угорщиною низинної частини краю з Ужгорода до В.Бичкова була переведена гімназія оо.Василіян, директором якої був д-р Алискевич. Паралельно працювала і горожанська школа, директором якої став Микола Грицак. З окупацією Угорщиною В.Бичкова і разом усього краю гімназія перестала існувати. Учні розійшлися у Рахівську і Хустську гімназії. Багато вчителів повтікало. Директором школи став Омелян Бонь. Зразу ж було зорганізовано паралельні угорські класи, прибули угорські вчителі. Усі наші вчителі опинились під наглядом і щоденно повинні були голоситись у жандармерії. Учителі пройшли перекваліфікацію в містах Сегеді та Егері. З початком другої світової війни деяких вчителів призвано в армію. З кожним роком кількість учнів зменшувалась. Чотирирічний період угорської окупації вкрай негативно позначився на роботі і діяльності школи, розпочався її занепад. В хроніці цьому часу відведена всього одна сторінка, де сказано, що в угорських тюрмах томилось біля 150 великобичківських мешканців...

У 1944 році школа розділилась на горожанську і гімназію, де відповідно директорами були Омелян Бонь і Ярослав Антонович. У гімназії були I—VI класи, які в кінці навчального року після екстерних іспитів переведені у реорганізовану середню школу радянського типу. У 1947 році відбувся перший випуск Великобичківської середньої школи. Із 47-ми її випускників органами НКВД за «український буржуазний націоналізм» 13 і одного вчителя було заарештовано і засуджено від 10 до 25-ти років таборів ГУЛАГу. Розпочалась трагічна комуно-радянська дійсність...

Омелян РОСУЛ,
вчитель, політв'язень, просвітянин.

СІЛЧ РОЗУМНОГО, ДОБРОГО, ВІЧНОГО

До 110-річчя від дня народження Андрія Федорківа

Великий вплив на розвиток науки, освіти і культури Закарпатської України у 20-і–30-і роки ХХст., пробудження національної свідомості русинів-українців мали переселенці у Чехо-Словацьку республіку з Галичини, зокрема учителі. Серед таких був і Андрій Федорків, який у 1922–1939рр. працював управителем народної школи в селі Дубове на Тячівщині. Цей висококваліфікований педагог давав дітям не тільки міцні знання, але і вчив чесно жити, працювати і любити свою батьківщину — Україну.

Народився А.Федорків в селі Ожидові Львівської області 12 грудня 1890 року. У 1903 році закінчив народну школу, у 1907 — виділову у Бродах, а у 1912р. — учительську семінарію в Тернополі. Його життєвою метою було стати народним учителем, і цій меті він вірою і правдою служив упродовж 37 років своєї педагогічної праці.

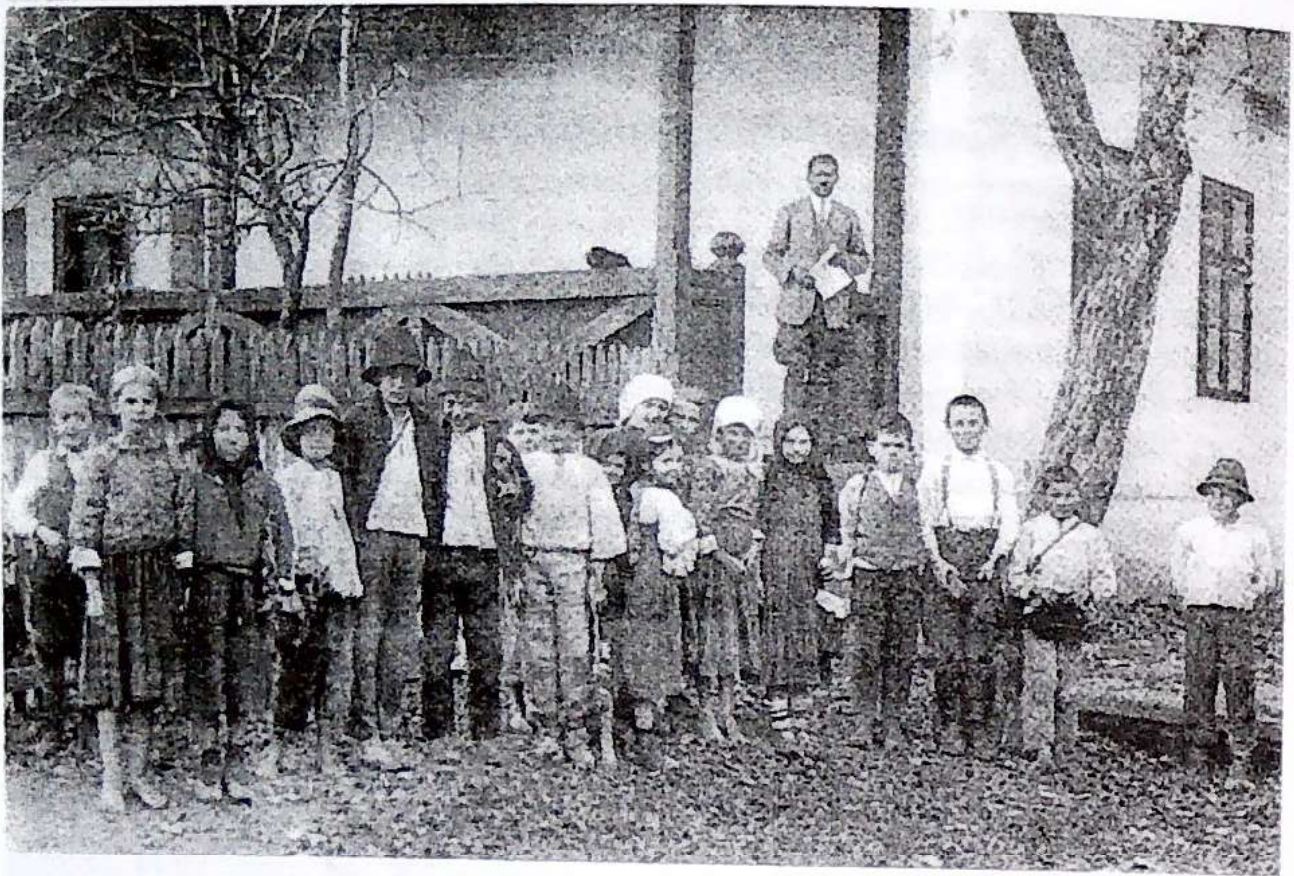
З перших днів роботи в Дубовому А.Федорків організував драматично-хоровий гурток, який діяв аж до 1939 року. Однією з перших, на початку 20-х років, була поставлена п'єса «Наталка Полтавка» Івана Котляревського. На той час це було щось надзвичайне. Рідне слово запанувало в Дубовому, бо в нашому краю тільки після розпаду Австро-Угорщини з'явилися школи на руській (українській) мові. Мадярська влада українські школи позакривала.

У той час, коли ставилась драма чи комедія, Андрій Федорків знайомив дубівчан з історією УНР і ЗУНР, розповідав про більшовицький «рай» в СРСР. Підкреслював, що там жахливе життя. Говорив про голод 1932–33 років, про терор, де безпідставно засуджують людей на каторжні роботи, фізично знищують. На жаль, не всі в це вірили, а тоді, коли в 1939–1941 роках наші земляки емігрували в той «рай», — повірили, бо опинились на каторжних муках всі без винятку.

Він був дописувачем у молодіжні журнали, куди надсилав фольклорні та етнографічні матеріали. Проводив бесіди з дубівчанами, які були під впливом русофільсько-мадяронського напрямків, доводив, що їхні лідери Андрій Бродій, Степан Фенцик та їм подібні служать не своєму народу, а чужим державам — Мадярщині і Польщі.

Андрій Федорків. 1936р.

Андрій Федорків з групою учнів у селі Дубове. Фото 20-х років.

Автору цих рядків не вдалось встановити, чи були делегати від Дубового на Всеукраїнському з'їзді 17 жовтня 1937 року, який відбувся в Ужгороді. Але на підставі слів старожилів відомо, що пан Федорків та вчителі знайомили дубівчан з матеріалами згаданого з'їзду та промовою на ньому депутата Чехословацького парламенту Юлія Ревая, який захищав національно-культурні інтереси українців Закарпаття.

11 жовтня 1938 року наш край домігся автономії. Прем'єр-міністром Прага призначила Андрія Бродія, який з перших днів намагався приєднати нашу Срібну Землю до Мадярщини, за що і був арештований, а Степан Фенчик, який підсобляв йому, уникнув арешту, бо втік до Будапешта.

Підтвердились слова, які пан Федорків не один раз твердив, що згадані лідери — зрадники. Це, звичайно, підвищило його авторитет у селі.

У період автономного уряду Карпатської України на чолі з о.Августиним Волошином (27.10.1938–15.03.1939) Андрій Федорків віддавав усі свої сили на будівництво нашої рідної держави. У той час це було небезпечно, бо мадярські і польські терористи переходили кордон і нападали на наших патріотів. Але він сміливо і невтомно проводив свою роботу, організував в селі осередок Карпатської Січі, в якому було до 100 осіб. Передвиборна кампанія до Сойму Карпатської України проходила під його керівництвом і дала зразковий результат. 2401 виборець, крім одного, віддали свої голоси за українську владу.

У березні 1939 року, коли Угорщина розпочала окупацію Карпатської України, Андрій Федорків, щоб уникнути катувань, подався до Румунії, залишивши у власному будинку дружину Ольгу, два з половиною річну дочку — Марусю (Міку) і восьмимісячного сина Олександра (Олеся).

Мадярська військова адміністрація пред'явила пані Федорковій ультиматум терміново залишити Карпатську Україну. Вона пішла в білий світ шукати свого чоловіка, а маленькі діти — батька. Знайшли вони його у Празі.

У 1939–1945 роках А. Федорків працював учителем у Модржанській реальній гімназії біля Праги, а також був виховником хлоп'ячої бурси, що знаходилася при гімназії.

Весною 1945 року, перед приходом большевиків у Прагу, Андрій Федорків залишив свій дім і разом з дружиною Ольгою, 9-річною донею і 7-річним сином попрямував на Захід. Дорога була важкою. Спочатку подорожували потягом, а після — вантажними автами. Чималий відрізок шляху пройшли пішки. Восени опинилися в Західній американській зоні. Тут усю родину приділили до перехідного табору для біженців в Гавнштетен, Німеччина. У цьому таборі А. Федорків стає директором української народної школи.

Восени 1946р. родину переселяють до великого українського табору в Діллінген над Дунаєм, де Андрій знову займає посаду директора народної школи.

У грудні 1949р. родина Федоркових виїжджає до США на постійне проживання, осівши у місті Філадельфії, штат Пенсильванія. Андрій Федорків помер 23 вересня 1953 року після довгої і важкої хвороби. Похований на українському цвинтарі на Факс-Чейзі недалеко від Філадельфії. На його надгробній плиті написано: **Тут спочиває св.п. Андрій Федорків, директор шкіл на Рідних Землях, старшина УГА і учасник зриву Срібної Землі.**

Працюючи на Закарпатті — Срібній Землі двадцять років, Андрій Федорків усі свої сили і знання, педагогічний хист і серце патріота віддавав дітям, сіяв серед селян розумне, добре, вічне.

Світла пам'ять про Учителя і Патріота нехай буде завжди поміж нас!

**Дмитро ПРИГАРА,
вчитель історії,
с.Дубове Тячівського району.**

ВІД РЕДАКЦІЇ КАЛЕНДАРЯ.

Стаття Д.Пригари доповнена матеріалами і світлинами, які надіслала редакції донька Андрія Федорківа — пані Марія Кондрат зі США, за що складаємо їй нашу щиросердечну подяку.

ХТО ЗБЕРІГ ЛЮБОВ ДО КРАЮ...

*Хто зберіг любов до краю
І не зрікся роду,
Той ім'ям не вмере ніколи
В спогадах народу.*

*Хто поїв, як струміль, край свій
І не згинув в морі,
Ой не раз того згадають
Влітку квіти – зорі.*

*Хто уледів в час безщастя
Сонце крізь тумани,
Той для людю рідним батьком
І профоком стане.*

*Хто зберіг любов до краю
І не зрікся роду,
Тільки той віддав всю душу,
Все, що зміг, народу.*

Хроніка життя «Просвіти»

ВІДЗНАЧЕННЯ 90-РІЧЧЯ МИКОЛИ БАНДУСЯКА

16 грудня 1999р. в Народному Домі «Просвіти» в Ужгороді відбувся вечір, присвячений 90-річчю від дня народження відомого громадського діяча Закарпаття, учасника українського національно-визвольного руху 20-х—40-х років, почесного члена крайового т-ва «Просвіта» Миколи Бандусяка.

Вступним словом вечір відкрив голова крайового т-ва «Просвіта», лауреат премії імені П.Чубинського Павло Федака.

Привітав ювіляра і вручив йому Почесну грамоту Закарпатської обласної ради голова ради Іван Іванчо, а від Ужгородської міської ради — заступник міського голови Еміл Ландовський.

Доповідь про життєвий шлях і громадську діяльність М.Бандусяка зробила кандидат історичних наук, почесний член крайового товариства «Просвіта» Ганна Божук.

Тепло вітали ювіляра, бажали довгих і радісних років життя голова крайової організації Руху, редактор газети «Карпатський голос» Володимир Піпаш, відповідальний секретар обласної організації товариства політичних в'язнів і репресованих Омелян Росул, сестра Одарка з селища Ясіня, заступник начальника управління культури облдержадміністрації Петро Рак, студентка УжДУ Ганна Молдавчук, голова обласної організації Союзу українок Оксана Ганич та інші.

Д-р Микола Бандусяк у своєму заключному слові сердечно подякував організаторам і учасникам ювілейного вечора, поділився спогадами зі свого життя та планами на майбутнє.

Маковицький соловей

До 100-річчя з дня смерті Олександра Павловича

Здрастувуй, Чарне чаровное!

Ти мене родило.

Ах, о тебе подумати

Мило і неміло!

Чарівне Чарне, де 10 вересня 1819 року народився Олександр Іванович Павлович, знаходиться у Східній Словаччині, яка тоді разом із Закарпаттям складала одну адміністративну одиницю Австрійської імперії. Його батько, Іван Йосипович, був родом з Маковиці, мати, Анна Гладипівська, — із Галичини. Початкову освіту польською та німецькою мовами юнак здобув у Львові (1833–1835рр.), перебуваючи на утриманні родичів. Історичні обставини та міцні родинні зв'язки з Галичиною багато в чому визначили національну свідомість майбутнього поета. Львів з юнацтва і на все життя залишився для нього духовним центром усіх українців Австро-Угорщини. Під впливом знаменитої «Русалки Дністрової» у О.Павловича зародилось розуміння спільності історичної долі українців, «по обом сторонам Карпат» — галичан, буковинців і закарпатців. Досліджуючи пізніше історію рідної Маковиці, він прийде до висновку про єдність її не тільки з Галичиною і Буковиною, а й з Наддніпрянською Україною, вважаючи, що населення всіх цих країв — «потомки Володимира», а всі разом вони складають органічну частину ще більшої спільноти — Славії, Всеславії.

Слова російського поета «я был рожден для жизни мирной, для деревенской тишины» О.Павлович поставив епіграфом до одного зі своїх віршів не заради літературної моди, а тому, що вони яскраво характеризували демократизм поета і його особистість в цілому. Якщо перебування в далекому глухому селі Біловежа О.Духнович вважав місцем свого заслання і почував себе там, як Наполеон на о.Св. Єлени, то О.Павлович, навпаки, після закінчення Трнавської богословської семінарії та півторарічної служби «у вельможей в дому» вихователем графських дітей (1848–49), а потім архіваріусом — протоколістом у Пряшеві (1850) вдруге звертається до пряшівського єпископа з проханням надати йому сільський приход саме у Біловежі, бо відчуває, що не змінивши спосіб свого життя, «между мурами» може захворіти на сухоту чи й зовсім з білим світом розлучитися.

Європейськи освічений молодий поет, знавець багатьох мов, гарячий прихильник Міцкевича, Коллара і Шафарика на пропозицію єпископа зайняти посаду викладача словацької мови і літератури в Кошицькій гімназії твердо зауважує, що у сільському приході «при куску овсяной адзимки и горнятку черствой воды» щасливішим буде, ніж на високій, але не бажаній посаді при великій платні. У Біловежі, а пізніше у Великому Свиднику, поет майже безвиїзно залишається до самої смерті (1900р.). Отже, альтруїзм і аскетизм, добровільне і свідоме подвижництво стало на все життя етичною нормою поета-демократа. Без високих, гучних слів і гасел він відрікся від вигідних життєвих благ во ім'я найвищої, християнської, гуманістичної ідеї — служіння своєму ближньому. І не зрадив себе і своїй ідеї до кінця.

Незмінність, цілісність і послідовність демократизму — найголовніша риса особистості О.Павловича. На початку свого творчого шляху на невеличкому зошиті поезій, датованому 1847 роком, він залишає такий красномовний напис: «В любезнім, солодкім, малоруским, маковицьким, народа моїго, драгого, прекраснім языку початковы басни...»

В «Автобіографії», підбиваючи підсумок пройденому шляхові, О.Павлович знову підкреслює вірність своєму народові, його духовним надбанням: «Русскому языку я в школах не учился нигде и так не в состоянии правильно писать по русски, потому я занимаюсь только простонародным стихотворением».

Найвищою і найдорожчою цінністю для О.Павловича була не просто кожна людина як божє створіння, а саме селянин, вічний трудівник і рятівник усього суспільства, «коріння вітчизняного дуба», фундамент тієї оселі, в якій мешкає пан. Тому перший великий твір О.Павловича, поема «Стан бідного селянина... за часов урбарського подданства» (1847), був чітко соціально зорієнтований і присвячений знедоленому кріпаку Івану. Герой поеми перш за все конкретна особистість — багатодітний, чуйний, люблячий батько, що помирає від жорстоких знущань панських гайдуків за несплату непосильного боргу. Разом з тим ім'я головного героя у контексті твору виступає як своєрідна метафора вічності і незнищенності народу, бо представники владної верхівки завжди називали Іванами усіх покріпачених селян:

*Бием, тлучем више Івана,
Кед нич не хце несу пре пана.*

Смиренний, богобоязкий, але доведений до розпачу усвідомленням свого безсилля і безправ'я, Іван у передсмертних молитвах висловлює непокору й осуд такого стану речей, коли чесний трудівник, забутий і зневажений владою, опинився у безодні старцювання і приречений на голодну смерть. На якусь мить він втрачає надію навіть на Бога:

*Цар далеко, Бог високо.
Гавран гавранові око
Не выкопат, не видзобат,
Робят, што ся им подобат...*

«Стан бідного селянина...» — це реалістична ліро-епічна поема, що органічно виросла із самого життя, а відтак, фольклорних джерел, це поема-плач, поема-голосіння, в якій гранично правдиво відтворено реальне становище українських і словацьких селян напередодні революції 1848–49рр., коли вся Словаччина і Закарпаття були охоплені перманентними епідеміями і «голодними бунтами».

Революцію 1848–49рр. О.Павлович, єдиний з письменників Закарпаття, зустрів як велике свято визволення від тяжкої кріпацької неволі і відгукнувся на ці події циклом віршів «О Слєбоді»:

*Тепер світай виітнім слонце Слєбоди,
С каждой страні вітают го народи,
Вітаймо го ми, руснаці бідні,
Бо сме цілком от паницини слєбідні.*

Тим, хто не знає, що являє собою Свобода, О.Павлович відповідає: це найбільша життєдайна сила, єдино можливий природний стан усього суцього. Соловей у гаї, риба в воді, жайворонок, випущений з клітки, вітер у піднебессі, сонце на небі — ось що таке Свобода.

Молодий демократ так високо цінував селянську Свободу, що під впливом бурхливих революційних подій якийсь час сповідував навіть ідею її захисту революційним шляхом. Про це свідчать рукописи, серед яких є унікальний вірш, за формою і змістом близький до творів Каспера Ценглевича, одного із найбільш радикальних представників «української школи» в польській літературі:

*Берте коси до руки
Ви, русини, як буки,
Бо враг хоче слободу
Видерти од народу.*

Але був лише короткий епізод у творчій біографії поета. Тема захисту прав і свобод рідного народу від нових численних експлуататорів — чиновників, арендарів, корчмарів, що прийшли на зміну пану, завжди була і залишалась провідною в творчості О.Павловича. Та в післяреформний період і пізніше (70–80-і роки) поет буде вирішувати її виключно як типовий будитель і просвітитель.

Освіта, наука, шкільництво — ось єдиний, вважає тепер О.Павлович, істинний шлях до здобуття суспільної національної і соціальної Свободи. Замість кіс і набоїв берить у руки книгу, тинту і папір, вчиться читати, писати, розвиває свій розум, пізнає самих себе, прозирає, опановує історію, економіку, філософію, політику і тим самим рятує себе від образ і кривд, від голодної смерті, а свій край — від поневолення:

*Ми єдино протю в нужді, біді, псоті,
Же ся не учиме, жиємо в сліпоті.
Друзі видумуют вишелякі дива,
Пуста, перелогом, лежить наша нива.
Ах, кебы ми нашу ниву обробляли,
Ми би ужиточни світу плоди дали!*

Помер поет 25 грудня 1900 року.

Будительська і просвітительська позиція О.Павловича залишається вельми актуальною і для наших часів, бо ж на довгому шляху кривавих марксистсько-ленінських революційних діянь ми тільки тепер прозріли і починаємо розуміти справжню високу ціну просвітництва для звільнення численних народів «Країни Великої Омани» від психології манкурта. Очевидно, тому в талановитому романі Р.Федоріва «Жбан вина» народний улюбленець Олекса Довбуш для захисту Вітчизни від чужинців обирає не тільки меч і бартку, але і Слово, Музику, Любов.

Актуальність і значимість постаті О.Павловича для сьогодення визначається і тим, що його особиста позиція і художні смаки та уподобання щасливо співпали з романтичною епохою європейського Відродження, яке базувалось переважно на відкритті і використанні вічних, невмирущих ідейних та естетичних цінностей фольклору, а тому й зберегло свою національно-визвольну силу до наших днів.

В культурній історії Закарпаття минулого століття немає іншого поета, який би весь так органічно вписався в фольклор і так багато зробив для його збереження. Фольклор був для О.Павловича найвищою естетичною категорією. Саме тому історично виправдано буде сучасна оцінка майстерності і суспільно-літературної значимості спадщини О.Павловича за законами фольклорної поетики і народного світогляду. Тільки такий критерій дасть відповідь на питання, чому серед простого народу його називали «маковицьким солов'єм», а велика частина поетичної спадщини письменника знову повернулася у народ як своє материнське лоно.

Тетяна ЧУМАК,
кандидат філологічних наук.

ДЕКІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ІСТОРІЇ ВОЛІВСЬКОЇ «ПРОСВІТИ»

Міжгірчанка Марія Федорівна Александра (Бута) розповідала:

— Мій батько Федір Васильович Александра щирий патріот України, стояв у джерел створення у Воловому «Просвіти», допомагав їй чим лише міг. На своєму возі не раз привозив дрова для опалення хати єврея Вольфа, яку ми орендували для читальні, залучив до «Просвіти» мене, сестер і брата.

— Головою «Просвіти» довгий час був Степан Фігура, емігрант із Галичини, вчитель горожанської школи. Одним із благодійників товариства, на кошти якого воно утримувалося, був правник Йосип Дудинкевич, який після падіння Карпатської України емігрував до Чехії.

Волівська «Просвіта». 1936р. В другому ряду третя справа Маруся Рушак (дружина В.Гренджі-Донського), четверта справа Марія Александра.

— Як згадує Степан Петрович Рубей, житель Міжгір'я, у будинку «Просвіти» нараховувалося чимало книг, молодь сюди сходилася, щоб змістовно провести дозвілля, обмінятися новинами, люди грали в шахи, брали участь у драмгуртку. Самодіяльні артисти із п'єсами з репертуару української класики були бажаними гостями в селах, навіть віддалених. А розміщалося «Просвіта» в будинку, який знаходився на центральній вулиці Волового (зараз Шевченка).

— В 20–30-і роки — говорила М.Ф.Александра, — просвітяни ставили різні п'єси та вистави, як ось: «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Пошилися в дурні». Головні ролі часто виконував мій (нині вже покійний) чоловік Микола Олексійович Бута. Його було заарештовано за сфальсифікованою справою Михайла Тюшка і засуджено на 25 років (з них відсидів 7). Активними членами «Просвіти» були брати Михайло та Микола Тюшкаї, незважаючи на те, що їхній батько був угорцем. До речі, старший брат Микола, висловлюючи свій протест проти приходу угорських окупантів у наш край, покінчив життя самогубством.

— Мій батько, — продовжила Марія Федорівна, — мав велику домашню бібліотеку, випишував літературу з України. Книги давав читати всім бажачим.

— Одне слово, просвітяни гуртували до свого товариства людей, були носіями прогресивних національних та патріотичних ідей.

Іван КОСТЮК,
вчитель історії Запереділянської ЗОШ
I-II ступенів Міжгірського району.

СПОГАДИ ІГНАСЯ ВАСИЛЯ,

**КОЛИШНЬОГО ПЛАСТУНА СВАЛЯВСЬКОЇ ГОРОЖАНСЬКОЇ ШКОЛИ,
ПЛАСТУНА УЖГОРОДСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ
УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СЕМІНАРІЇ, УЧАСНИКА ЗАХИСТУ КАРПАТСЬКОЇ
УКРАЇНИ, БАГАТОРІЧНОГО ПОЛІТВ'ЯЗНЯ СТАЛІНСЬКИХ ТАБОРІВ.**

Не раз спадало на думку написати спогади про своє веселе дитинство, навчання, вступ до пласту, напівтрагічні епізоди з мого подальшого життя, викласти все ще на папері, щоб лишилося для нащадків як пам'ять про те, що було в житті окремої людини і в житті історії краю. Але, хоч уже й 25 років я на пенсії, тож вільного часу не бракує, та житейська суєта й остереження перед пильним і всюдисущим оком КГБ не сприяли здійсненню задуму, тому й доводилося мовчати 60 років.

Народився я в Скотарському (Воловецького району) 23 січня 1914 року в сім'ї залізничника і був найстарший із шести дітей (четверо братів і сестра), на своєму віку зазнав і радісних моментів і стикався з неправдою, зухвалістю, зневагою й брехнею. Особливо боліла душа за спотворення нашої історії.

...Найвеселіші спогади як про щасливі й радісні літа — про дитинство, коли був 4–5 річним хлопчиком і грав з сусідами — ровесниками Василем та Павлом перед хатою влітку, ліплячи з глини палянички та граючись у піску. Це й був наш дитячий садок (батько був зайнятий на роботі, а мамка поралася на господарстві). У 1922 році наспів час іти в народну

*4-й курс Ужгородської учительської семінарії. 1938р.
У центрі першого ряду директор семінарії Августин Волошин, крайній справа Василь Ігнась.*

школу в рідному таки селі (побудована ще за панщини з каменю, холодна й сира), тоді ще церковну (належала греко-католицькій єпархії), а через рік реорганізовану в державну, де у всіх 5 класах учив нас один учитель і наставник — Михайло Ломага.

По закінченню п'ятого класу поступив у Свалявську горожанську школу, і там для мене відкрився новий світ. Хоч Свалява й не була містом, а лише великим селом, все ж вражень нових було у школі багато. Директором школи працював Дем'ян Гадак (галичанин), учителів було вже не один, навчання велось попредметно, слід було звикати до кожного педагога. Учителі були до нас привітні, ставилися до учнів з повагою. Швидко здружився з класом, потоваришував, згодом вступив до пласту, а до цього слід було попередньо підготуватися (підготовку проводив старший пластун із тієї ж школи), після підготовки — скласти присягу на вірність своїй великій Батьківщині — Україні (ставши на одне коліно, цілували синьо-жовтий прапор, на якому був наш герб — тризуб). Під час мого перебування в Пласті ми вивчали історію рідного краю, історію Великої України, на уроках літератури — твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки.

Після Свалявської горожанської школи (закінчив у 1930 році) в 1933 році поступив на однорічні підготовчі курси для вступу до Ужгородської учительської семінарії. Ужгород зачарував мене і ландшафтом, і будовами, пам'ятниками, виноградниками, декоративними деревами, кущами. Це ж бо місто — наш історичний крайовий центр, столиця Підкарпатської Русі, місто князів Лаборця і Федора Корятовича!

Ужгородська учительська греко-католицька семінарія знаходилась на вулиці Капітульній, напроти замку. Нашим директором був о.Августин Волошин. То був педагог з великої букви, урівноважений, спокійний, з християнською мораллю, ніколи не підвищував голосу. Професорський колектив — то були висококваліфіковані спеціалісти, про декого з яких треба згадати окремо. Незабутнім залишився Яків Голота, колишній сотник Галицької Армії, виходець із Буковини, викладав у семінарії українську мову й літературу, воістину прилучав нас до української класики, вимагав, аби ми кращі з кращих вивчили на пам'ять, особливо — Тараса Шевченка. З творів української класики я дізнався про давнє наше минуле, справжню історію нашої Соборної України, про запорізьких козаків, славних гетьманів і гетьманів-лиходіїв, про те, як козаки захищали рідну землю від зайд і напасників, про те, що Січ була обороною і для інших країн Європи. І ще — особливою гордістю і відчуттям справедливості, проймалися ми, коли наші вчителі історії акцентували на тому, що козаки не завойовували чужі землі, як російські солдати за наказом своїх царів.

Із професорів ще добре запам'ятав Івана Муранія. Це була справжня енциклопедія, він володів кількома мовами: українською, російською, чеською, польською, угорською, німецькою, англійською, іспанською, старослов'янською, латиною, грецькою. Ще й вивчав китайську. Про діапазон інтересів цього професора можна судити з того, що вдома на балконі мав обладнану установку для спостереження за небесними тілами.

Викладачі були нашими просвітителями й вихователями. Прищеплювали нам бажання творити добро, вчили нас бути чесними, справедливими, акуратними, любити ближнього, наснажували нас патріотизмом до нашої знедоленої розшматованої України.

У семінарії продовжив своє пластунство, протягом навчання тут брав участь у хорі, домбровому гуртку, шкільному джазі. Наш хор під керівництвом професора Петрівського співав на літургійних відправах у греко-католицькій церкві, часто виступав із концертами на різних торжествах. У неділю та в дні релігійних свят усі вихованці, святково одягнені, організовано, колоною, йшли на богослужіння.

Пластунський курінь нашої семінарії належав до всесвітньої організації «Skauting». З нами проводились пластунські заняття, із старшими пластунами — походи, ми зустрічалися (у т. ч. й на виїздах) з пластунами з інших місцевостей Закарпаття, спільно ночували в природі, в палатках у пластунських таборах, займалися спортом, співали патріотичні пісні, навчалися орієнтуватися в природі, покомандно змагалися з волейболу, гандболу, футболу, вивчали козацькі й січові пісні. У жовтні 1937 року пластуни нашого куреня брали участь у Всепросвітянському з'їзді в Ужгороді. За час мого навчання в семінарії Ужгород такого величю зібрання не бачив. У той час «Просвіта» мала в краї 14 духових оркестрів, які й виступали на торжестві, у т. ч. найбільший духовий оркестр з Перечина. На цьому з'їзді кожному пластунові було дано конкретне завдання. Мій рій — санітарний (пов'язка з червоним хрестом на лівій руці), тому й надавали першу поміч, коли хтось звертався по допомогу.

Учасники з'їзду збирались на вулиці Капітульній. Кожна з колон, що прибували з синьо-жовтими прапорами, транспарантами, гаслами, мала своє визначене місце. Організовано, тими ж колонами вирушили до колишньої єврейської синагоги (нині — обласна філармонія) до сучасної Театральної площі й під звуки гімну «Ще не вмерла Україна» розпочали святковий мітинг. Усіх виступаючих я не запам'ятав. Пригадую, що виступали о.А.Волошин, брати М. і Ю.Брацдайки, брати Ф. і Ю.Ревай, д-р М.Долинай, Василь Гренджа-Донський. По закінченню мітингу тими ж чіткими колонами, з духовими оркестрами, вирушили через пішохідний міст вулицями Ужгорода. У поході брала участь кіннота з козаками, колона велосипедистів.

Іншого настрою, уже не мажорного-веселого, набувають мої спомини про наступний після Віденського арбітражу період нашого краю і про моє життя в ті часи. Після відходу Ужгорода, Мукачева, Берегова до Угорщини уряд Підкарпатської Русі на чолі з Августином Волошином проводив евакуацію урядових установ у м.Хуст, а навчальних закладів у Перечин, Великий Березний, Сваляву, Севлюш (Виноградово), Тячів, Великий Бичків, Рахів, Іршаву, Волове (Міжгір'я). Ми, пластуни, брали участь в евакуації цих закладів. Чеський уряд надав у наше розпорядження військові автомобілі. Уся евакуація проводилася організовано, без паніки. Було перевезено бібліотеку «Просвіти», майно усіх шкіл. Наша Ужгородська семінарія чоловіча й жіноча були переведені в Севлюш, туди ж була евакуйована й мукачівська, вони розмістилися в горожанській школі. Директором нашої семінарії був о.Лар (кол. директор жіночої учительської семінарії). Поглибив професорсько-викладацький склад патріотичне виховання. Під керівництвом професора музики

і співів наш хор вивчив гімн «Ще не вмерла Україна», козацькі й січові пісні, хорові твори української класики. Було організовано заняття камерного оркестру. До Шевченкових днів було підготовлено спеціальну програму, яка виконана в міському культурному центрі. Коли ж над Карпатською Україною згустилися чорні хмари і до кордону з Угорщиною підтяглися гортівські гонведи, про все це інформували наші професори і вихователі. Про це наш класний керівник професор Яків Голота веде на подвір'ї школи розмову з четвертокурсниками, курінний пласту Михайло Козичар згуртовує однокурсників та молодших пластунів семінарії, проводить з ними бесіди. Нам дозволили піти на квартири й переодягтися в щось тепле. Коли всі зібралися, ми вирушили пішки в напрямку Великої Копані. Відбувалася ця подія 14 березня 1939 року під вечір. Нас ніхто не змушував ставати проти ворога зі зброєю в руках, до цього спонукав наш патріотизм; його ж і треба виховувати з колиски на засадах Божої правди і Заповідей Божих.

...Ніч ми провели на полі біля села Копаня при розпалених вогнищах, ніч холоднувату й досить дошкульну. Хлопці одягнуті в звичайний одяг, у цивільному.

Нам приносили зброю. Організували в рої, у групи. Мені випало бути розвідником. Дали рушницю (кріс), пістолет, мапу (карту), бінокль, 20 патронів. Іванові Поповичеві, моєму однокурсникові, родом з Доманинець, уже жонатому (дружина — вчителька, був сержантом чехословацької армії в запасі), дали важкий кулемет. Організовано розходилися на визначені місця. Зі мною вирушили Мисько (третьокурсник) і ще молодший хлопчина (прізвище не пам'ятаю). Ми мали прибути до Гижі і Черни, на кордоні. Вранці 15 березня, десь близько 7-ої години вранці, прибули в Гижу, по дорозі вже чуючи рушничні постріли від угорського кордону. У селі довідалися, що угорська армія вже переходить на нашу територію, нам люди порадили не вертатися шосейною дорогою, а йти до Хуста лівим берегом Тиси. Лісом ми усі троє дісталися до села Крива, тут паромом нас перевезли. Ми бачили, як організовано рухалися на Захід Чехословацькі військові частини з технікою (гарматами, танками). На Рокосівському полі (нині — Красне Поле) йшов нерівний бій за рідну Карпатську Україну. З нашої семінарії там полягло 13 хлопців, із мого (IV) курсу — Козичар, Попович, Шкіряк, Пекар, Юда... Вічна їм пам'ять! Залишатися в Хусті для нас було далі небезпечно. Треба було подаватися кудись за кордон. Найближче б — у Румунію. Вирушаємо. Але неподалік румунського кордону дізнаємося, що звідти повертають наших громадян назад... Тут я пригадав, що в Тернові на Тячівщині працює вчителем мій двоюрідний брат Стефан Тимкович...

Там я пробув два тижні, а потім поїхав у Севлюш, забрав свій студентський квиток і повернувся в Скотарське.

Про наступні гіркі події в моєму житті — окрема розмова. Про них — якось іншим разом...

**Василь ІГНАСЬ,
Воловецький район.**

† ПАМ'ЯТІ ФЕДОРА ШИМОНОВСЬКОГО

У листопаді 1999р. помер Федір Михайлович Шимоновський. Талановитий співак і хоровий диригент, учитель, старійшина просвітнянського руху на Закарпатті, учасник і організатор національно-культурного життя краю 20-х–30-х та 50-х–80-х років ХХст., почесний член Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Народився Федір Шимоновський 4 квітня 1905р. у селі Лопушанка на Свалявщині у сім'ї лісника. Початкову освіту здобув у селі Дусино, далі вчився в Ужгородській школі, відтак, з 1919р. — в Ужгородській учительській семінарії. Співав у церковному хорі Ужгородського кафедрального собору. З 1920р., відразу після створення на Закарпатті товариства «Просвіта», активно включився у культурно-просвітницьке життя краю. Став провідним співаком хору учительської семінарії під керівництвом

Михайла Рощахівського, з того ж, 1921 року — активним учасником знаменитого «Руського національного хору» під проводом Олекси Приходька.

З 1923 року вчителює у селах Ужгородського, Хустського та інших районів. Організовує хор і стає диригентом у селі Гайдош Ужгородського району, який був учасником першого з'їзду окружних національних хорів Підкарпатської Русі, що відбувся 1926 року в Ужгороді. Федір Михайлович був останнім з живих свідків цього небувалого в історії краю зібрання і співав разом зі зведеним 680-членним Руським крайовим національним хором під диригуванням Олекси Приходька.

З 1928р. був одним з найактивніших учасників Крайового учительського хору, який успішно виступав не тільки в містах і селах Закарпаття, але й у Румунії, чехословацьких містах Пряшеві, Кошицях, Братиславі, Празі, Брно, Остраві, Пльзені і т.д.

У 30-і роки створив хор при читальні «Просвіти» у селі Дубрівка Ужгородського району, у якому працював учителем.

Був активним у громадській роботі. Збирав кошти на будівництво Народного Дому товариства «Просвіта» в Ужгороді, організував читальні «Просвіти», драматичні гуртки і хорові колективи по селах краю, був активним учасником будівництва Карпатської України, працюючи інспектором шкільництва в її уряді.

Після возз'єднання краю з Україною Федір Шимоновський працював у селі Доманинці, де організував хор і драматичний гурток, потім — інспектором Ужгородського районного відділу освіти, далі вчителював і директорував у селі Ратівці, де також створив учнівський хор.

З початку 50-х років близько 40 років співав у хорі учителів Ужгородського району, був учасником і хору Ужгородського фанерно-меблевого комбінату, одним з найактивніших співаків і організаторів цих поважних хорових колективів.

Федір Михайлович належав до того покоління закарпатської інтелігенції, на серці якого завжди лежала доля рідного народу. Понад усе любив рідний край, його людей, яких вчив жити по совісті, в любові до ближнього і до своєї землі. Доброзичливий, шляхетний і скромний, він вніс вагомий вклад у розвиток хорового мистецтва Закарпаття, виховав цілі покоління молодих людей, які з пошаною і благоговінням згадують його ім'я.

Учителем, Митцем і Людиною залишиться Федір Михайлович у пам'яті вдячних нащадків, усіх, хто його знав, кого він вчив, хто з ним мав щастя працювати і спілкуватися.

Хай йому наша рідна закарпатська українська земля буде пером!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

† ПАМ'ЯТІ ІВАНА ГРИЦЯ-ДУДИ

7 грудня 1999 року відійшов у вічність відомий український письменник, педагог і культурний діяч Східної Словаччини, почесний член Закарпатського крайового товариства «Просвіта» Іван Гриць-Дуда.

Народився І.Гриць-Дуда 5 червня 1911р. у селі Рудьов біля Вранова над Топлею у родині вчителя Івана Гриця. Початкову освіту здобув у Берегові. У 1929р. закінчив торговельну академію в Мукачеві, а згодом — учительську семінарію. У першій половині 30-х років вчителював у Тур'я Бистрій, Лисичові, потім в Апші, Косівській Полянці, Лузі, Великому Бичкові. Був актором театру «Нова сцена», а з 15 жовтня 1937р. — його управителем.

Після окупації у 1939р. Карпатської України мадярами І.Гриць-Дуда покидає Великий Бичків і через Румунію, Югославію, Австрію добирається у Словаччину, де вчителює у Потоках, Пстрині. 1945р. організує Український народний театр у Пряшеві, стає його першим директором. Незабаром знову повертається до школи, вчителює в Сулині, Заваді, Тополі, Сабинові.

Його літературні інтереси були пов'язані з театром. Реалізує себе і публікацією окремих віршів у журналах «Дружно вперед», і короткими оповіданнями в журналі «Дукля», газеті «Нове життя», і дитячими п'єсами в українських висланнях радіо з Пряшева.

На початку 60-х років І.Гриць-Дуда розробляє тему антифеодальної боротьби під проводом Федора Главати, наслідком чого постала віршована повість «Маків цвіт», яка була перероблена автором в героїко-романтичну віршовану драму «Бунт Главати» — остання з великим успіхом була поставлена 1973р. в Українському народному театрі в Пряшеві. У 1974р. поема «Маків цвіт» вийшла окремим виданням, а у 1975р. побачило світ її продовження — «Серед дороги, серед бур...» Прозові твори письменника вийшли збіркою оповідань під назвою «Незгоди».

Пряшівський Український народний театр ще двічі звертався до постановки п'єси І.Гриця-Дуди: в травні 1979р. відбулася прем'єра п'єси «Бурхлива весна», а в листопаді 1986р. — «Серед бур».

У творах письменника яскраво відображено любов до рідного краю, до України.

З боєм сприймав І.Гриць-Дуда словакізацію українців Східної Словаччини, з великою радістю і гордістю зустрів звістку про проголошення незалежності України.

Вже у поважному віці постійно цікавився проблемами Українського народного театру, критично ставився до зайнятої керівництвом театру мовної та репертуарної політики у бік політичного русинства, активно виступав за чистоту української мови, відстоював відновлення на Східній Словаччині українських шкіл, право українців на повноцінне політичне, культурне, громадське життя.

Закарпаття, Пряшівщина і вся Україна втратили талановитого письменника, педагога, культурного діяча і справжнього патріота.

Пам'ять про Івана Гриця-Дуду навечно збережеться у серцях всіх, хто його знав, хто мав щастя з ним працювати і спілкуватися.

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

† СЛОВО ПРО ПОБРАТИМА

7 лютого 2000 року після тривалої тяжкої хвороби помер ветеран національно-визвольних змагань у добу проголошення держави — Карпатської України, невтомний трудівник на просвітянській ниві у 20–30-х роках, багатолітній член ради і почесний член Закарпатського крайового товариства «Просвіта» Федір Олексійович Сас.

Ф.Сас народився 8 лютого 1909 року в сім'ї косівськополянських селян. Перша світова війна кинула на хатину Сасів свій суворий присуд, забравши назавжди батька, залишивши маму з трьома синами-підлітками в нестатках і труднощах.

Однак мати вивела в люди всіх синів. Федір навчався у народній школі рідного села, в горожанській школі Великого Бичкова, у Виноградівській торговельній школі та Мукачівській торговельній академії. Учителями Ф.Саса були знавці своєї справи і великі патріоти України, які виховали його переконаним захисником українства: Степан Швед, Олекса Приходько, Августин Штефан, Валерій Горбачевський, Іван Трухлий, Яків Голота та багато інших.

Трагедія Карпатської України в 1939 році обернулася трагедією Федора Саса, якого угорські наїзники запроторили в концтабір Вор'юлопош.

Пізніше Федір Олексійович працював в органах прокуратури, а в 1972 році вийшов на пенсію.

Піднесення національно-визвольного руху в Україні у другій половині 80-х — на початку 90-х років і поступовий розпад СРСР як тоталітарної імперії вдихнули у Ф.Саса нові сили. Він відразу стає активним учасником національно-визвольної боротьби, яка сколихнула всю Україну і дійшла на Закарпаття. Різні зібрання і мітинги, установчі та науково-практичні конференції зі створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка, Народного руху України, відродження Закарпатської крайової «Просвіти» не обходилися без Ф.Саса.

Працелюбним, активним, доброзичливим, життєрадісним залишиться в пам'яті наш соратник на просвітянській ниві Федір Сас.

Хай рідна земля буде йому пухом!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

† ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ЕРДЕВДІЯ

Не стало Михайла Йосиповича Ердевдія... Нічної пори 11 лютого на 90-му році життя перестало битися натружене серце відомого педагога і громадського діяча, активного учасника просвітянського руху 20-х–30-х років, делегата 1 з'їзду Народних комітетів Закарпатської України, почесного члена крайового товариства «Просвіта».

Народившись 19 жовтня 1910 року у сім'ї ремісника-шевця в містечку Сечовце на Земплінщині, уже з семінарських літ усвідомив себе українцем і послідовно служив українській справі в нашому краї упродовж семи десятиків літ.

Після закінчення основної школи і складання вступних іспитів Михайло Ердевдій був прийнятий на підготовчий курс для вступу в Ужгородську учительську семінарію (1922р.), де директором був Августин Волошин, тут у 1925 році починається його справжнє студентське життя — в атмосфері вимогливості й усебічного виховання та громадської активності.

Життя пов'язало Михайла Ердевдія міцними узами з «Просвітою» уже з середини 20-х років, він брав участь у будівництві Народного Дому в Ужгороді, співав у «Руському національному хорі» під керівництвом професора Олекси Приходька та в сільських хорах, був членом ревізійної комісії при централі «Просвіти», організатором просвітянських читалень у селах Ужгородщини та Мукачівщини.

Одержавши 1929 року диплом народного вчителя з відзнакою, того ж року починає трудову діяльність на посаді вчителя в Ірлявській народній школі на Ужгородщині, потім працює в Лінцях і знову в Ірляві, а з 1934 року, після одруження з Євою Степанівною Данієлович, 15 років директором школи в Кальнику на Мукачівщині.

Після встановлення в Закарпатті радянської влади продовжував педагогічну діяльність у Кальнику, був делегатом 1 з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України, який прийняв Маніфест про возз'єднання Закарпаття з матір'ю — Україною.

З кінця серпня 1949 року Михайло Йосипович Ердевдій був призначений на посаду директора Лохівської семирічки, згодом — середньої школи, в успіхах якої були значні його заслуги.

З кінця 80-х років активно включився в громадсько-культурне й політичне життя краю, брав участь у відродженні крайового товариства «Просвіта», був учасником усіх важливих заходів та подій українського державницького спрямування, не раз виступав з яскравими промовами на різних зібраннях, мітингах, конференціях.

Ціла плеяда висококваліфікованих спеціалістів та свідомих українських патріотів вихована Михайлом Ердевдієм протягом активного і сповненого благородною діяльністю життя. Він був чесною, толерантною, шляхетною людиною, талановитим педагогом, мудрим і доброзичливим наставником, патріотом України, люблячим чоловіком, батьком, дідусем, людиною глибоко шанованою всіма, хто мав щастя з ним працювати і спілкуватися.

Таким він залишиться в нашій пам'яті.

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

ЛЕБІДЬ

На болоті спала згряя лебедина.
Вічна ніч чорніла, і стояв туман...
Спало все навколо, тільки білий лебідь
Тихо-тихо сходив кров'ю своїх ран.

І співав він пісню, пісню лебедину,
Про озера сині, про красу степів.
Про велике сонце, про вітри і хмари,
І далеко нісся лебединий спів.

Кликав він проснутись, розгорнути крила,
Полетіти небом в золоті краї...
Тихо-мирно спала згряя лебедина,
І даремно лебідь звав, будив її.

І коли він вгледів, що брати не чують,
Що навік до себе прихував їх став, —
Закричав від муки, вдарився об камінь,
Зранив собі груди, крила поламав.

Чорна ніч чорніла, не світало вранці,
Ввечері далекий захід не палав...
Тихо згряя спала, тихо плакав лебідь,
Тихо кров'ю сходив, тихо умирав.

Аж коли уранці зашуміли хвилі,
І громи заграли в сурми голосні,
Вирвалося сонце, осліпило очі,
роздало навколо обрії ясні.

Стрепенулась згряя, закричала біла:
«Тут гине повітря, тут вода гнила...!
А над нами сонце, небо, простір, воля!» —
І ганебно спати більше не змогла.

Зашуміла згряя піною на хвилях,
Зашуміла вітром... ще раз! І — прощай!...
І летіла легко, наче біла хмара,
І кричала з неба про щасливий край.

Тихо, тихо сходив білий лебідь кров'ю,
То, здавивши рани, крила рознімав...
І в знесиллі бився... Зграє лебедина!
Чи хто-небудь в небі лебедя згадав?

2.IV.1917.

ВИДАННЯ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЙОВОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» (КНИЖКИ І БРОШУРИ)

1. За рідне слово: Полеміка з русофілами (Перевидання 1937р.) — Ужгород, 1990, — 104с (Ужгородська «Просвіта»).
2. Січові пісні — Ужгород, 1990. — 36с (Ужгородська «Просвіта»).
3. Матеріали установчої конференції по відродженню на Закарпатті т-ва «Просвіта». — Ужгород, 1991. — 120с.
4. Календар «Просвіти» на 1991р. — Ужгород, 1991. — 108с (Видання Ужгородської «Просвіти»).
5. Слово колиски нашої: Бібліографія праць Володимира Гнатюка про Карпатську Русь-Україну. — Ужгород, 1991. — 32с.
6. Тези III науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша (Разом із Товариством охорони пам'яток історії та культури). — Ужгород-Хуст, 1991. — 113с.
7. Павло Федака. Нарис історії т-ва «Просвіта» Карпатської Русі-України. — Ужгород, 1991 — 54с.
8. Павло Федака. Правда про Народний Дім т-ва «Просвіта». — Ужгород, 1992. — 24с.
9. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича. — Ужгород, 1992. — 400с.
10. Розумниця: Українські народні казки. — Ужгород, 1992. — 252с.
11. Календар «Просвіти» на 1993р. — Ужгород, 1993. — 146с.
12. Любомир Белей. Ім'я для дитини в українській родині: Словник-довідник. — Ужгород, 1993. — 114с.
13. Мамине серце: Українські народні героїко-фантастичні казки. — Ужгород, 1993. — 282с.
14. Календар «Просвіти» на 1994р. — Ужгород, 1994. — 184с.
15. Календар «Просвіти» на 1995р. — Ужгород, 1995. — 196с.
16. Павло Михайлович Федака: Бібліографічний показник до 50-річчя від дня народження. — Ужгород, 1995. — 50с.
17. Василь Пачовський. Щедрівка «Просвіти»: Першим загальним зборам товариства «Просвіта» в Ужгороді 1920 року. (Репринтне видання). — Ужгород, 1995р.
18. Календар «Просвіти» на 1996р. — Ужгород, 1996. — 194с.
19. Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник I (XV) — Ужгород, 1996р. — 246с.
20. Павло Федака. Пам'ять рідної землі: Народнознавчі статті і нариси (Разом з Закарпатським краєзнавчим музеєм). — Ужгород, 1996. — 326с.
21. Календар «Просвіти» на 1997р. — Ужгород, 1997. — 198с.
22. Василь Гренджа-Донський. Величний Всепроектянський з'їзд 17.10.1937 в Ужгороді. Маніфест до українського народу Підкарпаття. — Ужгород, 1997р. — 34с.
23. Йосип Баглай. Людські долі і людські покликання. — Ужгород, 1997. — 96с.
24. Короткий звіт про діяльність Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» з часу відродження (грудень 1990 — листопад 1997рр.). — Ужгород, 1997. — 16с.
25. Статут Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта». — Ужгород, 1997. — 24с.
26. Народні пісні українців Боснії, Хорватії, Воеводини. — Ужгород, 1997. — 228с.
27. Календар «Просвіти» на 1998р. — Ужгород, 1998. — 200с.
28. Омелян Панця. Хустський Замок: Історичний нарис. — Ужгород, 1998. — 44с (Разом із Закарп. краєзн. музеєм).
29. Йосип Баглай. Перший художник-декоратор «Руського театру» т-ва «Просвіта» в Ужгороді (До 100-річчя від дня народження Миколи Кричевського). — Ужгород, 1998. — 16с.
30. Маріан Токар. За покликом серця. (До 100-річчя від дня народження Андрія Міня). — Ужгород, 1998. — 60с.
31. Календар «Просвіти» на 1999 рік. — Ужгород, 1998. — 232с.
32. Маріан Токар. Сторожниця: Сторінки історії суспільного та духовного життя (Разом з УжДУ). — Ужгород, 1999. — 122с.
33. Йосип Баглай «Мрія з далекої юності...» (До 80-річчя Ганни Василівни Божук). — Ужгород, 1999. — 24с.
34. Йосип Баглай. У вирі українського національного пробудження (до 115-ої річниці від дня народження видатного актора, диригента і педагога в Карпатському краї Івана Трухлого). — Ужгород, 1999. — 24с.
35. Марія Гурзан. Нарис історії села Дубрівка Ужгородського району. — Ужгород, 1999. — 80с.
36. Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді, річник II-III (XVI—XVII). На пошану д-ра Вікентія Шандора. — Ужгород, 1999. — 128с.
37. Маріан Токар. Коротка історія «Просвіти» в Сторожниці (Разом з УжДУ), — Ужгород, 2000. — 32с.
38. Календар «Просвіти» на 2000 рік. — Ужгород, 2000. — 208с.

ВНЕСІМО СВОЮ ЧАСТКУ У СТВОРЕННЯ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ о.АВГУСТИНА ВОЛОШИНА!

У народному Домі товариства «Просвіта» в Ужгороді створюється меморіальний музей визначного українського педагога, вченого, письменника, публіциста, громадсько-культурного і політичного діяча, Президента Карпатської України о.Августина Волошина. Під експозицію цього унікального культурно-освітнього і наукового закладу відведено увесь 3-ій поверх Народного Дому загальною площею 220 м² (актовий зал, дві просторі кімнати, коридор).

Чому музей створюється саме у Народному Домі? Звичайно, оптимальним вирішенням питання приміщення була б передача під музей двоповерхового будинку, що належав о.А.Волошину і котрий він разом з дружиною Іриною передали на початку 30-х років під сиротинець. Але вже тривалий час у цьому будинку (з 1991р. вулиця, на якій розташований будинок, носить ім'я Августина Волошина) знаходиться дитячий садок для бідних дітей, отже, виселяти з садочка дітей було б не по християнськи і навіть аморально. Тому й зупинилися на просвітянській домівці, яка у 20-і–30-і роки була центром національно-культурного життя українців Закарпаття, у чому велика заслуга о.Августина Волошина.

За задумом засновників, це має бути музей не тільки однієї, хоча й визначної постаті, але й усієї української історії краю з кінця XIX до кінця XX ст., тобто останнього сторіччя. У ньому повинні знайти своє місце не тільки матеріали, пов'язані з життям і діяльністю Августина Волошина, але і його соратників, співпрацівників, визначних педагогів, учених, громадсько-культурних і політичних діячів, а також діяльністю українських громадських організацій, політичних партій та ін.

У даний час проводяться пошукові роботи в архівах, бібліотеках, музеях, серед окремих осіб. Але експонатів для створення такого поважного музею недостатньо. Тому, звертаємося до патріотів Карпатської України —Срібної Землі, до всіх, кому дорога наша українська історія і культура, з проханням надсилати або передавати матеріали (документи, світлини, особисті речі, книжки і брошури, статті тощо), пов'язані з життям і діяльністю Августина Волошина та інших визначних людей краю за адресою:

88003, м.Ужгород, пл.В.Гренджі-Донського, 3,

Крайове товариство «Просвіта» (з поміткою «для музею А.Волошина»).

88015, м.Ужгород, вул.Грушевського, 37/101, П.Федака.

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Наші благодійники

Михайло і Віра Шпонтар (Нью-Йорк, США)

Іван Пуїо (Нью-Йорк, США)

Іван Жегуц (Мюнхен, Німеччина)

Юрій Трухлий (Нью-Йорк, США)

Йосип Данко (Нью-Гейвен, США)

Юрій Гвоздулич (Вінніпег, Канада)

Карпатський Союз Америки (голова Михайло Шпонтар).

Рада Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта» і редакція календаря «Просвіти» висловлюють благодійникам щиросердечну подяку, бажають їм міцного здоров'я, добра, особистого щастя, подальшої плідної праці на рідній українській ниві.

ПОДЯКИ:

Йосипові Данку (Нью-Гейвен, США) — за сприяння у ремонті і облаштуванні Народного Дому «Просвіти».

Іанові Пуїу (Нью-Йорк, США) — за сприяння у заснуванні клубу «Августин» та кафе «Червона калина» при Народному Домі «Просвіти».

о.Атанасію Пекарю, ЧСВВ (Глен Ков, США) — за надіслання цінних матеріалів про життя і діяльність о.Августина Волошина та інших визначних громадських і церковних діячів.

Михайлові Федаці (Ужгород) — за безкоштовну передачу у бібліотеку крайового товариства «Просвіта» 150 цінних книжок, в основному української літературної класики.

Софії Пергович (село Верхні Ворота Воловецького району) — за передачу в архів крайового товариства «Просвіта» безцінної реліквії — протоколів засідань ради «Просвіти» села Вишні Верецьки з часу заснування сільського осередку (кінець 1920р.) до кінця 1925р.

Євгену Ясінському (Ужгород) — за сприяння у придбанні для «Просвіти» технічних засобів.

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

ЗМІСТ

Церковний календар на 2000 рік	5
Історичний календар	11
У містечку Віфлеємі. Спи, Ісусе, спи	17
Йосип Баглай. Євген Шерегій у театральному житті Закарпаття	18
Іван Хланта. Духовні пісні Закарпаття	21
Микола Олашин. Вчений і педагог. До 70-річчя доцента Василя Палька	25
Іван Сенько. Дівчина з легенди. До 375-річчя народження Марусі Чурай	28
Маруся Чурай. В кінці греблі шумлять верби	29
Коломийки у записах Юлії Коршинської	30
Микола Зимомря. У витoki життєвої долі зазирнути б. До 70-річчя від дня народження Петра Мізуна	31
Сергій Федака. Самійло Величко	34
Дмитро Федака. Синьоріки Федора Потушняка	35
Федір Потушняк. Зустрічі	39
Іван Попович. Археологічна спадщина Федора Потушняка	39
Ф.Мишко. З вірою у Божу правду і слово Христове. До 75-річчя о.Ю.Федаки	41
Великий шлях, дорога превелика. Вітання «Просвіти» Юрію Гвоздуличу з нагоди 80-річчя від дня народин	45
Хроніка життя «Просвіти». Федір Палюх. Довгий шлях Тараса до Ужгорода	46
Андрій Лешко. Спогади очевидця (До 90-річчя Карпатської України)	48
Пісні визвольних змагань. Світить місяць. Ми українські партизани. До волі з неволі	50
Хроніка життя «Просвіти». Павло Кальницький. Міжнародна наукова конференція, присвячена 60-річчю Карпатської України	51
Василь Чумак. Поезія болю і любові. До 70-річчя Ліни Костенко	54
Марія Баяновська. Пластовим шляхом за красою життя. (До 110-річчя від дня народження Остапа Вахнянина)	56
Йосип Баглай. Українська національна ідея на зламі ХІХ—ХХ століть і сучасність	59
Атанасій Пекар. Отець Кирило Феделеш — «Апостол тверезості». (З нагоди 50-ліття від дня смерті)	62
Василь Белей-Могікан. Дещо про значення абстинентного руху	64
Прислів'я про пияцтво	66
Перлини народної пісенної творчості. Червена ружа трояка	66
Хроніка життя «Просвіти». П.Ф. Пам'яті професора Петра Стерча	67
О.Атанасій Пекар, ЧСВВ. Згадаємо ієромонаха Арсенія О.Коцака. З нагоди 200-ліття від його смерті	71
Сторінки рідної історії. Василь Пагіря. Знахідки безцінного	74
Сергій Федака. Святий Мефодій (820—885) — апостол слов'ян. До 180-річчя від дня народження	76
Христос воскрес! Христос воскрес, ликуйте нині... ..	79
Іван Сенько. Олекса Довбуш. До 300-річчя від дня народження	80
Криниця над Рікитами	81
Коломийки у записах Юлії Коршинської	82
Олексій Хланта. Вчений, публіцист, педагог. До 70-річчя з дня народження Омеляна Довганича	83
Павло Федака. Рідна «Просвіта», мати ти наша... ..	85
До 80-річчя створення на Закарпатті товариства «Просвіта»	91
Василь Пачовський. Щедрівка «Просвіті»	

Йосип Баглай. Михайло Біличенко і просвітянський театр на Закарпатті	93
Хроніка життя «Просвіти». П.Ф. Відродження «Просвіти» у Кальнику	96
Вечір, присвячений 79-й річниці створення на Закарпатті товариства «Просвіта» та 120-річчю від дня народження Юлія Бращайка	97
Дослідник історії рідного краю. Юрій Качій. Печатки про зубрів у Карпатах	97
Степан Пойда. Прозираючи в далеч віків. Василеві Чумаку — 75	99
Павло Федака. Скарбниця віковичного	101
Василь Сможаник. Його покликання — пісня. До 70-річчя Миколи Попенка	106
Ф.Павлович. Невмируща і вічна народна душа. До 30-річчя створення Закарпатського музею народної архітектури та побуту	109
Йосип Баглай. Патріарх закарпатської фольклористики. (До 85-річчя Петра Пойди)	114
Хроніка життя «Просвіти». Ювілейний вечір Ганни Божук	117
Паростки молоді «Просвіти». Віталія Пригара. «Ілля, пророк Ізраїльський»	118
Іван Сенько. Келечинський мудрець. До 100-річчя від дня народження Михайла Шопляка	119
Й.Б. Українська пісня над Карпатами	121
Михайло Шпонтанк. Україна не зійде з обраного шляху самостійності. Роздуми з нагоди 8-ї річниці незалежності України	124
З нових поезій Анатолія Ковальчука. Дума розстріляних бандур	126
То де ж та, наша Україна	127
Мова	128
Хроніка життя «Просвіти». Ф.П. Свято «Просвіти» у селі Гайдош	128
Іван Хланта. «Душа моя — мелодія». До 75-річчя від дня народження Михайла Кречка	131
Б.Й. Творець чарівного українського співу. До 125-річчя від дня народження Олександра Антоновича Кошиця	133
Хроніка життя «Просвіти». П.Ф. Вечір пам'яті Івана Трухлого	136
Михайло Тиводар. Видатний український вчений. До 100-річчя від дня народження Володимира Кубійовича	138
Йосип Данко. Український голос у плебісциті 1918 року в США	141
Микола Олашин. Робити людям добро. До 70-річчя з дня народження Олексія Хланти	144
Забуті імена. Олексій Хланта. Він був депутатом Союму Карпатської України	146
Олександр Олесь. З журбою радість обнялась	148
Коломийки в записках Юлії Коршинської	149
Іван Сенько. У творенні книги. До 60-річчя Дмитра Федаки	150
Хроніка життя «Просвіти». Ганна Божук. Далека і близька, дорога моя Україно! Презентація книжок Петра Часта в Ужгороді	154
Іван Пуйо. Враження і спогади	156
Людвіг Філіп. Педагог, політичний діяч, посол Союму Карпатської України	160
Хроніка життя «Просвіти». Пам'яті Юліана Ревая	162
Виступ сина Ю.Ревая Юліана Юліановича	163
Омелян Довганич. Федір Ревай — голова УНО. До 110-річчя з дня народження	164
Хроніка життя «Просвіти». Ганна Божук. Лицар із легенди. Вшанування пам'яті Івана Шпонтанка-Залізняка	166
Микола Зимооря. Відданий Україні. Штрихи до життєвого і творчого шляху Бориса Лобача-Жученка — внука Марка Вовчка й Опанаса Марковича	167
Андрій Ковач. Народний учитель. До 90-річчя від дня народження Семена Гривни	169
Василь Пагіря. Унікальні зібрання Василя Панкулича	170
Сергій Федака. Слово о полку Ігоревім. До 200-річчя від першовидання	175
Микола Зимооря. Світ солодких легенд. До 100-річчя від дня народження Анни Зегерс	177

Василь Белей-Могікан. Сміх — це здоров'я. Пласт — майбутнє батьківщини	179
Василь Чумак. Оберігач і проповідник отчого світильника. До 70-річчя Романа Федоріва	180
Байки Юрія Чорі. Дрозд	183
Павук-науковець. Зяблик і зозулення	184
Хроніка життя «Просвіти». Ювілейний вечір поета Зореслава в Ужгороді	185
Зореслав. Присвята	185
Омелян Росул. Слідами шкільних хронік. Із хроніки Великобичківської горожанської школи	186
Дмитро Пригара. Сіяч розумного, доброго, вічного.	191
До 110-річчя від дня народження Андрія Федорківа	194
Олександр Олесь. Хто зберіг любов до краю	194
Хроніка життя «Просвіти». Відзначення 90-річчя Миколи Бандусяка	194
Тетяна Чумак. Маковицький соловей. До 100-річчя з дня смерті Олександра Павловича	195
Іван Костюк. Декілька штрихів до історії Волівської «Просвіти»	198
Василь Ігнась. Спогади	199
Відлітають сірим шнуром. † Пам'яті Федора Шимоновського	203
† Пам'яті Івана Гриця-Дуди	204
† Слово про побратима. Пам'яті Федора Саса	205
† Пам'яті Михайла Ердевдія	206
Олександр Олесь. Лебідь	207
Видання Закарпатського крайового товариства «Просвіта» (Книжки і брошури)	208
Наші благодійники	209

На першій сторінці обкладинки: Церква XVIII ст. в селі Кальна Розтока
колишнього Ужанського комітату.

Історико-краєзнавче видання
Календар «Просвіти» на 2000 рік

Укладач
Павло ФЕДАКА

Редагування
Павла ФЕДАКИ

Коректура
Михайла ФЕДАКИ

Здано до набору 10.12.1999.
Підписано до друку 23.02.2000.
Формат 70х100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство «Просвіта».
88003, м.Ужгород, пл.Василя Гренджі-Донського, 3.
Віддруковано ПП Івановим Б.В.
88000, м.Ужгород, пл.Кирила і Мефодія, 1.

ДЛЯ НОТАТОК

A blank sheet of music manuscript paper. The page is white with 25 horizontal black lines, each representing a musical staff. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. The title 'ДЛЯ НОТАТОК' is printed at the top center in a bold, black, sans-serif font.

ДЛЯ НОТАТОК

A blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are 21 lines in total, starting from the top margin and ending at the bottom margin. The lines are thin and black.

ТОВАРИСТВО

ПРОСВІТА